

КЊИГА ПЕТА
ОРУЖАЊЕ СНАГЕ

Глава прва

ПРЕГЛЕД

Оружане снаге посматраћемо овако:

1. — њихова јачина и састав;
2. — стање ван борбе;
3. — њихово снабдевање, и, најзад,
4. — њихови општи односи према земљишту.

У овој књизи занимаћемо се, dakле, оним односима оружаних снага, које треба разматрати само као неопходне услове за борбу, а не као саму борбу. Са борбом они стоје у више или мање тесној вези и узајамном односу, и зато ће о њима бити још чешће говора поводом употребе борбе. Али, пре тога морамо сваки за себе да посматрамо по његовој суштини и његовим особинама.

Глава друга

ВОЈИШТЕ, АРМИЈА, ПОХОД

Природа ствари не допушта тачно одређивање ова три различита фактора у рату: простора, масе и времена; али да нас не би понекад неко рђаво разумео, морамо покушати да ове изразе које смо у већини случајева употребили, нешто ближе објаснимо.

1. В ојиште

Уствари, под овим изразом замишља се део целог ратишта који има заштићене бокове и тиме извесну самосталност. Узрок овој заштићености може бити: у тврђавама, великим земљишним препрекама, а исто тако и у знатној удаљености од осталог ратишта. — Један такав део ратишта није само комад неке целине, већ сама мала целина за себе, а тиме више или мање изложен не непосредном, већ само посредном утицају промена које се дешавају на осталом ратишту. Ако би се овде желело тачно обележје, могла би то бити само дата могућност да се на једном војишту замисли наступање, а на другом повлачење, или да смо на једноме у дефанзиви, док смо на другом у офанзиви. Ову оштрину

појма не можемо свуда применити; она овде и треба да означи само право тежиште ствари.

2. А р м и ј а

Ако узмемо у помоћ појам о војишту, онда је врло лако рећи шта је то армија: то је она маса оружаних снага која се налази на једном и истом војишту. Али ово очигледно не обухвата цео смисао израза. Блихер и Велингтон командовали су 1815 године сваки са по једном армијом, ма да су се налазили на једном истом војишту. Врховно командовање као такво је, дакле, друга ознака за појам армије. При свем том ова је ознака врло сродна са горњом, јер где су ствари добро организоване, на једном истом војишту треба да постоји само једна врховна команда и командант засебног војишта не треба никад да буде без извесног степена самосталности.

Само што апсолутна јачина армије, по њеном називању, мање одлучује, него што то изгледа на први поглед. Јер, где дејствује више армија на истом војишту и под једном заједничком врховном командом, оне овај назив не носе због јачине, већ га добијају на основу својих ранијих односа (1813 године Шлеска, Северна армија итд.); велику масу, која је одређена за једно војиште, поделићемо у корпусе, али никад у разне армије. То би бар било противно уобичајеном начину изражавања, који, изгледа, да се чврсто држи same ствари. С друге стране, било би, додуше, цепидлачење, када бисмо за сваки партизански одред, који независно дејствује у некој удаљеној провинцији, употребили назив „армије“, ма да не треба губити из вида и не поменути да се нико не буни, кад се говори о армији Вандејаца у ратовима Револуције, ма да она често није била много јача.

Појмови армије и војишта редовно ће, дакле, ићи напоредо и узјамно ће се подржавати.

3. П о х о д

Ма да се често походом назива скуп свих ратних догађаја на свима војиштима у току једне године, то је ипак обичније и одређеније речено, ако се под тим изразом разумеју догађаји само на једном војишту. Само је теже изаћи на крај са појмом „једне године“, пошто се ратови не деле више на једногодишње походе по аутоматски одређеном и дугом зимовању. Пошто се, међутим, догађаји на једном војишту сами по себи деле на извесне веће периоде, наиме кад год престану непосредна дејства једне више или мање велике катастрофе и стварају се нови заплети, то се ови природни периоди морају узети у обзир, да би се једној години ратовања (походу) доделио сав њен удео у догађајима. Нико неће рећи да је поход 1812 године завршен на Мемелу, где су се армије налазиле 1 јануара, а даље повлачење Француза до преко Елбе рачунати у поход 1813 године, пошто је то очигледно био само један део целог повлачења од Москве.

Није никаква незгода што се ови појмови не могу тачније одредити, јер они не могу, као филозофске дефиниције, послужити да од њих потекне одређивање. Они треба да служе само зато, да излагање добије нешто више јасности и одређености.

ГлавА ТРЕЋА

ОДНОС СНАГА

У осмој глави треће књиге казали смо какву вредност у стратегији има бројна надмоћност у боју, па, према томе, и општа надмоћност, одакле произилази важност самог односа снага, чиме ћемо се овде морати ближе позабавити.

Ако без предрасуда посматрамо најновију историју ратова, морамо признати да бројна надмоћност сваким даном постаје одлучнија; морамо, дакле, основно начело да треба бити што је могуће јачи у одлучном боју, свакако, сада нешто више истаћи, него што се то можда чинило некад.

Храброст и дух су у сва времена повећавали физичку снагу војске, и то ће и даље чинити. Али у историји наилазимо на времена кад је знатну моралну превагу пружала велика надмоћност у организацији и опреми војске, и на друга времена, кад је то пружала надмоћна покретљивост; доцније су ту надмоћ давали новоуведени тактички системи. Потом се опет ратна вештина заплела у тежњи за вештим искоришћавањем земљишта по неким великим, широким начелима, и на том пољу могао је каткад један војсковођа у многоме да претекне другога. Али ова је тежња сама пропала и морала је дати места природнијем и простијем начину рада. Посматрамо ли сада без предрасуда искуства из последњих ратова, морамо признати да се у њима од горе наведених појава врло мало показало како у целом походу, тако и у одлучујућим бојевима, нарочито у главној бици, поводом чега потсећамо на другу главу претходне књиге.

Војске су у наше дане тако сличне између себе у наоружању, опреми и извежбаности, да између најбољих и најгорих у томе не постоји јако приметна разлика. Образовање у научним струкама могло би да чини још извесну разлику, али оно иде обично само дотле, да су једни проналазачи и пионери бољег уређења, а други они који брзо подражавају. Чак и потчињене војсковође, команданти корпуса и дивизија, имају свуда, што се тиче њиховог заната, скоро исте погледе и методе, тако да осим талента врховног команданта, који се тешко може замислити у сталном односу са образованошћу народа и војске, већ је потпуно остављен случају, знатну превагу може дати само још ратно искуство. Уколико више постоји равнотежа у свима овим стварима, утврдлико одлучнији постаје однос снага.

Карактер који имају данашње битке, последица је ове равнотеже. Нека се само непристрасно чита приказ битке код Бородина, где се прва војска на свету, француска, мерила са руском, која је свакако у многом

погледу организације и по обучености појединих својих делова била ваљда највише заостала. У целој бици нема ниједног потеза претежне вештине или интелигенције, то је мирно међусобно одмеравање снага, а пошто су ове биле скоро подједнаке, на крају није ништа могло бити, него благо претезање теразија на ону страну, на којој је била већа енергија у вођењу и веће ратно искуство код војске. Узели смо ову битку за пример, јер је у њој постојала бројна равнотежа, каква се у мало њих налази.

Ми не тврдимо да су све битке такве, али то је основни тон код већине њих.

У бици где се снаге тако лагано и методички одмеравају, вишак снага мора дати много сигурнији успех. Заиста, узалуд ћемо се у историји најновијих ратова освртати за биткама у којима би био побеђен двапута јачи непријатељ, што се раније ипак чешће дешавало. Бонапарта, највећи војсковођа новијег доба, у својим победничким великим биткама, са изузетком једне једине, оне код Дрездена 1813 године, увек је умео да прикупи надмоћну, или бар не знатно слабију војску, а где му то није било могуће, као код Лајпцига, Бријена, Лаона и Бел-Алијанса, он је подлегао.

Апсолутна јачина је у стратегији већином дат елеменат, који војсковођа не може више да изменi. Али отуда не треба закључивати да је ратовање са знатно слабијом војском немогуће. Рат није увек слободна одлука политike, а најмање тамо где су снаге врло неједнаке; према томе, у рату се сваки однос снага може замислити, и била би то чудна теорија рата, која би желела да се повуче баш тамо где је највише потребна.

Ма колико требало да је теорији стало до одговарајуће оружане снаге, она ни о најмање одговарајућој не може рећи да се с њом не може ништа више почети. Ту се границе не би могле одредити.

Што су слабије снаге, то и циљеви морају бити мањи; даље, уколико је слабија снага, утолико је рат краћег трајања. Према томе, слабији може да се слободно опредељује за једну од ових могућности, ако тако смено да се изразимо. Какве промене ствара однос снага у ратовању моћи ћемо тек постепено да покажемо тамо где се будемо дотицали ових ствари; овде је доволно да се изнесе опште гледиште, али да би се оно употпунило, треба само додати још ово:

Уколико више недостаје снаге ономе који је уплетен у неједнаку борбу, утолико више мора под притиском опасности да порасте његово унутрашње напрезање, његова енергија. Где се деси противно, где место јуначког пожртвовања наступи клонулост, ту, додуше, престаје свака ратна вештина.

Ако се са овом енергијом снага повеже мудра умереност у постављеним циљевима, тада настаје она игра сјајних удара и опрезног уздржавања, којој морамо да се дивимо у ратовима Фридриха Великог.

Али, уколико су од мање вредности ова умереност и опреза, утолико више мора да се истакну напрезање и енергија маса. Кад је несразмера у снагама толико велика, да никакво ограничење сопствених циљева не спасава од пропasti, или кад је вероватно трајање опасно-

сти толико, да ни најштедљивија употреба снага не може да доведе до циља, тада ће се напрезање снага скupити, или треба да се прикупи за један једини очајан удар. Тада ће онај у невољи, једва очекујући помоћ одакле се не може ни очекивати, положити целу и последњу своју веру у моралну надмоћност, коју очајање даје свакоме ко је храбар; он ће највећу храброст сматрати као највећу мудрост, посегнути можда и за дрским лукавством, и наћи ће, ако не успе, у часној пропasti право на будуће укрснуће.

ГлавА ЧЕТВРТА

ОДНОС ИЗМЕЂУ РОДОВА ВОЈСКЕ

Говорићемо само о три главна рода војске: пешадији, коњици и артиљерији.

Нека нам се опрости оваква анализа, која спада више у тактику, али нам је она потребна за тачније излагање мисли.

Борба се састоји из два саставна дела који се битно разликују: из ватре и њеног принципа уништавања и борбе прса у прса или личне борбе. Ова последња је опет или напад или одбрана (напад и одбрану овде, пошто је реч о елементима, треба разумети сасвим апсолутно). Артиљерија очигледно дејствује само принципом уништавања ватром, коњица само близком борбом, пешадија и једним и другим.

У блиској борби суштина одбране састоји се у овоме: чврсто стајати као укопан; суштина напада је покрет. Коњица нема баш ништа од прве особине, док првенствено располаже овом другом. Она је, дакле, способна само за напад. Пешадија има првенствено особину да чврсто стоји у месту, али није потпуно лишена ни покрета.

Из ове поделе ратних елементарних снага на разне родове војске произилази надмоћност и општи значај пешадије у поређењу са друга два рода, пошто је она једини која у себи сједињује све три елементарне снаге. Даље, отуд постаје јасно како комбинација сва три рода војске у рату доводи до потпуније употребе снага, јер се тиме по вољи може појачати један или други принцип који пешадија поседује на увек исти начин.

Ватра и њен принцип уништавања у садашњим нашим ратовима очигледно је најефикаснији, али, упркос томе, исто тако је очигледно да личну борбу, прса у прса, треба сматрати правом основом сваке борбе. Зато би војска састављена од саме артиљерије у рату била бе-смислица; војска од саме коњице могла би се и замислити, само би имала врло мало интензивне јачине. Не само што би се могла замислити, већ и много јача била би војска од саме пешадије. Три рода војске у погледу самосталности иду, дакле, овим редом: пешадија, коњица, артиљерија.

Али не стоји исто тако са важношћу коју има сваки род војске кад је у вези са другима. Пошто је принцип уништавања много ефикаснији него принцип кретања, то би потпуна отсуствост коњице чинила војску мање слабом него потпуна отсуствост артиљерије.

Војска од same пешадије и артиљерије налазила би се, додуше, према другој, састављеној од сва три рода, у непријатном положају, али када би оно што јој недостаје у коњици, надокнадила одговарајућим бројем пешадије, она би са нешто друкчијим поступком ипак могла тактички изићи на крај. Налазила би се у приличној неприлици због претстраже, никада не би могла живахно да гони тученог непријатеља, а повлачење би вршила са више тегоба и напрезања. Али ове тешкоће same по себи не би, вероватно, биле довољне да је отерају са бојишта. — Напротив, једна таква војска би према другој, састављеној само од пешадије и коњице, имала врло добру улогу, а једва би се дало замислити како би се ова последња могла одржати против сва три рода.

По себи се разуме да су ова разматрања о важности појединих родова војске изведена на основу свих општих појмова појединих ратних случајева, и да имају у виду само оно што се из једног случаја преноси у други; не може бити наша намера да се пронађена истина примени на сваку индивидуалну ситуацију у појединим бојевима. Један батаљон на претстражи или при повлачењу радије ће видети поред себе један ескадрон него неколико топова. Маса коњице и коњичке артиљерије која треба брзо да гони непријатеља у бекству или да га заобиђе, не може уопште имати потребе за пешадијом итд.

Обухватимо још једном резултат ових разматрања:

1. — пешадија је најсамосталнија од свих родова војске;
2. — артиљерија је потпуно несамостална;
3. — пешадија је при здружињавању са осталим родовима најважнија;
4. — коњица је најмање потребна;
5. — здруженост сва три рода даје највећу снагу.

Пошто здружињавање сва три рода даје највећу снагу, намеће се питање: који је њихов апсолутно најбољи однос? Али на ово питање је скоро немогуће одговорити.

Кад би се могао упоредити утрошак снага, потребан за стварање и одржавање сваког рода понаособ, и оно што сваки од њих у рату учини, морало би се доћи до одређеног резултата који би потпуно апстрактно изражавао најбољи однос. Само то је једва нешто више но игра мисли. Већ први део ове пропорције тешко је одредити; један фактор, додуше, лако је утврдити, наиме, трошкове, али други је вредност човечијег живота, а њу нико није вољан да изрази неким бројевима.

Па и чињеница да се сва три главна рода војске оснивају првенствено сваки на другој државној могућности — пешадија на броју људи, коњица на броју коња, артиљерија на расположивим новчаним средствима — уноси други узрок који јасно и преовлађује у широким контурама код разних народа и времена кроз историју.

Али, пошто из других разлога, ипак, не можемо без неког мерила, то се морамо, уместо целим првим делом те пропорције, послужити само оним чиниоцем који нам је приступачан, а то су новчани трошкови. При томе биће за нас довољно ако кажемо да су, према стеченим искуствима, трошкови за један ескадрон од 150 коња, један батаљон од 800

људи и једну батерију од 8 шестофунтовних топова, отприлике исти, како они у погледу опреме тако и издржавања.

Што се тиче другог дела пропорције: колико сваки род војске у поређењу са другим учини, за то се још много мање може утврдити одређена величина. Можда би се такво утврђивање свакако могло извршити, кад би био у питању само принцип уништавања; али сваки род има свој посебни задатак, дакле, свој сопствени делокруг, који опет није толико одређен, а да не би могао бити већи или мањи, чиме настају само модификације у ратовању, али још никакве пресудне штетне последице.

Додуше, често се говори о томе шта каже искуство и сматра се да ће се у историји ратова наћи доволно основа да се утврди истина али свако мора рећи да су то само голе фразе које при испитивању и разматрању не заслужују никакав обзир, јер се не своде ни на шта првобитно и неопходно.

Ако се и може замислiti као најбољи однос родова војске извесна одређена величина, то ће бити само једно X које се не може пронаћи, једна пукка игра претстава. Но, ипак се може казати које ће бити дејство ако један од родова војске буде заступљен у великој надмоћности или у врло малом броју, у поређењу са истим родом у непријатељској војсци.

Артиљерија појачава ватру и њен принцип уништавања; она је најстрашији род војске, те њена отсуност веома јако слаби интензивну снагу војске. С друге стране, она је најнепокретнији род и зато чини војску тромијом. Даље, њој је увек потребна трупа ради заштите, јер сама није никако способна за личну борбу; ако је пак сувише много-бројна, тако да заштитне трупе које јој се могу пријати не буду дорасле свуда непријатељском нападу, то ће она често пропасти. При том се појављује нова незгода: да је она сд сва три рода војске онај род, који непријатељ главним деловима, тј. топовима и возилима може ускоро употребити противу нас.

Коњица појачава принцип покретљивости у војсци. Ако је има исувише мало, то слаби жар ратног елемента тиме, што све иде полаганије (пешке) и што се све мора организовати обазривије; богата жетва победе не жање се више косом, већ српом.

Изобиље коњице никад се, истина, не може сматрати као непосредно слабљење оружаних снага, као унутрашња несразмера, али зато посредно због тешкоћа око издржавања; и кад се још помисли да би се на место 10.000 коњаника, којих има сувише, могло имати 50.000 пешака.

Ове особености, које долазе од преовлађивања једног рода војске, за ратну су вештину у ужем смислу утолико важније, што она поучава о употреби расположивих оружаних снага и што се са овим снагама војсковођи обично додељује и размера појединих родова, а да се он при томе много и не пита.

Ако, дакле, замислимо карактер неке врсте рата, модификован преовлађивањем једног рода војске, видећемо ово:

Изобиље у артиљерији мора водити извесном више дефанзивном и пасивном карактеру подухвата; прибегаваће се више јаким положајима, великим земљишним отсецима, чак и планинским положајима, да би препреке на земљишту примиле на себе одбрану и заштиту много-брожне артиљерије, и да непријатељске снаге саме улете у своју пропаст. Цео рат ће бити вођен озбиљним, формалним кораком менујета.¹⁾

Недостатак у артиљерији, обрнуто, примораће нас да се више служимо принципом покрета. Маршеви, тегобе и напрезања постаће нам нарочито оружје; тако рат постаје разноликији, живљи, шаренији; велики догађаји претварају се у ситно пабирчење.

Ако располажемо са врло много коњице, тражићемо широке равни и волећемо велике покрете. На већој удаљености од непријатеља ужи-ваћемо већи мир и удобност, а њему их нећемо допустити. Упуштаће-мо се у смелије заобиласке и уопште у дрскије покрете, јер владамо простором. Уколико су диверзије и инвазије права помоћна средства у рату, моћи ћемо се лако послужити њима.

Осетан мањак у коњици смањује покретљивост војске, а тим не појачава њен принцип уништавања, као што то чини изобиље артиље-рије. Опреза и методичност тада су главни карактер рата. Остати увек близу непријатеља, да би се он увек имао пред очима, — никакви брзи, још мање прењагљени покрети, свуда полагано померање добро при-купљених маса — нарочита наклоност ка одбрани и испресецаном зем-љишту, а где се напад мора предузети тамо најкраћим правцем на глав-но тежиште непријатељске војске, — то су природне тенденције у овом случају.

Ова разна усмеравања, која добија начин ратовања према прео-влађивању понеког рода војске, ретко ће бити тако широких сразмера и оштра, да ће сама одредити правац свих операција. Да ли треба иза-брati стратегиски напад или одбрану, ово или оно војиште, главну бит-ку или друго неко разорно средство, определиће се вероватно другим, знатнијим околностима; бар се треба бојати да се не узме споредна ствар за главну, ако ово не буде случај. Али и кад је тако, кад су већ главна питања решена због других разлога, остаје увек још известан простор за утицај претежног рода војске, јер се у нападу може бити опрезан и методичан, у одбрани смео и предузимљив, итд. кроз све разне етапе и нијансе ратног живота.

Обрнуто, природа рата може имати видна утицаја на размеру ро-дова војске.

Прво, народни рат, који се ослања на „Ландвер“ и „Ландштурм“,²⁾ мора, наравно, покренути велику масу пешадије, јер у таквом рату не-достају више средства за опрему него људи, а пошто се ратна опрема при томе и онако ограничава на најнужније, лако се може замислити да би се место једне батерије од осам топова могао устројити не један, већ два или три батаљона.

Друго, ако слабија страна у рату противу јаче не може прићећи наоружавању народа или сличном организовању резервне војске, сва-

¹⁾ Ранија француска дворска игра. — Прим. ред.

²⁾ Види објашњење у напоменама на крају књиге. — Прим. ред.

како је повећање артиљерије најбрже средство да она своје слабе оружене снаге приближи равнотежи с непријатељем; јер тиме она добија људе и повећава најзначајнији принцип оружане снаге, принцип уништавања. И онако ће операције већином бити ограничено на мало војиште, а овај род војске ту и више пристаје. Фридрих Велики је прихватио ово средство у каснијим годинама Седмогодишњег рата.

Треће, коњица је род војске за покрете и велика решења; њена бројна надмоћ изнад просечне мере важна је у врло широким просторима, при далеким кретањима тамо-амо и ако се намеравају велики одлучни удари. Бонапарта је пример за то.

Да напад и одбрана сами по себи не могу имати утицаја на то, можи ће да буде јасно тек кад будемо говорили о овим двема формама ратне делатности; засада желимо само да приметимо да се обојица, нападач и бранилац, крећу у истом простору и да, бар у многим случајевима, могу имати исте одлучне намере. Сетимо се рата од 1812 године.

Обично се мисли да је коњица у односу према пешадији била у средњем веку многобројнија и да се постепено до наших дана смањивала. То је бар једним делом ишак погрешно. Сразмера коњице по броју просечно можда није била знатно већа, као што бисмо се и уверили кад бисмо пратили тачније податке о оружаним снагама кроз средњи век. Помислимо само на масе пешадије које су сачињавале крсташке војске или које су пратиле немачке цареве у њиховим римским походима. Али је важност коњице била много већа. Она је била јачи род војске, састављен од најбољег дела народа и то у толикој мери, да је она, ма да увек бројно много слабија, сматрана редовно као главни род, док се пешадија мање ценила, па једва и помињала. Зато је и настало мишљење да је ње и било врло мало. Истина, дешавало се при мањим ратним догађајима у унутрашњости Немачке, Француске и Италије, чешће него сад, да се цела мала војска састојала само из коњице, пошто је она била главни род војске; у томе није билоничег противречног. Само ови случајеви не могу одлучивати кад имамо у виду целину, где веће војске обилно претежу. Само кад је престала свака феудална обавеза у ратовању, када су ратови вођени са врбованим војницима, најамницима и плаћеницима, те су се ослањали на новац и врбовање, dakле, у време Тридесетогодишњег рата и ратова под Лујем XIV, тада је престала ова употреба великих маса мало корисне пешадије и вратило би се можда потпуно на коњицу, да није пешадија већ добила своју већу важност због приметног развите ватреног оружја и тиме се у извесној мери утврдила по свом надмоћном бројном односу. Њен однос према коњици био је у овом периоду, кад је била слаба, 1:1, а кад је била многобројна, 3:1.

Од ове важности коњица је отада све више губила што се више усавршавало ватreno оружје. То је само по себиовољно разумљиво, само се овај развој не сме схватити тако као да се односи само на оружје и вештину у његовој употреби, већ треба узети у обзир и употребу јединица које су њиме снабдевене. У бици код Молвица Пруси су показали способност у употреби ватре у највећем степену и отада се у овом погледу није могло даље. Напротив, употреба пешадије на

испресецаном земљишту и употреба ватреног оружја у стрељачкој борби појавила се тек отад, и треба је сматрати као велики напредак у акту уништавања.

Наше је мишљење, дакле, да се сразмера коњице по броју измењила мало, али врло много по важности. Ово изгледа противречно, али уствари није. Пешадија у средњем веку, ако се у војсци налазила у већем броју, није дошла до овог броја по своме унутрашњем односу према коњици, већ зато што је све, што се није могло определити за много скупљу коњицу, определило за пешадију. Оваква пешадија постојала је, дакле, само због помањкања новчаних средстава, док коњице не би никад могло бити сувише, да је њен број могао бити одређиван само по њеној унутрашњој вредности. Зато треба схватити како, упркос све мањој својој важности, коњица можда још увек има дољно значаја да се задржи на оном бројном односу који је досад тако дуго задржала.

Заиста, треба приметити да се бар од Рата о аустријско наследство однос коњице према пешадији није ништа изменио, и увек се колебао између четвртине, петине и шестине пешадије; изгледа да је овим природна употреба управо задовољена и да се тиме истичу оне величине које се непосредно не могу пронаћи. Ипак, сумњамо да је тако; ми налазимо да су остали разлози за многобројну коњицу у главним случајевима веома јасни.

Русија и Аустрија су државе које су на то упућене, јер у своме државном склопу имају још остатака татарске организације. Бонапарта за своје циљеве није никад могао да буде дољно јак. Он је приступао регрутовању колико год је било могуће, остајало му је само још да појача своју војску повећавањем помоћних родова који се оснивају више на утрошку у новцу, него у људству. Осим тога је јасно да је при огромном обиму његових ратних потеза коњица морала имати већу вредност него у обичним случајевима.

Као што је познато, Фридрих Велики је брижљиво рачунао са сваким регрутотом кога је могао уштедити својој земљи; његова главна делатност била је упућена на то да своју војску одржава што јачом на рачун иностранства. Да је за ово имао пуно разлога, схватиће се кад се помисли да су му од његове мале земље биле одузете још и Пруска и вестфалске провинције. Без обзира на то што коњици уопште треба мање људи, она се употпуњавала много лакше врбовањем. Усто је долазио и његов ратни систем основан на надмоћности у погледу кретања и тако је дошло да се његова коњица све до краја Седмогодишњег рата појачавала, док се пешадија смањивала. Ипак, на крају овога рата тешко да је износила више од четвртине целокупне пешадије која је била у рату.

У поменутој епоси нема мало примера да су се војске појављивале са необично слабом коњицом, па ипак побеђивале. Најзначајнија је битка код Грос-Гершена. Бонапарта је, ако рачунамо само дивизије које су у боју учествовале, располагао са 100.000 људи, од којих 5.000 људи коњице и 90.000 људи пешадије; савезници су имали 70.000 од којих 25.000 коњице и 40.000 пешадије. Бонапарта је, дакле, место

20.000 коњаника, које није имао, располагао само са 50.000 људи пешадије више, али је требало да има 100.000. Како је добио битку са овом надмоћношћу у пешадији, можда би се могло запитати, да ли би уопште било могуће да је изгуби, да је однос био 140.000 према 40.000.

Истина, одмах после битке показала се велика корист наше надмоћности у коњици, јер Бонапарта није пожњео скоро никакве трофеје после победе. Добити битку није, дакле, све — али зар то није увек главна ствар?

Кад тако размишљамо, тешко нам је поверовати да је однос, који већ 80 година постоји између коњице и пешадије, природан и да произилази само из њихове апсолутне вредности. Ми смо, напротив, мишљења да ће се после извесног осцилирања однос ова два рода војске и даље мењати у досадањем смеру и да ће најзад сталан број коњице постати знатно мањи.

Што се тиче артиљерије, то се број топова, наравно, откако су пронађени, и са њиховим олакшањем и усавршавањем повећао, али се и од доба Фридриха Великог на даље задржао отприлике на истом односу од 2 до 3 топа на 1000 људи, разуме се у почетку рата; јер у току рата артиљерије мање нестаје него пешадије, те је однос на крају рата осетно јачи и може се попети на 3,4 до 5 топова на 1000 људи. Да ли је овај однос природан, или, да ли повећање топова може ићи и даље, а да не буде од штете за цело вођење рата, то се мора оставити искуству.

Саберимо још једном главне резултате целокупног нашег разматрања и видећемо:

1. — да је пешадија главни род војске коме су потчињена оба друга;

2. — да се већом применом вештине и делатности у вођењу рата може у извесној мери надокнадити недостатак оба друга рода војске, под претпоставком да је пешадија за толико јача, и да је то могуће утолико пре, уколико је пешадија бόља;

3. — да је теже бити без артиљерије него без коњице, јер је она главни носилац принципа уништавања, и зато што је њена борба више и јаче повезана са борбом пешадије;

4. — да се уопште, пошто је артиљерија најјачи род војске у акту уништавања, а коњица најслабији, увек мора поставити питање: колико се највише може имати артиљерије без сметње, а са колико се најмање коњице може изићи на крај?

Глава пета

РАТНА ФОРМАЦИЈА ВОЈСКЕ

Ратна формација је она подела и састав родова војске на поједине делове целине и онај облик њиховог распореда, који треба да остане норма за време целога похода или рата.

Она се, дакле, састоји, такорећи, из једног аритметичког и једног геометричког елемента: поделе и распореда. Први долази од сталне мирнодопске организације војске; он узима извесне делове, ба-

таљоне, ескадроне, пукове и батерије као јединице и образује од њих веће јединице све до саме целине, према приликама које то изискују. На исти начин полази и распоред од елементарне тактике, у којој је војска поучавана и вежбана у миру, и која се у тренутку рата мора сматрати једном особином војске која се више не може битно променити; поред тога, распоред је у вези са условима које захтева употреба трупа у рату и у великим потезима, те тако одређује општу норму по којој треба војску распоредити за борбу.

Ово је био увек случај кад су велике војске полазиле у рат, и било је штавише времена кад се ова форма сматрала најбитнијом чињеницом у боју.

Кад је у седамнаестом и осамнаестом веку технички напредак ватреног оружја изазвао онолико повећање пешадије и њено развијање у дугачке, танке линије, тиме је поредак за битку постао, додуше, простирији, али једновремено и тежи у извођењу, пошто је захтевао више вештине. А пошто се ништа није знало шта ће се са коњицом, то је она распоређивана по крилима, где се није гађало и где је било простора за јахање, и тако би поредак за битку свакипут војску претворио у довршену и недељиву целину. Кад би се таква војска пресекла на двоје, она би била као пресечена глиста; крила би имала још живота и покретљивости, али би, наравно, изгубила своје природне функције. Оружана снага била је, dakле, некако принудно везана за своје јединство, и свакипут, кадгод је требало понеке делове поставити одвојено, била је потребна читава мала организација и дезорганизација. Маршеви, које је морала вршити целина, били су стање, у коме се она, такорећи, налазила ван закона. Ако је непријатељ био у близини, то су они морали бити уређени са највећом вештином, да би се један борбени ред или једно крило могли увек у подношљивом размаку од другог водити преко брда и долина. Они су се стално морали вршити крајом од непријатеља и само једна околност чинила је да ова стална крађа пролази некажњена, а то је што се и непријатељ налазио у истој спутности.

Зато кад се у другој половини осамнаестог века дошло на мисао да би коњица вальда исто тако могла да штити крила кад би стајала и иза војске, а не у њеном продужењу, и да би се поред овога, можда, могла употребити још и за понешто друго, а не само за то да се дуелира са непријатељском, већ је учињен велик корак унапред. Сад се, наиме, војска у своме главном протезању, тј. по фронту, састојала из самих хомогених делова, тако да се могла по вољи раздвајати на разне делове, који су међу собом и са целином били слични. Тиме је војска престала да буде један једини комад, постала је целина од много саставних делова и зато гипка и окретна. Делови су се могли без даљега одвајати од целине и опет придавати, — бојни распоред је остајао увек исти. Тако су постале здружене јединице од свих родова војске, тј. оне су постале могуће, јер се потреба за њима сигурно осећала већ много раније.

Сасвим је природно да све ово произилази из саме битке. Иначе, битка је била цео рат, и остаће увек главни његов део; али, осим тога,

поредак за битку уопште припада више тактици него стратегији и ми смо овом дедукцијом хтели само да покажемо како је већ тактика по делом целине на мање целине утрла путеве стратегији.

Уколико су војске постала веће, утолико су биле распоређиване на ширем простору; уколико се разноврсније испреплитала рад поједињих делова, утолико је више могућности добијала стратегија. Тако је и поредак за битку, у смислу наше дефиниције, морао ступити са стратегијом у неку врсту узајамног дејства што се поглавито изражава на крајњим тачкама где се тактика и стратегија додирују, у оним наиме моментима, где општа подела оружаних снага прелази у нарочите борбене построје.

Прелазимо сада на три тачке: поделу, здруживање рода војске и распоред са стратегиског гледишта.

1. — Подела. У стратегском погледу не би никад требало питати колико треба да је јака дивизија или корпус, већ колико нека војска треба да има корпуса или дивизија. Од војске са тројном поделом још је неспретнија војска подељена на два дела, при чему врховни командант мора бити скоро потпуно неутрализован.

Да се утврди јачина великих и малих оперативних јединица, било из разлога елементарне или више тактике, то даје произвољном нахијењу невероватну слободу, и богзна какви су ту мотиви одиграли већ своју улогу. Напротив, потреба извесног броја делова за самосталну целину је колико јасна толико и одређена ствар, и овакво мишљење отуда пружа у погледу већих јединица чисто стратегиске разлоге за утврђивање њиховог броја, а тиме и њихове јачине, док се мале јединице, као чете, батаљони итд. остављају тактици.

Једва се да замислiti и најмања изолована јединица, а да се у њој не разликују три дела, с тим да би један део могао да се истури напред, а један постави позади. Да су четири дела још згоднија, то се види тек кад имамо у виду да средњи део као главнина мора бити јачи од оба друга. Овако се може ићи до осам, и овај нам број изгледа најпогоднији за војску, ако се узму као стална потреба: један део за претходницу, три дела за главнину, и то по један као десно крило, средина и лево крило, два за подршку, један део за десну бочну заштиту и један за леву бочну заштиту. Не полажући сувише педантно велику вредност на ове бројеве и фигуре, ми на сваки начин мислимо да они изражавају најобичнији стратегиски распоред који се увек понавља и зато претстављају погодну поделу.

Истина, изгледа да би командовање армијом (и командовање њеном сваком јединицом) особито било олакшано ако се нема више од три или четири человека као непосредно потчињена, само ову погодност плаћа војсковођа врло скupo на двогуб начин. Прво, утолико ће више заповест изгубити од своје брзине, снаге и тачности, уколико је дужи пут који она мора да прође. Ово је случај када се између њега и команданта дивизија налазе команданти корпуса. Друго, он уопште губи у моћи и утицају уколико је већи делокруг његових непосредно потчињених. Војсковођа, који командује над 100.000 људи преко 8 дивизија, има по интензивности већу моћ, него кад би ових 100.000 људи

били подељени само у три дивизије. Томе су различити узроци, али је најважнији што сваки командант мисли да има као неко право личне својине на све делове поверене му јединице, те се скоро сваки пут опире кад треба неки део да му се одузме на краће или дуже време. Неколико ратних искустава објасниће ово свакоме.

Али, с друге стране, не сме се допустити да број делова буде сувише велик, иначе ће наступити пометња. Већ је тешко из једног армиског штаба водити осам делова, а даље од десет не сме се иći. Код дивизије, код које су средства да се заповести ставе у дејство много мања, морају се сматрати као погодни мањи нормални бројеви: четири, највише пет.

Ако ови фактори, пет и десет, нису довољни, тј. ако би бригаде биле сувише јаке, морају се уметнути корпусне команде; али се мора мислiti на то да се тиме ствара нова командна моћ, која одједном веома умањује све остale факторе.

Него, шта је управо нека сувише јака бригада? Она обично обухвата између две и пет хиљада људи. Изгледа да су два разлога за ову вишу границу: прво, што се бригада замишља као јединица којом може командовати непосредно једно лице, управо докле сеже његов глас; друго, што није пожељно да се још већа маса пешадије остави без артиљерије, па се овим првим здруживањем родова војске само по себи добија нарочита јединица.

Ми не желимо да се изгубимо овде у овим тактичким цепидлаченима, нити хоћемо да се упуштамо у расправљање питања кад и под којим условима треба да се изводи здруживање сва три рода војске, да ли код дивизија које су јаке 8.000 до 12.000 људи или код корпуса са 20.000 до 30.000 људи. Тек, ни најодлучнији противници овог здруживања неће нам замерити ако тврдимо да само ово здруживање ствара самосталност једне јединице и да је оно бар врло пожељно за јединице које су одређене да у рату често дејствују изоловане.

Армија од 200.000 људи у десет дивизија, свака по пет бригада, — то би на бригаду било 4.000 људи. Нигде ту не видимо несразмеру. Истина, може се ова армија поделити и у пет корпуса, корпус у четири дивизије, дивизија у 4 бригаде, што ове чини јаким по 2.500 људи; ипак нам прва подела, узев апстрактно, изгледа подеснија, јер, сем тога што се код друге поделе име један командни степен више, пет делова за једну армију су сувише мало, јер тиме она постаје крута; четири су за један корпус исто тако; а 2.500 људи чине слабу бригаду, којих се на овај начин добија 80, место 50 по првој подели, што је простије. Сва ова корист жртвује се само да би под непосредном комandom било за пола мање генерала. Само по себи се разуме да је код мањих армија подела у корпусе још незгоднија.

Ово је апстрактан поглед на ствар. Индивидуалан случај може да донесе собом разлоге који друкчије одлучују. Пре свега, мора се признati да се са осам или десет дивизија прикупљених у равници још може управљати, што би вероватно на пространим планинским положајима могло бити немогуће. Велика река, која армију преполови, чини да је посебан командант неопходан за једну половину; укратко,

има стотину најпресуднијих локалних и индивидуалних прилика пред којима се морају повући апстрактна правила.

Али да се ови апстрактни разлози ипак најчешће примењују и да их они конкретни ређе потискују него што би се мислило, то показује искуство.

Допустићемо себи да ова разматрања јаче осветлимо тиме што ћемо их прегледно истаћи и зато ћемо поједина тежишта поставити једно поред другог.

Разумевајући под деловима једне целине само оне које даје прва подела, дакле, само непосредне делове, кажемо:

1. — ако једна целина има премало делова, постаје крута;

2. — ако су делови једне целине превелики, онда то слаби моћ врховне воље.

3. — са сваким новим командним степеном сила самог наређења у два правца слаби, прво, услед губитка при новом прелазу, а друго, услед дужег времена које му је потребно да стигне.

Све ово доводи до тога, да број међусобно равних делова треба што је могуће повећати, а командне степене што је могуће смањити. Овоме стоји на путу само то да се код армија не може згодно управљати са више од осам до десет делова, а код мањих одреда не са више од четири до шест.

2. — Здруживање родова војске. За стратегију је здруживање родова војске у ратној формацији важно само за оне делове, који се обично постављају одвојено, где би могли бити принуђени да се самостално боре. У природи је саме ствари да су делови првога реда, и углавном само ови, одређени за оваква одвојена распоређивања, јер како ћемо видети другом приликом, одвојени распореди произилазе већином из самог појма и потребе једне целине.

Строго узев, стратегија би то трајно здруживање родова војске захтевала само за корпусе, или, где ови не постоје, за дивизије, а за делове никога реда могло би се допустити само у датом тренутку здруживање по потреби.

Али се види да ће се корпуси, кад су велики, тј. јаки 30.000 до 40.000 људи, ретко кад наћи неподељени. Код тако јаких корпуса потребно је, дакле, здруживање родова војске у дивизије. Ко сматра ситницом дангубу која при журним упућивањима настаје, кад пешадији треба да буде упућен један део коњице са неке друге, можда прилично удаљене тачке — о збрци која тада може настати да и не говоримо — томе се мора просто порећи свако ратно искуство.

Детаљи здруживања три рода војске — докле оно треба да иде, колико присно сме да буде, које сразмере треба узимати, која резерва да остане од сваког рода — све су то чисто тактичке ствари.

3. — Распоред. У којим просторним сразмерама треба распоредити делове једне војске у поретку за битку, — ове су одредбе исто тако потпуно тактичке и односе се искључиво на битку. Постоји, додуше, и стратегиски распоред, али он скоро искључиво зависи од тренутних захтева и потреба, а оно што је у њему рационално не налази

се у самом значењу које има израз поредак за битку. О томе ћемо зато говорити у наредној глави под насловом: Распоред војске.

Сам поредак војске за битку је, дакле, њена подела и распоред у маси добро организованој за битку. Делови су тако удешени да се и тактички и стратешки захтеви тога тренутка могу лако задовољити употребом појединачних делова, извучених из те масе. Престане ли та потреба, делови се враћају на своја места, и тако тај поредак постаје првостепени и главни темељ оног здравог методизма, који у рату као штеталица на сату регулише рад, и о коме смо већ говорили у четвртој глави друге књиге.

ГлавА ШЕСТА

ОПШТИ РАСПОРЕД ВОЈСКЕ

Између тренутка кад је почело прикупљање оружаних снага и сазрelog решења, када је стратегија довела војску на отсудну тачку, а тактика дала сваком поједином делу његово место и улогу, налази се у већини случајева велик размак, исто као и између једне пресудне катастрофе и друге такве.

Раније, ови размаци, такорећи, нису ни припадали рату. Ваља само погледати како је Луксембург логоровао и како је маршевao. Помињемо овога војсковођу, јер се он прославио својим логорима и маршевима, дакле, може да препрезентује своје време, а то зато што о њему из *Histoire de la Flandre militaire* (Војна историја Фландрије) више знамо него о другим војсковођама онога доба.

Логор је редовно постављан леђима уза саму реку или баруштину, или дубодолину, што би се сада сматрало за лудило. Правац у ком се налазио непријатељ при томе је тако мало одређивао фронт, те су били врло чести случајеви да су леђа била окренута непријатељу, а фронт сопственој земљи.

Овај, сада нечуven поступак, потпуно је разумљив само ако се при избору логора удобност сматра за главни, па чак и једини услов, а логоровање као стање које је ван ратног акта, такорећи, иза кулиса, где се човек не устручава. То што су се леђа увек наслањала на неку препреку, било је једина мера обезбеђења која се при томе предузимала; истина, у смислу тадашњег ратовања, јер то није никако одговарало могућности да се у таквом логору неко примора на бој. Али, овога се мало требало плашити, јер су бојеви почивали скоро на некој врсти међусобног споразума, као неки двобој, где се удобно иде на уговорено место. Пошто се војске, делом због многобројне коњице, која је у предвечерје свога сјаја, нарочито код Француза, још сматрана као главни род, а делом због свог незграпног поретка за битку, нису могле борити на сваком земљишту, то се на испресецаном земљишту живело скоро као под заштитом неутралности, и пошто су се испресецани делови земљишта слабо могли користити, то се радије ради битке изазвало у сусрет непријатељу који се приближавао. Знамо, додуше, да су управо Луксембургове битке код Флерија, Стенкеркена и Нервиндена

били другог духа, али овај дух ослобађао се баш тада, под овим великим војсковођом, ранијих метода и још није утицао на метод логоровања. Промене, наиме, у ратној вештини увек почињу код одлучујућих поступака и тек кроз ове се постепено модификују и остали. Колико се мало сматрало логоровање као право ратно стање, показује израз: *il va à la guerre*¹), чиме се обележавао полазак неког осматрачког одреда према непријатељу.

Није много друкчије било ни са маршевима, где се артиљерија потпуно одвајала од војске да би ишла сигурнијим и бољим путевима, док су крила коњице обично мењала места, само да би им наизмене пала у део част да буду на десном крилу.

Сада, тј. углавном од Шлеских ратова, стање ван борбе толико је пројектето односима према боју, да они указују на најприсније узајамне утицаје тако да се једно без другог никако више не може ни замислити. Ако је некада у рату бој био право оружје, а стање ван борбе само држала, — бој, дакле, целично сечиво, а ово прилепљена дрвена ручица, па је и целина према томе састављена из хетерогених делова, то данас бој треба сматрати као оштрицу, стање ван борбе као телуђе оружја;²) а целину као добро заварен метал у коме се више не разликује где почиње челик, а где престаје гвожђе.

Овај ратни живот ван борбе подешава се сада дёлом мирнодопском организацијом и службеним правилима војске, а дёлом тактичким и стратешким мерама, према тренутним приликама. Три стања у којима се могу налазити оружане снаге, јесу: становање, маршевање и логоровање.³) Сва три припадају исто толико тактици као и стратегији, и ове, додирујући се овде многоструко, изгледају често као да се пре-плићу или то заиста и чине, тако да се понеке мере могу у исто време сматрати и као тактичке и као стратешкиске.

Ми ћемо о овим трима облицима опстојања ван борбе говорити уопште, пре но што се уз њих надовежу нарочити циљеви, али за то морамо најпре размотрити општи распоред оружаних снага, јер је овај више, обимније мерило у погледу становања, маршевања и логоровања.

Посматрамо ли распоред оружаних снага уопште, тј. без нарочите сврхе, можемо га замислiti само као јединку, само као целину одређену за заједничку борбу, јер би свако отступање од овог најпростијег облика претпостављало већ нарочити циљ. Тако постаје појам војске, била она мала или велика.

Даље, тамо где још нема никакве нарочите сврхе, истиче се као једина сврха самоодржање, а следствено и безбедност војске. Да се војска без нарочитих тешкоћа може издржавати, и да би се без нарочитих тешкоћа могла тући као целина, то су, дакле, два услова. Из ових следују, у примени на чињенице које су у вези са животом и безбедностима војске, ови обзирни:

¹) он полази у рат. — Прим. ред.

²) рецимо код ножа тупа страна. — Прим. ред.

³) о значењу ових израза види главе девету, десetu и тринаесту ове књиге. — Прим. ред.

1. — лакоћа у снабдевању;
2. — лакоћа у смештају трупа;
3. — обезбеђена позадина;
4. — слободан простор пред собом;
5. — сам положај на испресецаном земљишту;
6. — стратегиске ослоне тачке;
7. — погодна подела.

Наша тумачења уз ове поједине тачке ова су:

Прве две, претстављају повод да се потраже култивисани крајеви, велики градови и друмови. Оне више одлучују уопште него у детаљима.

Шта разумемо под обезбеђеном позадином, види се из главе о комуникацијама. Прво и најважније при томе јесте распоред управан према правцу главног друма за отступање у близини логора.

Што се тиче четврте тачке, армија, истина, не може да има пре-глед целог једног подручја, као што има преглед свог фронта при тактичком распореду за битку. Али стратегиске очи су претходница, напред послате трупе, шпијуни итд. и овима ће, природно, осматрање на отвореном земљишту бити лакше, него на испресецаном. Пета тачка је само наличје четврте.

Стратегиске ослоне тачке разликују се по двема особинама од тактичких, наиме тиме, што оне не треба да додирују војску непосредно и што, с друге стране, морају да заузимају много већи простор. Разлог за ово је у томе, што се по природи ствари стратегија креће уопште у већим размерама простора и времена него тактика. Кад се једна армија распореди на једну миљу далеко од морске обале или од обале неке врло велике реке, она се ослања стратегиски на ове објекте, јер непријатељ неће бити у стању да овај простор искористи за стратегиски заobilазак. Он неће залазити у овај простор данима и недељама, и за целе миље и маршеве. Напротив, језеро од неколико миља обима једва треба сматрати препреком за стратегију. С обзиром на начин дејства, ретко што зависи од неколико миља лево или десно. Тврђаве ће бити стратегиске ослоне тачке, уколико су веће и уколико имају ширу сферу дејства у својим офанзивним подухватима.

Распоред по деловима војске управља се или према нарочитим сврхама и потребама или према општим. Овде може бити говора само о овим последњим.

Прва је општа потреба истурање претходнице са другим трупама, потребним за осматрање непријатеља.

Друга је, да се код врло великих армија обично и резерве остављају више миља позади, што онда доводи до подељеног распореда.

Најпосле, и заштита оба крила војске захтева обично нарочито распоређене одреде.

Под овом заштитом не треба можда разумети да се један део армије одузме с тим да брани простор на њеним крилима, како би ова такозвана слаба тачка постала непријатељу неприступачна. Ко би тада бранио крило самога крила? Оваква помисао тако простира, права је глупост. Крила по себи нису никакви слаби делови неке војске, пошто и непријатељска војска има своја крила и не може наша да доведе у опа-

сност, а да не изложи истој и своја. Тек кад односи постану неједнаки, кад је непријатељска војска надмоћна, кад су непријатељске саобраћајне везе јаче од наших (види комуникације), тек онда крила постају слабијим деловима. Али овде није реч о овим нарочитим случајевима, према томе ни о случају где је један крилни одред у вези са другим комбинацијама одређен да брани простор на нашем крилу, јер то не спада више у класу општих мера.

Али, иако крила нису нарочито слаби делови, ипак су врло важни, јер овде због заобиласка отпор не би био више тако прост као на фронту, те мере постају сложеније и захтевају више времена и припрема. Стога је у већини случајева увек потребно да се крила заштите, нарочито од непредвиђених непријатељских подухвата, а то се дешава кад се на крила постављају веће масе него што би било потребно само за осматрање. Да се ове масе потисну, па и када не дају никакав озбиљан отпор, захтева утолико више времена и утолико веће развијање непријатељских снага и смерница, уколико су веће, а тиме је и циљ постигнут. Шта треба даље да се уради, то зависи од нарочитог плана у том тренутку. Отуда се одреди на крилима могу сматрати као побочнице, које задржавају непријатељево продирање у простор који лежи у продолжењу нашег крила и дају нам времена да предузмемо противмере.

Треба ли да се ови одреди повуку ка главници и да ова не крене једновремено уназад, то излази само по себи да се они не смеју распоредити у истој линији са главником, већ морају бити унеколико избачени напред, пошто повлачење, чак и тамо где је отпочело без озбиљније борбе, ипак не сме да се изврши сасвим на бок.

Из ових унутрашњих разлога за подељен распоред појављује се, dakле, један природан систем од четири или пет засебних делова, према томе да ли резерва остаје код главнице или не.

Као што снабдевање и смештај трупа уопште утичу на распоред, тако ове две ствари доприносе и подељеном распореду. Обзир на ова два фактора придржује се горе посменутим разлозима; тежи се, наиме, да се задовољи један, а да се ипак не занемари други. У већини случајева овом поделом у пет одвојених јединица биће већ потешкоће око снабдевања и смештаја уклоњене, те због њих неће бити потребне никакве велике промене.

Треба да бацимо још један поглед на границе до којих се могу одвајати ове трупе, ако, наиме, постоји намера да се узајамно помажу, dakле, да се заједнички боре. Потсећамо овде на оно што је речено у главама о трајању и решењу боја: према овом се не може ништа апсолутно одредити, — пошто апсолутна и релативна јачина, састав трупе и земљиште, имају врло велики утицај, — већ само оно најопштије, такође, осредње вредности.

Удаљеност претходнице најлакше је одредити. Пошто се њено повлачење врши у правцу главнице, она може у сваком случају да буде истурена напред и за један јак дневни марш, а да не буде приморана на посебну битку. Али је не треба даље истурити него што то захтева безбедност главнице, јер она утолико више страда, уколико даље мора да се повлачи.

Што се тиче бочних одреда, бој једне обичне дивизије од 8.000 до 10.000 људи, како смо већ казали, траје увек више часова, па и попадана, пре но што дође до решења. Зато се без даљега таква дивизија распоређује неколико часова од главнице, дакле, једну до две миље од ње, и зато могу корпуси од три до четири дивизије бити удаљени један дан марша, дакле, три до четири миље.

Из овог распореда главне снаге у четири или пет дедова, који се оснива на природи саме ствари, и услед датих граница, појавиће се известан методизам, који ће војску механички распоређивати, кад год се пресудније не умешају неки нарочити циљеви.

Али, ма да претпостављамо да је сваки овај одвојени део оспособљен да води засебну борбу и да у нужди може до тога и доћи, из тога никако не излази да је права намера овог одвајања одвојена борба. Одвајање је, већином, само мера, предузета ради самог опстанка и условљена временом. Приближава ли се непријатељ положају да општом битком одлучи, време је стратегије прошло, све се скупља у један тренутак битке, а тим се завршавају и нестају разлози за раздвојен распоред. Кад је битка отпочела, престају обзири на становаше и снабдења; осматрање непријатеља на фронту и боковима и смањивање његове ударности умереним отпором извршено је и све се сада окреће великој целини битке. Ако је тако, подела замишљена само као услов, као нужно зло, а заједничка борба као сврха распореда, то је најбољи критериј за вредност самог распореда.

ГлавА СЕДМА

ПРЕТХОДНИЦА И ПРЕТСТРАЖА

Обе ове ствари спадају у оне, где се тактички и стратегиски конци преплићу. С једне стране, морају се убрајати у мере које боју дају његов облик и обезбеђују извођење тактичких планова, с друге, опет, често дају повода за самосталне бојеве, а због свог, више или мање, од главне снаге удаљеног распореда, имају се сматрати карикама у стратегском ланцу. И баш овај распоред нам даје повода да се један тренутак позабавимо њима да бисмо употребили претходне главе.

Свака трупа, која није потпуно спремна за борбу, осећа потребу за претходницом да би сазнала и извидила непријатељево приближавање пре но што овога и угледа, јер видокруг редовно не иде много даље од поља дејства оружја. Али шта би било од човека чије очи не би допирале даље од његових руку? Претстраже су очи у војске, то је већ стара изрека; али потреба није увек иста, она има своје степене. Јачина и пространство, време, место, прилике, начин ратовања, па и случај, имају на то утицаја; и не треба да се чудимо што се употреба претходница и претстраже у историји ратова не појављује у одређеним и простиим облицима, већ у извесној несрћености најразличитијих случајева.

Час видимо да је безбедност војске поверена једном одређеном одреду као претходници, час дугом низу поједињих претстража, час се обоје налазе заједно, час нема говора ни о једном ни о другом. Час је претходница наступних колона заједничка, час свака колона има своју сопствену. Покушаћемо да ствар себи претставимо јасно, а затим да видимо да ли се може свести на неколико начела за праксу.

Ако је трупа у покрету, тад једна мање или више јака снага образује њену предњу заштиту, авангарду, претходницу, која у случају покрета уназад, постаје аријергарда, заштитница. Ако је трупа на становашу или у логору, тада дугачка линија мањих стражарских одељења образује њену предњу заштиту, претстражу. Наме, у природи је ствари да се при задржавању у месту може и мора да заштити већи простор него при кретању, тако да у једном случају сама по себи искрсава мисао о низу претстраже, а у другом о здруженом одреду.

Претходница, као и претстража, има своје степене по унутрашњој јачини почев од великог одреда, састављеног од свих родова војске, до хусарског пука, затим од једне јаке утврђене одбранбене линије отпора, састављене од свих родова војске све до самих стражарских одељења и коњичких патрола, који се из логора упућују напред. Дејство таких предњих заштита иде, дакле, од осматрања до отпора, и овај отпор је способан не само да главници створи време потребно да се спреми за борбу, већ и да непријатеља принуди да своје предузете мере и на мере раније открије и тиме знатно дамаха осматрању.

Према томе, уколико једној трупи више или мање треба времена, уколико њен отпор више или мање треба да буде израчунат према нарочитим мерама код непријатеља и према њима и организован, утолико је тој трупи потребна јача претходница и јача претстража.

Фридриху Великом, који се може назвати најокретнијим војсковођом, и који је своју војску уводио у битку скоро пристом командом, нису биле потребне никакве јаке претстраже. Отуда га увек видимо где логорује на драглед непријатељу и како се без великог апарате обезбеђује ту хусарским пуком, тамо батаљоном добровољаца или стражарским одељењима и коњичким патролама које упућује из логора. При маршевима образовало би претходници неколико хиљада коњаника, већином са крила првог борбеног реда, који би се после свршетка марша поново враћали на своја места. Ретко би се десило да је употребио сталну претходницу.

Где мала војска хоће да дејствује увек свом тежином целе своје масе и са великим еластичношћу, да искористи своју бољу спремност и одлучније вођење, ту се мора скоро све радити *sous la barbe de l'ennemi*,¹⁾ као код Фридриха Великог противу Дауна. Повучен распоред, компликован систем претстраже, потпуно би уништили дејство његове надмоћи. Да грешке и претеривање могу једном довести и до битке код Хохкирха, ништа не доказује против самог поступка; напротив, ваља

¹⁾ Под непријатељевом брадом. — Прим. ред.

признати краљеву мајсторску вештину у том, баш због тога, што је у свима Шлеским ратовима била свега једна битка код Хохкирха.

Бонапарту, међутим, коме заиста није недостајала врло окретна војска, а ни одлучност, видимо скоро свуда где наступа са јаком претходницом. За ово су постојала два узрока.

Први је у промени саме тактике. Више се не уводи у битку војска као прста целина голом командом, па да би се ствар решила са више или мање окретности и храбrosti као један велики двобој, већ се оружане снаге прилагођавају више особинама земљишта и приликама, од поретка за битку и следствено од битке ствара се рашчлањењица целина, из чега пак произилази да из просте одлуке постаје сложен план, а из команде више или мање дугачка заповест. За то треба времена и података.

Други је узрок у великом обиму новијих војски. Фридрих је уврдио у битку тридесет до четрдесет хиљада људи, Бонапарта једну до две стотине хиљада.

Изабрали смо ова два примера, јер се код таквих војсковођа може претпоставити да сталан начин рада нису усвојили без основа. У целини, употреба претходнице и претстраже у новије доба уопште се много више усавршила. Али, да ни у Шлеским ратовима нису сви поступали као Фридрих Велики, видимо по Аустријанцима, који су имали много јачи претстражарски систем и много чешће истурали претходницу, за шта су им довољно повода давали њихов положај и прилике. Исто тако, и у најновијим ратовима имамо доста разних случајева. Чак и француски маршали, Макдоналд у Шлеској, Удино и Неј у Марки, наступали су са војскама од шездесет до седамдесет хиљада људи, а никде не читамо ништа о некој претходници.

Досада смо говорили о претходницима и претстражама према степену њихове јачине, али постоји још једна друга разлика са којом морамо бити начисто. Наиме, војска, кад наступа или се повлачи у известној ширини, може имати једну заједничку претходницу и заштитницу за све напоредне колоне, или за сваку колону по једну нарочиту. Да бисмо овде дошли до јасних претстава, треба да замислимо ствари на овај начин:

У основи је претходница, кад постоји одред који нарочито носи то име, одређена само за обезбеђење главнине која наступа у средини. Наступа ли ова по више путева, близких један другоме, а по којима се ова претходница такође може распоредити и штитити их, наравно, није потребна никаква посебна заштита.

Међутим, они корпуси, који наступају на већим растојањима као заиста одвојени одреди, морају се сами побринути за своју претходницу. И оне јединице централне главнине, које се према случајном положају путева налазе сувише удаљене од средине, имају да учине исто. Постојаће, дакле, толико претходница колико има посебних колона које наступају напоредо; али, ако је сад свака од њих много слабија но што би била заједничка претходница, она ће онда ићи у ред осталих тактичких мера, а на стратегиској слици претходнице уопште неће бити. Међутим, ако главна маса има у средини један много већи одред као

предњу заштиту, овај ће личити на претходницу целине, а у многом погледу то ће заиста и бити.

Али шта може бити повод да се средњој колони даје толико јача предња заштита него крилима? Ова три разлога:

1. — што у средини наступа обично јача маса;

2. — што је очигледно да је на земљишту, које нека војска заузима по својој ширини, средиште као такво увек најважнији део, јер се сви планови већином на њу и односе, те му је зато и бојиште обично ближе него крилима;

3. — што одред истурен у средини, и кад не може да обезбеди крила непосредно као права предња заштита, ипак посредно много доприноси њиховој безбедности. У обичним случајевима непријатељ, наиме, не може мимоини такав одред на извесном удаљењу да би предузео нешто значајније противу једног крила, јер би се морао бојати напада у бок и позадину. Ако овај притисак, који врши на противника одред истурен у средини, и није довољан да би потпуно зајемчио безбедност бочних одреда, ипак је у стању да отстрани много штогашта, чега се бочни одреди тада више не треба да плаше.

Предња заштита средине, према томе, кад је много јача од предње заштите крила, тј. кад је сачињава нарочита претходница, нема више прости задатак предњег осигурања, наиме да трупе позади себе штити од препада, него она дејствује више као истурен одред у општем стратегиском смислу.

Корист од оваквог одреда може се свести на ове сврхе, које одређују и његову употребу:

1. — у случајевима где наше мере захтевају много времена, он треба да даје јачи отпор, да непријатељско продирање учини опрезнијим, дакле, да појача дејства обичног предњег осигурања;

2. — кад је главна маса трупа многобројна, он треба да омогући држање ове непокретљиве главнине на већој удаљености, а додир са непријатељем тек помоћу једног покретног одреда;

3. — да бисмо, уколико нас и други разлоги принуђавају да са главном масом останемо на знатнијој удаљености од непријатеља, имали један одред у близини непријатеља ради осматрања.

Мишљење, да би за ово осматрање исто тако добро могао да послужи један слабији осматрачки одред, обична група герилаца, отпада, кад се помисли како се лако такав одред може отерати и колицна су његова средства за осматрање у поређењу са једним већим одредом;

4. — при гоњењу непријатеља. Са једним само одредом у претходници, коме је пријатељске снаге пријатељске снаге, може се брже кретати него са целом трупом, увече стизати доцније на преноћиште, ујутру раније бити на расположењу;

5. — најпосле, као заштитница при повлачењу, ради одбране главних отсека на земљишту. И у овом погледу центар је од првенствене важности. На први поглед, додуше, изгледа као да би таква заштитница увек била у опасности да буде обухваћена са крила. Само се не сме заборавити да би непријатељ, ако би и на крилима продрро нешто даље, оданде још увек имао да превали пут до средине, уколико заиста жели

да јој загрози, и да се заштитница центра зато увек још нешто дуже може одупирати, па да и заостане у кретању. Напротив, биће одмах опасно ако се центар брже повлачи него крила. То добија одмах изглед разбијања, и овога се изгледа самог по себи треба плашити. Никад не постоји јача потреба за сједињавањем и прикупљањем, никад се она не осећа јаче него при отступањима. Задатак је крила да на крају ипак опет приђу средини, а кад се због снабдевања и путева мора повлачiti у знатној ширини, покрет се ипак завршава прикупљеним распоредом у средини. При томе треба имати на уму и то да непријатељ, ипак, обично у центру надира главном снагом и свом енергијом; морамо онда да увидимо да је заштитница центра од нарочите важности.

Према томе ће се истурање нарочитог одреда у улози претходнице подешавати у свима случајевима кад наступи једна од горњих околности. Оне скоро све отпадају ако центар није јачи него што су крила, као напр., кад је Макдоналд наступао 1813 године противу Блихера у Шлеској и кад се Блихер кретао према Елби. Обадвојица су имали по три корпуса, који су се кретали напоредо, обично у три колоне и по разним путевима. Отуда се код њих и не помиње никаква претходница.

Али овај поредак у три подједнако јаке колоне зато је делом и врло мало за препоруку, као што је и за целу војску подела у три дела врло неспретна, како смо већ рекли у петој глави треће књиге.

При расподели целе снаге на центар и два од њега одвојена крила, коју смо у прошлoj глави означили као најприроднију, докле год нема посебних потреба, налазиће се претходница по најпростијој замисли пред центром, а тиме и пред линијом крила. Али, пошто бочни одреди у основи имају сличне задатке у погледу бокова, као претходница за фронт, често ће се десити да се нађу са претходницом у истој линији или можда још даље истурени, ако то буду захтевале нарочите околности.

Што се тиче јачине претходнице, о томе има мало да се каже, пошто је сада с правом општа пракса да се у ту сврху узму по једна или више непосредно потчињених јединица, и да се ове ојачају једним делом коњице, — дакле корпус, ако је војска подељена у корпусе, дивизија или више њих, ако је подељена у дивизије.

Лако је увидети да је и у овом погледу већи број делова кориснији.

Даљина, на коју треба да буде истурена претходница, потпуно зависи од околности. Може бити случајева да је она удаљена од главне снаге више од једног дана марша, и других где она стоји одмах пред њом. Ако је у већини случајева налазимо на даљини између једне и три миље, то, свакако, доказује да потреба најчешће захтева ову даљину, а да се из тога не би могло стварати неко правило.

При нашим досадашњим разматрањима потпуно смо изгубили из вида претстраже, и морамо се зато још једном вратити на то.

Кад смо у почетку казали: претстраже одговарају трупама које стоје, а претходница онима који су на маршу, то је било због тога да бисмо појмове свели на њихово порекло и привремено одвојили. Али, јасно је да би се дошло до једва нешто више од педантне разлике кад бисмо се хтели строго држати самих речи.

Ако се нека војска на маршу заустави увече, да би ујутру поново кренула, то мора да уради и претходници; она мора сваки пут да истури стражарска одељења за обезбеђење себе и главнице, а да се зато ипак не претвори из претходнице у обичну претстражу. Треба ли ову последњу сматрати као нешто супротно појму претходнице, то може бити само тамо, где се главна снага трупе одређене за предње осигурање растура у поједине стражарске делове, а само мали део или баш ништа не остаје на окупу, где, dakле, дуги низ стражарских делова преовлађује над преосталим деловима целине.

Уколико је време одмора краће, утолико је мање потребна потпуна заштита. Од једног дана до другог непријатељ нема ни прилике да сазна шта је заштићено, а шта није. Уколико дуже траје одмор, утолико потпунији морају постати осматрање и заштита свих прилаза. Редовно ће се, dakле, предње осигурање при дужем задржавању развијати све више и више у низ претстражарских делова. Да ли оно треба да пређе потпуно у претстражу, или, да ли остатак целине на окупу треба да преовлађује, зависи углавном од две околности. Прва је близина обеју војски, а друга, природа самог земљишта.

Ако су војске сразмерно својој ширини једна другој врло близу, често се између њих више неће моћи поставити претходница и оне ће своју безбедност моћи да одржавају само низом стражарских одељења.

Уопште, једном истуреном прикупљеном делу потребно је више времена и простора за дејство, пошто он прилазе штити мање непосредно, и зато је у случајевима, кад војска заузима врло велику ширину, као код становља, потребна већ знатнија удаљеност од непријатеља, ако, наиме, цео један такав прикупљен део треба да осигура прилазе. Отуда су се, напр., зимски станови већином заштићавали кордоном претстраже.

Друга околност је природа земљишта. Где јак земљишни отсек даје прилику да се са мало снаге образује чврст низ претстраже, то се неће оставити неискоришћено.

Најзад, може и при зимском становљају студен годишњег доба дати повода да се претходница растури у низ претстраже, јер се тиме олакшава њен смештај.

Најсавршенију употребу појачаног низа претстраже налазимо у енглеско-холандској војсци, у Холандији, за време зимског похода од 1749 до 1795 године, кад је одбранбена линија образована од здружених бригада свих родова у виду појединих стражарских одреда и потпомогнута резервом. Шарнхорт, који се налазио код ове војске, увео је ово године 1807 у Источној Пруској у пруској војсци на реци Пасарги. Али, иначе, у новије доба ова употреба мало се појављује, углавном због тога што су ратови били исувише покретни. Али и тамо, где је било прилике за то, овај начин није употребљен; пример је Мира код Тарутине. Да је више развукao своју одбранбену линију, не би дошао у положај да претстраже изгубе у борби неких тридесет топова.

Не може се порећи да се тамо, где то прилике допуштају, из овог начина могу извучи велике користи, о чему намеравамо да говоримо још којом другом приликом.

ГлавА ОСМА

НАЧИН ДЕЈСТВА ИСТУРЕНИХ ОДРЕДА

Управо смо видели како се безбедност војске очекује од дејства претходнице и бочних одреда на наступајућег непријатеља. Ове одреде треба сматрати увек као врло слабе, чим се замисле у сукобу са непријатељском главном снагом, отуда је потребно нарочито изложити како они могу извршити свој задатак, а да се због оне несразмере снага не морамо бојати великих губитака.

Задатак ових одреда је осматрање непријатеља и успоравање његовог напредовања.

Већ у погледу прве сврхе мала трупа никад не би то урадила, дедом што ју је лакше растерати, а делом што њена средства, тј. њене очи, не досежу тако далеко.

Али, осматрање мора да буде и вишег степена. Непријатељ треба пред таквим одредима да развије сву своју снагу и да при томе јасније покаже не само своју снагу, већ и своје планове.

За ово би било довољно само њихово присуство, и они би имали само да сачекају мере које непријатељ буде предузео ради њиховог пртеривања, па да отпочну своје повлачење.

Али оне треба и да успоре непријатељево наступање; за то је већ потребан прави отпор.

Како се може и замислiti ово чекање до последњег тренутка и овај отпор, а да се такав одред не нађе у сталној опасности да претри велике губитке? Углавном, по томе што и непријатељ наступа са истакнутом претходницом и, следствено, не одмах са јаче развијеним крилима и надмоћном снагом главнине. Ако је већ и ова претходница од самог почетка јача од нашег истакнутог одреда, јер је, наравно, тако и формирана, и ако је и непријатељска војска ближа њој, него ми нашај, и, јер се непријатељска главнина налази већ у стању приближавања, и ускоро може свом снагом да помогне напад своје претходнице, — ипак, овај први период, где наш истакнути одред има према себи непријатељску претходницу, дакле, отприлике себи равну снагу, пружа извесну добит у времену и омогућава му да неко време осматра непријатељево наступање, а да не доведе у опасност сопствено повлачење.

Али, чак известан отпор, који даје такав одред на неком погодном положају, не наноси му ону штету, која би се могла очекивати у

другим случајевима, с обзиром на несразмеру снага. Главна опасност при отпору противу надмоћног непријатеља лежи увек у могућности заобилажења и врло непријатног обухватног напада. Међутим, у таквом случају, она је већином врло мала, јер онај који наступа никад не зна тачно колико је удаљена помоћ од стране саме главнице, па би могао довести своје колоне између две ватре. Последица је да ће онај који наступа своје колоне држати увек отприлике на истој висини и да ће тек онда, кад је тачно испитао положај свога противника, почети обазриво и опрезно да заобилази једно или друго крило. Ово описавање и ова опреза омогућује истуреном одреду да се повуче пре него што наступи стварна опасност.

Докле, уосталом, смје да траје стварни отпор оваквог одреда противу фронталног напада и почетка заобилажења, зависи првенствено од саме природе земљишта и близине подршке. Ако овај отпор пређе природну меру, било из неразумности или из пожртвовања, пошто је војси потребно времена, последица ће увек бити знатни губици.

У врло ретким случајевима, управо, само кад неки знатнији земљишни отсек даје за то прилике, отпор у боју ће смети да буде од значаја, али трајање мале битке, коју такав један одред може да дада, могао би, сам по себи, једва да буде довољан добитак у времену. Овај се испољава на три различита начина, што је у природи саме ствари, наиме:

1. — у опрезнијем и зато споријем наступању противника;
2. — у трајању стварног отпора;
3. — у самом повлачењу.

Ово повлачење мора се вршити тако споро, колико то допушта сигурност. Где земљиште пружа прилике за нове положаје, ови се морају искористити, што непријатеља приморава да предузима нове мере за напад и заобилажење, а тиме се ствара нов добитак у времену. На новом положају може се можда примити чак и прави бој.

Види се да су отпор под борбом и повлачење prisно спојени и да се кратко трајање бојева мора надокнадити њиховом учестаношћу.

Ово је начин отпора једног истуреног одреда. Резултат његов зависи, пре свега, од јачине одреда и природе земљишта, а затим од дужине пута који овај има да превали и од помоћи и прихваташа на које наиђе.

Мала трупа, ма и при истом односу снага, не може тако дugo да се опира као један већи одред, јер уколико масе постају веће, утолико им више треба времена за извршење рада било које врсте. У планинском пределу је већ само кретање много спорије, отпор на појединим положајима дужи и безопаснији, а прилика за такве положаје постоји на сваком кораку.

Даљина, на којој је истакнут одред, повећава дужину његовог повлачења, а према томе и апсолутни добитак у времену услед његовог отпора. Али, пошто је такав одред већ сам по себи мање способан за отпор и мање ће бити потпомогнут, он ће, за сразмерно краће време превалити дужи пут него краћи, уколико би био ближе главници.

Прихват и помоћ на које овакав одред наилази морају, наравно, имати утицаја на трајање његовог отпора, пошто у повлачењу опреза и обазривост иду увек на рачун отпора, те се морају одбијати од његове ефикасности.

Приметна разлика у времену, које се добија услед отпора истурених одреда, настаје кад се непријатељ појави пред њим тек у другој половини дана. У овом случају обично ће се за толико више добити у времену, јер се ноћ ретко искоришћује за даље наступање. Тако се дододило да је 1815 године први пруски корпус од око 30.000 људи под генералом Цитеном имао против себе Бонапарту са 120.000 људи, па је ипак на кратком путу од Шарлероа до Лињија, који не износи ни две миље, могао прибавити пруској војсци преко 24 часа времена за њено прикупљање. Генерал Цитен је, наиме, нападнут 15 јуна пре подне око 9 часова, а битка код Лињија отпочела је 16 јуна око 2 часа после подне. Истина, генерал Цитен имао је веома знатне губитке, управо пет до шест хиљада мртвих, рањених и заробљених.

Обратимо ли се искуству, могао би се следећи резултат сматрати као ослонац за разматрање ове врсте:

Дивизија од десет до дванаест хиљада људи, ојачана коњицом и истурена за један дан марша од три до четири миље, моћи ће на обичном, не баш јаком земљишту, да задржи непријатеља, укључујући и повлачење, око један и по пута дуже, него што би изнео обичан марш истим правцем повлачења. А ако је дивизија истурена само једну миљу далеко, онда ће задржавање непријатеља трајати можда два или три пута дуже него обичан марш.

Код четири миље, које се обично пређу за десетак часова марша, може се рачунати да ће проћи око петнаест часова од тренутка када се непријатељ са пуном снагом појави пред дивизијом, па до оног када ће он бити у стању да нападне саму нашу главнину. Напротив, кад је претходница удаљена од главнице само једну миљу, време, које ће проћи до могућег напада на нашу главнину, биће дуже него три до четири часа, дакле двоструко. Јер, време, потребно противнику да развије своје прве мере према претходници, биће исто, а време за отпор ове претходнице у почетном распореду чак и дуже, као у случају када је на даље истакнутом положају.

Из овога следи да непријатељ под оном првом претпоставком неће моћи истога дана, кад је разбио нашу претходницу, да предузме напад противу наше главнице; то је у већини случајева показало и искуство. Чак и у другом случају непријатељ мора, бар у првој половини дана, да протера нашу претходницу да би још имао времена за битку.

Пошто нам при нашој првој претпоставци долази у помоћ ноћ, види се колико се може добити у времену једном даље истуреном претходницом.

Што се тиче одреда истакнутих на бок неке војске, чији смо затјатак раније изложили, њихов је рад у већини случајева више или мање везан за околности, што зависи од чисто непосредне примене на делу. Најпростије је сматрати их као претходницу упућену на бок вој-

ске, која се, са уједно нешто истакнутог положаја, повлачи косо ка главници.

Пошто се ови одреди не налазе баш пред главницом, те се зато на боковима не могу онако згодно прихватити као права претходница, они би били изложени већој опасности кад се непријатељска ударна снага на крајевима распореда у већини случајева не би такође понешто смањивала, и кад, у најгорим случајевима, ови одреди не би имали простора за повлачење, тако да главницу не доведу у непосредну опасност како би то учинила претходница у бекству.

Прихватање истурених одреда најрадије и најбоље се врши знатнијом коњицом, што даје повода да се резерва овога рода војске, где то удаљеност захтева, постави између главнице и истакнутог одреда.

Крајњи је резултат, дакле, да истурени одреди мање делују на презањем сопствених снага, него самим својим присуством, мање стварним бојевима, него њиховом могућношћу; да они никде не теже да укоче непријатељско кретање, већ да га као шеталица на сату умере и регулишу, да би се могло подврћи прорачунавању.

Глава девета

ЛОГОРОВАЊЕ

Ми ћемо разматрати три стања војске ван борбе само стратегиски, тј. уколико их условљавају место, време и величина оружаних снага. Све што се односи на унутрашњи поредак у самом боју и на прелаз у стање борбе спада у тактику.

Логоровање, под чим разумјемо сваки распоред ван станове по насељеним местима, било под шаторима, колибама или на отвореном пољу, стратегиски је потпуно идентично са бојем под истим условима. Тактички то није увек, јер се из много разлога може изабрати место за логор које се понешто разликује од евентуалног бојишта. Пошто смо о распореду војске, тј. о месту које поједини делови треба да заузму, већ казали што је потребно, логоровање нам даје још само повода за историско посматрање.

Раније, тј. пре него што су војске опет израсле до знатне величине, а ратови постали дужи и са својим појединим деловима једна целина, све до Француске револуције, војске су увек логоровале под шаторима. То је било њихово нормално стање. Чим би наступило лепо време, напустиле би станове и вратиле би се у њих поново тек под зиму. Зимске станове треба, такорећи, сматрати као стање ван рата, јер су у њима снаге неутралисане, цео механизам је престао да ради. Станови за опоравак, који су претходили правим зимским становима, и други кантонмани на кратко време и на узаном простору били су прелазна и изванредна стања.

Како се то редовно, драговољно неутралисање снага слагало са циљем и суштином рата и још се слаже, није овде место да се испитује. На овај предмет доћи ћемо доцније; засад доста овоглико да је тако било.

Од француских револуцијских ратова па на овамо војске су потпуно избациле из употребе шаторе због великог пртљага који је био за то потребан. Делом се сматра за боље да се код војске од 100.000 људи место 6.000 коња са шаторима има 5.000 коњаника или нека стотина топова више; делом је при великим и брзим покретима такав пртљаг само на сметњи и мало користан.

Али тиме су се појавиле две реакције: јаче трошење оружаних снага и веће пустошење земље.

Ма колико била слаба заштита испод крова од рђавог платна, несумњиво је да се трупе без њега у току времена лишавају великих олакшица. За један дан разлика је незната, јер шатор мало штити од ветра и хладноће, а против влаге не баш потпуно. Али ова мала разлика постаје знатна кад се понови две до три стотине пута у години. Сасвим је природна последица већи губитак услед болести.

Није ни потребно објашњавати колико се због немања шатора повећава пустошење земље.

Помислило би се, дакле, да је отстрањење шатора због ове две реакције морало ослабити рат на неки други начин: да се морало дуже и чешће задржавати у становима и због недостатка логорских потреба лишити заузимања понеких распореда који би помоћу шаторских логора били могући.

Ово би и био случај, да није рат у истој епоси претгрео уопште огромне измене, које су прогутале ова мала, незната дејства.

Његов стихијски оганј тако је надјачао, његова енергија постала тако изванредна, да су нестали и они редовни периоди мировања, и све снаге неодољивом силом теже ка решењу, о чему ће се исцрпније говорити доцније. Под овим околностима не може, дакле, бити говора о промени, која треба да буде последица укидања употребе шатора код оружаних снага. Логорује се у колибама или под слободним небом, без икаквог обзира на време, годишње доба и земљиште, како то захтева циљ и план целине.

Да ли ће рат за сва времена и под свима околностима задржати ову енергију, о томе ћемо говорити доцније; тамо где је нема, свакако ће немање шатора моћи да има извесног утицаја на његово вођење. Али, да ће ова реакција икада моћи да постане толико јака да поново доведе до логоровања под шаторима, у то треба сумњати, јер ће се ратна стихија, кад год јој се отворе много шире границе, увек само периодично, за извесно време и прилике враћати у старе, уже границе, али ће се с времена на време увек опет пробити свом свемоћи своје природе. Сталне установе за војску могу се уводити само с обзиром на њу.

Глава десета

МАРШЕВАЊЕ

Маршеви су само прелаз из једног распореда у други и зато садрже два главна услова.

Први је удобност за трупе, да се, наиме, не троше узалуд снаге које би се могле корисно употребити.

Други је тачност у кретању, да би маршеви одговарали сврси. Кад би се пустило да 100.000 људи маршује у једној јединој колони, тј. једним путем без интервала, онда крај ове колоне никад не би могао стићи на циљ истога дана кад и чело. Морало би се наступати или необично полако, или би се маса развукла, као што се млаз воде који пада распршава у капље. Ово развлачење би, заједно са претераним напрезањем, које је последица дужине колоне за најзадње делове, довело часом све до збрке.

Од ове крајности наниже марш постаје утодико лакши и тачнији, уколико је мања маса трупа која се налази у једној колони. Отуда настаје потреба за поделом, која нема ништа заједничког са оном поделом, која потиче из подељеног распореда, тако да подела у маршевске колоне произлази, додуше, углавном из самог распореда, али не и у сваком посебном случају. Велику масу, коју желимо да распредимо прикупљену на једној тачки, морамо на маршу неминовно поделити. Али, и онда кад подељен распоред даје повода за подељен марш, могу да преовлађују час услови распореда, час они за марш. Ако је, напр., распоред само ради одмора, а да се ту не очекује никаква борба, онда преовлађују услови за марш, а ови се састоје, углавном, у избору добрих и изграђених друмова. Имајући у виду ову разлику, бираће се у једном случају путеви због станови и логора, а у другом станови и логори због друмова. Где се очекује битка и где је важно да се стигне са масом трупа на погодну тачку, ту се без двоумљења, у случају потребе, трупе воде тамо и по најтежим споредним путевима. Налазимо ли се, напротив, са војском донекле још на путовању за војиште, изабраће се за колоне најближи велики друмови, а станови и логори, какви били, потражиће се у њиховој близини.

Ма којој од ове две врсте припадао је марш, — опште је начело у новијој ратној вештини, да се свуда где се само замишља могућност борбе, тј. у целој области правога рата, колоне тако подесе, да су тру-

пе које се у њима налазе способне за самосталну борбу. Овај услов се испуњава здруживањем сва три рода војске, органском поделом целине и ефикасним уређењем командних односа. То су, дакле, углавном, они маршеви на којима се заснива новији поредак за битку и који из овога извлаче највећу корист.

Кад се средином осамнаестог века, нарочито на ратишту Фридриха Великог, почело разматрати кретање као посебан принцип борбе, да би се победа приграбила помоћу неочекиваних кретања, морало је, услед недостатка органског поретка за битку, доћи до најизвестаченијих и најнеспретнијих поредака за маршеве. Да би се у близини непријатеља извео један покрет, морало се увек бити готов за борбу; али то није било могуће ако армија није била прикупљена, јер је само армија чинила целину. При бочним маршевима морао се други борбени ред, да би се увек налазио на пристојном отстојању, тј. не преко четврт миље од првог борбеног реда, водити преко брда и долина са тешком муком и великим познавањем месних прилика, јер где се, наиме, могу наћи на четврт миље два вештачка пута која иду напоредо? Исте околности наступале су за коњицу на крилима кад се маршевало управно на непријатеља. Нова незгода била је са артиљеријом, којој су потребни посебни путеви, заштићени пешадијом, јер су пешадиски борбени редови имали да образују непрекидне линије, док је артиљерија њихове и онако дугачке и споре колоне направила још споријим и пореметила сва расстојања. Треба само прочитати диспозицију за маршеве у Темпелхофовој „Историји Седмогодишњег рата“ па се осведочити о свима овим неприликама и спутавању што је тиме наметнуто ратовању.

Али, откако је новија ратна вештина дала војсци органску поделу, где главне делове треба сматрати као мале целине, које у боју могу да произведу сва дејства као и велика целина са једином разликом што је њихово дејство краћег трајања, — отада, чак и тамо где се предвиђа један целовит удар, не морају колоне бити у толикој мери једна поред друге, да се све пре почетка боја могу сјединити, већ је доволно ако се ово сједињење изврши у току боја.

Уколико је трупа мања, утолико ју је лакше покренути и утолико је мање потребно оно дејење које не следи због подељеног распореда, већ због незграпности масе. Мала трупа маршује, дакле, једним друмом, а ако треба да наступа у више правца, лако је наћи путеве који су близу један другом и доволно добри за њене потребе. Уколико масе постају веће, утолико су већи: потреба за поделом, број колона, потреба за изграђеним путевима или чак и великим друмовима, па и удаљеност једне колоне од друге. Са овом потребом за поделом иде опасност од поделе — аритметички изражено — у обрнутој сразмери. Уколико су, наиме, делови мањи, утолико пре морају један другом притећи у помоћ; уколико су већи, утолико се дуже могу оставити сами себи. Ако се само сетимо онога што је у прошлој књизи о овоме речено, и помислимо да се у културним крајевима увек могу наћи прилични паралелни путеви на неколико миља од главних друмова, лако ће се увидети да уређење марша не задаје никаквих већих тешкоћа, које би при брзом наступању и тачном стизању искључивале доволно сједи-

њење снага. У планинама где најмање има паралелних путева и где су везе између њих најтеже, много је већа и отпорна моћ поједињих колона.

Да би нам ствар била јаснија, посматраћемо је за тренутак у конкретном облику.

Једна дивизија од 8.000 људи заузима својом артиљеријом и другим возилима, према искуству, у обичним случајевима простор од једног часа марша. Кад маршују две дивизије једним друмом, друга стиже један час после прве. Али, како смо већ казали у шестој глави четврте књиге, једна дивизија такве јачине биће у стању да издржи борбу са надмоћнијим непријатељем више часова, а друга дивизија не би задоцнила чак ни у најнесрећнијем случају, наиме, кад би прва била принуђена да борбу одмах отпочне. На растојању једног часа наћи ће се у културним земљама Средње Европе, десно и лево од друма којим се маршује, и упоредних путева који се могу искористити за маршевање, да се не маршује преко поља, како се то често дешавало у Седмогодишњем рату.

Даље, познато је из искуства да војска од четири дивизије и коњичке резерве обично са целом преваљује марш од три миље за осам часова, чак и по неповољним путевима. Ако на сваку дивизију рачунамо по један час дубине, а исто толико за коњичку и артиљеријску резерву, то ће цео марш трајати тринаест часова. Ово никако није претерана дужина времена, па би ипак у овом случају око 40.000 људи маршевало истим путем. Али при толикој маси могу се још и даље тражити и користити споредни путеви, те се марш може лако скратити. Ако би маса трупа која треба да маршује једним друмом била још већа од горње, наступио би већ случај да њихово стизање једнога и истога дана не би било неопходно, јер такве масе сада не воде борбу чим се сретну, већ обично тек идућег дана.

Навели смо ове конкретне случајеве, не да испрепремо односе те врсте, већ да будемо јаснији и овим освртом на искуство покажемо како при садашњем ратовању организација маршева не претставља више тако велике тешкоће, да најбржи и најтачнији маршеви нису више никаква посебна вештина нити захтевају онако тачно познавање земље, како је то био случај у Седмогодишњем рату код брзих и тачних маршева Фридриха Великог. Напротив, они се врше сада помоћу органске поделе војске скоро аутоматски, бар без великих планова. Некада су битке вођене обичном усменом командом, а за маршеве су били потребни дугачки планови; сада су планови потребни за поредак у бици, а за марш је скоро довољна само команда.

Као што је познато, маршеви се деле на управне и паралелне. Ови последњи, названи и бочним маршевима, мењају геометрички положај делова; што је у распореду на положају било једно поред другог, поставља се на маршу једно иза другог, и обрнуто. Ма да сви углови мањи од правог угла могу бити и правца маршса, њихов поредак мора ипак безусловно да припада једној или другој врсти.

Само би тактици било могуће да ову геометријску промену потпуно изведе, па и њој само тада, када би се служила такозваним мар-

шевима у колони по десетинама, што је за велике масе немогуће. Делови, који мењају своје геометриске односе, припадају при ранијем поретку за битку само крилима и борбеним редовима, а при новијем поретку обично деловима првога степена: корпусима, дивизијама или бригадама, према томе како је целина подељена. Само и на ово утичу закључци извучени из новијег поретка за битку. Пошто сада није више толико потребно, као некад, да је целина прикупљена пре но што се употреби, више се обраћа пажња на то, да оно што је прикупљено и сачињава целину. Кад би две дивизије биле тако распоређене да се једна налази иза друге као резерва, и кад би обе имале да наступају против непријатеља свака другим путем, никоме неће пасти на памет да сваку дивизију преполови и подели на оба пута, већ ће се без размишљања свакој дивизији дати по један пут, да маршују једна поред друге, а сваком команданту дивизије оставити да се у случају борбе сам побрине за стварање своје резерве. Јединство команда је много важније него првобитни геометрички односи. Стигну ли дивизије без борбе на одређени положај, оне се могу опет вратити ранијем односу. Када две дивизије, једна поред друге, треба да изврше паралелан марш на два пута, још мање ће се доћи на мисао да се позадњи делови или резерве сваке дивизије пусте да маршују позадњим путем, већ ће се свака дивизија упутити једним од она два пута, те ће се за време покрета једна сматрати резервом друге. Ако војска од четири дивизије, од којих су три распоређене на фронту, а четврта у резерви, треба у овом поретку да наступа противу непријатеља, природно је, да се свака од три дивизије на фронту упути својим путем, а резерва да иде за средњом. Али, ако се не нађу оваква три пута на погодним растројњима, могло би се без даљега наступати и на два пута, а да се због тога не појави никаква виднија незгода.

Исто тако је и код обрнутог случаја, код паралелних маршева.

Друга тачка је образовање и покрет колона по десном и левом крилу. При паралелним маршевима ствар се разуме сама од себе. Нико неће поћи по десном крилу, да би се кретао на лево. При маршу напред и назад требало би удесити маршевски поредак управо према положају пута с обзиром на линију будућег развоја. У тактици ово ће бити могуће у свима случајевима, јер је њен простор мањи, па се и геометрички односи лакше могу прегледати. У стратегији то је потпуно немогуће, а ако, ипак, видимо каткад да је из тактике у њу пренесена извесна аналогија, то је била чиста педантерија. Ма да је раније цео маршевски поредак био чиста тактичка ствар, јер је војска и на маршу остајала једна недељива целина и претпостављала само једну општу борбу, ипак, напр. Шверин, кад је 5 маја пошао из околине Брандајса, није могао знати да ли ће му будуће бојно поље лежати лево или десно, те је и морао да изврши онај славни контрамарш.¹⁾

Кад је једна војска у старом поретку за битку наступала против непријатеља у четири колоне, онда су оба коњичка крила првог и другог борбеног реда образовала две спољне, а пешадиска крила оба реда,

¹⁾ тј. покрет по обратном крилу. — Прим. ред.

две средње колоне. Ове колоне могле су све заједно одмаршевати по десном, или све заједно по левом крилу, или десно крило по десном, а лево по левом, или пајк лево по десном, а десно по левом крилу. У последњем случају то би се звало „марш из средине“. Али ма да је требало да се све ове форме односе на будући развој, у основи су оне биле управо у овом погледу без вредности. Кад је Фридрих Велики пошао у битку код Лојтена, одмаршевао је у четири колоне по десном крилу; из тога је са великим лакоћом произишао онај прелаз на маршевање у борбеним редовима коме се сви историчари толико диве, — јер је то случајно било баш аустријско лево крило које је краљ хтео да нападне. Да је хтео да заобиђе десно крило, био би му потребан контрамарш као код Прага.

Кад ове форме још тада нису одговарале сврси, биле би сад, с обзиром на њу, права играрија. Сада се исто тако као и пре мало зна о положају будућег бојишта према путу којим се наступа, и онај мали губитак у времену, који настаје услед погрешног маршевског покрета, сада је бескрајно мање важан него што је био. И овде нови поредак за битку врши свој благотворни утицај; која дивизија прва пристиже, која се бригада прва уводи у ватру, потпуно је свеједно.

Под овим околностима маршевање по десном или левом крилу сада нема друге вредности него да уз наизменичну употребу служи изједначавању напора код трупа. То је једини, али истина, и врло важан разлог, да се ово двојако маршевање, углавном, и убудуће примењује.

Покрет из средине као одређен поредак под овим околностима сам по себи отпада и може да се појави само случајно; покрет из средине код једне и исте колоне у стратегији је и иначе бесмислица, јер претпоставља употребу два различита пута.

Ред на маршевању спада, уосталом, више у област тактике него стратегије, јер је то деоба целине на делове, који после марша треба опет да постану целина. Али, пошто се у новијој ратној вештини не обраћа више пажња на потпуно тачно прикупљање делова, него се ови, напротив, за време марша више удаљују један од другог и препуштају сами себи, то последица овога могу много лакше да буду бојеви, где ће се сваки део борити сам за себе, а који се, према томе, морају сматрати као посебни бојеви. Зато смо и нашли за потребно да о овоме толико говоримо.

Уосталом, пошто је распоред у три напоредна дела, како смо видели у другој глави ове књиге, најприроднији, тамо где нема нарочитих циљева, сматра се да је и маршевски поредак у три велике колоне најприроднији.

Сада имамо само још да приметимо да појам једне колоне не долази само од пута којим се једна трупа креће, већ да се у стратегији морају тако називати и масе трупа, које се разних дана крећу истим путем. Јер подела у колоне врши се, пре свега, ради скраћивања и олакшања марша, пошто мањи број људи увек брже и лакше маршује него већи. Али овај циљ биће постигнут и кад маса трупа не маршује разним путевима већ разних дана.

Глава једанаеста

НАСТАВАК

Природно је, да се у одмеравању марша и потребног времена треба држати општих начела која потичу из искуства.

За наше новије војске одавно је правило да се дневно превалајује обично марш од три миље, који се при дугим покретима мора штавише свести на две миље, да би се могли уметнути потребни дани одмора, одређени за поправку свега што је оштећено.

Код једне дивизије од 8.000 људи такав марш траје по равном земљишту и осредњим путевима осам до десет, а по брдовитом земљишту десет до дванаест часова. Ако се више дивизија налазе у једној колони, он траје још неколико часова више, чак и кад се одбије време за које следеће дивизије полазе касније.

Види се, dakле, да је дан при једном таквом маршу већ прилично попуњен, тако да се напор војника, десет до дванаест часова под својим пртљагом, не може поредити са обичним пешачењем од три миље, које појединачно по подношљивим путевима може лако превалити за пет часова.

У најјаче маршеве, ако се врше понекад, спадају они од пет највише шест миља, а на дуже време они од четири миље.

Марш од пет миља захтева већ одмор од више часова, а једна дивизија од 8.000 људи неће га ни на добрим путевима превалити за мање од шеснаест часова. Износи ли марш шест миља и маршује ли више дивизија заједно, тада се мора рачунати бар двадесет часова.

Овде је реч о маршу од једног логора у други и о прикупљеним дивизијама, јер је то уобичајени облик на војишту. Маршује ли више дивизија у једној колони, то ће се предње нешто раније прикупити и кренути, и оне зато и утолико раније стижу у логор. Међутим, ова разлика ипак не може да изнесе цело време, које одговара дужини једне дивизије на маршу, и које јој је, како то Французи врло добро кажу, потребно за њен *découlement*.¹⁾ У погледу напрезања код војника тиме ће се мало добити, а сваки марш ће се сувише много продужити услед већег броја трупа. На сличан начин прикупити и кренути у ра-

¹⁾ отицање. — Прим. ред.

зно време саму дивизију заједно са њеним бригадама, биће у врло мало случајева применљиво, и у томе и јесте разлог што смо дивизију узели као јединицу.

При дужим путовањима, где трупе прелазе из једног стана у други и путеве превалају у малим деловима и без тачке за прикупљање, може, додуше, пут по себи бити и дужи; само он је то већ и по самом скретању тамо амо што изазивају станови.

Они маршеви, при којима су трупе свакога дана морају прикупљати у дивизије или чак корпuse, па ипак одлазе у станове, стају највише времена и могу се саветовати само у богатим пределима и ако масе трупа нису сувише велике, јер тада олакшана исхрана и преноћишта довољно ћадокнађују дуже напрезање. Пруска војска придржавала се 1806 године на своме повлачењу неоспорно једног погрешног система, тиме што је ради исхране трупе сваке ноћи смештала у станове. Храна се могла дотурати и у пољске логоре (биваке) и војсци не би, уз претерано напрезање трупа, за неких педесет миља требало ипак четраест дана времена.

Али, кад има да се прелазе рђави путеви или брдовити предели, свако ово одређивање времена и дужине маршева претрпи такве промене, да се тешко може са извесном сигурношћу у одређеном случају проценити време потребно за један марш, а камо ли да се одреди нешто опште. Теорија може зато само да скрене пажњу на опасност од погрешака које ту прете. Да се оне спрече, потребно је најпажљивије рачунати и оставити подоста времена и за непредвиђена задочњења. И временене прилике и стање трупа при томе долазе у обзир.

Откако су укинути шатори и откако се снабдевање трупа врши путем огромних реквизиција намирница на лицу места, комора код војски знатно је смањена и природно је да највеће дејство ове мере треба тражити у убрзању покрета, дакле, у повећању дневних маршева. Ипак, то је случај само под извесним околностима.

Маршеви на самом војишту тиме су мало убрзани, јер је позната ствар да је у свима случајевима где је циљ изазивао маршеве преко обичне мере, комора остављана позади или упућивана напред и обично за време тих кретања држана далеко од трупе. На овај начин комора обично није имала никаквог утицаја на кретање и на њу се није даље ни пазило, чим би престала да буде непосредна сметња, ма колико да је уосталом она при томе трпела. Зато су се у Седмогодишњем рату догађали маршеви који се ни данас не би могли превазићи; навешћемо Ласијев марш 1760 године, када је требало да заштити дивизију Руса на Берлин. Он је превалио пут од Швајдница кроз Лужицу до Берлина, који износи 45 миља, за 10 дана, прелазио је дакле дневно $4\frac{1}{2}$ миље, што би за један корпус од 15.000 људи још и сада било изванредно.

С друге стране, кретања новијих војски баш због промењеног начина снабдевања поново су добила извесан принцип у споравању. Ако трупе морају своје потребе делом саме да подмирују, што се често дешава, њима за то треба више времена него што би им било потребно за просто примање хлеба довезеног колима. Осим тога, не могу се тру-

пе при дужем кретању пуштати у тако великим масама да логорују на једном месту, већ се дивизије морају одвојити једна од друге, да би се за њих лакше створила средства; најзад, ретко се када деси да се један део војске, нарочито коњица, не смести у станове по насељеним местима. Све ово заједно изазива знатно задржавање. Зато налазимо да су Бонапарта 1806, кад је гонио пруску војску и хтео да је отсече, и Блихер 1815 године, кад је имао исту намеру према француској војсци, обојица превалили само око тридесет миља за десет дана; то је брзина којом је и Фридрих Велики умео да врши своје маршеве из Саксонске у Шлеску и натраг, поред све коморе коју је при томе сопством водио.

Међутим, покртљивост, и, ако тако смо да се изразимо, подобност за руковање већим и мањим деловима војске на ратишту, ипак су се знатно поправиле смањивањем коморе. Делом је при истом броју коњице и топова мање коња, те често нема толико бриге због исхране, а делом има се више слободе у погледу избора положаја, јер се не мора увек мислiti на комору коју треба вући за собом као неку репину.

Овакви маршеви, какве је вршио Фридрих Велики после прекидашња опсаде Оломоуца 1758 године, са 4.000 кола, за чију је заштиту распорио половину војске у поједине батаљоне и водове, не би данас вероватно успели ни према најстрашљивијем противнику.

На дугим путовањима, од Таха до Њемена, ово олакшање војске је, истина, осетније; јер, иако због остале коморе обична мера дневнога марша остаје иста, ипак се у хитним случајевима може од тога са мање жртава отступити.

Уопште, смањивање коморе пружа више уштеде у снагама него што убрзава кретање.

Глава дванаеста

НАСТАВАК

Сада треба да се позабавимо разорним утицајем који врши маршеви на оружану снагу. Он је толики, да би се, поред борбе, могао означити као нарочит активан принцип.

Поједини умерени марш не шкоди инструменту, али више умерених већ нешто утичу, а низ тешких, наравно још много више. Недостаци у снабдевању и смештају на самом ратишту, рђави, изривени путеви и потреба за сталном приправношћу, претстављају узроке несразмерног напрезања снага услед чега пропадају људи, стока, комора и одело.

Обично се каже како дуг одмор није добар за здравље једне војске, да се тада болест више јавља него при умереној активности. Свакако, болести могу да се појаве и појавиће се ако су војници стешњени у уским становима, али ће их бити и тамо где су то станови на маршу, а никад не могу бити узрок таквих болести недостатак у ваздуху и кретању, јер се обое тако лако може пружити вежбањима.

Треба само размислiti каква је разлика за нарушени и поколебани организам једнога човека, ако се разболи на друму и блату, глибу и киши под теретом своје спреме или у соби. Чак и из логора моћи ће се брзо отпремити у најближе место и неће бити без лекарске помоћи, док на маршу остаје часовима на друму без икакве помоћи, па се онда миљама вуче као заостали. Колико се лаких болести тиме погоршавају, колико тешких постају смртне! Треба се сетити како у летњој прашини и припеци чак и умерен марш може изазвати најстрашнију загрејаност тела, у којој војник, скапавајући од жеђи која га мори, појури свежем извору да би ту нашао болест и смрт.

Овом разматрању не може бити циљ смањивање активности у рату; инструмент је ту за употребу, а ако се поквари, то је у природи саме ствари. Али ми бисмо желели да све ставимо на своје место и да сузбијемо оно теориско разметање, по коме највеће изненађење, најбрже кретање, најнеумеренија активност, не стаје ништа, већ се описују као богати рудници, које тромост војсковођа оставља неискоришћене. Експлоатација ових рудника личи на ону у златним и сребрним рудницима; гледа се само на производ, а не пита се колико је стајао рад око ископавања.

При дугим путовањима ван војишта услови су, додуше, под којима се врше маршеви, обично лакши и дневни губици мањи, али зато је и најлакши болесник обично за дugo времена изгубљен, јер они који оздраве не могу да пристигну трупу која стално одмиче.

Код коњице се ловећава број најуљених и осакаћених коња у све већој прогресији, а код коморе много шта запне и дође до нереда. Зато се увек дешава да војска после покрета од сто и више миља стиже веома ослабљена, нарочито у коњици и комори.

Буду ли такви покрети потребни на самом војишту, тј. на додгледу непријатеља, то се незгоде обојих околности сливају и губици се могу код великих маса, и иначе неповољних околности, попети до невероватности.

Само неколико примера да би претстава била одређенија.

Кад је Бонапарта 24 јуна 1812 године прешао Њемен, бројала је огромна централна војска, са којом се после кретао противу Москве, 301.000 људи. Код Смоленска, 15 аугуста, од тога је отпало 13.500 људи, морао би, дакле, имати још 287.000 људи. Али његово стварно бројно стање износило је 182.000 људи; дакле, губитак је био 105.000 људи.¹⁾ Ако се помисли да су се довде десила само два знатнија боја, један између Давуа и Багратиона, други између Мираа и Толстој-Остермана, може се рећи да је губитак француске војске у борбама могао изнети највише 10.000 људи, те је онај који је претрпела услед болести и заостајања, за 52 дана и при правом наступању од око 70 миља, био 95.000 људи, тј. трећина укупног броја.

Три недеље касније, за време битке код Бородина, износи овај губитак већ 144.000 (укључујући број губитака у борбама), а осам

¹⁾ Сви ови бројеви узети су из Шамбреја. Упоредити пишчева „Заостала дела“, св. VII. стр. 80.

дана доцније, у Москви, 198.000 људи. Губици ове армије уопште били су у првом од ових периода дневно 1/150, у другом 1/120, а у трећем 1/19 укупне бројне снаге на почетку.

Кретање Бонапартино од прелаза преко Њемена до Москве може се, додуше, назвати незадрживим; али, ипак, не треба заборавити да је оно трајало 82 дана, за које је време преваљено само око 120 миља и да је француска војска двапута стварно застала: једном код Вилне око 14 дана, а други пут код Витебска око 11 дана, за које су време многи заостали имали времена да се прикључе. При овом четрнаесто-недељном наступању годишње доба и путеве не треба убрајати у најгоре, јер је било лето, а путеви којима се кретало већином песковити, Али велика маса трупа која се кретала једним путем, оскудица у потребној храни и противник који се налазио у повлачењу, али не у бекству, то су биле отежавајуће околности.

О повлачењу француске војске од Москве до Њемена нећемо ни да говоримо, али смо да приметимо да је руска војска која је надирала за њом била јака 120.000 људи кад је кренула из околине Калуге, а имала 30.000 кад је стигла у Вилну. Колико је мало за ово време изгубила у борбама, свакоме је познато.

Још један пример из Блихеровог похода 1813 године у Шлеској и Саксонској, који се не истиче по дугачком маршу, али зато по врло много честим покретима тамо и амо. Његов Јорков корпус почeo је овај поход 16. аугуста са неких 40.000 људи, а код Лајпцига, 19. октобра, имао је само још 12.000 људи. Главне борбе, у којима је овај корпус учествовао код Голдберга, Левенберга, у боју на потоку Кацбаху, код Вартенбурга и у бици код Мекерна (Лајпцига), стале су га, према подацима најбољих писаца, око 12.000 људи. Према томе, изнео је остали губитак за осам недеља 16.000 људи, дакле 2/5 укупног броја.

Ваља, дакле, бити спреман на велико пропадање сопствених снага, ако се жели водити врло покретљив рат, и према томе подесити своје остале планове, а пре свега појачања која треба да пристигну.

Глава тринадесета

СТАНОВАЊЕ

У новијој ратној вештини становање по насељеним местима поново је постало неопходна потреба, јер ни шатори ни савршена комора не чини војску независном. Колибе и слободни логори (тзв. биваци), ма колико да се иде далеко у томе погледу, ипак, не могу бити онај прост и обичан начин да се војска заштити, а да, према поднебљу, час раније, час доцније, не узму маха болести и не исцрпу снагу војске пре времена. Рат у Русији 1812 године један је од мало њих, у коме, уз врло сурову климу, за време свих шест месеци трајања, трупе скоро никако нису смештане у станове. Али шта је и била последица овог напрезања, које би се морало назвати лудо претерано, да овај назив не припада још много више политичкој идеји тога потхвата!

Две ствари ометају смештај у станове: близина непријатеља и брзина кретања. Зато се станови напуштају чим се приближава решење, и у њих се не може поново ући све док ово решење не падне.

У новијим ратовима, тј. у свима ратовима које имамо пред очима за последњих двадесет и пет година, ратна стихија деловала је свом својом енергијом. У њима је, с обзиром на активност и напрезање снага, већином чињено што је икако било могуће; али сви ови ратови били су само кратког трајања, њима је ретко требало-половине године, већином само неколико месеци, да доведу до циља, тј. до оне тачке где се побеђени осећају принуђен на примирје или чак на мир; или тамо где је и код победиоца била исцрпљена победничка моћ. У овоме међувремену највећег напрезања мало је могло бити говора о станововању, јер чак и у победничком гоњењу, кад није постојала никаква опасност више, брзина кретања чинила је ово олакшање немогућим.

Али, где је из ма ког разлога ток догађаја мање буран, где се више испољава уравнотежено, нерешено мерење снага, ту је смештај трупа под кров главни предмет пажње. Ова потреба има на само вођење рата извесног утицаја, делом због тога што се јачим системом претстражом, знатнијом и даље истуреном претходницом жели добити више времена и сигурности, а делом због тога што се руководство мање обазира на тактичке предности земљишта, геометристске односе линија и тачака, а више на богатство и културу. Један трговачки град од двадесет до тридесет хиљада становника, друм начичкан велиkim селима и живим градовима толико олакшавају концентрисање распореда великих маса, а ово концентрисање пружа такву гипкост и такве могућности, да су тиме богато надокнађене користи, које би, евентуално, могао дати бољи положај.

О облику уређења становања треба да учинимо само неколико примедаба, пошто ова ствар већим делом спада у тактику.

Смештаје трупа чини се на два начина, при чему оно може да буде главна или споредна ствар. Ако се распоред трупа у току рата врши само из тактичких и стратегских разлога, и ако се трупама ради олакшице доделе станови који се налазе у близини положаја, што ће се обично дешавати у првом реду код коњице, станови су споредна ствар и замењују логоре; морају се, dakле, узимати у таквом рејону, да трупе могу благовремено стићи на положај. Али, ако војска заузима станове ради одмора, онда је смештај трупа главна ствар, а остале мере, dakле, и односни избор положаја, морају се управљати пре ма томе.

Прво питање, на које се овде треба обазрети, тиче се облика цelog рејона станова. Обично је то врло издужен правоугаоник, као просто раширен тактички распоред за битку. Зборно место налази се пред њим, а главни штаб позади. Али баш ове три одредбе управо су на сметњи сигурном прикупљању целине пре долaska непријатеља; скоро противне.

Уколико више станови образују квадрат или бар круг, утолико се брже трупе прикупљају на једну тачку, управо у средишту. Уколико је зборно место постављено даље уназад, утолико ће непријатељ доц-

није тамо стићи, утолико нам више остаје времена за прикупљање. Зборно место иза становова никад не може доћи у опасност. Али, обрнуто, уколико је главни штаб више стављен напред, утолико пре пристижу и извештаји, утолико је главни командант о свему боље обавештен. Међутим, оне горње одредбе нису без основа, и више или мање заслужују пажњу.

Са простирањем становова у ширину предвиђа се и заштита предела, који би иначе непријатељ могао да користи за набавке. Само овај разлог нити је потпуно тачан, нити врло важан. Он је тачан само кад је реч о крајњим крилима, а не важи за међупростор који постоји између два дела армије, кад се њихови станови пружају више око зборног места; јер у овај међупростор неће се усудити ниједна непријатељска трупа. Он није ни врло важан, јер има простијих средстава да се онемогући снабдевање непријатеља из крајева који се налазе у нашој близини, него што би било разбацивање саме војске у ту сврху. Постављање зборних места испред становова има за циљ заштиту становова. Ствар је, наиме, у овоме. Прво, трупа при узбуни у својим становима увек оставља читав реп од заосталих војника, болесника, пртљага, материјала и сл., који лако могу пасти непријатељу у руке кад би се зборно место налазило више позади. Друго, треба се прибојавати да ће непријатељ, ако коњичким деловима обиђе претходницу или ако би ова уопште била разбијена, упости међу усамљене пукове и батаљоне. Припремљена трупа на коју удари, ма колико била слаба и на крају савладана, ипак га зауставља, добија се опет у времену.

Што се тиче положаја главнога штаба, мислило се да се овај никада не може довољно осигурати.

Према разним овим обзирима могли бисмо претпоставити, да би најбоље уређење простора за становљање било, када би овај заузимао правоугаоник који се приближава квадрату или кругу, са зборним местом у средини и главним штабом у предњем реду, ако је број трупа знатнији.

Што је код општег распореда речено о заштити крила, остаје и овде; зато ће одреди, одвојени десно и лево од главнине, имати и онда своја сопствена зборна места на истој висини са главнином, кад је предвиђено да учествују у заједничкој борби.

Ако се, уосталом, помисли да природа земљишта одређује, с једне стране, природан распоред према згодним земљишним отсецима, а с друге, положај становова према градовима и местима, увидеће се како ретко при томе одлучује геометрички облик. Али, ипак је било нужно да на то скренемо пажњу, јер он, као и сви општи закони, час више час мање преовлађује и провлачи се кроз све случајеве.

Шта се даље може рећи о подесном положају становова, то је избор отсека земљишта као заштите, иза кога се налазе станови, а непријатељ се осматра малим, али многобројним одредима, — или избор становова иза тврђава, које, под таквим околностима да се јачина њихове посаде не може проценити, непријатељу уливају далеко више поштовања и опрезности.

О утврђеним зимским становима говорићемо у нарочитом одељку.

Разлика између сталнијих станова трупе у месту и оних трупе на маршу у томе је, што ови, да би се избегло скретање с правца, мало иду у ширину, већ се пружају дуж пута, што нимало није неповољно за брзо прикупљање, ако не прелази размере кратког дневног марша.

У свима случајевима кад се налазимо пред непријатељем, како се то стручно каже, тј. у свима случајевима, кад не постоји никакав знатнији простор између обостраних претходница, простирање станова и време које је потребно за прикупљање трупа, одређују јачину и положај претходнице и претстраже. Где ово условљавају непријатељ и прилике, зависиће, обрнуто, простирање станова од времена које нам обезбеђује отпор предњих трупа.

Како треба замишљати овај отпор у случају да има истурених одреда, казали смо у трећој глави ове књиге. Од времена овога отпора мора се одбити време потребно за обавештавање и постројавање трупа и само оно што остаје, то је време које се може употребити за марш ка заједничком зборном месту.

Да бисмо и овде, на крају, своја разматрања фиксирали у један резултат, који важи под обичним условима, приметићемо да би, у случају да станови имају за полупречник удаљеност претходнице, а зборно место лежи отприлике у средини, време добијено задржавањем непријатељског напредовања остало за обавештавање и постројавање трупа, што у већини случајева може бити довољно и када се обавештавање не врши букињама, сигналима и сл., већ само куририма-релејима што једино даје потпуну сигурност.

Ако је претходница истурена на три миље далеко, станови могу обухватити простор од око тридесет квадратних миља. У једној осредње настањеној земљи наћи ће се на овом простору око 10.000 огњишта, што за једну војску од 50.000 људи, по одбитку претходница, значи око четири човека на један дом, dakле, врло угодно становање, а при двострукојакој војсци по девет људи на дом, dakле, још увек не врло тесно становање. Напротив, ако се претходница не може померити напред даље од једне миље, добиће се само простор од четири квадратне миље. Јер, иако добитак у времену не опада у истој мери као удаљеност претходнице, те би се при удаљености од једне миље још и могло рачунати са неких шест часова времена, при таквој близини непријатеља морамо ипак бити опрезнији. Иначе, војска од 50.000 људи могла би се на таквом простору бар донекле сместити само у једном врло настањеном крају.

Види се добро колико одлучну улогу овде играју велики или бар повећи градови, који омогућују смештај 10.000 до 20.000 људи скоро на једном једином месту.

Из овог резултата излазило би да се чак и пред окупљеним непријатељем може остати у становима, ако нисмо сувише близу непријатеља и ако имамо прикладну претходницу. Тако су радили Фридрих Велики почетком 1762 код Бреславе и Бонапарт 1812 године код Витебска. Али, и када се, чак и пред прикупљеним непријатељем на довољној удаљености и са довољним мерама за обезбеђење прикупљања, ништа не бисмо морали бринути, ипак не смејмо заборавити да

војска у часу узбуне не може ништа друго да ради до да се журно прикупља, да тренутно, дакле, није у стању да се користи околностима које јој се пружају, а тим јој је одузет већи део њене способности за дејство. Отуда следи да се војска само у овим случајевима сме смештати у станове:

1. — кад непријатељ чини исто;
2. — кад то неопходно намеће стање трупа;

3. — кад се најближе деловање трупа ограничава потпуно на одбрану једног јаког положаја, те нема ништа друго да се ради, осим да се трупе благовремено прикупе на положај.

Доста занимљив пример за прикупљање једне војске из кантонмана даје поход од 1815 године. Генерал Цитен стајао је са Блихером претходнициом од 30.000 људи код Шарлероа, само две миље од Сомбрефа, где је било предвиђено прикупљање армије. Најудаљенији кантонмани војске били су око осам миља од Сомбрефа, наиме, на једној страни до иза Синеја, а на другој до окoline Лијежа. Па ипак су трупе, које су биле смештене око Синеја, више часова пред почетак битке код Лињија биле тамо прикупљене, а и оне према Лијежу (Биловљев корпус) исто тако би се прикупиле да није било непредвиђених случајности и слабе организације у преношењу наређења.

Неоспорно је да сигурност војске није била довољно обезбеђена. Али, објашњења ради, морамо рећи да су ове мере биле предузете кад је француска војска сама још стајала у раштрканим кантонманима, и да се грешка састојала само у томе, што мере нису тренутно изменењене кад је стигла прва вест о покретима код непријатељске војске и о Бонапартином доласку к њој.

Увек ће бити занимљиво да приметимо како се пруска војска могла сјединити можда још код Сомбрефа пре непријатељског напада. Додуше, Блихер је 14-ог ноћу, дакле дванаест часова пре но што је генерал Цитен заиста нападнут, примио извештај о наступању непријатељевом и отпочео је своје прикупљање; али 15-ог у девет часова пре подне био је генерал Цитен већ у пуној борби, а тек у том тренутку стигло је генералу Тулману у Синеј наређење да одмаршује за Намир. Он је, дакле, морао свој корпус да прикупи по дивизијама и онда да превали $6\frac{1}{2}$ миља до Сомбрефа, што је извршио за 24 часа. И генерал Билов могао је стићи у ово време, да је добио благовремено наређење.

Али Бонапарта није стигао да свој напад на Лињи изврши пре два часа, шеснаестог у подне. Забринутост што има противу себе на једној страни Велингтона, а на другој Блихера, другим речима, несразмерност снага допринела је овој спорости; али се види како чак и најодлучнијег војсковођу кочи обазриво опипавање, које је у иоле замршеним случајевима увек неизбежно.

Део овде изложених мисли очевидно је више тактичке него стратегиске природе. Али ми смо радије желели да прећемо ту границу, него да се изложимо опасности нејасног излагања.

Глава четрнаеста

СНАБДЕВАЊЕ

Ово је у новијим ратовима добило много већу важност, и то из два разлога: прво, јер су војске уопште много, много веће него у средњем веку, па и оних из старог века. Иако је раније било понекад војски које су по обimu сличне новијим или их далеко надмашују, то су, ипак, ретке, пролазне појаве, док су у новијој историји ратова од Луја XIV па надаље, војске увек биле врло многобројне. Други разлог, међутим, још је много важнији и карактеристичнији за новије време. Он се налази у јачој унутрашњој повезаности наших ратова, у сталној готовости оружаних снага које их воде. Већина старијих ратова састоји се из појединих потхвата без међусобне везе, који су били одвојени један од другог застојима, када је или владало потпуно затишје и рат постајао само још политички, или где су се бар оружане снаге једне од других толико биле удаљиле, да се свака, без обзира на противничку, старала сама о својим потребама.

Новији ратови, тј. ратови од Вестфалског мира, добили су, захваљујући тежњама влада, редовнији, повезанији изглед; ратни циљ свуда преовлађује, он захтева и у погледу снабдевања организацију која ће увек служити њему. Додуше, и ратови у седамнаестом и осамнаестом веку имају великих затишја, која се приближују потпуном престанку рата, наиме, редовна зимовања, — само, ипак, и ова остају увек потчињена ратном циљу. Рђаво време доводи дотле, а не снабдевање трупа, и пошто такво време редовно престаје почетком сваког лета, то се бар за време лепога годишњег доба може захтевати непрекидно ратовање.

Као што свуда иду прелази постепено из једнога стања и једнога начина рада у други, тако је и овде. У ратовима против Луја XIV обично су савезници своје трупе за време зимовања слали још у удаљене провинције да би могли лакше да их исхранују. У Шлеским ратовима тога више нема.

Овај редован и повезан начин ратовања постао је државама тек онда могућ, када су феудалне војске замењене најамничким. Вазална дужност претворена је у дажбину, а лична служба или је потпуно отпала и замењена врбовањем, или је остала само за најниже народне класе, при чему је племство сматрало давање регрутa као врсту поре-

за (као и сада још у Русији и Мађарској), као неки „данак у људству“. У сваком случају, војске су сада, како смо већ на једном месту казали, постала инструмент кабинета, чији су главни ослонац били државна ризница или новчани приходи владе.

Нове околности у стварању и сталном попуњавању оружаних снага морале су, на исти начин, испољити утицај и у њиховом снабдевању. Кад су сталежи, уз новчану накнаду, ослобођени да дају војнике, није им се ни издржавање могло тако лако поново натоварити. Кабинет, ризница, морали су, dakле, сносити бригу око издржавања војске и нису смели да допусте да она у сопственој земљи живи о трошку становника. Владе су морале, dakле, и издржавање оружаних снага сматрати потпуно као своју сопствену ствар. На овај начин издржавање је постало теже на двојак начин: прво, тиме што је постало ствар владе, а друго, што су оружане снаге увек морале да остану на догледу непријатељским.

Створен је, dakле, не само самосталан војнички сталеж, већ је створена и самостална организација његовог издржавања и изграђивања колико год се то могло.

Не само што су намирнице, или куповином или доминијалним набавкама, dakле, из удаљених места, довожене и нагомилаване по магацинima, већ су и одавде до трупа превожене помоћу сопственог колског парка, у близини ових у сопственим пекарницама печене и онда, помоћу других кола додељених самим трупама, дотуране војсци. Задржавамо се на овом систему не само зато што он објашњава особине ратова, у којима је постојао, већ и зато што никад не може сасвим престати и што ће се поједини његови саставни делови увек поново појављивати.

Тако је, dakле, организација рата тежила да постане све независнија од народа и земље.

Последица је била да је рат постао на овај начин, истина, редовнији, зависнији и више потчињен ратној, тј. политичкој сврси, али у исто време у својим кретањима много ограниченији и више аутоматски, а у својој енергији бескрајно ослабљен. Јер сада су војске биле везане за магацине, ограничене на делокруг возног парка, и није било њишта природније него да се све подеси тако, да снабдевање војске стане што мање средстава. Војник, храњен бедном кором хлеба, тетурао је често као сенка и у тренуцима оскудице није га тешио никакав изглед на промену среће.

Ко ову бедну исхрану војника жели да прикаже као ствар равнодушности и мисли само на то шта је Фридрих Велики чинио са својим тако храњеним војницима, тај не гледа на ствар са пуном непријатељском. Подношење оскудице, то је у војника једна од најлепших врлина и без ње нема војске са правим ратничким духом. Али ова оскудица мора бити пролазна, изазвана силом прилика, а не последица бедног система или скученог, апстрактног предрачуна за потребе. У овом случају оскудица ће увек слабити физичку и моралну снагу појединца. Шта је Фридрих Велики са својим војницима извршио, не може да нам служи за мерило, јер је делом исти систем био и на другој

страни, а делом не знамо колико би тек учинио да је своје ратнике могао пустити да живе онако како је Бонапарта пуштао своје кад год су то прилике дозвољавале.

Једино на исхрану коња нико се није усуђивао да прошири вештачки систем исхране, јер је коњску храну због њеног обима много теже добављати. Један оброк тежи отприлике десет пута више него једна порција за човека, а број коња код војске износи не можда 1/10 људства, већ и сада још 1/4 до 1/3, а раније је био 1/3 до 1/2, те је тежина оброка три, четири или пет пута већа него она људске хране. Зато се тежило да се ове потребе задовоље баш на најпосреднији начин, наиме, фуражовањем. Ова фуражовања, међутим, задавала су ратовању на други начин велике тешкоће: прво, што је постала главна ствар да се рат води на непријатељском земљишту, а друго, што није било могуће остати сувише дugo у једном крају. Међутим, фуражовања су, ипак, већ у време Шлеских ратова била веома смањена; нашло се да је то много веће пустошење и оптерећење предела него кад би се те потребе подмиривале набавкама и реквизицијом.

Кад је Француска револуција наједанпут опет извела народну снагу на ратну позорницу, показало се да средства владе нису више била довољна; цео ратни систем, који је произилазио из ових ограничења и у овој ограничености налазио опет своју сигурност, разбијен је у парчад, а са целим системом и онај део о коме овде говоримо, наиме, систем снабдевања. Не водећи много бригу о магацинima, а још мање мислећи на организацију оног вештачког механизма који је покретао возарска одељења као неку машину, слале су вође револуције своје војнике у рат, гониле своје генерале у битку, храниле, снажиле, крешиле, потчишале све реквизицијом, отимањем и пљачком онога што им је било потребно.

Између ових двеју крајности остао је рат под Бонапартом и противу њега по средини, тј. он је од представа сваке врсте користио оно што му се свидело; и тако ће то вероватно остати и убудуће.

И код новијег начина снабдевања трупа, тј. кад се све што год неки крај пружа користи без обзира на својину, постоје четири различита начина, наиме: исхрана од стране домаћина, реквизицијама које трупе саме врше, општим реквизицијама и помоћу магацина. Сва четири, обично, постоје један поред другог, при чему се обично један истиче. Ипак се дешава и то да се употреби само један једини.

1. — Исхрана од стране домаћина или општине, што је исто. Ако се помисли да у једној општини, чак и кад се, као што је случај са великим градовима, састоји само од потрошача, ипак увек мора бити залиха у намирницама за више дана, онда је убедљиво, да ће град са великим бројем становника бити у стању да у њега смештене трупе, чији је број приближно раван броју становника, исхрани један дан; а ако је бројно стање трупа много мање и више дана, а да не буду потребне никакве нарочите припреме. Ово код већих градова даје врло задовољавајући резултат, јер се може на једном месту исхранити већа маса трупа. Али код мањих градова, а поготову по селима, резултат би био врло незадовољавајући; јер насеље од 3.000 до

4.000 становника на квадратном миљу, што је већ много, дало би исхрану само за 3.000 до 4.000 људи, што би код знатнијих маса захтевало толико растурање трупа, да би се при томе тешко могли задовољити остали услови. Али на селу, па чак и по малим градовима, много је већа маса оних намирница које су у рату главне. Залихе хлеба у сељака су за његову породицу, рачунајући просечно, обично довољне за осам до четрнаест дана, меса се може набавити сваког дана, поврћа има обично до следеће бербе. Зато у становима који још нису били заузимани, нема никакве тешкоће да се неколико дана храни људство бројно три или четири пута јаче од становништва, што опет претставља врло повољан резултат. Зато би једној колони од 30.000 људи, код становништва од 2.000 до 3.000 душа на квадратну миљу, ако се не може посести и неки већи град, био потребан простор од око четири квадратне миље; то би дало фронтално простирање од две миље. Војска од 90.000 војника, од којих 75.000 бораца, требала би да запреми, маршујући у три упоредне колоне, само ширину од шест миља, у случају да се на овој ширини нађу три друма.

Улази ли у такав кантонман више колона једна за другом, морају месне власти предузећи нарочите мере, што, међутим, за потребе једног или неколико дана неће бити тешко. Кад би иза горњих 90.000 људи дошло сутрадан још једном толико, ни они не би трпели оскудицу, што чини знатну масу од 150.000 бораца.

Храна за коње задаје још мање тешкоћа, јер њој није потребно ни млевење ни печење, и пошто за домаће коње морају постојати средства за исхрану до идуће жетве, то чак ни тамо, где има мало шталске хране, неће бити брзо оскудице. Само се, додуше, набавка сточне хране мора захтевати од општина, а не од домаћина. Уосталом, разуме се, при заповести за марш, морају се имати у виду извесни обзир на природу земљишта, да се не би баш коњица упућивала у трговачка и фабричка места и крајеве где нема сточне хране.

Резултат овога летимичног погледа јесте, да ће се у једној осредњој насељеној земљи, са 2.000 до 3.000 становника на квадратну миљу, са војском од 150.000 бораца, на врло малом простору, који не искључује заједничку борбу, наћи хране за један до два дана код домаћина и општина, тј. да се таква војска на једном непрекидном маршу може издржавати без магацина и других припрема.

На овај резултат ослањали су се потхвати француских војски у револуционарним ратовима и под Бонапартом. Оне су продирале од Адије до доњег Дунава и од Рајне до Висле, а нису имале много других средстава за живот, него она која су добијале од домаћина не трпећи ипак никад оскудицу. Пошто су се њихови потхвати ослањали на физичку и моралну надмоћност и пошто су били праћени несумњивим успесима, или бар ни у једном случају нису успоравани неодлучношћу и обазривошћу, то је њихово победоносно кретање било већином непрекидно маршења.

Ако су околности мање повољне, ако становништво није тако густо, или ако се оно састоји више од занатлија него сељака; ако је тле прљаво, ако је кроз област већ више пута прошла војска, тад ће, нарав-

но, и резултат бити неповољнији. Али, ако се помисли да се фронталним повећањем неке колоне са две на три миље одмах добија више него дупло, наиме, наместо четири девет квадратних миља површине и да је то увек још простор који у обичним случајевима допушта заједничку борбу, тад се види да ће чак и под неповољним околностима још увек остати могућ овај начин исхране при непрестаном кретању.

Али, чим наступи вишедневни застој, морала би се појавити највећа оскудица, кад се то не би предупређивало другим мерама. Ове претходне мере чине две организације, без којих једна велика војска ни сада не би могла да опстане. Прва је комора пријатеља трупама, помоћу које се хлеб и брашно, као најужнији део исхране, могу понети собом за неколико, тј. три до четири дана. Рачуна ли се уз то још три до четири дана, за које војник сам носи своју храну, онда је најужнија исхрана за осам дана увек обезбеђена.

Друга организација је уредан комесаријат, који при сваком одмору привлачи из удаљенијих области потребе, тако да у сваком тренутку из система исхране код домаћина може прећи у други.

Снабдевање по становима има бескрајну предност што му нису потребна баш никаква превозна средства и што се врши на најбржи начин. Само се претпоставља да редовно све трупе буду смештене у станове.

2. — Снабдевање реквизицијом од стране трупа. Кад један једини батаљон логорује, то у сваком случају може бити у близини неколико села, а овима се може наредити да доставе намирнице. Тако се снабдевање не би много разликовало од предњег. Али кад је, као обично, маса трупа, која логорује на једном месту, много јача, не остаје ништа друго него за већу јединицу, напр., бригаду или дивизију, заједнички реквирирати потребе из одређене околине и тад их поделити.

Већ на први поглед види се да се на овај начин никад не може вршити исхрана великих војски. Количина намирница прикупљених из околине биће много мања, него кад би трупе у истом крају заузеле станове; јер где тридесет или четрдесет људи упадну сељаку у кућу, они ће, ако у нечем оскудевају, умети да пронађу и последње; међутим, официр, послат са неколико људи да реквирира животне намирнице, нема ни времена ни средстава да сву храну пронађе, често неће бити ни превозних средстава, и он ће моћи да довезе само један мали део онога што постоји. С друге стране, трупне су масе у логорима толико нагомилане на једном месту, да је околина, по којој се на брзину може реквирирати, премала за сву потребу. Шта је то ако 30.000 људи на миљу унаоколо, дакле, са површине од 3 до 4 квадратне миље, реквиришу намирнице, — па чак и то ће ретко моћи, јер ће већина села у близини бити поседнута од поједињих трупних делова који неће допустити реквизиције. Најпосле, на овај начин се највише расипа, јер понеко добије више него што му следује, много шта пропада неискоришћено итд.

Резултат је, дакле, да се снабдевање путем таквих реквизиција може вршити са успехом само код трупних маса које нису превелике, от-

прилике код дивизија од 8.000 до 10.000 људи и да ће се оно и овде применити као нужно зло.

Овакве су реквизиције обично неизбежне код свих јединица које стоје непосредно пред непријатељем, као претходница и претстража, и то код наступања, јер оне тада стижу у места где се нису могле извршити никакве припреме, а оне су обично сувише удаљене од намирнице прикупљених за осталу војску; затим, код кртарећих одреда, који су остављени сами себи и, најпосле, у свима приликама, кад случајно није било ни времена ни средстава за друкчије снабдевање.

Уколико је трупа више организована за систематске реквизиције, и уколико више време и околности допуштају да се пређе на овај начин снабдевања, утолико ће бити и резултат боли. Али, већином недостаје за то времена, јер када се трупе непосредно старају, то иде много брже.

3. — Систематске реквизиције. Ово је неоспорно најпростије и најподесније средство за снабдевање, па је и било основом свих новијих ратова.

Од горе наведених начина овај се разликује првенствено по учешћу месних власти. Не треба више да се намирнице одузимају силом, где се управо нађу, већ да се уредно испоручују уз разумну расподелу. Ову расподелу могу да изврше само месне власти.

Овде све зависи од времена. Уколико више има времена на расположењу, утолико шира може бити подела, утолико ће она бити сношљива и утолико ће правилнији бити успех. Чак и куповање за готово може ту помоћи, чиме ће се овај начин снабдевања приближити следећем. При сваком прикупљању оружаних снага у сопственој земљи оно не задаје никаквих тешкоћа, а редовно ни код повлачења. Напротив, при свима покретима у крајеве које још нисмо заузели, има врло мало времена за такву организацију, обично само онај један дан за који је обично претходница испред војске. Претходница саопштава месним властима колико порција и оброка хране треба да припреме на одређеним местима. Пошто ће ове мочи да прикупљају само храну из најближе околине, тј. са неколико миља у кругу око одређеног места, код већих војски ово нагомилавање на брезу руку ни издалека не би било довољно, ако војска не би носила собом хране за неколико дана. Ствар је, дакле, комесаријата да са оним што је добијено економишу и да га дају само оним трупним деловима који немају ништа. Али са сваким следећим даном тешкоће ће бити мање; наиме, ако даљина из које се могу прикупити намирнице расте подједнако са бројем дана, то и површина, а следствено и резултат расте у квадрату. Ако су првих дана само четири квадратне миље могле испоручити намирнице, сутрадан то могу шеснаест, а трећег дана тридесет и шест; дакле, другога дана дванаест више него првога, трећег десет више него другога.

Само се по себи разуме да је ово само општи начарт, јер при томе наступају и многе ограничавајуће околности, од којих је најважнија да крај, из кога војска баш долази, не може суделовати у истој мери као други. Али, с друге стране, мора се имати на уму да се простор

набавки може дневно проширити за више од две миље у полупречнику, а можда за три, четири, а на понеким местима још и више.

Да се ове испоруке по разрезивању бар већим делом заиста и изврше, за то се брине извршна власт поједињих пратећих трупних делова приодатих чиновницима, али још више страх од одговорности, казне и злостављања што у таквим случајевима обично тишти као општа мора целокупно становништво.

Уосталом, не може бити наша намера да изнесемо детаље организације, цео механизам комесаријата и снабдевања; нама је пред очима само резултат.

Тај резултат, до кога долазимо посматрајући здравим људским разумом опште прилике, утврђен је истукством из ратова вођених после Револуције, наиме: да и највећа војска, ако носи собом намирнице за неколико дана, несумњиво може да се храни помоћу таквих систематских реквизиција вршених тек у тренутку пристизања, да најпре погађају најближу околину, а затим се, временом, распростиру на све шири круг и врше се по наређењима све виших инстанција.

Ово средство нема никаква друга ограничења осим испрљење, осиромашење и разорење земље. Пошто се сада при дужем боравку наређења за реквизиције пењу до највиших месних власти, које ће, направно, све учинити да терет расподеле што је могуће равномерније, да куповином олакшају терет набавки и пошто и туђа зараћена држава, у случају да се у нашој земљи дуже задржи, обично неће бити тако бездушна и безобзирна да на њу свали сав терет око издржавања, то се обично систем редовних реквизиција постепено сам од себе приближава систему магацина, а да због тога не престаје потпуно, нити да знатно изменi утицај који има на кретања у рату. Јер, сасвим је нешто друго кад се могућности неког краја понова надокнађују залихама које се повлаче из већих даљина, а сама земља у целини остане прави орган за снабдевање војске, него кад се војска потпуно самостално брине за своје издржавање, као у ратовима осамнаестог века, а да земља, по правилу, у томе нема никаквог удела.

Две ствари претстављају главну разлику, и то: искоришћавање месних превозних средстава и месних пекарница. Тиме отпадају оне огромне армиске коморе које скоро увек разоре своје сопствено дело.

Додуше, ни сада војска не може потпуно без довоза хране, само је ова комора бескрајно мања и служи донекле само за то да оно што једнога дана претекне преноси за други. Нарочите прилике, као оне у Русији 1812 године, приморавале су и у новије време на огромну колску комору, а и пољске пекарнице требало је повести са собом. Али, делом, ово су изузети, јер ретко ће се дешавати случај да 300.000 људи продру скоро једним јединим друмом 130 миља дубоко, и то у земљи као што су Польска и Русија, и пред саму жетву; делом ће се и у тим случајевима ове мере код војске сматрати само као привремене, а набавке на терену увек као основа целог снабдевања.

Од првих похода у француским револуцијским ратовима је, дакле, систем редовних реквизиција код француских армија био баш ова основа, а и савезници, који су се борили против њих, морали су да пређу

на њу, и тешко је очекивати да ће се он никада напустити. Ниједан други систем не пружа такве резултате и што се тиче енергије у ратовању и у погледу његове лакоће и неусиљености. Пошто се обично за прве три до четири недеље, ма где да се окрене, не долази у неприлику, а после се може додавати и из магацина, може се заиста рећи да је рат на овај начин добио најпотпунију слободу. Додуше, тешкоће у једном правцу постаће веће него у неком другом, и то се може уважити код расуђивања, али никад се неће набасати на апсолутну немогућност и никад неће обзирни на исхрану пресудно одлучивати. Само једна чињеница претставља изузетак: то је повлачење у непријатељској земљи. Тада се сустижу многе околности неповољне за снабдевање. Кретање је непрекидно, и то обично без знатнијег задржавања; нема, дакле, времена за скупљање намирница. Околности при којима се приступа таквом повлачењу већином су већ и саме врло неповољне, те смо принуђени да увек останемо на окупу, а обично не може бити ни говора о неком распоређивању по становима или о каквом знатнијем ширењу колона. Непријатељско држање земље не допушта да се намирнице скупљају само разрезивањем, без егзекутивне власти, и, најзад, моменат је сам по себи нарочито подесан да се изазову отпор и зла воља код становништва. Све ово чини да се у таквим случајевима редовно морамо задовољити својим уређеним комуникацијама и правцима за повлачење.

Кад је Бонапарта 1812 године хтео да отпочне своје повлачење, ово се могло остварити само истим путем којим је био дошао, и то због исхране, јер би на сваком другом путу још раније и несумњиво прошао, и све што су му француски писци у томе погледу замерили, потпуно је неразумно.

4. — Исхрана из магацина. Кад би се овај начин снабдевања још увек битно разликовао од предњег, то би могло бити само ако се схвати оваквим какав је био у последњој трећини седамнаестог и за време осамнаестог века. Да ли ће се онај начин никада моћи вратити?

Истина, једва се дâ схватити како је и могло бити друкчије када се помисли на рат са великим војскама, везан за једно место 7, 10, 12 година, као што се дододило у Холандији, на Рајни, у горњој Италији, у Шлеској и Саксонској. Јер, која би земља могла тако дugo остати главни орган за исхрану војски обеју страна, а да потпуно не пропадне, дакле, да постепено отказује своју службу?

Овде, наравно, настаје питање: да ли ће рат одређивати систем снабдевања, или ће систем снабдевања одређивати природу рата? Ми одговарамо: прво ће систем снабдевања одређивати природу рата, уколико то допуштају остали услови од којих рат зависи. Али где ови услови почну да се сувише противе, рат ће, обрнуто, деловати на систем снабдевања и у овом случају га и одређивати.

Рат заснован на систему редовних испорука и месног снабдевања има толико предности над ратом са магацинским снабдевањем, да овај никако више и не изгледа као исти инструмент. Ниједна држава неће се, дакле, усудити да се са магацинским снабдевањем појави противу оног другог; и кад би се негде нашао неки министар војске који би био толико ограничен и незналица да не увиди неопходност оваквог уређења,

па да на почетку рата војску опреми на стари начин, — војсковођу би сами догађаји убрзо повукли собом и систем испоручивања наметнуо би се сам од себе. Ако се још помисли да велики трошкови, које таква организација изазива, неминовно морају смањити обим наоружања и масу оружаних снага, јер ниједна држава нема новаца за бацање, не постоји скоро никаква друга могућност за такво снабдевање него да се донекле обе зараћене стране о томе дипломатски споразумеју, — а та кав случај морао би се сматрати као просто фантазирање.

Убудуће ће ратови, вероватно, увек почињати са системом испорука; колико ће једна или друга влада предузимати да га употребни вештачком организацијом, како би мање исцрпео сопствену земљу итд. — о томе нећемо говорити; много се неће чинити у томе погледу, јер се у таквим тренуцима увек најпре гледа на најхитније потребе, а вештачки начин снабдевања не спада више овамо.

Али, ако рат по својим резултатима није од пресудног значаја и у својим покретима не захвата тако далеко, колико би требало по његовој природи, систем редовних реквизиција почеће тако да исцрпљује земљу, да ћемо бити принуђени или да закључимо мир или да предузмемо мере за олакшање земље и за независније издржавање војске. Ово последње био је случај са Французима под Бонапартом у Шпанији, али много чешће наступиће онај први случај. У већини ратова исцрпљење држава повећава се у толикој мери да оне, уместо да помисле на скупљење ратовање, напротив, осете неопходну потребу за миром. Тако ће новије ратовање и са ове стране довести до резултата да се ратови скрате.

Нећемо, међутим, уопште порицати могућност ратова са старом организацијом снабдевања. Где природа обостраних прилика томе води, и где наступе и друге повољне околности, она ће се можда опет једном појавити, али само у овој форми не можемо никад гледати природни организам. Она је, напротив, само једна абнормалност коју допуштају прилике, али која никад не може произићи из стварног ратног значаја. Још мање можемо ову форму сматрати као ратно усавршавање због тога што је хуманија, јер сам рат по себи није ништа хумано.

Али, ма који се начин снабдевања изабрао, природно је да ће оно бити лакше у богатим и насељеним крајевима него у сиромашнијим и ненастањеним. Да при томе долази у обзир и становништво, то произлази од двојаких околности које постоје према намирницама у земљи. Прво, што тамо где се много троши, мора и да има много, а друго, што је код већег броја становништва редовно и већа производња. У овоме, истини, крајеви, настањени првенствено фабричким радницима, чине изузетак, нарочито кад се, што није редак случај, састоје из планинских долина, које су окружене неплодним земљиштем. Али, углавном, увек је много лакше снабдевати војску у добро насељеној земљи него у ретко насељеној. Четири стотине квадратних миља са 400.000 становника, извесно неће тако лако поднети 100.000 људи неке војске, ма колико било плодно земљиште, као четири стотине квадратних миља на којима живе два милиона људи. Уз то долази да су у врло насељеним земљама сувоземни и водени путеви чешћи и бољи, средства за тран-

спорт обилнија, трговачке везе лакше и сигуруније. Једном речи: бе- скрајно је много лакше исхрањивати војску у Фландрији него у Пољској.

Последица је, да се рат са својим многостручним сисалькама нај- радије упија у главне друмове, градове са великим бројем становни- ка, плодне долине великих река, или дуж морских обала са живом пло- видбом.

Зато је јасан општи утицај који може имати исхрана војске на правац и облик операција, на избор војишта и комуникација.

Докле сме ићи овај утицај, коју рачунску вредност смеју да до- бију тешкоће или лакоће исхране, то, истина, врло много зависи од на- чина како рат треба да се води. Ратује ли се у пуном ратном духу, тј. са необузданом јачином ратне стихије, са тежњом и потребом за бор- бом и решењем, онда је исхрана војске важна, али подређена ствар; постоји ли, међутим, равнотежа, где се војске у истој области годинама крећу тамо-амо, тада снабдевање постаје често главна ствар, интендант постаје војсковођа, а вођење рата — администрација колима.

Зато има безбројних похода где се није ништа дешавало, где је циљ промашен, док су се снаге бескорисно расипале, а све то оправ- дало недостатком у намирницама. Бонапарта је, међутим, имао обичај да каже: *qu'on ne me parle pas des vivres!*¹⁾.

Истина, овај војсковођа је у походу на Русију очито показао да се у овој безобзирности може претерати, јер је — да не кажемо да је цео његов поход можда само због тога и срамно пропао, што би на крају ипак остало само нагађање, — ишак несумњиво, да је он, нема- јући обзира према ис храни при наступању, имао томе да припише не- чувено смањење своје војске и потпуну њену пропаст при повлачењу.

Али, и кад смо потпуно свесни да је Бонапарта страстан играч, који често залази у луде крајности, ипак се може рећи да су он и вој- сковође у револуцији, које су му претходиле, с обзиром на снабдевање, уклонили велику предрасуду и показали да се оно мора увек сматрати само као у с л о в, дакле, никада као циљ.

Уосталом, са оскудицом у рату стоји слично као и са телесним напорима и опасношћу; шта може војсковођа захтевати од своје војске није утврђено никаквим одређеним границама; снажан карактер захтева више него мекушац и човек од осећања. И оно што је војска у стању да дâ, разликује се према томе колико навика, ратнички дух, поверење и љубав према војсковођи или одушевљење за ствар отаџбине потпо- мажу вољу и снаге у војнику. Али ово би требало да се постави као начело: да оскудице и тегобе, ма како да се повећају, увек треба сма- трати као пролазно стање и да оне морају једном довести до обилног снабдевања, па чак и до изобиља. Има ли нечег дирљивијег него што је помисао на толике хиљаде војника који се, рђаво обучени, оптерећени пртљагом од тридесет до четрдесет фунти, данима маршујући уморно вуку по свакаквим путевима и свакојаком времену и непрестано став- љају на кошку здравље и живот, а зато се не могу заситити чак ни ју-

¹⁾ нећу да чујем за намирнице. — Прим. ред.

вим хлебом. Кад се зна колико се често ово дешава у рату, заиста је тешко схватити, како то не доводи чешће до слома воље и снаге, и како је само смерање човекових мисли у стању да својом трајном делатношћу изазове и потпомаже таква напрезања.

Ко, дакле, намеће војнику велику оскудицу, јер то захтевају велики циљеви, тај ће, било из осећања или разумности, имати у виду и оштету коју му је зато дужан у другим приликама.

Сад треба да поменемо још разлику која у погледу исхране постоји за време напада и одбране.

Бранилац је у стању да се за време своје одбране непрекидно служи мерама које је могао да предузме ради исхране. Браниоцу, према томе, вероватно неће недостајати ништа што му је потребно, ако буде првенствено у сопственој земљи, али и у непријатељској. Нападач се, напротив, удаљује од својих извора и мора за време свога напредовања, па чак и у првим недељама застоја, из дана у дан да набавља потребе, при чему се ретко пролази без оскудица и сметњи.

Ове потешкоће два пута обично постају врло велике. Једном при наступању, пре но што је пало решење; тада бранилац има још све намирнице у својим рукама, а нападач је своје морао да остави за собом; он мора своје масе да збија и не може, дакле, да заузима велики простор, чак ни комора не може више за њим, чим је битка отпочела. Ако у овом тренутку нису извршene добре припреме, лако се дешава да трупе неколико дана пред одлучну битку трпе оскудицу и невољу, а ово баш није подесан начин да се у битку поведу у добром расположењу.

Други пут се појављује оскудица првенствено на крају победничког надирања када се комуникације сувише одуже, нарочито кад се рат води у сиромашној, ненасељеној, а можда и непријатељски расположеној земљи. Каква је огромна разлика између везе од Вилне до Москве, где се сваки товар мора силом прибавити, и оне од Келна преко Лијежа, Лувена, Брисла, Монса, Валансијена, Камбреја за Париз, где су један трговачки налог, једна меница довољни, па да се довуку милиони порција!

Последица оваквих тешкоћа била је већ често да се угасио сјај врло дивних победа, да се снаге изнурile, да је повлачење постало потребно и да је тада мало помало све више добијало спољно обележје правог пораза.

Крме за коње, чега у почетку, како смо казали, обично најмање недостаје, нестаће пре свега осталог, чим наступи исцрпљење земље, јер ју је због њене запремине најтеже довући из даљине, а коњ услед оскудице много брже пропада него човек. Из овога разлога може многообројна коњица и артиљерија једној војсци да постане заиста терет и прави разлог за слабљење.

Глава петнаеста

ОПЕРАЦИСКА ОСНОВИЦА

Кад војска приступа неким операцијама с тим да нападне било непријатеља и његову земљу или да изврши распоред на границама своје сопствене, она је неминовно зависна од извора свога снабдевања и попуне и са овима мора одржавати везу, јер су они услови њеног бити и опстati. Ова зависност расте интензивно — према јачини напона унутрашњих сила — и — према напону у ширину — екстензивно са величином војске. Међутим, нити је увек могуће, нити потребно да војска остане у непосредној вези са целом земљом, већ само са оним делом који се налази управо иза ње и који је, према томе, заштићен њеним положајем. У овом делу земље подижу се, уколико је потребно, нарочита слагалишта намирница и предузимају мере за редовно отправљање попуне. Овај део земље је, dakле, основа за војску и све њене операције и мора се зато сматрати као да чини са њом једну целину. Ако су намирнице, ради веће сигурности, смештене у утврђеним местима, биће оно што се схвата под основицом тиме појачано, али она по себи не постаје тек тиме, јер у много случајева тога нема.

Међутим, и један део непријатељске земље може да претставља основицу неке војске, или бар да јој припада. Кад је, наиме нека војска упала у непријатељску земљу, многе се потребе подмирују из ове заузете области; истина, предуслов је да је та област заиста у нашој власти, tj. да смо сигури да ће се наша наређења и извршити. Ова сигурност, међутим, сеже ретко даље од досега малих гарнизона и крстарађих одреда којима се становништво може држати у страху, а овај досег обично је прилично ограничен. Последица је, dakле, да је у непријатељској земљи предео, из кога се могу набављати намирнице свих врста, у односу на потребе војске врло ограничен и већином недовољан и да зато сопствена земља мора давати много, те се увек онај њен део, који се налази иза војске, мора сматрати као неминован саставни део основице.

Потребе војске морају се поделити у две класе, наиме, оне које пружа свако обрађено земљиште, и друге, које се могу подмиrovati само са врела производње. Прве су, углавном, средства за исхрану, а друге средства за попуну. Прве може да даду и непријатељска земља, друге редовно само сопствена земља, напр., људе, оружје, а већином и муницију. Иако у појединим случајевима има изузетака у погледу ове

разлике, они су ипак ретки и беззначајни; ова разлика остаје врло важна и поново доказује да је веза са сопственом земљом неопходна.

Намирнице се већином прикупљају у неутврђеним местима, како у непријатељској, тако и у сопственој земљи, јер нема толико тврђава колико би било потребно да прима ову далеко већу масу средстава за брузу потрошњу, а која су потребна час овде час онде, а и зато јер је њихов губитак лакше надокнадити. Напротив, резерве за попуну, дакле, у оружју, муницији и опреми, не остављају се радо у близини војишта у неутврђеним местима, већ се радије довлаче из већих даљина, а у непријатељској земљи никако се друкчије не смештају него по тврђавама. И ова околност чини да важност основице потиче више од средстава за попуну него од оних за исхрану.

Уколико је више средстава обеју врста пре њихове употребе прикупљено у великим слагалиштима, уколико се више, дакле, сви извори сједине у велике резервоаре, утолико се више они могу сматрати као да замењују целу земљу, и појам основице ће се утолико више односити на места где се налазе ова велика слагалишта. Али ово не може никад ићи дотле, да се ова сама могу узети као основице.

Ако су ови извори за исхрану и попуну врло богати, тј. ако су то велики и богати крајеви; ако су средства ради брже могућности за употребу прикупљена у већа слагалишта; ако су на било који начин заштићена; ако се налазе близу војске; ако к њима воде добри путеви; ако се пружају далеко иза војске, или ако је, шта више, делом и обухватaju — онда све то даје војсци делом снажнији живот, а делом већу слободу кретања. Ове користи, с обзиром на положај неке војске, желео се обухватити једним јединим појмом, наиме, величином операцијске основице. Односом ове основице према циљу операција, углом који стварају њене крајње тачке са овим циљем (замишљеним као тачка), хтео се изразити збир користи и незгода, које некој војсци причињавају положај и особине њених извора за исхрану и попуну. Али, пада у очи да је ова геометриска елеганција пук играрија, пошто почива на низу супституција које би све морале да се учине на рачун истине. Основица неке војске, то су, како смо видели, три постепена средства која се појављују у односу према војсци: помоћна средства у самој области, слагалишта спремљена на појединим тачкама и предео из којег се ова средства прикупљају. Ове три ствари одвојене су по месту, оне се не могу свести на једну, а најмање заменити једном линијом која треба да претставља простирање основице у ширину и која се већином замишиља потпуно произвољно, од једне тврђаве до друге, или од једног провинцијског главног града до другог, или дуж политичких државних граница. Не може се утврдити ни неки одређени однос код ова три дела по степену, јер се у стварности њихове природе свагда више или мање мешају. У једном случају околина даје понека средства за попуну, која се иначе обично довозе из велике даљине; у другом смо штавише принуђени да и намирнице довлачимо из далека. Овде су најближе тврђаве велика оружна складишта и радионице, луке, трговачка места која све оружане снаге неке државе могу примити на себе, тамо су то опет тек неки јади од бедема једва довољни за саме себе.

Последица је била да сви закључци који су се извлачили из величине оперативске основице и угла операција, и цео систем ратовања који је на томе саграђен, уколико је био геометричке природе, нису никада добили ни најмањег уважења у стварном рату, а у свету идеја дали су повода само за наопаке тежње. Али пошто је основа тога низа идеја тачна, а само развијање погрешно, ово ће се мишљење лако и често поново истицати.

Мислимо, дакле, да се морамо зауставити на општем признању да основица утиче на операције, али да нема средства да се то сведе на неколико претстава као правило за употребу, већ да се у сваком поједином случају морају имати у виду истовремено све ствари које смо навели.

Кад су једном предузете мере за попуну и исхрану војске у известном пределу и за известан правац, онда се и у сопственој земљи само овај предео има сматрати као основица војске, и пошто за њену измену увек треба времена и утрошка снаге, војска ни у сопственој земљи не може да премешта своју основицу из дана у дан, те је зато и у правцу својих операција увек више или мање ограничена. Кад бисмо, дакле, при операцијама у непријатељској земљи хтели сматрати основицом војске целу своју државну границу према овој, то би могло да важи уопште, уколико постоји могућност да се свуда спроведе потребна организација, али не и за сваки дати случај, јер нису свуда ни предузете мере. Кад се почетком рата 1812. године руска војска повлачила пред француском, могла се заиста цела Русија сматрати као њена основица утолико више, што су велике димензије ове земље свуда војсци пружале велик простор где год се окренула. Ова мисао није била илузорна, већ је ступила у живот кад су касније друге руске војске са више страна продирала према Француској. Само за сваки поједини период рата ипак основица руске војске није била тако велика, већ се она састојала, углавном, из друмова којима су упућивани сви транспорти до војске и натраг. Ова ограниченост спречила је, напр., руску војску, пошто се код Смоленска тукла три дана, да даље повлачење, које јој је постало потребно, изврши у другом правцу а не на Москву и да се, како је предлагано, окрене изненада према Калузи да би непријатеља одвратила од Москве. Таква измена правца била би само онда могућа ако је предвиђена раније.

Казали смо да зависност од основице расте са величином војске екстензивно и интензивно, што се разуме само по себи. Војска личи на стабло; из земљишта на коме расте вуче своје животне снаге. Ако је мало, лако се може пресадити, али то постаје све теже уколико оно постаје веће. Једна мала трупа тако исто има своје животне канале, али она лако пушта жиле где год се нађе; међутим, то није тако кад се ради о многобројној војсци. Кад је дакле реч о утицају основице на операције, тад се свима претставама мора за основу поставити мерило које условљава величина војске.

Даље, у природи је ствари да је за тренутне потребе исхрана важнија, а за општи опстанак на дуже време попуна, јер ова долази само из одређених извора, док се прва може прибавити на разне

начине. Ово опет ближе одређује утицај који ће имати основица на операције.

Ма колики могао да буде овај утицај, не сме се, ипак, никад заборавити да припада оним утицајима којима је потребно много времена да покажу одлучно дејство, и да, дакле, остаје увек питање шта се за ово време може десити. Вредност операциске основице ретко ће унапред одлучити избор и питање неке операције. Саме тешкоће, које могу долазити са те стране, морају се другим ефикасним средствима савршити и упоредити; често нестају ове препреке под силом одлучних победа.

Глава шеснаеста

КОМУНИКАЦИЈЕ

Друмови, који од положаја неке војске иду уназад к оним тачкама где се, углавном, налазе њени извори за исхрану и попуну и које она у свима обичним случајевима бира и за своје повлачење, имају двострук значај. Прво, они су комуникациски правци за стално снабдевање оружаних снага, а затим и правци за повлачење.

У прошлој глави казали смо да се нека армија, без обзира на то што се она при садашњем начину снабдевања исхранује, углавном, тамо где јесте, ипак мора сматрати са својом основицом као целина. Комуникације припадају овој целини, оне везују основицу и војску и треба их сматрати животним нервима. Испоруке свих врста, транспорти са муницијом, одреди који се крећу тамо и овамо, поште, курири, болнице и депои, резерва муниција, административне власти, све се то не-престано налази на овим друмовима; свеукупна вредност тога има за војску одлучну важност.

Ови животни канали не смеју, дакле, да буду ни стално прекинути, нити смеју да буду сувише дуги и тешки, јер се увек нешто од снаге изгуби на дугом путу, и последица је тога слабост војске.

По другом значењу, наиме, као правци повлачења, они сачињавају у најстварнијем смислу стратегиско залеђе војске.

Код обадва значења, у погледу вредности ових друмова, треба узети у обзир: њихову дужину, њихов број, њихов положај, наиме, њихов општи правац и њихов правац у близини војске, њихов квалитет као друма, тешкоће самог земљишта, односе и расположење становништва и, најзад, њихову заштићеност тврђавама или природним препрекама.

Али не припадају правим комуникациским правцима једне војске сви друмови и путеви који воде од положаја ка изворима њенога живота и њене снаге. Они се могу; истина, за то искоришћавати и сматрати као помоћни комуникациони систем, али прави систем ограничен је на друмове који су за то удешени. Само они друмови дуж којих је војска организовала своја слагалишта, своје болнице, своје етапе, своје поште, где има своје команданте, где је расподелила своје жан-

дарме и посаде, могу се сматрати првим комуникациским правцима. Али овде настаје врло важна и често превиђена разлика између сопствене и непријатељске војске. Војска ће имати, додуше, и у својој сопственој земљи своје организоване комуникациске правце, али она није потпуно на њих ограничена и у случају нужде може од њих да отступи и да изабере сваки други пут који уопште стоји на расположењу. Јер, ова војска је свуда код куће, свуда има своје власти и свуда наилази на добру вољу. Иако су, дакле, други друмови мање добри и мање подесни за њене прилике, ипак, за њихов избор постоји могућност и војска их зато, ако види да је обухваћена и принуђена на скрећтање, неће сматрати немогућим. Војска у непријатељској земљи, напротив, може редовно сматрати као комуникациске правце само оне друмове којима је сама напредовала, и ту постоји велика разлика у дејству малих и невидљивих узрока. Војска која наступа у непријатељској земљи предузима мере, које чине суштину комуникациских праваца, у напредовању са армијом, под њеном заштитом и може чак у очима становника овим мерама дати карактер ублажавања општих ратних недаћа, пошто им присуство војске, које шире страх и трепет, даје обележје неизменљиве нужде. Мале посаде, које се овде и тамо остављају, штите и држе целину. Ако би се, напротив, комесари, етапни команданти, жандарми, пољске поште и други апарат упутио на удаљене друмове, којима војска није наилазила, становници би ове мере сматрали као терет, без којег су с пуним правом слободно могли остати, и ако случајно најодлучнији порази и несреће нису непријатељску земљу бацили у паничан страх, са овим чиновницима ће се поступати непријатељски, и они ће се враћати крвавих глава. Пре свега, онда ће бити потребне посаде да се нови пут потчини и то у овом случају знатније него иначе, при чему ипак још увек остаје опасност да ће становници покушати да се одупру овим посадама. Једном речју, војска, која наступа у непријатељску земљу, нема уопште апарат да неког примора на послушност; она мора тек да створи своје власти и то ауторитетом оружја. Она то неће моћи свуда и без жртава и тешкоћа и не за тренутак. — Из овога следи: да војска у непријатељској земљи још много мање може помоћу промене у систему комуникациских праваца да пређе са једне основице на другу него у својој земљи где је то ипак могуће, и да, према томе, отуда уопште настаје већа ограниченост њеног кретања и већа осетљивост њених комуникациских праваца.

Али и избор и организација комуникациских праваца од почетка су везани за многе услове који их ограничавају. То не морају бити само изграђени друмови, али ће они бити утолико кориснији, уколико су већи, уколико више додирују многољудне и богате градове и уколико их више штите утврђена места. При томе много одлучују и реке као водени путеви и мостови као тачке за прелаз. Тиме је, дакле, положај комуникација, а према томе и пут којим се војска при нападу креће, препуштен само до извесне тачке слободном избору, али по свом положају везан за географске прилике.

Све горе поменуте чињенице чине заједно везу једне војске са њеном основицом, слабом или јаком; а овај резултат, упоређен са истом

чињеницом код непријатељске војске, одлучује који је, наиме, од оба противника у стању да другоме пре пресече везу или чак повлачење, тј., како се то стручно каже, да га засобиђе. Без обзира на моралну и физичку надмоћност, биће у стању да то с успехом учини само онај, чији су комуникациони правци бољи од непријатељских, јер ће се иначе противник врло брзо осигурати својом одмаздом.

Овај заобилазак може, према двојаком значењу путева, имати и двојак циљ. Или треба разорити или прекинути комуникације, да би војска почела да вене и умире и на тај начин била принуђена на повлачење, или се жели да јој се онемогући чак и повлачење.

Код првог циља треба приметити да тренутно прекидање при садашњем начину снабдевања ретко постаје осетљиво и да је потребно извесно време да се масом ситних удараца надокнади оно што им по важности недостаје. Поједина бочна операција, која је некада могла проузроковати одлучан удар, кад је још, при вештачком систему снабдевања, хиљадама кола са брашном ишло тамо и овамо, данас неће моћи ништа причинити ма како добро успела. Она може, у најбољем случају, да уништи неки транспорт и да тиме изазове делимичну слабост, али не може да учини повлачење неопходним.

Последица је да бочне операције, које су увек више биле мода у књигама него у животу, сада изгледају још непрактичније, те се може рећи да су опасне само ако су комуникације врло дугачке и под неповољним околностима, али, углавном, у случају народног устанка који је свуда и у сваком тренутку готов на препаде.

Што се тиче пресецања отступнице, не сме се ни у овом погледу преценити опасност од сужених и угрожених путева за повлачење, јер нас новије појаве упозоравају на то да је код добрих трупа и смелих старешина теже бити ухваћен него пробити се.

Средства за скраћивање и обезбеђивање дугачких комуникационих праваца врло су ограничена. Освајање неколико тврђава у близини заузетог положаја и дуж путева који воде уназад, или, у случају да земља нема ниједне тврђаве, утврђивање подесних места, лепо поступање са становништвом, строга дисциплина дуж друмова, добра полиција у земљи, марљиво одржавање путева, то су једине мере којима се зло смањује, али се ипак никад не може потпуно уклонити.

Уосталом, мора се оно што је приликом расправљања о исхрани речено о путевима којим првенствено иду војске, нарочито применити и на комуникације. Највећи друмови кроз најбогатије градове и најобрађеније области најбољи су комуникациони правци; они заслужују првенство чак и када знатно забилазе и у већини случајева конкретније ће утицати на распоред војске.

Глава седамнаеста

ЗЕМЉИШТЕ И ТЛЕ

Потпуно без обзира на средства за исхрану, која претстављају другу страну овога предмета, околно земљиште има врло близак и увек

присан однос према ратовању, наиме, врло одлучан утицај на бој, уколико се тиче самог тока, као и његове припреме и употребе. У овом погледу, дакле, у потпуном значењу француског израза *terrain*, овде имамо да разматрамо околноземљиште.

Његов утицај лежи највећим делом у области тактике, само се резултати појављују у стратегији. Бој у планини је и по својим последицама нешто сасвим друго него бој у равници.

Али докле год напад још нисмо одвојили од одбране и нисмо прешли ближем посматрању обајих, не можемо још ни главне чињенице на земљишту посматрати по њиховом дејству, те се морамо зауставити код њиховог општег карактера. Три су особине којима околноземљиште утиче на ратовање, наиме: као препрека приступу, као препрека прегледности и као средство за заштиту од непријатељске ватре; на ове три могу се свести све остале.

Неоспорно, овај троструки утицај земљишта испољава тенденцију да ратовање учини многостручнијим, сложенијим и више извештаченим, јер су то очевидно три величине више које улазе у комбинацију.

Савршена и потпуно отворена равница, дакле, земљиште које је потпуно без утицаја, постоји у стварности само за потпуно мале јединице, па и код ових само за време извесног тренутка. Код већих јединица и дужег трајања, уплићу се појаве на земљишту у ратовање, а код целих војски и за поједини момент, напр., битку, једва се дада замислити случај да земљиште није имало на њу утицаја.

Овај утицај, дакле, увек постоји, али је слабији или јачи, према природи саме земље.

Кад имамо у виду велику масу појава, то ћемо видети да се земљиште, углавном, на три начина удаљава од отворене, слободне равнице. Прво, по самом склопу земљишта, дакле, узвишењима и угибима, затим шумама, барама и језерима као природним појавама, и, најпосле, оним што ствара култура. У сва три правца утицај земљишта на ратовање постаје све већи. Пратимо ли ова три правца до извесног степена, то имамо: планинско земљиште, мало обрађено а покривено шумама и барама, и врло обрађено. У сва три случаја, дакле, рат тиме постаје сложенији и извештаченији.

Што се тиче обрађености, сви начини обрађивања, дакако, не утичу истом јачином; најјаче утиче онај у Фландрији, Холштајну и у другим крајевима где је земљиште испресецано многим рововима, оградама, живицама и насипима, а покривено многим усамљеним кућама и ситним цбуњем.

Најлакши начин ратовања биће, дакле, у равној и умерено обрађеној земљи. Али то је само у најопштијем погледу тако, и кад се уопште не обазиромо на употребу препрека на земљишту коју одбрана врши.

Свака од ове три врсте земљишта дејствује на свој начин у погледу приступачности, прегледности и заштите.

У земљи покривеној шумом преовлађује препрека у прегледности, у брдовитој препрека у приступачности, а у врло обрађеним крајевима спречено је и једно и друго.

Пошто у шумовитом пределу велик део земљишта, такорећи, искључује кретање, јер осим тешкоћа у приступачности још и потпуна оскудица прегледности не допушта употребу сваке могућности за пролаз, то на једној страни поново упрошћава рад, који на другој страни толико отежава. Зато, ако је у таквој земљи тешко изводљиво да се снаге у борби потпuno прикупе, не врши се, с друге стране, ни тако много рашчлањена подела, као што се то обично врши у планинама и у врло испресецаном земљишту. Другим речима: подела се у таквој земљи мање може избеги, али је и мања.

У планини преовлађује непролазност и делује на двојак начин, јер се не може свуда проћи, а и тамо где се може, мора се кретати спорије и са више напора. Због тога је брзина сваког кретања у планини врло умерена, а целом поступку дејствовања дато је много више времена. Али планинско земљиште има још једну своју особину, а то је да једна тачка надвишава другу. Ми ћemo о надвишавању уопште говорити нарочито у следећој глави, а овде ћemo само приметити да баш та особина даје повода за велику поделу снага на планинском земљишту, јер су ту тачке важне не само по себи, већ и због утицаја који врше на друге.

Све три врсте земљишта и тла, ако нагињу крајности, дејствују како смо на другом месту казали, тиме, што утицај главног команданта на успех баш у тој мери слабе, у којој се снаге потчињених, све до простот војника, јаче истичу. Што је већа подела, што је мања прегледност, то је више сваки појединач остављен самоме себи; то се разуме само по себи. Додуше, мораће код већег рашчлањавања, различитости и многостраности рада порасти утицај интелигенције уопште, па ће и врховни командант при томе моћи да покаже већу разборитост. Али, морамо се и овде поново вратити на оно што смо већ раније казали: да у рату збир појединых успеха одлучује више него форма по којој су повезани, и да, према томе, ако своје садашње разматрање продужимо до крајњих граница и замислимо војску растурену у дугачак стрељачки строј, где сваки војник бије своју сопствену малу битку, све више зависи од збира појединых победа него од форме њихове повезаности. Јер, дејство добрих комбинација може произићи само из позитивних успеха, никако из негативних. Храброст, срчаност и дух појединача ће, дакле, у овом случају одлучити све. Само где су војске исте вредности, или су особине код обеју равномерне, могу талент и памет војсковође опет да постану одлучујући. Последица је да национални ратови, народни устанци итд., где је обично бар ратнички дух појединача врло висок, иако срчаност и храброст не треба да буду јачи, при великој раздробљености снага и потпомогнути врло испресецаним земљиштем, могу да покажу своју надмоћност, али да они само на таквом земљишту и могу трајно да опстану, јер оружаним снагама те врсте обично потпуно недостају све особине и врлине, које су већ неопходне при стапању осредње јаких трупа.

И природа оружаних снага дели се на степене од једне крајности до друге само поступно, јер већ одбрана сопствене земље даје војсци, и кад је потпуно стајаћа војска, нешто национално и више оспособљава за ратовање појединачног карактера.

Уколико више некој војсци недостају ове особине и прилике, а уколико се оне више истичу код противника, утолико се више треба плашити распарчавања и избегавати испресецано земљиште. Само, избегавање испресецаног земљишта ретко зависи од воље неке војске; не можемо себи изабрати војиште као робу између многих узорака, те зато већином и налазимо да оне војске, које према својој природи налазе своју предност у прикупљености маса, примењују сву своју вештину да уколико год је могуће више спроведу овај систем против природе земљишта. Оне се морају при томе потчинити другим незгодама, напр., оскудном и тешком снабдевању и рђавом смештају, а у борби честим препадима са свих страна. Али, незгода да се потпуно лише својих сопствених преимућтава, била би много већа.

Обадве ове супротне тенденције, она прикупљања и она растурања оружаних снага, испољавају се у оној мери у којој је природа ових оружаних снага наклоњена једној или другој. Али и у крајњим случајевима једна страна не може увек остати сједињена, а друга не може очекивати успех само од свога раздвојеног дејствовања. Французи су морали у Шпанији да поделе своје снаге, а Шпањолци, бранећи своју земљу помоћу народног устанка, морали су, ипак, један део својих снага да окушају и на великим бојним пољима.

Међу утицајима, које земљиште има на општи, а нарочито на политички квалитет оружаних снага, најважнији је онај у вези са сразмером родова војске.

На сваком врло непролазном земљишту, било да су узрок планина, шуме или културе, многобројна коњица је бескорисна; то је само по себи јасно. Исто је то и на веома шумовитом земљишту са артиљеријом; лако може недостајати простора да се она потпуно искористи, путева да се она провуче, фуражи за коње. Мање су незгодни за овај род културни предели, а најмање планине. И једни и други, додуше, пружају заклона од ватре и тиме су, за овај род војске који првенствено дејствује ватром, штетни; пешадији, која свуда може да продре, и једни и други дају могућност да незграпну и трому артиљерију често доведу у неприлику; само ни у једној ни у другој не оскудева се ипак у простору за употребу многобројне артиљерије, а у планинама она има велико преимућство, јер полаганији покрети противника опет повећавају њено дејство.

Али је очевидно да на сваком тешком земљишту пешадија има одличну надмоћност над другим родовима војске и да на таквом земљишту може знатно да повећа свој број преко обичног бројног односа.

ГлавА ОСАМНАЕСТА

НАДВИШАВАЊЕ

Реч доминирати има у ратној вештини нарочиту драж, и стварно, овом елементу припада велики део, можда већа половина утицаја, које врши земљиште на употребу оружаних снага. Овде имају свој корен многе светиње из ратне учености, напр.: владајући положаји,

положаји-кључеви, стратегиско маневровање, итд. Желимо да овај предмет тако оштро уочимо, колико је то могуће без опширеног излагања, и да пустимо да пред нашим погледом прођу истинито са лажним, стварно са претераним.

Свако физичко напрезање снага теже је одоздо навише него обрнуто; према томе, то мора да буде и борба, а за то постоје три узрока. Прво, сваки вис треба сматрати као препреку за прилаз; друго, одозго наниже гађа се, додуше, не много даље, али се, узев у обзир све геометриске односе, погађа знатно боље, него у обрнутом случају; треће, постоји преимућство за бољу прегледност. Како се све то сједињује у борби, то нас се овде не тиче; ми овде обухватамо уједно збир преимућства која тактика извлачи из надвишавања и сматрамо га првим стратешким преимућством.

Али прва и последња од набројаних предности мора се и у самој стратегији још једном појавити, јер се и у стратегији маршује и осматра исто као и у тактици. Кад је, дакле, надвишавање препрека приступачности за онога који је ниже, то је ово друго, а болја прегледност која одавде произилази, треће преимућство које може стратегија одавде извући.

Из ових елемената састоји се моћ у доминирању, надвишавању, овлађивању. Из ових врела извире осећање надмоћности и сигурности за онога који се налази на рубу планине и угледа свог непријатеља испод себе, а осећање слабости и забринутости за онога који је доле. Можда је чак овај општи утисак јачи него што би требало да буде, пошто се користи од надвишавања више слажу са чулним утиском него са околностима које их модификују. Можда овај општи утисак преузилази стварност и тад се мора утицај маште сматрати као нов елемент, чиме се појачава дејство услед надвишавања.

Свакако, преимућство, с обзиром на олакшано кретање, није апсолутно и не иде увек у корист онога који је горе; оно постоји само кад га други напада; оно не постоји пак кад два противника дели долина, а постоји, штавише, за онога који стоји ниже кад оба противника желе да се сукобе у равници (битка код Хoenфридберга). Исто тако и прегледност има велика ограничења. Један густо пошумљен преdeo доле, а често и сама планинска маса на којој се налазимо, то нам врло лако спречавају. Небројени су случајеви, где бисмо на самом земљишту узалуд тражили користи од надвишавајућих положаја изабраних по карти; често бисмо помислили да смо запали само у све супротне незгоде. Само ова ограничења и услови не уклањају осећање надмоћности које има онај који стоји више, како при одбрани, тако и при нападу. Речи ћемо, само са неколико речи, на који се то начин јавља у оба случаја.

Од три стратешке предности у надвишавању: веће тактичке снаге, теже приступачности и боље прегледности, прве две су такве врсте да оне уствари припадају само браниоцу, пошто само онај који се ту устало може да их користи, јер их други у своме кретању не може да употреби. Али, трећу корист може исто тако добро да употреби нападач као и бранилац.

Из овога се види колико је надвишавање важно за браниоца, и пошто се то сасвим извесно може постићи само на планинским положајима, отуда би следило њихово важно преимућство за браниоца. Али зашто је то друкчије због других прилика, показаћемо у глави о одбрани у планинама.

Уопште, треба разликовати да ли је реч само о надвишавању неке поједине тачке, напр., неког положаја; тада се стратегиске користи прилично губе у једину тактичку корист за неку повољну битку. Али ако се замисли повећи предео, напр., цела област као коса површина, као падина једног већег развођа, тако да се може предузети више маршева, па ипак увек надвишавати земљиште пред собом, — онда се проширују стратегиске предности, јер се тада ужива преимућство због надвишавања не само при комбинацији снага у појединим бојевима, већ и при комбинацији више бојева. Тако је са одбраном.

Што се тиче нападача, овај ужива у извесној мери исте користи од надвишавања, као и бранилац, и то због тога што се стратегиски напад не састоји у појединачном акту, као тактички напад. Његово наступање није постојан покрет као у часовника, већ се оно врши појединачним маршевима и после краћих или дужих пауза, а при сваком заустављању он се налази, као и његов противник, у одбрани.

Из користи од боље прегледности произилази, за напад као и за одбрану, једно, такрећи, активно дејство надвишавања, о коме морамо још да проговоримо: то је лакоћа у дејствовању са одвојеним деловима. Јер исте користи, које целина извлачи из овог надвишавајућег положаја, извлачи и сваки део. Према томе, ту је велики или мали деташовани одред јачи него кад би био без ове погодности и његова употреба може се вршити са мање опасности, но што би се то могло без надвишавајућег положаја. Које се користи могу постићи са таквим одредима, о том на другом месту. Ако надвишавање доведемо у везу са другим географским предностима у нашем односу према противнику, да ли је он и из других разлога ограничен у својим покретима, напр., близином неке велике реке, онда незгоде у његовом положају могу да постану потпуно одлучујуће, тако да се он из њих не може извучији доволно брзо. Ниједна војска није у стању да се задржи у долини неке велике реке ако није заузела ивицу планине која образује ову долину.

Тако може надвишавање да постане стварно доминирање и стварност овакве помисли никако не треба порицати. Али то не спречава да су изрази „надмоћно земљиште“, „заштитни положај“, „кључ државе“ итд., уколико се оснивају на природи надвишавања и спуштања, већином празне љуске, којима недостаје здрава језгра. Да би се привидној иростоти ратних комбинација додао зачин, употребљавали су се, пре свега, ови отмени елементи теорије. Они су постали најмилија тема учених војника, мађиска палица секташких мудраца у стратегији; а све ништавило ове игре мисли, сви противдокази из искуства нису били довољни да писце и читаоце увере да су они овде сипали у шупље буре Данаида. Услови су узети као стварност, а оруђе место руке. Освајање таквог земљишта и положаја сматра се као изражај снаге, као ударац или замах, а само земљиште и положај као стварна вели-

чина, док оно прво није ништа друго до подизање руке за удар, а ово ништа до мртво оруђе, као обична особина која се мора реализовати на једном предмету, само као знак плус и минус коме још недостаје математска величина. Овај замах и ударац, овај предмет, ова величина, то је победнички борбен, само он стварно нешто вреди, само се са њим може рачунати и он се мора увек имати у виду како при доношењу суда по књигама, тако и при раду у рату.

Када, дакле, одлучују само број и вредност победничких бојева, јасно је да најпре треба погледати опет на однос обеју војски и њихових комandanата, и да улога, коју игра утицај земљишта, може бити само подређена.

КЊИГА ШЕСТА
ОДБРАНА

Глава прва

НАПАД И ОДБРАНА

1. Појам о одбрани

Шта обележава појам одбране? Одбијање удара. Шта је, према томе, њена дефиниција? Ишчекивање овога удара. Ово обележје, дакле, свагда одређује одбранбени карактер радње и само по њему може се у рату разликовати одбрана од напада. Али, пошто апсолутна одбрана потпуно противречи појму рата, јер би при том ратовала само једна страна, то и у рату одбрана може да буде само релативна, и ова дефиниција мора се применити само на његов општи појам, а не сме се проширити на сваки његов део. Локални бој је одбранбен кад ишчекујемо налет, јуриш непријатељев; битка је то, кад ишчекујемо напад, тј. појаву пред нашим положајем, у домету наше ватре; ратни поход, — кад ишчекујемо непријатеља на своме војишту. У свима овим случајевима општи појам има обележје ишчекивања и одбијања, али без противречности са самим појмом рата, јер нама може бити од користи да ишчекујемо налет на наше бајонете, напад на наш положај и на наше војиште. Али, пошто се непријатељу ударци морају враћати, да би се и са наше стране уствари ратовало, врши се овај акт напада у одбранбеном рату у неку руку, у виду одбране, тј. офанзива, којом се служимо, остаје у границама појма положаја или самог војишта. Може се, дакле, у одбранбеном рату борити и у облику напада, у одбранбеној бици употребити у виду напада своје поједине дивизије, — па чак и код простог распореда против непријатељског јуриша шаљу се против непријатеља офанзивна зрна.

Одбранбени облик ратовања није, дакле, никакав непосредни штит, већ штит који чине вешти ударци.

2. Погодности у одбрани

Шта је циљ одбране? Сачувати и нешто. Сачувати је лакше него стећи, те већ из тога следи да је, под претпоставком да су средства једнака, одбрана лакша од напада. Али у чему се састоји та већа лакоћа у одржавању или чувању? У томе што цело време, које прође неискоришћено, иде у корист браниоца. Он жање тамо где није сејао. Свако пропуштање напада због погрешне процене прилика, из страха, из спорости, користи браниоцу. Ова погодност је у Седмогодишњем рату више

нега једанпут спасла од пропasti пруску државу. — Ова погодност у одбрани, која произлази из самог њеног појма и сврхе, лежи у природи сваке одбране и изражена је уопште у животу, а нарочито у правним односима који имају толике сличности са ратом, латинском пословицом: *beati sunt possidentes.*¹⁾ Друга је погодност, која произилази само из природе рата, помоћ од месних прилика којом се претежно користи одбрана.

Утврдивши ове опште појмове, прелазимо сада на саму ствар.

У тактици је, дакле, свака борба, велика или мала, одбрана, ако непријатељу препустимо иницијативу и чекамо да се он појави пред нашим фронтом. Од овог тренутка можемо се служити свима офанзивним средствима, а да ипак не изгубимо две поменуте погодности одбране, наиме: погодност у очекивању и корист од земљишта. У стратегији долази најпре поход наместо борбе а војиште наместо положаја; а затим и цео рат наместо похода, а цела земља наместо војишта; па ипак, у оба случаја одбрана остаје оно што је била у тактици.

Да је одбрана лакша од напада, рекли смо већ код општег разматрања; али пошто одбрана има негативан циљ, чување, а напад позитиван, освајање, и пошто овај појачава сопствена ратна средства, а чување не, то, да би се одређено изразили, морамо казати: одбранени облик ратовања је сам по себи јачи од нападног. До овога смо резултата хтели да дођемо; јер, иако је то потпуно у природи саме ствари и истукством хиљаду пута потврђено, ипак је потпуно противно уобичајеном мишљењу, — опет доказ како површни писци могу побркati појмове.

Ако је одбрана јачи облик ратовања, али са негативним циљем, намеће се сам по себи закључак да се њоме треба служити само дотле, док нам је услед наше слабости потребна, и да је ваља напустити, чим будемо доволно јаки за остваривање позитивног циља. Пошто онда, кад смо помоћу одбране победили, обично постижемо повољнији однос снага, то је и природан ток рата: почети одбраном а завршити офанзијом. Исто тако је, дакле, противречно са појмом рата, ако се постави као крајњи циљ одбрана, као што беше противречно и када се пасивност одбране приписивала не само целини, већ и свима њеним деловима. Другим речима: рат, у коме би се победе искоришћавале само за одбрану, а никако за противудар, био би исто тако бесмислен као нека битка, у којој би имала да влада најапсолутнија одбрана (пасивност) у свима поступцима.

Против исправности ове опште идеје могли би се навести многи примери из ратова, где је одбрана и у своме крајњем циљу остала само одбрана и где се на офанзивни обрт није ни мислило; то би се могло, кад би се заборавило да је овде реч о једној општој идеји, и да све примере, који би се могли навести као противдокази, треба сматрати таквим случајевима, где могућност офанзивног обрта још није била искрла.

¹⁾ Благо онима који имају нешто. — Прим. ред.

У Седмогодишњем рату, напр., Фридрих Велики, бар у последње три године, није мислио на офанзиву; шта више, верујемо да је у овоме рату офанзиву сматрао само бољим средством за одбрану; на то га је приморавао цео његов положај и природно је да војсковођа има у виду само оно што најбоље одговара његовој ситуацији. Али, ипак, овај пример одбране увељко не можемо разматрати, а да при томе не узмемо за основу целе ствари помисао о могућем офанзивном противдејствују против Аустрије, и не кажемо: тренутак за то још није био дошао. Да ова претпоставка ни код овог примера није без стварне подлоге, то се види по миру; шта је, наиме, друго могло Аустријанце склонити за мир него мисао да они сами не би били у стању да својом снагом одрже равнотежу са краљевим војничким даром, да би њихови напори у сваком случају морали бити још већи но дотад, и да би при најмањем попуштању запретио нови територијални губитак. И стварно, ко би могао посумњати да Фридрих Велики не би покушавао да Аустријанце опет туче у Чешкој и Моравској, само да Русија, Шведска и војска Рајха нису везивале његове снаге.

Пошто смо, dakле, утврдили појам одбране по његовом правом значењу, једином које је за рат исправно, и пошто смо одредили границе одбране, вратимо се још једном тврдњи да је одбрана бени облик ратовања јачи.

Из ближег посматрања и упоређивања напада и одбране ово ће постати потпуно јасно; сада желим само да наведемо противречја, у која и са самим собом и са истукством долази обрнуто тврђење. Да је нападни облик јачи, не би више било разлога да се уопште и примењује одбрана бени, пошто он и онако има само негативан циљ; сваки би, dakле, жеleo само да напада, а одбрана би била бесmisлица. Обрнуто је, међутим, сасвим природно, да се за већи циљ више и жртвује. Ко се сматра доволно јаким да се послужи слабијим обликом, тај сме да тежи и већем циљу; ко себи постави мањи циљ, може то чинити само зато да би се могао користити погодностима јачег облика. — Са гледишта истукства, било би свакако нешто нечуvenо, кад би се, имајући два војишта, слабијом војском нападало, а јача оставила у одбрани. Међутим, то, што је одвајкада и свуда било обрнуто, свакако доказује да војсковође, чак и када су сами одлучно наклоњени нападу, ипак сматрају одбрану јачим обликом. У следећим главама мораћемо да објаснимо још неке претходне ствари.

Глава друга

КАКАВ ЈЕ ОДНОС ИЗМЕЂУ НАПАДА И ОДБРАНЕ У ТАКТИЦИ

Најпре се морамо осврнути на околности које у борби доводе до победе.

О надмоћности и храбrosti, извежбаности или другим особинама војске овде неће бити говора, јер оне обично зависе од чињеница које леже ван области оне ратне вештине о којој је овде реч и које би, уосталом, деловале на исти начин и при нападу и при одбрани; чак ни

бројна надмоћност, углавном, овде не може доћи у обзир, пошто је број трупа такође нешто што већ постоји и не зависи до војсковођине воље. Исто тако, ове ствари немају неког нарочитог утицаја на напад и одбрану. Али, осим тога, чине нам се само још три ствари од одлучујуће погодности, а то су: изненађење, погодност земљишта и напад са више страна. Изненађење има своје дејство кад се на једно место баци против непријатеља много више трупа него што је он очекивао. Оваква бројна надмоћност врло се разликује од опште, она је најважнији чинилац у ратној вештини. — Колико погодно земљиште доприноси победи, по себи је довольно разумљиво, само једно треба приметити: да овде није реч само о препрекама, на које наилази нападач при своме наступању, као што су: стрмиње, високи брегови, баровити потоци, живе ограде итд., већ да је и то погодност земљишта, када имамо прилике да заузмемо прикривен распоред; чак и о потпуно једноликом земљишту може се рећи да помаже ономе који га познаје. Напад са више страна садржи сва тактичка заobilажења, велика и мала, и његово дејство оснива се делом на двогубом дејству ватреног оружја, делом чак на страху пред отсецањем.

Како се сада односе напад и одбрана с обзиром на ове чињенице?

Кад се имају у виду три принципа победе које смо горе изнели, тада по овом питању излази да нападач има за себе само један мали део првог и последњег принципа, док већи њихов део и други принцип стоје на расположењу искључиво браниоцу.

Нападач има само погодност за препад као такав, и то целином на целину, док је бранилац у стању да у току борбе јачином и обликом својих напада непрекидно изненађује.

Нападачу је много лакше да целу трупу опколи и отсече него браниоцу, јер овај већ стоји, док се онај, насупрот овом стању, креће. Али ово заobilажење односи се опет само на целину, јер у току борбе и за поједине делове напад са више страна лакши је за браниоца него за нападача, јер је он, како рекосмо, више у стању да изненади облицима и јачином својих напада.

Јасно је само по себи да бранилац првенствено има користи од земљишта; али што се тиче надмоћности у изненађењу јачином и обликом напада, она потиче отуда што се нападач мора кретати путевима и друмовима, где га није тешко осматрати, док је браниочев положај прикривен и до одлучног тренутка остаје за нападача скоро невидљив. Откада је ушао у обичај прави начин одбране, извиђања су се изубицајила, тј. постала су немогућа. Додуше, понекад се још извиђа, али се од тога ретко има много користи. Ма колико да је бескрајна корист кад се може бирати земљиште за положај и потпуно га упознати пре борбе; ма колико да је проста ствар да онај, који се на оваквом земљишту постави у заседу, дакле, бранилац, може свога противника много пре да изненади него нападач, ипак се ни сада још нико не могу отети старом схватању: да је примљена битка већ упола изгубљена. Ово долази од начина одбране који је био уобичајен пре двадесет година,

а делом и у Седмогодишњем рату, када се од земљишта није очекивала никаква друга помоћ него фронт коме је тешко прићи (стрме косе, итд.) и када су редак распоред и непокретност крила проузроковали такву слабост да се распоред истезао од једног виса до другог, а тиме се зло све више погоршавало. Кад би се тако нашла нека врста ослонца, постало би главно да ова армија, разапета као на ћерћефу, нигде не буде пробијена. Заузето земљиште добијало је на свакој тачки непосредну важност, морало се, дакле, непосредно бранити. Према томе, у бици није могло бити речи ни о кретању, ни о изненађењу; било је то потпуна супротност ономе што може бити добра одбрана, што је ова у новије доба заиста и постала.

Уствари, потцењивање одбране увек је последица једне епохе, у којој је известан начин одбране застарео; то је био случај и са горе поменутим начином, који је, раније, у своје време, заиста био моћнији од напада.

Ако испитамо усавршавање новије ратне вештине, видимо у почетку, тј. у Тридесетогодишњем и у Рату око шпанског наследства, да су развој и распоред војске били једна од главних ствари у бици. Они су били најважнији део плана за битку. То је обично ишло брању у корист, јер је он већ био распоређен и развијен. Чим је способност трупа за маневровање постала већа, ова корист је престала, и нападач је за неко време добио надмоћност. Сада је бранилац трајио заклона иза река, дубоких долина и на висовима. Тиме је добио поново одлучну надмоћност, која је трајала дотле, док нападач није постао тако покретљив и окретан, да се и сам могао усудити да крене у испресецано земљиште и да напада у раздвојеним колонама, дакле, док противника није могао да заобиђе. Ово је доводило до све веће раззвучености, услед чега је нападач морао доћи на мисао, да се концентрише на неколико тачака и да пробије плитки положај. Тиме је нападач добио по трећи пут надмоћност, а одбрана је морала поново да мења свој систем. То је она учинила у последњим ратовима. Она је своје снаге држала прикупљене у великим масама, и то већином неразвијене, па и заклоњене, где је то било могуће, и била је, дакле, само готова да одговори мерама нападача, чим би оне јасније дошли до изражaja.

То не искључује потпуно делимичну пасивну одбрану земљишта; корист од ње је сувише велика, да се не би употребила по сто пута у неком рату. Али таква пасивна одбрана земљишта обично није више важна ствар, и то је за нас овде главно.

Ако би нападач пронашао неко ново велико помоћно средство, што је, услед једноставности и унутрашње неопходности до које је све доспело, тешко замислiti, мораће и одбрана да измени свој поступак. Али увек ће бити сигурна у помоћ земљишта, пошто земљиште и створ тла сада више него икад прожимају ратни акт својим особеностима, те јој, углавном, обезбеђују њену природну надмоћност.

ГлавА ТРЕЋА

КАКАВ ЈЕ ОДНОС ИЗМЕЂУ НАПАДА И ОДБРАНЕ У СТРАТЕГИЈИ

Запитајмо опет пре свега: које околности доводе до успеха у стратегији?

У стратегији нема победе, као што смо већ раније казали. Стратегиски успех је, с једне стране, добра припрема за тактичку победу; уколико је већи овај стратегиски успех, утолико ће бити вероватнија победа у борби. С друге стране, стратегиски успех лежи у искоришћавању извођавање победе. Уколико је стратегија после једне добијене битке успела да својим комбинацијама увуче више догађаја у њене последице; уколико више уме тада да приграби од онога што се, польујању битком у темељима, накнадно руши; уколико више широким потезима захвата оно што се у самој бици морало постизати с муком и једно по једно, — утолико су и њени успеси већи. — Чињенице пак, које доводе у првом реду до овога успеха или га олакшавају, дакле, главни принципи стратегиског дејства, јесу ови:

1. — погодност земљишта;
2. — изненађење, било као код обичног препада, било неочекиваним прикупљањем јачих снага на извесним тачкама;
3. — напад са више страна; све троје као у тактици;
4. — помоћ коју војишту пружају тврђаве и све оно што иде уз то;
5. — помоћ од стране народа;
6. — искоришћавање великих моралних снага.

Какав је сада однос између напада и одбране с обзиром на ове ствари?

И у стратегији као и у тактици, бранилац има погодност у земљишту; нападач погодност за препад. Али, треба приметити да је препад у стратегији бескрајно јаче и важније средство него у тактици. У тактици ће се препад ретко када моћи проширити до велике победе, док се препадом у стратегији не ретко завршио цео рат једним ударом. Али опет ваља приметити да употреба овога средства претпоставља велике, одлучне, ретке грешке код противника, те према томе, ово не може да буде сувише велика превага на теразијама кад је у питању напад.

Изненађивање противника прикупљањем надмоћних снага на извесним тачкама има опет много сличности са аналогним случајевима у

тактици. Кад би бранилац био приморан да своје снаге расподели на више прилазних тачака свога војишта, то би нападач очевидно имао преимућство, да би свом снагом навалио само на један део. Само и ту је нови начин одбране једним новим поступком неприметно довоје до других начела. Ако бранилац не страхује да ће се противник, искоришћујући једну непоседнуту комуникацију, бацити на неки важан магацин, или депо, или на неприпремљену тврђаву, или на престоницу — и, ако он не мора због тога да се супротстави нападачу баш фронтално на томе правцу, зато што би иначе изгубио отступницу, онда он нема разлога да дели своје снаге. Јер, ако нападач изабере други пут, а не онај на коме се налази бранилац, овај га може неколико дана доцније још увек потражити са целом својом снагом на овоме путу; штавише, у већини случајева он може бити сигуран да ће га нападач сам почастити својом посетом. — Али, ако је овај сам приморан да наступа са подељеним снагама, што се, снабдевања ради, често једва може избеги, онда бранилац очевидно има преимућство да целом својом снагом може да се баци на један део снага свога противника.

Напади на бокове и позадину мењају своју природу у стратегији у високом степену уколико се односе на бокове и позадину војишта, и то:

1. — отпада двогубо дејство ватре, јер се не гађа са једног краја војишта на други;
2. — страховање јединице, која је угрожена заобиласком и према томе губитком отступнице, много је мање, јер се простор у стратегији не може затворити као у тактици;
3. — у стратегији се због већег простора јаче истиче дејство по унутрашњим, тј. крајним операциским правцима и претставља велику противтежу противу напада са више страна;
4. — појављује се нов принцип у осетљивости комуникација, тј. у дејству, који произилази из самог њиховог прекида.

Истина, у природи је саме ствари да је у стратеџији, због већег простора, обухват, наступање са више страна, обично могућ само ономе који има иницијативу, дакле, нападачу, и да бранилац није у стању, као у тактици, да у току дејства онога који га заобилази сам заобиђе, — јер он своје борбене снаге не може да распореди ни у тако сразмерној дубини, ни тако скривено. Али шта помаже нападу лак обухват кад се не може користити његовим преимућствима? Зато се не би могао у стратегији обухватни напад уопште поставити као принцип победе, да не долази у обзир дејство на комуникације. Али овај фактор је ретко кад велик у првом тренутку, кад се напад и одбрана тек суспрећу и док су још у свом простом ставу једно против другог. Тај фактор постаје велик тек у току ратног похода, кад се нападач у непријатељској земљи постепено претвара у браниоца; тада комуникације овога новог браниоца ослабе и првобитни бранилац може изове слабости да извуче користи као нападач. Али свако примећује да се њему ова надмоћност самог напада, углавном, не може приписати, пошто она заправо потиче из виших околности саме одбране.

Четврто начело: помоћ коју пружа војиште је, природно, на страни браниоца. Кад нападачка војска отпочне рат, она се одваја од свога војишта и тим постаје слабија, тј. оставља за собом тврђаве и депо свих врста. Уколико је већи операцијски простор који она има да пређе, утолико ће више ослабити (услед маршевања и за-поседања). Браничка војска, међутим, остаје са свим тим у вези, тј. она користи своје тврђаве, ништа је не слаби, а ближа је својим помоћним изворима.

Помоћ од народа, као пето начело, не постоји, додуше, код сваке одбране, јер одбранбени рат може да буде и у непријатељској земљи, али овај принцип ипак произилази само из појма одбране и налази своју примену у највише случајева. Уосталом, ту се у првом реду, али ипак не искључиво, мисли на дејство резервне војске (ланџштурм) или дизање на оружје целог народа. Овамо спада и околност да су ту сва трења мања, а сви помоћни извори ближи и обилнији.

Као увеличавајуће огледало даје рат од 1812 године јасну слику о дејству средстава, поменутих под 3 и 4. Пет стотина хиљада људи прешло је Њемен, 120.000 тукло је битку код Бородина, а још много мање стигло у Москву.

Може се рећи: дејство овога огромног експеримента било је толико, да би Руси, и да нису затим предузели никакву офанзиву, ипак за дуже време били сигурни од новог удара. Истина, изузев Шведску,¹⁾ ниједна европска земља није у сличном положају као Русија, али принцип који делује остаје исти и разликује се само по степену јачине.

Ако уз 4 и 5 начело још додамо да се ове снаге саме одбране односе на првобитну одбрану, наиме, на ону у сопственој земљи, и да слабе ако се одбрана пресади на непријатељско тле и уплете у офанзивне потхвate, видећемо да из тога отприлике настаје нова незгода за напад, као горе, код трећег начела. Јер, као што ни одбрана није састављена из самих одбранбених елемената, тако ни напад не сачињавају чисто активни елементи; штавише, сваки напад који не води непосредно миру, мора се завршити одбраном.

Али, ако сви елементи одбране који се у нападу појављују, услед његове природе, тј. тиме што њему припадају, слабе, треба то свакако сматрати његовом општом незгодом.

То није нимало докон мудровање; напротив, у томе и јесте главна незгода сваког напада, те се зато при сваком пројекту за стратегијски напад мора унапред усретсредити пажња на ову тачку, дакле, на одбрану која долази иза напада. То ћемо још ближе видети у поглављу о ратном плану.

Велике моралне снаге, које понекад пружају елемент рата као нарочити фермент, а којима се, дакле, војсковођа у извесним случајевима може послужити да би повећао своје снаге, могу се исто тако добро замислити на страни одбране као и напада; бар се оне које се у нападу нарочито истичу, као забуна и страх код противника, јављају

¹⁾ Шведска је у то доба обухватала цело Скандинавско Полуострво. — Прим. ред.

обично тек после одлучног удара, и, према томе, ретко доприносе усмеравању самога удара.

Овим мислимо да смо довољно објаснили своју тврђу: да је одбрана јачи облик ратовања од напада, али остаје још да се помене један мали фактор, о коме досада нисмо говорили. То је храброст, осећање надмоћности у војсци, које произилази из свести да припадамо страни која напада. По себи је ствар несумњива, само што ово осећање врло брзо тоне у оно опшије и јаче, које војска добија победама или поразима, надареношћу или неспособношћу онога који је води.

Глава четврта

КОНЦЕНТРИЧНОСТ НАПАДА И ЕКСЦЕНТРИЧНОСТ ОДБРАНЕ

Обадве ове претставе, обадва ова облика употребе снаге при нападу и одбрани, у теорији и стварности тако се често појављују, да се фантазији нехотице намећу готово као облици својствени нападу и одбрани, што ипак, како показује и најмање размишљање, уствари нису. Ми ћемо то претредити што је могуће раније и себи једном за свагда пречистити те појмове, да бисмо после при нашим даљим разматрањима односа између напада и одбране могли од тога бити поштеђени, а не да будемо стално узнемиравани сенком користи или незгоде, коју они бацају на ове ствари. Ми их овде, dakле, посматрамо као чисте апстракције и извлачимо сам појам као нешто што јебитно; доцније ћемо, где буде потребно, упозоравати на удео који има у овим стварима.

Браниоца, у тактици као и у стратегији, замишљамо у ишчекивању, dakле, у месту, а нападача у кретању, тј. да се креће у односу на браниочеву непомичност. Из овога неминовно следи да обухват и опкољавање зависе само од воље нападачеве, и то докле год се он креће, а бранилац стоји. Ова слобода у нападу: да, наиме, по вољи буде концентричан или не, према томе да ли је то корисно или некорисно, морала би се сматрати његовим општим преимућством. Овај избор му је слободан само у тактици, али не увек и у стратегији. У првом случају тачке ослонца за оба крила браниоца скоро никада не пружају потпуну сигурност, а у стратегији, међутим, врло често, ако се одбранбена линија пружа право од мора до мора или од једне неутралне области до друге. У овом случају напад не може бити концентричан, и његова слобода у избору је ограничена. Али она ће бити незгодније ограничена ако се мора наступати концентрично. Русија и Француска не могу Немачку напасти друкчије него опкољавајући је, dakле, не сједињеним снагама. Ако бисмо смели прихватити као тачно да је концентричан облик у дејству снага у већини случајева слабији, то би корист, коју нападач има од слободе избора, вероватно била потпуно неутрализована тиме што је он у другим случајевима приморан да се служи слабијим обликом.

Сада ћемо ближе да посматрамо утицај ових облика у тактици и стратегији.

При концентричном правцу снага, од периферије ка средишту, сматрало се као прво преимућство, што се снаге у наступању све више сједињују; чињеница је тачна, али тобожње преимућство није, јер се сједињавање остварује код обе стране; остаје, дакле, равнотежа. Исто тако је и са растурањем снага код ексцентричног дејства.

Али друго и право преимућство је у томе, што снаге које се крећу концентрично, управљају своје дејство према једној заједничкој тачки, а оне које се крећу ексцентрично, не. — Која су то дејства? Овде морамо одвојити тактику од стратегије.

Нећемо се сувише упуштати у анализе и зато наводимо следеће тачке као предности ових дејстава у тактици:

1. — двоструко или бар ојачано дејство ватре, чим се, наиме, све већ приближило извесној тачки;
2. — напад на једну исту јединицу са више страна;
3. — отсецање отступнице.

Отсецање отступнице може се замислiti и стратегиски, али је очевидно много теже, јер се широки простори не дају лако затворити. Напад на једну и исту јединицу са више страна постаје уопште утврђеној јачи и одлучнији, уколико је ова мања и уколико се замишља ближа крајњој граници, наиме, поједином борцу. Цела војска може се без даљега борити на више страна, дивизија већ мање, батаљон само ако се збије у масу, а поједини човек уопште не. Стратегија је, међутим, област великих маса, простора и времена, док је код тактике баш супротно. Отуда већ произилази да напад са више страна у стратегији не може имати исте последице као у тактици.

Батрено дејство уопште не спада у стратегију, али на његово место долази нешто друго. То је потрес основице, који свака војска осећа више или мање, кад непријатељ, близу или далеко, побеђује иза њених леђа.

Утврђено је, дакле, да концентрично дејство снага има преимућство у томе што дејство противу А постаје истовремено и дејство противу Б, а да зато не постаје слабије према А, и да је дејство противу Б истовремено и дејство противу А; укупно, дакле, то није A+B, већ још нешто више. Ова корист постоји и у тактици и у стратегији, ма да са понешто разлике.

Шта се сада овој користи противи при ексцентричном дејству снага? Очевидно збијеност, кретање по унутрашњим операцијским правцима. Није потребно излагати на који начин то може постати такав множитељ снага, да се нападач без велике надмоћности не сме изложити таквој незгоди.

Је ли одбрана једном примила принцип кретања (кретања, које, истина, почиње доцније него нападачево, али увек довољно благовремено да покида ланце укочене пасивности), ова корист од веће сједињености и дејства по унутрашњим операцијским правцима постаје врло одлучна, и већином више доприноси победи него концентричан облик напада. Али победа мора да претходи успеху; ваља прво савладати пре него што се може мислiti на отсецање. Укратко, види се да овде постоји сличан однос као што је онај између напада и одбране уопште;

концентричан облик води сјајним успесима, ексцентричан, међутим, успева сигурније; онај је слабији облик са позитивнијим, овај јачи облик са негативним циљем. Тиме су, чини нам се, оба ова облика већ доведена у извесну привремену равнотежу. Ако се томе дода да се одбрана, пошто није свуда апсолутна, не налази увек у немогућности да се послужи концентричним снагама, то бар неће више бити оправдања да се верује како је овај начин дејства сам већовољан да нападачу обезбеди уопште потпуну превагу над одбраном. Овако се можемо ослободити утицаја, који овај начин мишљења обично у свакој прилици врши на доношење суда.

Оно што смо досад рекли обухвата тактику и стратегију, а сада морамо истаћи много важнију тачку, која се тиче само стратегије. Корист од унутрашњих операциских праваца расте са простором на који се они односе. Код удаљености од неколико хиљада корака или пола миље, време које се добија не може, наравно, бити толико као код удаљености од више дана марша или чак од двадесет до тридесет миља; први, наиме, мали простори, припадају тактици, а већи стратегији. Истина, у стратегији је зато и више времена потребно за постизање циља него у тактици, и цела војска се не може тако брзо савладати као батаљон. Али, ипак, и у стратегији ово време расте само до извесне тачке, наиме, до времена колико траје битка, и обухвата евентуално и оно неколико дана, колико је могуће избегавати битку без очитих жртава. Даље, још је већа разлика у сталном преимућству, које се добија и у једном и у другом случају. Код малих удаљености у тактици, у бици, врше се кретања једног скоро пред очима другог; онај који се налази у првој линији, већином ће брзо угледати непријатељеву линију. На већим удаљењима, у стратегији, десиће се врло ретко да кретање једнога не остане скривено другоме бар један дан, а има доста случајева када је покрет, ако се тицаш кретања само једног дела и састојао у одашљању на веће удаљење, остао недељама скривен. — Лако је увидети колико је велика корист од скривености за онога, који је услед природе свога положаја у могућности да се послужи њоме.

Овим закључујемо своја разматрања о концентричном и ексцентричном дејству снага и његовом односу према нападу и одбрани и задржавамо право да се на оба поново вратимо.

Глава пета

КАРАКТЕР СТРАТЕГИСКЕ ОДБРАНЕ

Већ раније је речено шта је уопште одбрана: наиме, ништа друго до јачи облик ратовања помоћу кога се жели постизање победе како би се после добивене надмоћности прешло у напад, тј. ка позитивном циљу рата.

Чак и кад је циљ рата само одржавање *status quo*¹⁾, ипак је само одбијање удара нешто што противречи појму рата, јер ван спора је

¹⁾ Садашње стање. — Прим. ред.

да ратовање не претставља само неко неактивно стање. Ако је бранилац извојевао знатан успех, одбрана је учинила своје, и он под окриљем овога успеха мора да врати удар, ако не жели да се изложи сигурној пропasti. Памет захтева да се гвожђе кује док је вруће, стечена надмоћност да се искористи како би се избегао нов напад. Како, кад и где треба да наступи ово противдејство то подлеже, истина, многим другим условима и показаће се ближе тек доцније. Овде ћемо застати при тврђњи да се овај прелаз на противудар мора замислiti као тежња у самој одбрани, дакле, као њен битан саставни део, и да се свуда чини велика грешка где се победа добијена одбранбеним обликом на неки начин не употреби у ратовању, где она, такорећи, неискоришћена увене.

Брз, снажан прелаз у напад — када севне мач освете — најсјајнија је тачка одbrane; ко га не замисли одмах уз саму одбрану, или још боље, ко га не обухвати одмах самим појмом одбране, томе никад неће бити разумљива надмоћност одбране, он ће увек мислити на средства која се непријатељу нападом руше а себи стичу, али која зависе не од начина како се чвор везује, него како се развезује. Даље, грубо је бркање појмова ако се под нападом разуме увек препад и зато под одбраном не замишља ништа друго до бедна гужва.

Истина, ако се освајач раније одлучи за рат него безазлени бранилац, и ако предузете мере уме да одржи у тајности како треба, он ће овога, додуше, мање или више изненадити; али то је нешто самом рату сасвим страно, јер не би требало да буде тако. Рат је ту више због браниоца него због освајача, јер упад је тек изазвао одбрану, а њом уједно и рат. Освајач је увек мирољубив (као што је Бонапарта увек тврдио), он би врло радо ушао мирно у нашу државу; али да он то не би могао, морамо ми да желимо рат, дакле, и да га припремимо, тј. другим речима: баш они слабији, они упућени на одбрану треба увек да су спремни, да не би изненада били нападнути. Тако каже ратна вештина.

Ранији излазак на војиште зависи, уосталом, у већини случајева од сасвим других ствари а не од намере за напад и одбрану. Ове, дакле, нису узроци, али су често његове последице. Ко је пре готов, извршиће баш због тога напад ако је корист од препада доволно велика, а онај који је доцније готов, може незгоду, која му одатле простице, у извесној мери ублажити само погодностима саме одбране.

Међутим, мора се уопште сматрати као предност напада, што се ранија спремност може овако лепо употребити; то смо већ истакли у трећој књизи. Само ова општа погодност није никако битна и неопходна ствар за сваки поједини случај.

Ако, дакле, замислим одбрану каква треба да буде, она ће то бити са што је могуће бољом припремом свих средстава, са војском способном за рат, са војсковођом који не очекује непријатеља у страху јер не зна шта ће, већ по слободном избору, мирно и присебно, са тврђавама које се не плаше опсаде, и, најпосле, са здравим народом који се не плаши свога противника више него што се овај плаши њега. Са

таквим атрибутима одбрана према нападу сигурно неће играти тако рђаву улогу, а напад неће више изгледати тако лак и поуздан као у нејасној претстави оних, који при нападу мисле само на храброст, снажну вољу и покрет, а код одбране на немоћ и млитавило.

Глава шеста

ОБИМ СРЕДСТАВА ЗА ОДБРАНУ

У другој и трећој глави ове књиге показали смо како одбрана у примени располаже природном надмоћишћу оних елемената који, осим апсолутне јачине и вредности оружаних снага, одређују тактички као и стратегиски успех, наиме, погодност земљишта, изненађење, наступање са више страна, помоћ од војишта, помоћ од народа, искоришћавање великих моралних снага. Држимо да је корисно ако овде бацимо још један поглед на обим средстава која браниоцу првенствено стоје на расположењу, и која, такорећи, треба сматрати као да су то разноврсни низови стубова његове зграде.

1. — Резервна војска (*Landwehr*). Она се у новије доба употребљавала и ван земље, за напад на непријатељску територију, и не може се порећи да је њена организација у извесним државама, напр. у Пруској, таква, да се мора сматрати скоро као саставни део стајаће војске, да, дакле, не припада само одбрани. Међутим, не треба превидети ни да је њена велика употреба 1813, 1814 и 1815 године произишла из одбранбеног рата, да је она организована у сасвим малом броју земаља као у Пруској, и да је, уколико јој је устројство мање савршено, утолико више способна само за одбрану, а мање и за напад. Али, осим тога, у појму те војске увек се налази идеја нередовног, више или мање добровољног учешћа у рату целе народне масе својим телесним снагама, богатством и духовним настројењем. Што се више њена организација удаљује од тога, то ће она по свом положају више бити стајаћа војска под другим именом и утолико ће више имати добрих страна од ове, али у истој мери ће се лишавати погодности резервне војске, наиме, обима снаге, који је много већи, много мање одређен, и много се лакше увећава духом и осећањем. У овим чињеницама је суштина резервне војске; овом садејству целога народа мора се путем организације дати могућности за замах; ко од резервне војске очекује нешто нарочито, вара се.

Немогуће је, међутим, не видети блиско сродство које постоји између ове природе резервне војске и појма одбране, и немогуће је, дакле, не видети да ће таква војска припадати увек више одбрани него нападу и да ће дејства којима она надмашује напад, испољавати првенствено у одбрани.

2. — Тврђаве. Садејство нападачевих тврђава могуће је само код оних које су најближе граници, и врло је слабо; код браниоца оно се простира дубље у унутрашњост, захвата, дакле, више њих, а само дејство је од несравњено интензивније снаге. Тврђава која изазове и

издржи праву опсаду, у рату вреди, наравно, више него тврђава која својим утврђењима само отстрањује помисао на заузимање ове тачке, која, дакле, стварно не ангажује и не уништава део непријатељских снага.

3. — Народ. Ма да утицај сваког поједињог становника ратишта на рат у већини случајева није приметнији од садејства водене капље у целој реци, ипак је, чак и у случајевима кад нема ни речи о неком народном устанку, општи утицај, који становништво има на рат, све пре него неприметан. Све је у сопственој земљи лакше, под претпоставком да расположење поданика није у супротности са овим појмом. Све услуге, велике и мале, дају се непријатељу само под притиском отвореног насиља; ово се мора вршити оружаном снагом и стаје много снага и напрезања. Бранилац, напротив, добија све ово, иако не увек добровољно, као у случајевима заноса и привржености, ипак на основу дугогодишње грађанске послушности која је становнику постала другом природом, и која се, осим тога, одражава сасвим другим, много удаљенијим средствима застрашивања и присилавања, а која не потичу од војске. Али је и добровољна сарадња, која произилази из праве привржености, у свим случајевима врло значајна, јер она не изостаје ни у једној прилици где нису потребне никакве жртве. Желимо да истакнемо само једну од тих прилика која је од великог значаја за ратоводство: то су извештаји. Не толико појединачне, велике, важне вести од ухода, колико небројени ситни додири, у које дневна служба неке војске улази са неизвесношћу и где веза са становништвом даје браниоцу општу надмоћност.

Пођемо ли од ових општих односа, који никад не изостају, до оних нарочитих случајева, у којима становништво почиње да узима учешћа у самој борби, па до највишег степена где, као у Шпанији, народним ратом ову борбу води, углавном, оно само, онда ћемо схватити да се овде појављује не само појачање народне помоћи, већ једна заиста нова сила, и да, дакле, можемо навести:

4. — Опште наоружање народа (Landsturm) као специфично средство у одбрани.

5. — Најзад, смемо поменути још и савезнике као последње упориште браниочево. Овде, наравно, не можемо мислити на обичне савезнике којих и нападач има, већ на оне који су битно заинтересовани у погледу одржања неке земље. Ако, наиме, имамо у виду све државе данашње Европе, налазимо (да не говоримо о систематски регулисаниј равнотежи моћи и интереса, каква не постоји, те се зато често и с правом пориче) ипак, неоспорно да се велики и мали државни и народни интереси укрштавају на врло многоврстан и врло променљив начин. Свака таква тачка укрштавања претставља чвор који се сам по себи снажи и учвршићује, јер у њему правац једнога држи равнотежу правцу другога; сви ови чворови, дакле, очевидно сачињавају, мање или више, јаку повезаност целине и та повезаност при свакој промени делом мора бити савладана. На овај начин укупни узајамни односи свих држава служе више да одрже целину у њеном склопу него да створе промене, тј. углавном таква тенденција постоји.

Тако, мислим, треба схватити мисао о политичкој равнотежи и у овом смислу ова ће се сама од себе појавити свуда где више културних држава дођу у многоврстан додир.

Колико је успешна ова тенденција укупних интереса за одржавање постојећег стања, друго је питање; могу се, свакако, замислiti промене у међусобном односу између држава, које овај учинак у целини олакшавају и друге који га отежавају. У првом случају то су тежње да се испољи политичка равнотежа, и, пошто имају исти смер као и целокупни интереси, то ће имати и већину ових интереса за себе. У другом случају, међутим, то су отступања, претежно делатност поједињих делова, праве болести; што се оне јављају у тако слабо повезаној целини, као што је то код многих великих и малих држава, не зачуђава, — та њих има и у тако дивно уређеној органској целини свеколике живе природе!

Ако нас, дакле, неко упозори на случајеве у историји, где су поједине државе могле да изврше знатне измене само у своју корист, а да целина није ни покушала да то спречи, или чак на случајеве где је једна једина држава била у стању да се толико уздигне над другима, да је постала неограничени господар целине, — одговорићемо: да тиме није никако доказано да није било тенденције укупних интереса за одржањем дотадашњег стања, већ само да њено дејство у томе часу није било доволно велико; тежња ка неком циљу нешто је друго него само смерање ка њему, али зато никако није ништавна, као што то најбоље видимо из динамике атмосферских кретања.

Ми кажемо: тенденција равнотеже је одржавање постојећег стања, при чему, истина, претпостављамо да је у овом стању постојао мир, тј. равнотежа. Јер, где је ова већ поремећена, где је већ наступила затегнутост, ту може, свакако, тенденција равнотеже бити упућена и ка промени. Али, ако гледамо на природу ствари, ова промена може погађати увек само мали број држава, дакле, никад већину њих, и зато је сигурно да ове своје одржање виде увек и заступљено и осигурано укупним интересима свих осталих; као што је и сигурно да ће свака поједина држава, која није већ у затегнутим односима према целини, при својој одбрани имати више интереса за себе него против себе.

Ко се овим разматрањима смеје као измишљеним сновима, чини то на рачун филозофске истине. Ако нам ова допушта да упознамо узјамне односе битних елемената ствари, било би ипак непромишљено, када бисмо, прелазећи преко сваке игре случаја, хтели из тога изводити законе по којима би се могао регулисати сваки поједини случај. Али ко се, по изреци једног великог писца, „не уздиже изнад анегдоте“, па целу ствар гради из њих, свуда почиње са посве индивидуалним, са врха догађаја, и само толико силази дубље, колико му се баш учини згодно, дакле, никад не допира дубоко до општих односа који владају тамо, — његово мишљење неће никада имати вредности сем за тај један случај и њему ће заиста изгледати као сан оно што филозофија утврди за укупност свих случајева.

Кад не би било ове опште тежње за миром и одржавањем онога што постоји, никада не би многобројне цивилизоване државе могле дуже

времена да се одрже једна поред друге, већ би се неминовно морале слити у једну. Кад, дакле, садашња Европа постоји већ више од хиљаду година оваква каква је, тад можемо то дејство приписати само оној тенденцији свеукупних интереса; а ако заштита целине није увек била довољна за одржавање сваке поједине државе, онда су то неправилне појаве у животу ове целине, али које њу ипак још нису разориле, већ је, напротив, она савладала њих.

Било би врло излишно наводити масу догађаја где су промене, које су сувише пореметиле равнотежу, очевидним супротним дејством других држава више или мање спречене или осуђећене. На ове указује летимичан поглед кроз историју. Говорићемо само о једном случају, јер њега увек наводе они који се ругају појму о политичкој равнотежи, а и зато што он, изгледа, нарочито овамо спада, као случај у ком је један безазлен бранилац пропао, а да није добио стране помоћи. Мислимо на Польску. Да је држава од осам милиона становника могла да нестане, да је поделе друге три, а да ниједна од осталих држава не тргне мач, изгледа, на први поглед, као случај, који или довољно доказује општи неуспех политичке равнотеже, или бар показује докле ова може ићи у појединим случајевима. Да држава са таквим обимом нестане и да она постане плен других, које се већ и без тога убрајају у најмоћније (Русија и Аустрија), изгледало је као крајњи случај. И када такав случај није могао да узбуни ниједан од заједничких интереса целокупне заједнице држава, рећи ће се да се дејство, које ови заједнички интереси наводно имају на одржање појединих чланова, има сматрати као уображено. Али ми остајемо при томе да поједини случај, ма како падао у очи, ништа не доказује против опште појаве; и, према томе, тврдимо да пропаст Польске није тако непојмљива како то изгледа. А да ли је Польску требало заиста сматрати европском државом, хомогеним чланом у друштву европских држава? Не! То је била татарска држава која је, umesto да лежи на граници европских држава, као кримски Таџари на Црном Мору, лежала на Висли између њих. Ми не желимо тиме ни да говоримо са презрењем о пољском народу, ни да правдамо поделу земље, већ само да посматрамо ствари онакве какве су. Читавих сто година ова држава уствари није више играла никакву политичку улогу, већ је била само јабука раздора за друге. У њеним приликама и стању било јој је немогуће да се даље одржи међу осталима; али битна измена ових татарских прилика могла је бити само ствар половине или целог столећа, да су вође овога народа били за то. Али они су били и сами сувише Татари, а да би пожелели такву промену. Њихов несрћен државни живот и њихова неизмерна лакомисленост ишли су руку под руку и тако су срњали у пропаст. Дуго пре поделе Польске Руси су тамо били као код куће; појам самосталне, споља затворене државе, уопште више није постојао; и ништа сигурније него да би Польска, да није подељена, морала постати руском провинцијом. Да свега тога није било и да је Польска остала држава, способна да се брани, оне три силе не би онако лако пришли њеној подели, а друге, које су највише радиле за њено одржање, као Францујска, Шведска и Турска, сасвим би друкчије радиле на њеном одржању.

Али, заиста се сувише захтева кад ће за одржање једне државе треба побринути само споља.

О подели Польске било је говора више пута, више од сто година пре тога, и земља се отада није могла сматрати као затворена кућа, него као царска ћада којом су стално тумарале стране војске. Да ли је требало да друге државе ово спрече, да ли је требало да оне стално држе истргнут мач ради одбране политичке светиње польске границе? То би значило захтевати моралну немогућност. У ово време Польска није била политички много више него ненасељена степа; и као што не би било могуће трајно заштити од суседских упада ову степу, која је лежала, небрањена, између других држава, исто тако се мало могла обезбедити и неповредивост ове такозване државе. Из свих ових разлога требало би се исто тако мало чудити тихој пропasti Польске, као и нечујној пропasti кримске Татарске. Турци су били при томе свакако више заинтересовани него иједна европска држава за одржање Польске, али су увидели да би то била узалудна напрезања штитити једну степу без отпора.

Враћамо се своме предмету и мислимо да смо показали да бранилац, углавном, сме више да рачуна на спољну помоћ него нападач; он ће смети на њу утолико више да рачуна, уколико је важнији његов опстанак за све остале, тј. уколико је здравије и снажније његово политичко и војничко стање.

Ствари које смо овде навели као права средства одбране, не стоје на расположењу свакој појединој одбрани; то се разуме само по себи, час ће недостајати једни, час други; али укупно они припадају заједничком појму одбране.

Глава седма

УЗАЈАМНИ УТИЦАЈИ НАПАДА И ОДБРАНЕ

Сада ћемо се посебице позабавити одбраном и нападом уколико се могу одвојити једно од другог. Почињемо са одбраном из ових разлога. Додуше, врлоб је природно и нужно да се правила одбране савијају на правилима напада, а правила напада на онима за одбрану, само једно од обојих мора да има, ипак, и неки трећи смисао, ако цео тај ред мисли треба да отпочне, ако, дакле, треба да постане могућ. Зато је право питање: који је то смисао?

Ако о постankу рата размислимо филозофски, онда прави појам рата не постаје нападом, јер овај нема за безусловни циљ толико борбу колико освајање, већ рат настаје тек одбраном; овој је, наиме, непосредни циљ борба, јер бранити и борити се, очевидно је исто. Одбрана се врши само против напада, неминовно га, дакле, претпоставља; напад, међутим, није уперен на одбрану, већ на нешто друго, наиме, на освајање; не претпоставља, дакле, неминовно одбрану. Зато је и у природи саме ствари, да онај, који у акцију први уноси ратни елемент, са чијег се гледишта најпре замишљају две

стране, поставља и прве законе за рат, — а то је бранилац. Овде није реч о неком појединачном случају, већ о општем, о апстрактном случају, који замишља теорија да би одредила свој пут.

Отуда сад знамо где треба тражити онај постојани смисао ван узјамног утицаја између напада и одбране: наиме код одбране.

Ако је овај закључак тачан, онда мора да постоје за браниоша правила за његове поступке пре него што он уопште и зна шта ће нападач чинити. Та правила морају, према томе, обухватити распоред борбених средстава. Обрнуто, за нападача, док ништа не зна о свом противнику, не би могло бити никаквих правила за његов поступак, која би прописивала примену његових борбених средстава. Он не би могао ништа друго да ради него да ова средства употреби, тј. да осваја помоћу војске. А тако и јесте уствари; јер, прибавити борбена средства, још не значи и употребити их; и нападач, који их носи собом, под потпуно општом претпоставком да ће му бити потребна, и који, уместо да заузима територије помоћу комесаријата и прокламација, ово чини армијама, не врши још никакав стварни ратни акт. Али бранилац, који своја борбена средства не само прикупља, већ их и распоређује онако како му је за борбу згодно, — он први врши посао коме заиста одговара појам рата.

Друго је сада питање: какву природу могу имати у теорији правила, која се пре свега постављају за одбрану, пре него што се о самом нападу нешто и мислило? То је, очевидно, наступање ради освајања, које се замишља као изван рата, али претставља битни ослонац за прве радње у ратовању. Ово наступање мора одбрана да омете, њега, dakле, треба замислити у односу на територију; и тако постају прве најопштије одредбе за одбрану. Чим су оне утврђене, напад ће се применити с обзиром на њих, а из разматрања средстава, која он примењује, произилазе и нова начела за одбрану. Ту се већ појављује и узјамни утицај, који теорија у своме истраживању може да наставља до кље год јој се нови резултати чине вредни пажње.

Била је потребна ова мала анализа да бисмо у своја будућа разматрања унели нешто више јасноће и чврстине; ово није урађено ни за бојно поље, нити за будуће војсковође, већ за ону војску теоретичара који су досада ове ствари узимали исувише олако.

ГлавА ОСМА

ВРСТЕ ОТПОРА

Појам одбране састоји се у одбијању; у овом одбијању налази се ишчекивање, а ово ишчекивање је за нас главно обележје одбране и истовремено њено главно преимућство.

Али, пошто одбрана у рату не може да буде само ствар трпљења, то ни ишчекивање не може да буде апсолутно, већ само релативно; предмет на који се оно односи, у погледу простора је или цела земља, или војиште или положај, а у погледу времена рат, поход или битка. Знамо да све то нису непроменљиве јединице, већ само центри извесних

области које се увлаче једна у другу и преплићу; но, у практичном животу морамо се често задовољити тиме, да ствари само групишемо, а не строго одвајамо; а ови појмови добили су самим практичним животом довољно одређености, тако да се око њих могу згодно прикупити остале претставе.

Одбрана земље ишчекује, dakле, само напад на земљу, одбрана војишта напад на војиште, одбрана положаја напад на положај. Свако позитивно и тиме више или мање нападно деловање, које она после тога тренутка врши, неће поништити појам одбране, јер главно њено обележје и главно њено преимућство, ишчекивање, већ су ту.

Временски појмови рата, похода, битке иду напоредо са појмовима земље, војишта и положаја, те зато имају исти однос према нашем предмету.

Одбрана се, dakле, састоји из два разнородна дела, ишчекивања и дејствовања. Тиме што смо први везали за један одређен предмет и пустили да претходи дејствовању, омогућили смо везивање оба дела у једну целину. Али акт одбране, нарочито ако је велик, као поход или цео рат, по времену неће се састојати из две велике половине, — прве где се само ишчекује и друге где се само дејствује, већ из наизменичности ова два стања, тако да се ишчекивање може провлачiti кроз цео акт одбране као непрекинут конац.

Овоме ишчекивању придајемо такву важност само због тога, што то захтева природа ствари; у досадајним теоријама оно, истина, није никад истицано као самосталан појам, али у практичном свету служило је, ма да често несвесно, стално као основа. Ово је такав основни састојак целог ратног акта, да се овај без њега једва може и замислити; и ми ћемо се зато доцније још често на то враћати, кад год будемо упозоравали на његово дејство у динамичкој игри снага.

Сада ћемо објаснити како се принцип ишчекивања провлачи кроз акт одбране и каква постепеност саме одбране из тога отуда произилази.

Да бисмо своје идеје изложили на једноставнијем примеру, оставићемо одбрану земље, у којој је разноликост већа и утицај политичких односа јачи, за поглавље о ратном плану; са друге стране је акт одбране положаја и у бици предмет тактике, који само као целина чини почетну тачку стратегиског рада. Зато ће одбрана војишта бити пример на коме ћемо најбоље моћи да покажемо односе код одбране.

Казали смо: ишчекивање и дејствовање, од којих је последње увек враћање удара, dakле реакција, — обое су врло битни делови одбране, јер без првог она не би била никаква одбрана, а без последње никакав рат. Ово гледиште нас је раније већ довело на мисао да одбрана није ништа друго него јачи облик ратовања, да би противник био што сигурније побеђен; ове се мисли морамо врло чврсто држати, делом, јер у последњој инстанцији једино она штити против апсурда, а делом, јер она цео акт одбране утолико више снажи, уколико је жива и нама ближа.

Ако бисмо, dakле, код реакције, која чини други неминовни саставни део одбране, хтели да правимо разлику, могли бисмо само ону ре-

акцију која претставља право одбијања нападача: одбијање од земље, од војишта, са положаја, сматрати као неминован део, који би ишао само дотле докле то захтева обезбеђивање ових ствари, док би, напротив, могућност проширене реакције, која прелази у област стварног стратешког напада, сматрали за ствар која је одбранни потпуно туђа. То би се, међутим, противило горњој мисли, и зато такву разлику не можемо сматрати као битну, већ морамо чврсто остати при томе да у основи сваке одbrane мора бити идеја узвраћања; јер, ма колико би се противнику могло причинити незгода, у неком срећном случају оном првом реакцијом, још би увек недостајала потребна равнотежа у динамичком односу између напада и одbrane.

Кажемо, дакле: одбрана је јачи облик ратовања, да би се противник лакше победио, и препуштамо околностима да ли ова победа прелази или не прелази границе ствари на које се односила одбрана.

Али, пошто је одбрана везана за појам ишчекивања, то циљ победити непријатеља може постојати само условно, наиме, само онда ако дође до напада; и разумљиво је, дакле, да ће се одбрана, ако се ово не догоди, задовољити одржавањем поседа. То је, дакле, њен циљ у стању ишчекивања, тј. њен најближи циљ, и само кад се задовољи овим скромним циљем она може уживати преимућства јачег облика рата.

Ако замислим неку војску одређену за одбрану и њено војиште, одбрана се може вршити овако:

1. — Војска мора да нападне непријатеља чим се појави на војишту (Молвиц, Хoenфридберг).

2. — Она треба да заузме положај близу границе и сачека док се непријатељ пред овим појави ради напада, да би га онда сама напала (Часлав, Сор, Росбах). Очевидно да је овде држање већ пасивније, чека се дуже, па иако је време, које се овим другим поступком, у сравњењу са првим, добија, у случају да непријатељ заиста нападне, врло кратко или никакво, ипак је битка, која је у првом случају била сигурна, сад већ мање извесна. Може бити да се непријатељ неће ни одлучити за напад; корист од ишчекивања већ је, дакле, већа.

3. — Војска у таквом положају треба да сачека не само одлуку непријатељеву за битку, тј. његову појаву пред нашим положајем, већ и прави његов напад (да останемо код истог војсковође: Бунцелвиц). У овом случају биће, дакле, то одбранбена битка, али она, ипак, како смо раније већ казали, може обухватити и офанзивни покрет овом, или оном јединицом. Ни овде, као ни раније, добитак у времену неће доћи у обзир, али одлука непријатељева биће стављена на нову пробу; мно-
ги је, пошто је наступио за напад, још у последњем тренутку или при првом покушају одустао, јер је нашао да је положај непријатељев су-
вишеjak.

4. — Војска треба свој отпор да премести у унутрашњост земље. Сврха овога повлачења јесте да код нападача изазове и сачека такво слабљење, да се он или у свом напредовању мора сам зауставити, или да бар не може да савлада отпор који му дајемо на крају његовог пута.

Најпростије и најјасније види се то у том случају, ако бранилац може да остави иза себе једну или више тврђава, које је нападач прићен да опсађује или барем да опколи. Јасно је само по себи колико ће тиме његова оружана снага бити ослабљена, а браниоцу бити дата прилика да је на једној тачки са великим надмоћишћу нападне.

Али и кад не постоје никакве тврђаве, може такво повлачење у унутрашњост постепено да створи браниоцу равнотежу или потребну надмоћност, која му је на граници недостајала, јер свако наступање у стратешком нападу слаби делом апсолутно, делом услед поделе снага која постаје неминовна, о чему ћемо више казати код напада. Ми ову истину овде узимамо као такву, сматрајући је чињеницом која је довољно доказана у свима ратовима.

У овом четвртом случају треба, пре свега, сматрати добит у времену као важно преимућство. Ако нападач опсађује наше тврђаве, ми имамо времена до њиховог вероватног пада, (што ипак може трајати неколико недеља, у извесним случајевима и неколико месеци); али, ако је његово слабљење, тј. изнуреност његових нападних снага, последица само наступања и заузимања потребних тачака, дакле, само дужине његовог пута, добит у времену постаје у већини случајева још већа и наш рад неће бити толико везан за одређен рок.

Осим промењеног односа снага, који наступа између браниоца и нападача на крају овога пута, морамо унети у рачун за браниоца и појачано преимућство ишчекивања. И када нападач наступањем још не би био у тој мери ослабљен да не би могао нашу главну снагу да нападне тамо где се зауставила, ипак ће му можда недостати за то одлучности, јер ова одлучност мораће овде бити све јача, него што је то било потребно док је био на граници; снаге су делом ослабљене и нису више свеже, а опасност се повећала, делом је код неодлучних војсковођа постигнуто заузимање земље често довољно да отстрани сваку помисао на битку, јер они или заиста верују, или узимају као изговор да им она више није потребна. Овим пропуштањем самог напада бранилац, истина не може, као на граници, да добије довољан негативан успех, али, ипак, постиже велики добитак у времену.

Јасно је да у сва четири наведена случаја бранилац ужива погодности земљишта, а исто тако и то да тиме може да употреби садејство својих тврђава и народа. Ови активни принципи биће са сваким новим степеном одбране појачани, а они у првом реду код четвртог степена проузрокују слабљење непријатељске снаге. Пошто и преимућство ишчекивања расте у истом правцу, то излази само по себи да те степени треба сматрати истинским појачавањем одбране и да овај облик рата постаје све јачи уколико се више удаљује од напада. Не плашимо се оптужбе против нашег мишљења: да је најпасивнија одбрана и најјача. Рад при отпору не треба да слаби са сваким новим степеном, већ само да се успори, одложи. Али, сигурно није бесмислено тврђење да је у једном јаком и добро утврђеном положају и јачи отпор више могућ и да ће, кад се на овом непријатељске снаге упола исцрпу, и противнапад боље успети. Без погодног положаја Даун код Колина ве-

роватно не би победио, и, да је Фридриха Великог, када се вратио са бојног поља са не више од 18.000 људи, јаче гонио, могао је овај успех постати један од најсјајнијих у историји ратова.

Тврдимо, дакле, да са сваким новим степеном одбране расте надмоћност или, тачније речено, противтежа, коју бранилац добија, а тиме и јачина обрта у односима снага.

Али, може ли се до ове погодности појачане одбране доћи без икакве жртве? Никако, јер жртве, којима се оне плаћају, расту у истој сразмери.

Кад непријатеља ишчекујемо на своме делу војишта, ово ће, ма колико близу границе пало решење, ипак бити поседано од непријатељских снага, што се не може догодити без жргава од стране тога војишта; нашим нападом, међутим, ова би се незгода десила непријатељу. Не идемо ли одмах у сусрет непријатељу да га нападнемо, жртве већ постају нешто веће; земљиште које непријатељ заузима, као и време, које му је потребно да дође до нашег положаја, увећавају их. Желимо ли да дамо одбранбену битку, препуштамо ли, дакле, одлuku и избор тренутка за то непријатељу, може се десити да он прилично дugo задржи у поседу заузети крај, и да време, које нам он ствара својом неодлучношћу, ми на тај начин плаћамо. Још осетније постају жртве ако дође до повлачења у унутрашњост земље.

Али све ове жртве, које сноси бранилац, стварају му већином само губитак у снагама, који тек посредно, дакле, доцније, а не непосредно, утиче на његове оружане снаге, а често толико посредно да се дејство слабо и осети. Бранилац жели, дакле, да се ојача у садањем тренутку на рачун будућности, тј. он узајмљује, као што сваки мора да ради, који је за своје прилике сувише сиромашан.

Ако сад желимо да размотримо успех ових различитих облика отпора, морамо се обазрети на циљ напада. Овај је: докопати се нашег дела војишта или бар знатног дела његовог, јер под појмом целине мора се разумети бар његов већи део, пошто посед једног краја од свега неколико миља у стратегији обично нема никакве самосталне важности. Дакле, докле год нападач ово земљиште није посео, тј. докле год он, зазирући од наше моћи, или још никако није ни почeo са нападом на војиште, или нас још није потражио на нашем положају, или је хтео да избегне битку коју смо му нудили, — дотле је сврха одбране испуњена и дејства одбранбених мера била су успешна. Овај успех је, истина, само негативан, — он не може непосредно дати снаге за један прави противнапад. Али он их може дати посредно, тј. он је на путу ка томе, јер протекло време је губитак за нападача, а сваки губитак у времену је штета и мора на ма који начин да ослabi онога који га подноси.

Код прва три степена одбране, тј. кад се она врши на граници, биће успех одбране већ и у томе да не дође до решења.

Али код четвртог степена није тако.

Описаћује ли непријатељ наше тврђаве, морамо их благовремено ослободити; наше је, дакле, да доведемо до решења позитивном делатношћу.

Исто је такав случај кад је непријатељ наступао за нама у унутрашњост земље, не опсађујући ниједно наше утврђено место. Додуше, у овом случају имамо више времена, можемо очекивати тренутак највеће слабости непријатељеве, али се, ипак, увек претпоставља да ми морамо прећи у акцију. Непријатељ је, додуше, сада можда у поседу целог земљишта које је било предмет његовог напада; само, оно му је тек позајмљено, а напон стално траје и решење још претстоји. Докле год бранилац сваки дан јача, а нападач свакодневно слаби, у интересу је првога да не дође до решења, али чим наступи кулминациона тачка, која неминовно мора наступити, па било то само крајњим утицајем општих губитака, којима је нападач био изложен — акција и решење постају ствар браниоца и корист од ишчекивања треба сматрати као да је потпуно нестала.

За овакав тренутак, наравно, нема општег мерила, јер многе околности и многи односи могу да га одређују, али, ипак, морамо приметити да зима која се приближује, обично претставља природну тачку преокрета. Не можемо ли спречити непријатеља да у заузетом крају преизими, тад исти треба, углавном, сматрати изгубљеним. Треба, међутим, само помислiti на пример Торес Ведраса, па увидети да ово правило није општег карактера.

Какво је сада у опште решење?

Ми смо га у своме разматрању свагда замишљали у облику битке; међутим, ово не мора бити. Могу се замислiti многе борбене комбинације са подељеном снагом, које су у стању да доведу до преокрета, било да се заиста заврше крваво, било да њихова вероватна дејства приморaju противника на повлачење.

Другог решења на војишту не може бити, то произилази сасвим неминовно из погледа на рат како смо га ми изнели; јер, чак и кад се непријатељска војска почне повлачити једино због недостатка животних намирница, ова оскудица се ипак појављује тек услед ограничења које је проузроковао наш мач. Да наша оружана снага не постоји, та непријатељска војска нашла би већ неки излаз.

Дакле, и на крају офанзивног похода, кад непријатељ подлегне тешким условима свога напада, кад су га одвајања јединица за неке посебне задатке, глад и болести ослабили и истрошили, ипак га само страх пред нашим мачем може нагнati да се окрене и све опет напусти. Па, ипак, постоји велика разлика између таквог решења и оног донетог на граници.

Овде се његовом оружју испречава само наше, и само га оно обуздава или разара; тамо, међутим, на крају наступања, непријатељске оружане снаге већ су услед сопствених напрезања упола уништене, што нашем оружју даје сасвим друкчији значај; и оно је онда, иако последњи, ипак, не више једини узрок решења. Ово уништавање непријатељских оружаних снага у току наступања припрема решење, и оно то може да учини у толикој мери да сама могућност наше реакције може да даде повода за повлачење, дакле, за обрт. У овом случају, дакле, практично се не може друго него да се ово решење припише напорима код наступања. Истина, неће се наћи ниједан случај где није сарађивао

и браниочев мач; али је важно за практично мишљење да разликујемо који је од ова два принципа био претежан.

У овом погледу мислимо да се може рећи како у одбрани постоје два решења, дакле, два начина реакције, према томе да ли нападач треба да буде уништен браниочевим мачем или својим сопственим напорима.

Јасно је само по себи да ће први начин решења преовлађивати код прва три степена одbrane, а други код четвртог; последњи ће се, углавном, појављивати само ако повлачење иде дубоко у унутрашњост земље, и само он може да оправда такво повлачење и велике жртве које оно стаје.

Упознали смо, дакле, два различита принципа отпора; има случајева у историји ратова, где се они појављују тако наскроз самостално, као што се у практичном животу само може да испољи један елементаран појам. Кад је Фридрих Велики 1745 године напао Аустријанце код Хoenфридберга, баш кад су излазили из шлеских планина, њихове снаге нису могле бити приметно ослабљене ни одвајањем трупа ни напорима; кад је, с друге стране, Велингтон чекао у утврђеном положају код Торес Ведраса да глад и хладноћа доведу Масенину војску доле, да сама отпочне повлачење, то браниочев мач није имао никаквог учешћа у стварном слабљењу нападача. У другим случајевима, где су оба начина често један с другим повезани, један, ипак, запело преовлађује. Тако је било године 1812. У овом чувеном походу било је толико много кrvавих борби, да се у другим случајевима њима могло, извојевати, најпотпуније решење мачем; па ипак, ваљда се никад тако јасно као у овом рату није видело како нападач може пропасти услед својих сопствених напора. Од 300.000 људи који су сачињавали француски центар дошло је само око 90.000 у Москву; само око 13.000 било је леташовано. Било је, дакле, изгубљено 197.000 људи, а извесно је да не треба рачунати више него трећину ових губитака у губитке у самим борбама.

Сви ратни походи, који су се истицали такозваним „темпоризовањем“, као они чувенога Фабија Кунктатора, првенствено су срачунати да униште противника његовим сопственим напорима. Уопште, има врло много ратова где је овај принцип био главна ствар, а да се није много истицао; и само кад човек затвори очи пред извештајним разлозима историчара, али зато саме догађаје загледа добро, доћи ће до овог правог узрока многих решења.

Сматрамо да смо овим довољно развили оне појмове на којима се оснива одбрана, да смо јасно изложили два главна начина отпора и објаснили како се принцип ишчекивања провлачи кроз цео тај проблем мисли и како се спаја са позитивним радом, тако да овај избија ту ране, тамо доцније, чиме престаје преимућство ишчекивања.

Мислимо да смо овим проучили и обухватили целу област одбране. Истина, има ту још доста важних ствари да бисмо могли обrazovati нарочите одељке, тј. средишта посебних мисаоних система те се зато и њима морамо позабавити, — например: карактер и утицај тврђава, утврђених логора, одбране планина и река, дејства на бокове итд. О томе ћемо говорити у следећим главама; али све ово не лежи изван

наших горе поменутих идеја, већ их треба сматрати само као њихову ближу примену према месту и приликама. Ове идеје смо извукли из појма одбране и њеног односа према нападу; ми смо ове просте мисли везали за стварност и тако показали пут како се од стварности може поново доћи до таквих простих мисли и на овај начин себи створити чврсту основу да се у размишљању не би морало прибегавати тврђама које су само набацане у ваздуху.

Међутим, отпор оружјем може услед разноликости борбених комбинација, нарочито у случајевима кад ове не дођу до извршења, него имају дејство само по својој могућности, добити тако изменjen изглед, тако различит карактер, да човек мора доћи на помисао: да би се овде морао наћи и неки други активан принцип. Изгледа као да изменju крвавег одбијања у обичној бици и дејствуја стратегиских комбинација, који и не пуштају да ствари дођу дотле, постоји таква разлика, да се неминовно мора претпоставити нека нова сила; отприлике онако како су астрономи на основу великог простора изменju Марса и Јупитера закључили да постоје и друге планете.

Кад нападач нађе браниоца у неком утврђеном положају за који мисли да га неће моћи савладати, или иза неке веће реке за коју мисли да је не може прећи, па, чак и кад се плаши да при даљем наступању неће моћи довољно да обезбеди своје снабдевање, — увек само оружје браничево ствара ова дејства; јер страх од пораза који би могло нанети ово оружје, било у одлучним борбама или на нарочито важним тачкама, приморава нападача на застој, само што овај то или неће никако признати или бар не отворено.

Признали нам се уз то, да су чак и при некрвавом решењу у последњој инстанци одлучиле борбе, које се стварно нису одиграле, него су само понуђене, онда ће те, ипак, помишљати, да се у овом случају стратегиска комбинација ових борби мора сматрати као најефикаснији принцип, а не њихово тактичко решење, и да се може мислити само на ово преовлађивање стратегиске комбинације кад се мисли на друга одбранбена средства, а не на само оружје. То признајемо, али сада ће налазимо управо на овој тачки, на коју смо хтели да дођемо. Кажемо, наиме: ако тактички успех у борбама мора да буде основа свих стратегиских комбинација, онда је увек могуће и треба се прибојавати да ће и нападач досегнути до те основе, да ће се, пре свега, постарати како би он надвладао у тим тактичким успесима, а после уништио стратегиске комбинације; да се ове, дакле, не смеју никака сматрати као нешто самостално, већ да оне само снда вреде, кад се из ових или оних разлога може бити без бриге у погледу тактичких успеха. Да будемо кратки: потсетићемо само на то да је један војсковођа као Бонапарта продирао безобзирно кроз цело стратегиско ткање својих противника, да би потражио стварни бој, јер он у резултат овог боја никад није посумњао. Где год, дакле, стратегија није управљала све своје тежње на то, да га у боју сузбије надмоћном снагом, где се упуштала у финије (слабије) потезе, била је покидана као паучина. Међутим, један војсковођа као Даун могао се и оваквим потезима лако задржати. Било би, дакле, безумно чинити према једном

Бонапарти и његовој војсци оно, што је пруска војска у Седмогодишњем рату смела да чини према Дауну и његовој војсци. Зашто? — Зато што је Бонапарта врло добро знао да све зависи од тактичких успехâ, и што је у овे био сигуран, док је код Дауна и једно и друго било друкчије. Зато, дакле, држимо да је вредно указати на то, да свака стратегиска комбинација почива само на тактичким успесима, и да су ови свуда, у крвавим и некрвавим решењима, прави и основни узроци решења. Само кад се за њих не треба бојати, било због карактера или прилика противникова, или због моралне и физичке равнотеже обеју војски, или чак због наше надмоћности; само тада се може нешто очекивати од стратегиских комбинација као таквих.

Ако сада у целокупној историји ратова нађемо велики број похода у којима је нападач без крвавог решења одустао од напада, где су се, дакле, већ и саме стратегиске комбинације показале успешним, могло би то довести на помисао да ове комбинације бар у себи крију велику снагу, и да тамо, где се у тактичким успесима не би претпоставила превелика надмоћност нападачева, могу већином саме да реше ствар. На ово морамо одговорити да је и ова мисао погрешна, кад се говори о стварима које потичу са војишта, које, дакле, припадају самом рату и да неуспех код већине напада има свој узрок у вишим, политичким околностима самога рата.

Опште прилике, из којих потиче неки рат, и које, наравно, чине његову основу, одређују и његов карактер; ми ћемо доцније, код ратног плана, имати више о томе да кажемо. Али ове опште прилике направиле су од већине ратова полуутанске потхвате, у којима се право непријатељство морало да провлачи кроз такве сукобе односâ да је оно остало само врло слаб елемент. То се, наравно, при нападу, на чијој се страни налази позитиван рад, мора највише и најјаче испољити. Зато и није чудо, што се такав задихан, јективач напад може зауставити притиском само једног прста. Противу млаке одлучности, кочене хиљадама обзира, а која једва да и постоји више, често је довољна и сенка од отпора.

Није, дакле, у питању број положаја који се не могу нападати, а којих има свуда, нити страхота тамних планинских масива који се простиру по војишту, или широке реке која кроза ње протиче, па ни лакоћа да се стварно онеспособи мишић, који треба да изведе удар противу нас извесним комбинацијама борби; — све ове ствари нису прави узрок успеха који бранилац често постиже без крви, него је то једино слаба воља са којом нападач, устручавајући се, наступа тек корак по корак.

Ове противтеже могу и морају се узимати у обзир, али их треба сматрати само оним што и јесу, и њихово дејство не приписивати другим стварима, наиме, онима о којима је само овде реч. Не смејмо пропустити да изрично упозоримо на то како историја ратне вештине може у овом погледу тако лако да постане права лажа и варалица ако се критика не побрине за исправно гледиште.

Погледајмо сада како изгледају сви они многобројни нападни ратови који су пропали без крвавог решења, наиме, у оном облику који бисмо мogle назвати обичним и простим.

Нападач упада у непријатељску земљу, потисне мало противника, али се и сувише устручава да дође до одлучне битке; застаје, дакле, пред њим, прави се као да је нешто освојио и као да нема никакав други задатак осим да заштити освојено; као да стоји до противника да он тражи битку, као да му је он свакога дана нуди итд. То су све обмане, којима војсковођа завараја своју војску, свој двор, свет, па и себе самог. Али, прави је разлог баш у томе што налази да је противник у својој ситуацији сувише јак. Овде не говоримо о случају кад нападач не напада, јер победу не би могао искористити, пошто на крају своје офанзиве нема више довољно полета да би отпочео нову. Овај случај претпоставља да је већ био извршен један успели напад, истинито освајање; али нама је овде пред очима случај кад нападач застаје у среде на мерању освајања.

Сада ће се чекати да би се искористиле повољне прилике; за ове повољне прилике обично не постоје никакви изгледи, јер намеравани напад доказује већ да се од најближе будућности није могло очекивати више него од садашњости; то је, дакле, нова опсена. Ако је потхват, као обично, у вези са неким другим истовременим, војсковођа на друге армије превалајује оно што сам неће да изврши, а разлоге за сопствени перад тражи у недостатку помоћи и сагласности. Говори се о несавладивим тешкоћама, а мотиви се налазе у најзаплетенијим, најфинијим околностима. Тако се троше нападачеве снаге у нераду, или боље у недовољној и зато безуспешној активности. Бранилац добија у времену, што је њему главно, приближава се рђаво годишње доба, и напад се свршава тиме што се нападач враћа у свој део војишта, у зимске станове.

Оно ткиво од лажних претстава, међутим, прелази у историју и потисне сасвим прости и прави разлог неуспеха, наиме, страх од непријатељског оружја. Кад се сада критика позабави оваквим ратом, она се мучи са безброј разлога и противразлога који не дају никакав убедљив резултат, јер сви лебде у ваздуху; у праве основе саме истине не силази се. Али ова обмана није, како би се можда могло помислити, само рђава навика, него има свој узрок у природи ствари. Противтеже, које нарочито слабе елементарну снагу рата и, дакле, нарочито напад, већим делом се налазе у политичким односима и државним смерницама, а ове се увек крију пред целим светом, сопственим народом и војском, а у извесним случајевима чак и пред војсковођом. Нико, напр., не може и неће мотивисати своју одлуку за застој или напуштање тиме што признаје да се боји да са својом снагом неће издржати до краја или да ће себи створити нове непријатеље, или да неће да допусти да његови савезници превише ојачају, итд. Све се такве ствари дуго прећуткују, или се уопште никада не кажу; али за остали свет треба да претставити складно, и тако је војсковођа принуђен да изнесе сплет лажних разлога, било себе ради, било за рачун своје владе. Ове вечите обмане ратне дијалектике у теорији су као систем окоштале, а који је, наравно, исто толико мало истинит. Само када теорија следи прости ток по унутрашњој вези, онако како смо то ми покушали, она може да се врати на суштину стварности.

Ако се историја ратова посматра са таквим неповерењем, руши се у прах цео онај велики апарат за напад и одбрану, који се састоји само из пустих разговора, а прости начин миниљења, како смо ми изнели, сам се истакне. Мислимо, дакле, да се он мора применити на целу област одбране, и да смо само онда, ако се њега држимо, у стању да јасним погледом савладамо масу догађаја.

Сад преостаје још да се позабавимо питањем о употреби ових различних облика одбране.

Пошто се они састоје само из све јачих начина одбране, који се плаћају све већим жртвама, тиме би војсковођин избор већовољно био одређен да не утичу и друге околности. Он би изабрао онај облик, који би му се чинио управо довољан да својој оружаној снази прибави по потребну отпорност; он не би ишао даље да не би давао узалудних жртава. Међутим, треба рећи да је избор ових различних облика најчешће ограничен, јер остале околности које треба имати у виду код одбране, неминовно воде ка једном или другом начину. За повлачење у унутрашњост земље потребно је знатно пространство или прилике као оне у Португалији 1810 године, где је један савезник (Енглеска) из позадине давао подршке, а други (Шпанија) са својом пространом територијом знатно смањивао непријатељеву ударну снагу. Положај тврђава, према томе да ли су више на граници или више у унутрашњости земље, може исто тако утицати на одлуку да ли да се изведе такав план или не, али још више сама природа земље и земљишта, карактер, обичаји и расположење становништва. Избор између нападне и одбранбене битке може да одлучи противников план, особине обеју војски и војсковођа; најзад, може посед неког изврсног положаја или одбранбене линије, или недостатак ових, довести до једне или друге одлуке. — Укратко, довољно је споменути ове ствари, па да се види како избор при одбрани у много случајева више зависи од њих него од простог односа снага. Тек пошто се будемо још ближе упознали са најважнијим стварима које смо овде додирнули, моћи ћемо одређеније изнети и утицај који они имају на избор и најпосле ћемо обухватити све као целину у поглављу о плану за рат и поход.

Али тај утицај одлучиваће већином само онда, кад однос снага није сувише неједнак; у противном случају, као и у највећем броју случајева, одлучиће овај однос снага. Да је то тако било, иако нису постојале идеје какве смо ми овде изнели, дакле, несвесно на основу инстинктивног расуђивања, као већина онога што се у рату дешава, то довољно доказује историја ратова. Били су, наиме, исте војсковође и иста војска, који су на истом војишту једном дали битку код Хoenфридберга, а други пут се затворили у логор код Бунцелвица. Дакле, и Фридрих Велики, који беше што се тиче битке најофанзивнији од свих војсковођа, био је најпосле услед велике несразмере снага приморан на праву одбрану. А зар не видимо и Бонапарту, који је раније свога противника нападао као дивљи вепар, како се у аугусту и септембру 1813 године, кад се однос снага окренуо против њега, већ као затворен у кавез окреће тамо — амо не устремљујући се безобзирно на једнога од својих противника? И зар га не видимо у

октобру исте године, кад је несразмера достигла врхунац, како код Лайпцига, у куту између Парте, Елстера и Плајсе тражи заклона и како у куту собе, наслоњен леђима о зид, очекује своје непријатеље?

Не можемо а да не приметимо да се из ове главе више него из ма које друге у нашој књизи јасно види: да нама није стало до тога да дајемо нова начела и методе за ратоводство, већ само да оно што одавно постоји испитамо по његовим унутрашњим везама и да га сведемо на његове најпростије елементе.

ГлавА ДЕВЕТА

ОДБРАНБЕНА БИТКА

У прошлој глави казали смо да се бранилац у својој одбрани може послужити битком, која је тактички потпуно нападна, ако противника потражи и нападне у тренутку кад овај проре на наш део војишта; али и да он непријатеља може да сачека на свом фронту и тада да пређе у напад, у ком случају битка тактички може опет да буде нападна, иако већ с извесним ограничењима; најзад, и то да он може противников напад стварно сачекати у свом положају и сузбијати га локалном одбраном а и противнападима једног дела својих снага. Овде се, наравно, може замислiti неколико постепених прелаза из једног стања у друго, који иду постепено од принципа позитивног противнапада ка принципу локалне одбране. Ми се овде не можемо упуштати у то да кажемо докле то сме да иде и који би могао бити најповољнији однос оба елемента за добијање одлучне победе. Али остајемо при томе, да тамо где се ова тражи, никад не би смело да буде сасвим без офанзивног дела битке, и уверени смо да из овог офанзивног дела могу и морају произићи сва дејства одлучне победе, као год и у једној посве тактичко-офанзивној бици.

Као што је бојиште стратегиски само извесна тачка, тако је и трајање битке само један тренутак; не ток, већ крај и резултат битке чине извесну стратегиску количину.

Кад би било тачно да се уз нападне елементе, који се налазе у свакој одбранбеној бици, може надовезати потпуна победа, требало би да за стратегиске комбинације у основи нема никакве разлике између нападне и одбранбене битке. Тако и јесте по нашем уверењу, али, наравно, изгледа друкчије. Да бисмо ствар боље уочили, да бисмо објаснили своје гледиште и тиме отстранили сваку привидност, скицираћемо слику једне одбранбене битке како је ми замишљамо.

Бранилац очекује нападача у свом положају; он је изабрао за то подесно земљиште и уредио га, тј. тачно га је упознао, на неким најважнијим тачкама подигао добра утврђења, створио и уредио комуникације, укопао батерије, утврдио села и пронашао згодна места где ће заклонити своје трупе итд. Више или мање јак фронт, чији је прилаз отежан једним или са више паралелних усека или другим препрекама, или опет утицајем доминантних утврђених тачака, даје му могућност, у

разним фазама отпора све до самог језгра у положају, да са мало својих снага уништи много непријатељских, докле год се обостране снаге међусобно троше на својим додирним тачкама. Тачке на које се ослањају његова крила осигуравају га од изненадног препада са више страна; покривено земљиште, које је изабрао за распоред, чини нападача опрезним, чак и плашљивим, а браниоцу пружа средства да малим срећним препадима успори опште померање борбе у дубину, која се све више концентрише. Тако бранилац са задовољством гледа у битку, која пред њим умерено пламти; али он свој отпор на фронту не сматра неисцрпним, не мисли да су његови бокови неприкосновени, не очекује од срећног препада неколико батаљона или ескадрона обрт целе битке. Његов положај је дубок, јер свака јединица у хијерархији распореда за битку, почев од дивизије па до батаљона, има своју резерву за непредвиђене случајеве и за обнављање борбе; једну пак знатну масу, четвртину, па и трећину свих снага, он држи позади, и то изван битке толико позади да не може бити речи о ма квом губитку од непријатељске ватре, а ако је могуће чак толико далеко да овај део остаје још и изван линије обухвата, на којој би нападач могао да са једног или другог крила обухвати положај. Овим делом снага он жели да заштити своја крила од даљих и већих обухвата, да се осигура од непредвиђених случајева; а у последњој трећини битке, кад је нападач потпуно развио свој план, своје снаге већим делом утрошио, жели тада да се са овом масом баци на један део непријатељских снага, да против овога дела развије своју сопствену, мању, нападну битку, да се у овој послужи свима елементима напада, као: препадом, изненађењем, заobilаском, и да овим притиском изврши противнапад целе своје силе према тешишту битке које још стоји непомерено.

Ово је нормална замисао, коју имамо о одбранбеној бици, и која се заснива на садашњем стању тактике. Ту се на опште обухватање од стране нападача, којим овај свом нападу жeli да дà више вероватноће, а уједно и већи обим успеха, одговара другостепеним обухватом, наиме, обухватањем онога дела непријатељске оружане снаге који је употребљен за заobilazak. Овај другостепени обухват може се сматрати као довољан да неутралише дејство непријатељског, али отуда не може произићи сличан општи обухват непријатељске војске, и зато ће увек бити разлика између облика победе, што она у нападној бици обухвата непријатељску војску и дејствује ка њеном центру, док у одбранбеној, напротив, делује више или мање од центра према периферији и у правцу полупречника.

На самом бојишту и у почетном одвијању гоњења ваља обухватни облик увек сматрати бољим, али не само због његовог начина уопште, већ далеко више тек онда, када успе да спроведе обухват до крајње тачке, наиме, да непријатељској војсци још у бици знатно отежка повлачење. Управо према овој крајњој тачки управљен је и браниочев противнапад, и он ће у много случајева, тамо где није довољан да му створи победу, ипак бити довољан да га заштити од оне крајности. Али, увек морамо признати да код одбранбене битке ова опасност, наиме, опасност од превеликог отежавања повлачења, првенствено и постоји,

и да се тиме за противника веома појачава успех у самој бици и у првој фази гоњења.

Али, тако је то редовно само у првој фази гоњења, наиме, док се не смркне; идућег дана обухвату нема више трага, и оба дела су у неком погледу опет у равнотежи.

Истина, банилац је можда изгубио најбољи пут за повлачење и тиме може да буде стратешки непрестано у незгодном положају, али сам обухват ће са мало изузетака редовно престати, јер је био прорачунат за само бојиште и не може, дакле, ићи много даље. Али шта ће бити, с друге стране, ако банилац победи? Раствање код побеђеног. Ово за први тренутак олакшава повлачење, али је идућег дана прека потреба да се сви делови сједине. Ако је победа сасвим одлучно извојевана, и ако банилац гони великом енергијом, ово прикупљање често није могуће, и из овог раствања код побеђеног могу настати најгоре последице, које постепено могу ићи и до потпунијег разбијања. Да је Бонапарта победио код Лајпцига, последица би била потпуно раздвајање савезничких војски и стварно стање њихових стратешких односа било би осетно ослабљено. Код Дрездена, где Бонапарта није дао никакву праву одбранбену битку, ипак је напад имао геометрички облик, о коме овде говоримо, наиме, од средишта ка периферији. Познато је у каквој се неприлици нашла савезничка војска услед свога раздвајања, неприлици из које ју је истргла само победа на Кацбаху, јер се Бонапарта, после вести о њој, вратио са гардом у Дрезден.

Ова битка на Кацбаху и сама је сличан пример: овде имамо баниоца који у последњем тренутку прелази у напад и зато дејствује ексцентрично; француски корпуси тиме су били раздвојени и неколико дана после битке пала је дивизија Пито савезницима у руке као плод победе.

По томе закључујемо овако: ако напад по свом одговарајућем концентричном облику има неко средство да повећа своју победу, банилац по свом приличнијем облику ексцентричности такође долази до средства да својој победи даде веће последице него што би то био случај само при паралелном положају и управном дејству снага. Мислимо да једно овакво средство бар исто толико може да вреди као и оно друго.

Али што у историји ратне вештине ретко видимо да из одбранбене битке произлазе веће победе него из нападне, то ништа не доказује против нашег тврђења да је одбранбена битка, сама по себи, за то исто толико способна, а да узрок лежи у врло различитим приликама код баниоца. Банилац је већином слабији не само оруженом снагом, већ и у сваком погледу; он није био у стању или је већином бар мислио да није у стању да својој победи даде веће последице и задовољавао се онда само тиме да сузије опасност и спасе част оружја. Несумњиво је да банилац својом слабошћу и својим приликама може у тој мери бити везан; али, свакако, често се и оно, што би требало да буде само последица нужде, узимало за последицу улоге коју банилац игра, и тако је заиста баш неразумно настало оно основно мишљење о одбрани, да су, наиме, њене битке управљене само на одбијање, а не на уништење

непријатеља. Ми то сматрамо једном од врло штетних заблуда, правим бркањем облика и ствари и безусловно тврдимо: да је у облику рата, који ми називамо одбраном, не само победа вероватнија, већ да она ту може достићи и исту величину и дејство као и код напада, и да је тако не само са укупним успехом свих борби, које чине једини рат, већ и са појединачним биткама, само ако ту има довољно снаге и воље.

Глава десета

ТВРЂАВЕ

Раније, и до времена великих сталних војски, постојале су тврђаве, тј. замци и утврђени градови само ради заштите становништва. Племић, кад би видео да му прети опасност са свих страна, спасавао би се у свој замак да добије времена, да сачека повољнији момент; градови су хтели да својим утврђењима отстраније од себе бурне облаке рата. Међутим, код ових најпростијих и најприроднијих задатака утврђења није се застало; везе, које је једна таква тачка имала са целом земљом и са војском што се по држави ту и тамо борила, дале су утврђеним тачкама ускоро већу важност, значај који је важно и изван њихових зидова и знатно доприносио освајању или одбрани земље, срећном или несрећном исходу целе војне, и на овај начин постао и сам средство да рат учини јаче повезаном целином. Тако су тврђаве добиле свој стратегиски значај, који је једно време сматран тако важним, да је диктирао основне линије ратних планова, а који су више тежили да заузму једну или неколико тврђава, него да се униште непријатељске оружане снаге. То је било враћање на узрок тога значаја, наиме, оним односима које има нека утврђена тачка према земљишту и војсци и тада се сматрало да се у одређивању тачака, које треба утврдити, не може бити довољно брижљив, дубоко осетљив и занет теоријом. Због ових апстрактних наменâ скоро се потпуно заборавило на првобитну и дошло се на идеју о тврђавама без градова и становника.

С друге стране, прошла су времена када се самим утврђивањем зидова, без других ратних припрема, могло једно место потпуно сачувати од ратне поплаве која плави целу земљу. Ова се могућност оснивала делом на малим државама у које су народи били раније подељени, делом на периодичној природи тадањих напада, који су имали скоро као годишња времена своје одређено, врло ограничено трајање, јер су или феудални клегвеници журили кућама или је обично редовно нестајало новца за најамничку војску. Откако велике стајаће војске са својом огромном артиљеријом, као машине, косе отпор појединачних тврђава и бедема, ниједан град и ниједна друга мала заједница није расположена да своје снаге стави на коцку, па да неколико недеља или месеци доцније ипак падне и онда прође тим горе. Још мање може бити у интересу војске да се распарча у посаде безбројних утврђењâ, која би, долуше, нешто успорила непријатељско напредовање, али би се, ипак,

неминовно завршила предајом. Треба увек да остане толико снага да се може с непријатељем заметнути борба у отвореној бици, сем ако се рачуна на долазак савезника, који ће наша утврђена места ослободити опсаде и нашој војсци омогућити дејствовање. Зато се број тврђава неминовно морао веома смањити, и то је поново морало да одврати од идеје да се тврђавама непосредно заштите градски становници и њихова имовина, и да оживи другу идеју: да тврђаве треба сматрати као посредну заштиту земље, као заштиту која произлази из њиховог стратегиског значаја, — као чворове који држе стратешко ткиво.

Тако су се развијале ове идеје не само у књигама, већ и у практичном животу; истина, у књигама су даље испредане као што се то обично догађа.

Ма колико да је потребан био овакав развој, идеје су отишле предалеко, и извештаченошт и играрије потиснуле су здраву срж природних и великих потреба. Ми ћемо се, међутим, обазирати само на ове просте, велике потребе, кад будемо набрајали напоредо циљеве и услове тврђава. При томе ћемо ићи од простога ка сложенијем и у следећој глави видећемо шта из тога произлази у погледу одређивања њиховог положаја и броја.

Очевидно је да је дејство неке тврђаве састављено из два различита елемента, пасивног и активног. Првим штити место и све оно што се у њему налази; другим врши известан утицај и на ону околину која лежи ван домета њених топова.

Овај активни елемент сачињавају напади, које може посада да предузима противу сваког непријатеља који се приближи до извесне тачке. Уколико је већа посада, утолико ће веће бити и трупе које се у такве сврхе из ње издвајају; а уколико су ове веће, утолико оне обично могу ићи даље. Одатле излази да је круг активног дејства неке велике тврђаве не само интензивно јачи него и већи но што је у мале. Али активни елемент састоји се сам по себи, такорећи, из два дела, наиме: из делатности саме посаде и оне коју могу да врше друге, велике и мале јединице, које њој не припадају, али које с њом стоје у вези. Наиме, одреди, који би иначе били преслаби да се самостално супротставе непријатељу, могли би, благодарећи заклону који би у случају нужде нашли иза зидина тврђаве, бити у стању да се одрже у том крају и да њиме донекле и господаре.

Потхвати, које посада неке тврђаве сме себи да допусти, увек су дosta ограничени. Чак код великих тврђава и јаких посада одреди, који се зато могу послати, у поређењу са слободним оружаним снагама, већином нису знатни, и пречник њиховог круга дејства ретко износи више од неколико дневних маршева. А ако је тврђава мала, ови одреди постоју сасвим беззначајни и њихов круг дејства ограничава се само на оближња села. Одреди, међутим, који не припадају посади, који се, дакле, не морају безусловно вратити у тврђаву, много су мање везани, и тако се помоћу њих може изванредно проширити активна сфера дејства тврђаве, ако су за то повољне остale околности. Кад говоримо о активном дејству тврђава уопште, морамо, дакле, првенствено имати у виду овај његов део.

Али и најмање активно дејство овакве, врло слабе посаде може ипак бити важно за све задатке које тврђаве имају да изврше; јер, строго узевши, ни најпасивнија делатност тврђаве (одбрана при нападу) не може се замислити без онога активног дејства. Међутим, пада у очи да од различитих задатака, које тврђава уопште или у оном или овом тренутку може имати, један захтева више пасивну, други опет више активну делатност. Ови су задаци делом прости, и дејство тврђаве је у овом случају, такорећи, директно, а делом опет сложени, и дејство је тада више или мање индиректно. Ми ћемо ићи од првог ка последњем, али за сваки случај одмах ћемо рећи да тврђава може, наравно, имати више или такође све ове задатке једновремено или бар у разним моментима.

Кажемо, дакле: тврђаве су важни и одлични ослонци за одбрану:

1. — То су сигурна слагалишта. Нападач за време напада живи од једног дана до другог; бранилац обично мора бити много раније у припремности; он се, дакле, не може снабдевати само из околине свога положаја, коју би он и онако радо поштедео. Слагалишта су му, према томе, од врло велике потребе. Залихе сваке врсте, које има нападач, при наступању остају позади и биће заклоњене од опасности која им прети на војишту, док се браниочеве залихе сасвим излажу опасности. Ако се ове залихе свих врста не налазе у тврђеним местима, оне морају имати најнезгоднији утицај на саме операције, а често су потребни најизвештаченији и најразвученији положаји да би се заштитило снабдевање.

Бранилачка војска без тврђава има стотину осетљивих места, она је тело без оклопа.

2. — То је осигурање великих и богатих градова. Ово опредељење је првом врло сродно, јер велики и богати градови, нарочито трговачка места, природна су слагалишта за војску; зато њихов посед или губитак погађа војску непосредно. Осим тога, увек вреди труда да се овај део државне имовине сачува, делом због снага које се непосредно одатле извлаче, делом зато што једно важно место при преговорима о миру само по себи знатно вреди.

Ово опредељење тврђава у новије доба сувише се мало цени, па ипак је оно једно од најприроднијих, једно од оних које најснажније делује и које је најмање изложено заблудама. Да постоји земља где не би били утврђени само сви велики и богати градови, него где би и свако насељеније место било утврђено и брањено од стране својих становника и сељака из околине, — брезина ратног кретања тиме би толико била ослабљена и нападнути народ толико би својом целокупном тежином ушао у дејство, да би талент и снага воље у непријатељског војсковође спали до неприметности.

Ову идеалну страну утврђене земље помињемо само да бисмо тим истакли горе поменуто опредељење утврђења како заслужује, и да се важност непосредне заштите коју она пружају ни у једном тренутку не би заборавила; иначе овакво мишљење не треба да нам смета, јер увек мора бити у маси градова неколико њих јаче утврђених него што су остали, које треба сматрати као главне ослонце оружане силе.

Ове под 1 и 2 поменуте сврхе захтевају скоро само пасивно дејство тврђава.

3. — То су запречне тврђаве у правом смислу. Оне затварају путеве и у већини случајева и реке на којима леже.

Није тако лако, као што се обично мисли, наћи неки употребљив споредан пут, који заобилази тврђаву; јер ово заобилажење мора не само да буде изван дometа топова, већ се и с обзиром на могуће испаде мора вршити у више или мање великим обиласку.

Ако је околно земљиште и најмање потеже, онда су често и са најмањим скретањем са пута скопчана задоцњења, која стају читав дан марша, што може при учсталој употреби пута да буде од врло великог значаја.

Јасно је по себи колико тврђаве спречавањем пловидбе по рекама утичу на операције.

4. — То су тактичке ослоне тачке. Пошто пречник круга, где дејствује ватра једне не баш беззначајне тврђаве, обично већ износи неколико часова, а офанзивни круг дејства у сваком случају достиже још нешто даље, то тврђаве треба сматрати увек као најбоље ослоне тачке за крило неког положаја. Језеро, дугачко више миља, може сигурно да важи као изванредна ослона тачка, па ипак, осредња тврђава вреди више. Крило не мора никад да стоји сасвим близу ње, пошто се нападач не може увући између ње и овога крила, јер се он не би имао куда повући.

5. — То је осигурана етапна станица. Ако тврђаве леже на комуникационој линији браничевој, што ће већином и бити случај, оне су згодне станице за сав саобраћај. Опасности, којима су изложене саобраћајне везе, долазе већином од крстарећих одреда, чије је дејство увек само тренутан удар. Ако неки важан транспорт, услед приближавања такве комете, може да стигне у тврђаву убрзаним маршем или брзим повратком, он је спасен и може да чека док опасност не прође. Даље, све трупе, које иду тамо или овамо, могу овде бити на одмору један или више дана и тиме утолико више убрзати своје будуће маршеве. А баш у данима одмора оне су иначе највише угрожене. На овај начин комуникација од тридесет миља дужине бива, такорећи, скраћена за половину, ако има тврђаву на својој средокраји.

6. — То је прибежиште слабих или тучених одреда. Под топовима неке не сувише мале тврђаве сваки одред је сигуран од непријатељског удара, и када није за то удешен никакав нарочити утврђени логор. Истина, такав одред, ако хоће да се задржи, мора да напусти своје даље повлачење, али има случајева кад ова жртва није велика, јер би се даље повлачење завршило ипак само потпуним уништењем.

У много случајева може тврђава омогућити и неколико дана бављења, а да зато не пропадне повлачење. Она је нарочито прибежиште за лако рањене, залутале итд. који први стижу од разбијене војске; ту они могу сачекати целу војску.

Да је Магдебург године 1806 лежао право на отступници пруске војске, и да она није била изгубљена још од Ауерштета, војска би код

ове велике тврђаве сигурно могла остати три до четири дана да се прикупи и уреди. Али, ма какве биле прилике, Магдебург је остацима Хенлоеве војске послужио као зборно место; она се тек тамо поново појавила у низу догађаја.

Тек у самом рату добија се, живим утисцима, прави појам о блатготворном утицају близких тврђава кад су околности лоше. Оне имају муниције и пушака, зоби и хлеба, дају склоништа болесним, сигурност здравима и присебност заплашенима. Оне су прибежиште у пустињи.

Код четири последња задатка активно дејство тврђава долази већ нешто више у обзир, што је само по себи јасно.

7. — То је прави штит противу непријатељског напада. Тврђаве, које бранилац оставља пред собом, разбијају као ледени блокови реку непријатељског напада. Непријатељ мора да их спколи, а за то му је потребно два пута више снага, ако је, наиме, посада ваљана.

Осим тога, ове посаде могу се састојати, и састојаће се најчешће, делом из трупа које се могу, додуше, употребити у тврђавама, али не у пољу: то су упала обучене резерве, полуинвалиди, наоружано становништво, резервне јединице итд. Непријатељ ће, дакле, у овом случају можда бити четири пута више ослабљен него ми.

Ово несразмерно слабљење непријатељске снаге прва је и најважнија погодност коју нам пружа опсађена тврђава својим отпором; али то није једина. Од тренутка кад је нападач пресекао линију наших тврђава, сви његови покрети подлежу много већем спутавању; он је, наиме, ограничен у погледу својих отступница и мора стално да мисли на непосредну заштиту опсаде коју предузима.

Овде, дакле, улазе тврђаве у акт одбране на веома значајан и врло одлучујући начин, и то се мора сматрати као најважнији од свих задатака који може имати нека тврђава.

Ако се, ипак, овакво искоришћавање тврђава сразмерно ретко налази у историји ратова, а поготову никада није редовно, разлог је у самом карактеру већине ратова, за које је ово средство, такорећи, сувише одлучујуће, сувише радикално, што ћемо тек доцније потпуно објаснити.

Код овог опредељења тврђаве употребљава се у основи поглавито њена офанзивна снага; из ове бар произилази њено дејство. Када тврђава за нападача не би била ништа друго до тачка која се не може заузети, она би му, додуше, сметала, али никада у толикој мери да би се он решио да је опсађује. Али пошто он не може да допусти да за његовим лејима шест, осам, десет хиљада људи раде шта хоће, он их мора одговарајућом снагом напasti и, да ово не би морао непрестано да чини, заробити, дакле, опсести. Од тренутка опсаде ступа у дејство првенствено пасивна делатност.

Сви досад разматрани задаци тврђава врше се прилично непосредно и на прост начин. Напротив, код следеће две сврхе начин дејства је сложенији.

8. — То је заштита растурених станова ван тврђава. Што једна иоле довољна тврђава за три до четири миље ширине затвара прилаз становима који леже иза ње, најпростија је последица њенога присуства; али како таква тврђава добија част да штити линију станова од петнаест до двадесет миља дужине, о чему се тако често говори у историји ратова, то, уколико се заиста дешава, захтева тумачење, а уколико би то било илузорно, захтева да се оповргне.

Овде долази у обзир ово:

1) да сама тврђава затвара један од главних путева и да заиста штити околину на три до четири миље ширине;

2) да може бити сматрана као необично јака претстража или да омогућава што потпуније осматрање околине, што се још повећава услед цивилних веза које има веће место са својом околином нутем шпијунаже, јер је природно да се у једном месту од шест, осам, до десет хиљада становника више сазнаје из околине него у једном селу, где се задржава обична претстража;

3) да мањи одреди, који се на њу ослањају, могу код ње наћи заштите и сигурности, с времена на време испадати против непријатеља ради извиђања, или, у случају да он прође поред тврђаве, да предузму понешто иза његових леђа; да дакле тврђава, ма да своје место не може да напусти, донекле ипак дејствује као истурен одред (види V књ. 8 гл.);

4) да се бранилац, пошто је прикупио своје трупе, може распоредити управо позади ове тврђаве, тако да нападач не може да допре до тог распореда, а да му тврђава за леђима не постане опасна.

Додуше, сваки напад на линију станова ван тврђаве треба као такав сматрати препадом, или затраво, ту је само реч о овом ћиду напада; међутим, јасно је само по себи да препад дејствује у много краћем времену него стварни напад на цело војиште. Ако, дакле, у последњем случају тврђаву, поред које се мора проћи, неминовно треба напасти и њена дејства ограничити, при препаду на линију станова неће то бити толико потребно, и зато тврђава тај препад неће слабити, у истој мери. То је свакако истина; а ни станови на крилима, удаљени шест до осам миља од тврђаве, не могу непосредно бити заштићени. Само, напад на поједине станове и није сврха таквог препада. Тек у књизи о нападу моћи ћемо опширије рећи шта уствари хоће такав препад и чему сме надати; али толико већ смо овде казати да се његов главни резултат не добија самим препадима на поједине станове, већ борбама, које нападач у надирању намеће појединим одредима који нису спремни како треба и којима је више стало да журно стигну ка извесним тачкама него да се туку. Али ово надирање и гоњење мораће увек бити више или мање управљено противу центра непријатељских станова, при чemu би једна знатнија тврђава испред њега, свакако нападачу била врло незгодна.

Ако узмемо у обзир ове четири тачке по њиховом укупном дејству, увидећемо да већа тврђава директним и индиректним путем пружа извесну сигурност много ширем простору станова него што би се на

први поглед могло помислiti. Кажемо „извесну сигурност“, јер сва ова посредна дејства не онемогућују наступање непријатеља, већ га чине само тежим и рискантнијим, тиме, дакле, невероватнијим и мање опасним за брачиоца. Али то је све што се тражи и што се у овом случају замишља под заштитом. Права непосредна сигурност мора се постићи путем претстраже и организацијом станова.

Није, дакле, без основе ако се некој већој тврђави приписује способност да штити линију станова постављених иза ње у знатној ширини; али исто тако не може се порећи да се у том погледу у стварним ратним плановима, још више у историским излагањима, наилази често на празне речи или илузорна гледишта. Јер, како ова заштита постаје само садејством више околности, и како је она и тада само смањивање опасности, заиста се увиђа да у појединим случајевима под нарочитим приликама, пре свега услед храбрости противника, цела ова заштита може да постане илузорна, и у рату се, дакле, не смемо задовољити тиме да се дејство једне такве тврђаве претпостави сумарно, већ се морају конкретно проучити поједини случајеви.

9. — То је заштита непоседнute покрајине. Ако се нека покрајина у рату никако не поседа, или бар не са знатном снагом, а ипак је изложена више или мање непријатељским крстарењима, онда се знатнија тврђава која у њој лежи сматра као закриље, или, ако се хоће, као обезбеђење те покрајине. Обезбеђењем се свакако може сматрати, јер непријатељ не може постати господар те покрајине пре него што је заузео тврђаву, а тим ми добијамо временa да јој притечнемо у помоћ. Али, права заштита може се замислiti само посредно или разумeti преносно. Тврђава, може, наиме, само својим активним дејством донекле ограничити непријатељска крстарења. Ако је ова активност ограничена само на посаду, успех неће бити велики, пошто су посаде таквих тврђава већином слабе, обично састављене из саме пешадије, и то не најбоље. Ова претпоставка добиће нешто више стварности, кад мали одреди ступе у везу са тврђавом, употребљавајући је као ослонац.

10. — То је средиште за народно наоружање. Животне намирнице, оружје, муниција у народном рату не могу се, истина, редовно достављати; у природи је таквог рата да се с тим стварима излази на крај како се може и на тај начин отвара хиљаде малих извора за отпор, који би иначе остали неискоришћени; али, ипак је разумљиво да велика тврђава, која располаже залихама и може да их даје, целом отпору пружа више снаге и солидности, више јединства и реда.

Осим тога, тврђава је прибежиште рањеника, средиште управних власти, благајна, тачка прикупљања за веће потхвате итд., најпосле центар отпора, који непријатељску снагу за време опсаде ставља у стање, које је за нападе од стране наоружаног народа као створено.

11. — За одбрану река и планина. Нигде не може тврђава да испуни толико много задатака, да узме на се толико много улога, него кад лежи на великој реци. Овде она осигуруја наш прелаз у свако доба, спречава непријатељски на неколико миља унаокруг, го-

сподари саобраћајем на реци, прима у себе све бродове, затвара мостове и путеве и даје нам прилике да бранимо реку индиректним путем, наиме, положајем на непријатељској страни. Јасно је да она овим својим многостраним утицајем у великој мери олакшава одбрану реке и да је треба сматрати као важан саставни део ове одбране.

На сличан начин тврђаве постају важне у планинама. Оне овде отварају и затварају целе системе путева, чије чворове оне образују, владају тиме целим земљиштем кроз које ови путеви у планини воде, и треба их сматрати правим стубовима система одбране планинских крајева.

Глава једанаеста

НАСТАВАК ПРЕТХОДНЕ ГЛАВЕ

Говорили смо о задатку тврђава, — а сада о њиховом положају. На први поглед ствар изгледа врло компликована, кад се помисли на велики број задатака од којих се сваки може опет модификовати према месним приликама; али ова бојазан је без икаква основа, ако се држимо природе ствари и клонимо излишног ситничарења.

Јасно је да се сви ови захтеви у исто време задовољавају, ако се у оним крајевима, које треба сматрати за војиште, утврђују највећи и најбогатији градови који леже на великим путевима што везују обе земље, и то првенствено пристаништа и места на морским заливима, на великим рекама и у планинама. Велики градови и велики путеви иду увек заједно, а и са великим рекама и морском обалом су у природном сродству; ова четири задатка лако ће се, дакле, сложити и неће један другоме противречити. Напротив, планине се ту не слажу, јер се у њима ретко налазе велики градови. Ако положај и правац планине оспособљавају ову за одбрану, потребно је, дакле, путеве и пролазе затворити малим форовима, који имају само овај задатак и који се подижу са што је могуће мање трошкова, док велика тврђавска постројења морају остати одређена за велике градове у равници.

Нисмо још бацили никакав поглед на границу, нисмо ништа казали о геометриском облику целе тврђавске линије, нити о осталим географским односима њенога положаја, јер сматрамо означене задатке као најбитније и мишљења смо да ће у много случајева, нарочито код малих држава, они сами бити довољни. Истина, код земаља са већом површином, које имају или врло велике градове и путеве, или су, обрнуто, скоро потпуно лишене ових, код земаља које су или врло богате и поред већ постојећих тврђава желе да подигну нове, или су, обрнуто, врло сиромашне и принуђене да изиђу на крај са врло мало њих; укратко, у случајевима где се број тврђава ни приближно не слаже са бројем великих градова и путева који се сами нуде, где је број тврђава знатно већи или знатно мањи, — ту могу и други задаци бити могући, па и потребни. На њих ћемо бацити летимичан поглед.

Главна питања која остају, односе се на ово:

1. — избор главног пута, ако их за везу између обе земље има више него што се жели утврдити;
2. — да ли тврђаве треба да леже само на граници или треба да су растурене по целој земљи;
3. — да ли треба да буду распоређене равномерно или по групама;
4. — географске прилике краја, које се морају имати у виду.

Неколико других питања, која би се још могла извести из геометриског облика тврђавских линија: да ли треба да буду постављене у једном или више редова, тј. да ли више користе кад су једна иза друге, или кад су једна поред друге; да ли треба да су у шахматном поретку, или да ли треба да буду у правој линији или са истуреним и повученим деловима, као и сами делови тврђаве; та питања сматрамо празним цепидлачењем, тј. обзирима тако беззначајне природе да поред оних важнијих не могу ни доћи до речи. Спомињемо их овде само због тога што је у неким књигама било не само говора о њима, већ је таквим ситницама дата и сувише велика важност.

Што се тиче првога питања, ми ћемо, ради што веће јасноће, упозорити само на Јужну Немачку у њеном односу према Француској, тј. према горњој Рајни. Замислили се ова покрајина као целина, чије утврђивање треба стратегиски одредити без обзира на поједине државе које ју образују, морала би да се појави велика неизвесност, јер врло много најлепших друмова воде са Рајне у унутрашњост Франачке, Баварске и Аустрије. Додуше, има и доста градова који се по величини истичу међу осталима, као: Нирнберг, Вирцбург, Улм, Augсбург, Минхен; али ако се не жели утврдити све, увек је неминован избор. Ако се, даље, према нашем гледишту, сматра за главну ствар утврђивање највећих и најбогатијих градова, ипак се не може порећи да ће, с обзиром на удаљеност Нирнберга од Минхена, први град имати знатно другачије стратегиске особине него други, те се увек може поставити питање да ли би уместо Нирнберга требало утврдити друго, иако мање важно место, у области Минхена.

Што се тиче одлуке у оваквим случајевима, тј. одговора на прво питање, морамо упутити на оно што смо казали у поглављима о општем плану одбране и о избору тачке за напад. Тамо где је најприроднија тачка за напад, тамо ћемо се првенствено побринути и за одбранбене мере.

Од неколико главних друмова, који воде из непријатељске земље у нашу, утврдићемо зато првенствено онај који најкрајим путем води у срце наше државе или онај, који, због плодности покрајина или због неке пловне реке, непријатељу највише олакшава његове подухвате. Онда ћемо бити сигурни да ће нападач или ударити на ово утврђење или ће нам, ако се одлучи да га мимоиђе, дати прилике за природно и згодно бочно дејство.

Беч је срце Јужне Немачке, и очевидно би већ у односу на саму Француску, уз претпоставку да су, дакле, Швајцарска и Италија неутралне, Минхен или Augсбург били бољи као главна тврђава него Нирнберг и Вирцбург. Али, ако се узму у обзир у исто време путеви који

воде из Швајцарске кроз Тирол и из Италије, то постаје још очевидније, јер онда остају Минхен или Аугсбург увек од неког утицаја, док Вирибург и Нирнберг за њих као и да не постоје.

Прилазимо сада другоме питању: да ли тврђаве треба да леже само на границама или треба да буду распоређене по целој земљи? Пре свега, примећујемо да је код малих држава ово питање излишно, јер, што се може стратегиски назвати грааницом, код њих је скоро исто што и целина. Уколико је држава већа, коју код овога питања замишљамо, утолико очигледније искрсава потреба да се одговори на то питање.

Најприроднији је одговор да тврђаве треба да буду на границама, јер оне треба да бране државу, а држава је брањена док су јој брањене границе. Ово би могло да важи уопште, али, колико то може бити и ограничено, показаће наредна разматрања.

Свака одбрана, која је, углавном, срачуната на помоћ са стране, више полаже на добитак у времену; она није снажан противудар, већ лаган поступак, при чему је главна корист више време него ли слабљење непријатеља. Али, у природи је ствари да ће, и кад све остале околности замислимо исте, тврђаве, растурене по целој земљи, које уоквирују велик простор, спорије бити заузете него оне које су густо поређане у збијеној линији на граници. Даље, у свима случајевима, кад непријатељ треба да буде побеђен дужином својих комуникација или тешкоћом свога опстанка, дакле, у земљама које могу рачунати првенствено на овај начин реакције, било би потпуно наопако имати одбранбених постројења само на граници. Ако се још помисли: да је утврђивање престонице, ако то околности иоле допуштају, главна ствар; да према нашим начелима и за престонице и главна трговачка места у појединим областима треба исто захтевати; да реке које пресецају земљу, планине и други земљишни отсеци претстављају погодне нове одбранбене линије; да су многи градови својим природно јаким положајем као створени за утврђивање; најпосле, да извесна ратна предузећа, напр., фабрике оружја итд. боље леже у унутрашњости земље него на граници и због своје важности заиста заслужују заштиту тврђавским постројењима, — онда се види да увек, час више час мање, има повода за грађење тврђава у унутрашњости земље. Због тога смо мишљења да би, иако је код држава које имају врло много тврђава оправдано што је већи број на граници, ипак била велика грешка кад би унутрашњост била потпуно без њих. Мислимо, напр., да ова грешка у Француској већ постоји у знатној мери. С правом се може овде појавити велика недоумица, ако граничне области немају већих градова него се ови налазе тек даље унутра, како је то нарочито у Јужној Немачкој, јер је Швапска скоро потпуно лишена великих градова, док их Баварска има врло много. Уклонити ову сумњу једном за свагда општим разлогима, не сматрамо за потребно, већ мислимо да се у овом случају морају истицати разлози индивидуалног стања ствари што ће одредити задатак. Ипак, морамо упозорити на закључак ове главе.

Треће питање: да ли тврђаве треба да буду више у групама или више равномерно распоређене, ретко ће се појавити, кад се све разми-

сли; али га, ипак, због тога не треба убрајати у бескорисно ситничарење, јер ће, свакако, група од две, три или четири тврђаве, које су само неколико дана марша удаљене од заједничког центра, овој тачки и армији, која се на њој налази, дати такву снагу, да ће свако, ако други услови то иоле допуштају, веома бити у искушењу да себи створи такав стратегиски бастион.

Последња тачка тиче се још осталих географских односа с обзиром на место које треба изабрати. На мору, на великим рекама и у пливанама тврђаве имају двапут боље дејство; то смо већ казали, јер то спада у главне обзире, — али има још и многих других односа.

Ако тврђава не може да лежи на самој реци, боље је да се не подиже у њеној близини, већ десет до двадесет миља од ње; река пре сеца и квари у сваком погледу круг дејства из тврђаве.¹⁾)

Ово није тако код неке планине, јер ова не ограничава кретање великих и малих маса у оној мери на поједине тачке као река. Али на непријатељској страни планине, у њеној близини, тврђаве не би биле згодно постављене, јер их је тешко ослободити опсаде. Кад леже с наше стране, непријатељу је опсада изванредно отежана, јер планина пресеца његове комуникације. Потсећамо на Оломац 1758 године.

Лако је увидети да велике непроходне шуме и баруштине делују слично као реке.

Често се постављало питање да ли градови са врло неприступачним положајем могу бити боље или горе тврђаве. Пошто се са мање трошка могу утврдити и бранити, или, пошто при истом утрошку снага постају много јаче, често несавладљиве, а пошто је услуга тврђаве увек више пасивна него активна, не сме се, изгледа, приговору што оне могу бити лако отсечене пријатели сувише велика важност.

Бацимо ли, најзад, још један поглед на наш тако прости систем утврђивања земље, смемо тврдити да се он оснива на великим, трајним чињеницама и приликама, које су непосредно везане са темељима државе, да се према томе у њему ништа не може налазити од пролазних модних погледа на рат, од уображеных стратегиских финеса, од потпуно индивидуалних тренутних потреба, што би све за тврђаве које се граде за пет стотина, а можда и за целу хиљаду година, било грешка са очајним последицама. Силберберг у Шлеској, који је Фридрих II саградио на једном од гребена Судета, изгубио је у потпуно измењеним околностима скоро сасвим значај и задатак, док би Бреслава, да је била и остала добра тврђава, свој значај у сваком случају задржала против Француза, као и против Руса, Польака и Аустријанаца.

Наш читалац неће заборавити да се ова разматрања не односе толико на случај да се једна држава потпуно изнова снабдева тврђавама, јер тада би била исто тако некорисна, пошто се то ретко или никада не дешава, — него да се сва ова разматрања могу чинити при грађењу сваке поједине тврђаве.

¹⁾) Филипсбург је био пример рђаво постављене тврђаве. Личи на слабо-умног човека који се носом чврсто прибио уза зид.

Глава дванаеста

ОДБРАНБЕНИ ПОЛОЖАЈ

Сваки положај у коме примамо битку, служећи се при томе земљиштем као заштитним средством, јесте одбранбени положај, и не правимо никакву разлику да ли се при томе држимо више пасивно или више офанзивно. Ово потиче из наших општих погледа на одбрану.

Могао би се, свакако, тако назвати сваки положај у коме би нека војска, идући у сусрет своме противнику, по потреби примила битку, кад би је овај на том положају напао. Уствари, тако долази до већине битки, и у целом срећем веку ни о чему другом није ни било говора. Али то није оно о чему овде говоримо; велика већина свих положаја је ове врсте, и такав појам положаја само за разлику од маршевског логора овде ће већ бити довољан. Положај пак, који се нарочито назива одбранбеним положајем, мора, даље, бити још и нешто друго.

Очевидно да код решења до којих долази на неком обичном положају преовлађује појам времена; војске иду једна против друге да се нађу; место је споредна ствар, и од њега се само тражи да буде прикладно. Али код правих одбранбених положаја преовлађује појам места; решење треба да падне на томе месту, или боље, углавном, помоћу овог места. Овде је реч само о таквом положају.

Утицај места биће двојац: прво, тиме што ће нека оружана снага, постављена на ову тачку, имати извесно дејство на целину, а друго, што ће земљиште овој оружаној снази служити за заштиту и као средство за појачања; једном речју: имаћемо стратегиски и тактички однос.

Само из овог тактичког односа произлази, ако желимо да будемо тачни, израз одбранбени положај, јер стратегиски однос, наиме, да оружана снага, постављена на овом месту, својим присуством брани земљу, слагао би се и са њеним офанзивним поступком.

Стратегиско дејство неког положаја можи ће се у потпуној светlosti показати тек доцније, при одбрани војишта; овде ћemo о њему рећи само толико колико већ сада можемо. За то морамо упознати тачније две претставе, које личе једна на другу те се често и бркају: то су заобилажење положаја и пролаз мимо њега, мимо или лажење.

Заобилажење положаја односи се на његов фронт и врши се или да се фронт нападне са бока или чак и с леђа, или да се пресеку отступница или комуникације. Први, наиме напад са бока или с леђа, тактичке је природе. У наше доба, кад је покретљивост трупа тако велика и кад су сви планови за борбу подешени, мање или више, на заобилазак или обухватни удар, мора сваки положај бити на то спреман; положај, који заслужује да се зове јаким, мора поред јаког фронта омогућити бар добре борбене комбинације за бокове и леђа, уколико су ови угрожени. Заобиласком, у намери да му се удари на бок или леђа, положај се, дакле, не онемогућује него битка која се ту догађа даје му значај и мора браниоцу да пружи погодности којима се он уопште може надати од овога положаја.

Ако нападач за обиће положај да би дејствовао на његову отступницу и комуникације, онда је то стратегиски однос, и важно је колико положај може издржати овај заобилазак, и да ли у томе може да надмаши противника, што обоје зависи од ситуације положаја, тј., углавном, од односа обостраних комуникација. Сваки добар положај требао би бранилачкој војсци да обезбеди надмоћност. У сваком случају ни тиме неће бити положај онемогућен, већ ће противник, који се на овај начин запошљава, њиме бити бар неутрализован.

Али, ако нападач, не марићи за присуство оружаних снага које га чекају у одбранбеном положају, својом главном снагом проре другим путем тежећи своме циљу, он тада тај положај мимоилази; и, ако је у стању да ово не учини на своју штету, примораће нас, чим то заиста учини, да сместа напустимо положај; овај ће, дакле, остати безначајан.

Не постоји скоро ниједан положај на свету који се у правом смислу речи не би могао мимоћи; јер случајеви као земљоуз код Переопа због своје реткости једва да заслужују пажњу. Немогућност мимоиласка мора се, дакле, односити на потешкоће у које би нападач запао самим мимоиласком. У чему се састоје ове потешкоће имаћемо згоднију прилику да кажемо у двадесет седмој глави; било да су велике или мале, у сваком случају оне су еквивалент за онемогућено тактичко дејство положаја и са њиме заједно сачињавају сврху положаја.

Из досад реченог произлазе, дакле, две стратегиске особине одбранбеног положаја:

1. — да се он не може мимоћи;
2. — да у борби око комуникација користи браниоцу.

Овде треба да додамо још друге две стратегиске особине, наиме:

3. — да положај комуникацијских праваца корисно утиче и на ток борбе, и

4. — да је општи утицај земљишта користан.

Однос комуникацијских праваца, наиме, не само што утиче на могућност да се положај мимоће или да му се отсече дотурање животних намирница или не, већ и на цео ток битке. Коса отступница олакшава нападачу тактички обухват и парализује сопствене тактичке покrete за време битке. Али за овакав кос распоред с обзиром на комуникацијски правац није увек кривица до тактике, већ је то често после-

дица непогодног стратешког положаја; он се, напр., никако не може избећи ако пут у близини положаја мења правац (Бородино 1812 године); нападач се тада налази у таквом правцу, да нас може заобићи а да сам не отступи од свога управног распореда.

Даље, нападач исто тако има погодност за много већу тактичку слободу, ако има много путева за своје повлачење, док смо ми ограничени само на један. У свима овим случајевима браниочева тактичка вештина узалуд ће се трудити — она неће успети да савлада незгоде које полазе од стратешких односа.

Што се, најзад, тиче четврте тачке, може и у осталим приликама на земљишту владати такав незгодан општи однос, да ни најближљивији избор и највећија тактика не могу ништа против тога урадити. Под таквим околностима биће главно ово:

1. — Бранилац мора првенствено да потражи погодност у том смислу, да би имао прегледност над својим противником и да би се унутар граница свога положаја могао брзо бацити на њега. Само тамо где се препреке на земљишту везују са оба ова услова, земљиште је уствари подесно за браниоца.

Од штете су му, дакле, све тачке, које стоје под утицајем доминирајућег земљишта; такође већина положаја у планинама (о чему ће још бити речи у главама о планинском рату); сви положаји који се боком наслажају на планину, јер то отежава, додуше, нападачу, мимоилазак или олакшава заобилазак; даље, сви положаји који имају близу пред собом планину, и уопште сви случајеви који се могу извести из горе наведених чињеница, а у вези са приликама на земљишту.

Код ових незгодних прилика истаћи ћемо као повољан само случај, где положај има за леђима планину, што пружа толику предност да се овакав положај може сматрати као једна од најповољнијих општих ситуација за одбранбене положаје.

2. — Земљиште може, више или мање, да одговара карактеру војске и њеног састава. Врло многобројна коњица с правом ће захтевати да тражимо отворено земљиште. Ако овога рода војске нема довољно, а можда ни топова, а има пешадије навикле на рат, која познаје земљиште и која је срчана, онда ће бити најбоље користити се врло тешким, компликованим земљиштем.

О тактичком утицају, које има земљиште неког одбранбеног положаја на оружану снагу, овде не треба да говоримо у појединостима, већ само о целокупном резултату, пошто само овај претставља стратешку количину.

Неоспорно је да положај, у коме нека војска жели да сачека непријатељски напад, треба овој да пружи врло погодно земљиште, тако да се погодности с те стране имају сматрати као умножитељ њене снаге. Где природа много чини, али не толико колико ми желимо, долази нам у помоћ вештина утврђивања. На овај начин не бива ретко да поједини делови постају такви да се не могу напасти, а није необично да такав буде и цео положај. Очевидно, у овом последњем случају мења се цела природа потхвата. Сад то није више битка под по-

вољним условима коју ми тражимо, а у тој бици и успех операције, већ је то успех без битке. Држећи своју оружану снагу на положају који се не може напasti, отказујемо управо битку и намећемо противнику други начин решења.

Оба случаја морамо, дакле, сасвим одвојити један од другог, а о последњем расправљаћемо у идућој глави која ће носити наслов: у тврђени положај.

Међутим, одбранбени положај, о коме је овде реч, не треба да буде ништа друго него бојиште са појачаним погодностима; али, да би он постао бојиште, погодности не смеју да буду претеране. До кла сме да иде јачина таквог положаја? Очевидно, уколико даље уколико је наш противник одлучнији за напад, а то зависи од процене индивидуалног случаја. Према једном Бонапарти сме се и мора се повући из јачих одбранбених положаја него пред једним Дауном или Шварценбергом.

Ако се поједини делови положаја не могу нападати, напр. фронт, онда то треба сматрати као појединачан фактор његове опште јачине, јер, снаге, које на овим тачкама нису потребне, могу се употребити на другим. Само не треба изгубити из вида да ће, потпуним отстрањивањем непријатеља са таквих делова који се не могу нападати, облик његовог напада добити сасвим други карактер, а тада треба тек испитати да ли је и за наше прилике повољан.

Ако се, напр., поставимо тако близу иза неке веће реке, да се ова може сматрати као ојачање фронта, што се заиста дешавало, то није ништа друго него употреба реке као ослонца за десно или лево крило, јер је непријатељ, наравно, принуђен да пређе преко реке даље лево или десно и да нападне обрнутим фронтом. Мора, дакле, бити главно питање, какве нам то користи или незгоде доноси.

По нашем мишљењу одбранбени положај приближаваће се уколико више своме идеалу, уколико је његова снага скривенија и уколико више имамо прилике да непријатеља изненадимо својим борбеним комбинацијама. Како с обзиром на оружане снаге можемо бити побуђени да од противника скријемо праву своју снагу и стварни правац своје моћи, тако би требало и да прикривамо и предности које мислимо да извучемо из облика земљишта. Ово се, истина, може учинити само до извесне мере и захтева можда посебан, још мало опробан, начин поступања.

Близина неке тврђаве од значаја, у ком било правцу, даје сваком положају велику надмоћност над непријатељем у погледу кретања и употребе својих снага; згодном употребом појединачних пољских утврђења може се недостатак природне јачине појединачних тачака надокнадити и тиме се могу унапред по вољи одредити главне линије борбе; то су вештачка ојачања. Вежемо ли с тиме и добар избор оних препрека на земљишту, које отежавају дејство непријатељских оружаних снага, не чинећи га немогућим; покушамо ли да све користи извучемо из околности, што ми бојно поље тачно познајемо, а непријатељ га не зна, што ми своје мере можемо боље да скријемо него он своје, и што смо уопште у погледу средстава за изненађење у току борбе јачи него он,

— онда из ових повезаних односа може произаћи надмоћан и одлучан утицај земљишта, чијој снази подлеже непријатељ, а да и не сазна прави извор свога пораза. То је оно што ми разумемо под одбранбеним положајем и што сматрамо једним од највећих преимућстава одбранбеног рата.

Без обзира на нарочите околности, може се рећи да таласасто, не сувише, али не и слабо обрађено земљиште пружа већину положаја ове врсте.

ГлавА ТРИНАЕСТА

УТВРЂЕНИ ПОЛОЖАЈИ И УТВРЂЕНИ ЛОГОРИ

У прошлјој глави казали смо да положај, који је природом и уређењем толико јак да мора важити као потпуно немогућ за напад, прелази појам погодног бојишта и зато претставља посебну врсту положаја. У овој глави разгледаћемо његове особине; због његове сличности са тврђавама назовимо га утврђеним положајем.

Овакви положаји се неће лако створити само опколима, ма и у виду утврђених логора поред тврђава, али још мање само природним препрекама. Природа и вештина обично се удружују и зато се овакви положаји често називају утврђеним логорима или положајима; међутим, уствари, ово се име може употребити за сваки положај са више или мање ровова, који нема ничега заједничког са природом положаја о коме је овде реч.

Задатак је, дакле, утврђеног положаја да оружане снаге, које се налазе на њему, учини таквим да не могу бити нападнуте, и да тиме или заиста непосредно заштити неки простор, или само оружану снагу, која је на овом простору распоређена, како би се њоме доцније на други начин посредно дејствовало ради заштите земље. Прво је био задатак линија у ранијим ратовима, нарочито на француској граници, а последње је задатак утврђених положаја који на све стране образују фронт, као и утврђених логора код тврђава.

Ако је, наиме, фронт неког положаја ојачан рововима и препрекама толико, да напад постаје немогућ, непријатељ ће бити приморан на заобилазак, како би предузео напад са бока или с леђа. Да то не би могао лако извести, потражене су за ове линије ослоне тачке, које их прилично штите са бокова, као Рајна и Вогези код линија у Алзасу. Уколико је фронт такве неке линије био дужи, утолико је боље заштићен од заобилазака, јер је сваки заобилазак скопчан са извесном опасношћу за онога који га врши, а ова расте у истој мерди као и нужно отступање од првобитног правца снага. Дакле, врло дугачак фронт, који се могао удесити тако да се не може напasti, и добре ослоне тачке омогућавали су да се већи простор непосредно заштити од непријатељског продирања. То је бар била мисао на чијој су основи створена ова постројења, то је значај линија у Алзасу, које се десним крилом ослањају на Рајну, а левим на Вогезе, и фландриских линија, ду-

гачких 15 миља, које се лесним крилом ослањају на Шелду и тврђаву Турнеј, а левим на море.

Али, где нема погодности тако дугачког, јаког фронта и добрих ослоних тачака, ту се, ако се уопште жели осигурати цео крај добро укопаном оруженом снагом, мора ова заштитити од заобиласка тиме, што ће трупе и њихов положај образовати фронт на свима странама. Али сада нестаје стварно заштићен простор, јер такав положај треба стратегиски сматрати као једну тачку. Защићена је само оружана снага, која тиме треба да добије могућност да одржи покрајину, тј. да себе одржи у њој. Такав логор не може се више заобићи, тј. не може се више нападати на бокове и леђа као на слабије делове, јер свуда постоји фронт и свуда је подједнако јак. Али се такав логор може мимо ићи, и то много пре него утврђена линија, пошто се скоро и не простире у ширину.

Утврђени логори поред тврђава спадају по суштини у ову другу врсту, јер имају задатак да заштите трупе које су ту прикупљене; али њихов даљи стратегиски значај, наиме, употреба ове заштићене оружане снаге, разликује се од значаја осталих утврђених логора.

Пошто смо изложили како су они постали, размотрићемо вредност ова три различита одбранбена средства која ћемо разликовати по именима: утврђене линије, утврђени положаји и утврђени логори код тврђава.

1. — Линије. Оне су најгори начин кордонског рата; препрека коју стварају нападачу вреди само кад је брањена јаком ватром; сама по себи није баш ништа. Међутим, ширина фронта, која једној војсци још омогућава такво дејство ватре, у сразмери према пространству државе, још увек је врло мала; линије ће морати, дакле, да буду врло кратке и зато ће штитити врло мало земље, — или војска неће бити у стању да заиста брани све тачке. Истина, дошло се на идеју да се не поседају све тачке на овим линијама, већ само да се осматрају и да се бране помоћу распоређених резерви, као што се може бранити нека река осредње ширине; само овакав поступак противан је природи самога средства. Ако су природне препреке на земљишту тако велике, да би се могао применити такав начин одбране, ровови би били рђави и опасни, јер тај начин одбране није локалне природе, а ровови су израђени само за локалну употребу. Али, ако треба саме ровове сматрати као главне препреке прилазу, разумљиво је колико мало вреде небрањени ровови као препрека прилазу. Шта је ров од дванаест, па и петнаест стопа дубине и грудобран висок десет до дванаест стопа против сједињених напора многих хиљада, ако им не смета непријатељска ватра? Последица је, дакле, да су такве линије, ако су биле кратке и уз то сразмерно јако поседнуте, заобилазили или да су их, ако су биле развучене и недовољно поседнуте, без великих тешкоћа заузимали право с фронта.

Пошто такве линије везују оружане снаге локалном одбраном и одузимају им сваку покретљивост, оне су врло рђаво смишљено средство против смелог непријатеља. Ако су се у новијим ратовима ипак и сувише дуго примењивале, разлог је само у том што је елемент рата

био ослабљен, а привидна тешкоћа је често исто толико деловала као и права. Уосталом, ове линије су у већини ратова употребљаване само за споредну одбрану против крстарећих одреда. Ако се оне ту нису показале потпuno бескорисне, то морамо одмах узети у обзир колико се само кориснијег могло извршити на другим тачкама са трупама потребним за њихову одбрану. У најновијим ратовима о њима није могло бити ни речи, нити о њима има трага. Ваља посумњати да ће се икад вратити.

2. — Положаји. Одбрана неког краја (како ћемо ближе изложити у двадесет седмој глави) постоји дотле, докле се у њему држи за то одређена оружана снага, а престаје тек онда кад овај крај остави и напусти.

Ако оружана снага треба да се одржи у неком подручју, нападнутом од много моћнијег непријатеља, постоји средство да се она од удара мачем заштити положајем који се не може напasti.

Пошто такви положаји, како смо већ казали, морају имати фронт на све стране, они би при обичном простирању тактичког распореда, кад оружана снага не би била врло велика (што би било противно природи претпостављеног случаја), заузимали врло мали простор, који би у току борбе био под утицајем толиких незгода, да би се и поред свих могућих ојачања помоћу ровова једва могло помишљати на успешан отпор. Такав логор који има фронт на све стране мора, дакле, неминовно имати сразмерно велику дужину фронтова, али ови треба, ипак, да буду скоро такви да се не могу напasti. Да им се и поред великог простирања да таква снага, за то нису дољна вештачка утврђивања, и основни је услов, дакле, да такав логор буде ојачан препекама на земљишту, које чине понеки део потпuno неприступачним, а остale тешко приступачним. Да би се, дакле, ово средство одбране могло применити, потребно је пронаћи такав положај, а где га нема, не може се циљ постићи само утврђивањем. Ова разматрања односе се пре свега на тактичке резултате, тек да би се утврдило постојање овог стратегиског средства; при томе, илustrације ради, помињемо примере Пирне, Бунцелвица, Колберга, Торес-Ведраса и Дрисе. А сад о стратегиским особинама и дејствима овога средства.

Први је услов, наравно, да за извесно време буде осигурano снабдевање оружане снаге у овом логору, тј. тако дugo док постоји потреба за дејством логора; то ће бити случај само ако положај има за леђима пристаниште, као Колберг и Торес-Ведрас, или стоји у ближој вези са неком тврђавом, као Бунцелвиц и Пирна, или има нагомиланих залиха у својој унутрашњости или са свим близу, као код Дрисе.

Само у првом случају моћи ће снабдевање бити стално осигурano, у другом и трећем случају само, више или мање, за ограничено време, тако да већ с те стране увек прети опасност. Из овога излази, да тешкоћа у снабдевању искључује многе јаке тачке, које би се иначе могле употребити за утврђене положаје, и да су оне подесне зато и ретке.

Да бисмо упознали дејство таквог положаја, његове погодности и опасности, морамо се запитати, шта може да учини нападач против њега?

а) Нападач може да мимоиђе утврђени положај, своје потхвате да настави, а овај да осматра са више или мање трупа.

Овде морамо да разликујемо два случаја: кад је утврђени положај поседнут главном снагом или само подређеним делом.

У првом случају мимоилазак може нападачу само унеколико помоћи, ако сем браниочеве главне снаге постоји и неки други за њега достижен и одлучно важан предмет за напад, напр., освајање неке тврђаве, престонице итд. Али, и ако такав постоји, он може тежити к њему само у случају да га јачина његове основице и положај његовог комуникациског правца обезбеђују од дејства на његове стратегиске бокове.

Учинимо ли отуда закључак да ли је неки утврђени положај за браниочеву главну снагу оправдан и употребљив, видећемо да ће се то десити само ако је дејство на стратегиски нападачев бок толико очито, да можемо унапред бити сигурни да ће он бити прикован на некој нешкодљивој тачки, или ако нападач нема никакав други циљ који би могао постићи, а због којег би бранилац морао бити забринут. Постоји ли такав циљ, а стратегиски бок нападачев није при томе довољно угрожен, положај се или не може бранити или пак само привидно и покушаја ради, ако нападач буде признао његов значај. Али при том, ако се ово не догоди, увек постоји опасност да се она угрожена тачка никад више не достигне.

Ако је јак положај поседнут само неком споредном снагом, нападачу никад не може недостајати неки други циљ за напад, а овај може бити само непријатељска главна снага. У овом случају је значај положаја ограничен потпуно на дејство, које он може имати на непријатељски стратегиски бок, и везан је за овај услов.

б) Нападач може, ако се не усуди да мимоиђе положај, да овај формално затвори и глађу примора на предају. Ово, међутим, претпоставља два услова: први, да положај нема слободну позадину, а други, да је нападач довољно јак за такво опкољавање. Ако постоје оба ова услова, нападачка војска би, додуше, неко време била неутраписана утврђеним логором, али би цена, коју би бранилац за ову погодност имао да плати, била и губитак одбранбених снага.

Отуда, дакле, произлази да ће се главна снага поставити у такав утврђени положај само:

аа. — Кад постоји потпуно осигурана позадина (Торес-Ведрас).

бб. — Кад се предвиђа да непријатељска надмоћност неће бити довољно велика, па да нас у нашем логору формално затвори. Ако би непријатељ ово ипак учинио и поред недовољне надмоћности, ми бисмо били у стању да насрнемо из логора са извесним успехом и да га појединачно тучемо.

вв. — Кад се може рачунати на помоћ, као Саксонци код Пирне 1756, и као што се уствари десило 1757 године после битке код Прага, пошто је сам Праг требало сматрати само као утврђен логор, у који се

принц Карло не би затворио, да није знао да га моравска армија може ослободити.

Један је, дакле, од ова три услова потпуно неопходан, кад треба правдати постављање главне снаге у један утврђен положај; па ипак се мора признати да за браниоца оба последња услова већ воде блиској и великој опасности.

Али, ако је реч о мањем одреду, који може у сваком случају бити жртва за добро целине, тад отпадају ови услови и преостаје само питање да ли ће се таквом жртвом заиста избеги веће зло. Ово ће, истина, бити редак случај, али није нешто што се не може замислiti. Утврђен логор код Пирне спречио је Фридриха Великог да нападне Чешку још 1756 године. Аустријанци су тада били тако мало спремни, да је губитак ове краљевине изгледао несумњив, и можда би с тиме био скопчан и већи губитак у људима него оних 17.000 савезника који су капитулирали у логору код Пирне.

в) Не постоји ли за нападача ниједна од могућности наведених под а) и б), ако су, дакле, испуњени услови које смо поставили при томе за браниоца, нападачу не преостаје ништа друго, него да застане пред положајем као пас пред гомилом коћушака, да се одвајањем делова што је више могуће прошири по земљи и да, задовољавајући се овом малом и не баш одлучујућом коришћу, препусти будућности праву одлуку о поседу тога краја. У овом случају положај је потпуно испунио свој задатак.

3. — Утврђени логори код тврђава. Они припадају, како је већ речено, утолико класи утврђених положаја уопште, уколико имају задатак да заштите, не простор, већ оружану снагу од непријатељског напада, и заправо се од оних само по томе разликују што са тврђавом чине нераздвојну целину, а тиме, наравно, добијају много већу снагу.

Али из тога произлазе још и ове особености:

а) Они могу имати још и нарочити задатак, да или потпуно оне могућавају или веома отежавају опсаду тврђаве. Овај задатак може да заслужује велике жртве у људству, ако је то место пристаниште, које се не може затворити; у сваком другом случају треба се прибојавати да ће тврђава ипак глађу сувише рано бити принуђена да падне, те да не заслужује жртву већих маса трупа.

б) Утврђени логори код тврђава могу бити уређени за мање јединице него оне у слободном пољу. Четири до пет хиљада људи могу под зидовима тврђаве бити несавладиви, док би у пољском рату били изгубљени и у најјачем логору на свету.

в) Они могу бити употребљени за прикупљања и оспособљавања оружаних снага, које још немају довољно солидности у себи, да би се смеле пустити у додир са непријатељем без заштите тврђавских бедема; то су регрутни, резервни војска итд.

Поменути логори би се, дакле, као многострано корисна мера, могли увек препоручити кад не би имали изванредно незгодну страну што тврђави више или мање шкоде ако се не могу снабдити поса-

дом; а тврђаву увек снабдевати посадом, која би донекле била дољна и за утврђени логор, било би претежак услов.

Зато смо врло склони да их препоручимо само за приморска места, а у свима другим случајевима да их сматрамо више штетним него корисним.

Ако на крају треба да изразимо своје мишљење једним општим закључком, то су утврђени положаји:

1. — утолико потребнији, уколико је мања земља, уколико је мање простора за повлачење;

2. — утолико мање опасни, уколико се сигурније може рачунати на помоћ и ослобођење било другим оружаним снагама или зимом, било народним устанком или немаштином итд.;

3. — утолико ефикаснији, уколико је слабија елементарна снага непријатељског удара.

Глава четринаеста

БОЧНИ ПОЛОЖАЈИ

Само зато да би се овај, у свету уобичајених војничких идеја, толико истицани појам овде лакше нашао, ми смо му као и у речничима посветили нарочиту главу, јер не верујемо да се тим означава нешто самостално.

Сваки положај, који треба да остане поседнут и онда кад га непријатељ мимође, претставља бочни положај, јер од онога тренутка кад непријатељ ово изврши, такав положај не може имати никакво друго дејство него оно у правцу непријатељског стратегиског бока. Неминовно су, dakле, сви утврђени положаји једновремено и бочни положаји, јер, пошто не могу бити нападани, а противник је упућен на мимоилазак, они могу добити своју вредност само дејством на његов стратегиски бок. Какав је прави фронт утврђеног положаја, да ли је он паралелан са непријатељским стратегиским боком, као код Колберга, или управан на њега, као код Бунцелвица и Дрисе, потпуно је свеједно, јер утврђен положај мора да има фронт на све стране.

Али може се и у једном положају, који се може напасти, појавити жеља да се он задржи и кад га непријатељ мимође, чим он, наиме, по својој ситуацији пружа тако добру отступницу и комуникације, да се не само може извести осетан напад на стратегиски бок нападачев, него да непријатељ, забринут за своју сопствену отступницу, није у стању да нам нашу потпуно пресече. Без овог последњег, ми бисмо, пошто нам положај није утврђен, тј. пошто може бити нападнут, били у опасности да се тучемо без могућности за повлачење.

Година 1806 даје нам очигледан пример. Распоред пруске војске на десној обали Сале могао је у односу на Бонапартино наступање преко Хофа постати потпуно бочним положајем, да се, наиме, фронт окренуо према Сали и да се у овом положају очекивало шта ће даље да буде.

Да ту није било онакве несразмере физичких и моралних снага, да се на челу француске војске налазио само један Даун, пруски положај је могао показати најсајније дејство. Да се мимоиђе, било је потпуно немогуће, то је сам Бонапарта признао, пошто се одлучио да га нападне; да му пресече отступницу, ту ни сам Бонапарта није потпуно успео, и при мањој несразмери физичке и моралне снаге било би то исто тако мало препоручљиво, као и мимоилажење, јер пруска војска беше савлађивањем свога левог крила у много мањој опасности него француска савлађивањем свога. Чак и поред физичке и моралне несразмере оружаних снага, одлучно и смотрено вођење могло је дати још велике наде на победу. Ништа не би спречило војводу од Брауншвајга да 13-ог предузме мере како би се 14-ог у зору нашло 80.000 људи према оних 60.000, које је Бонапарта код Јене и Дорнбурга водио преко Сале. Иако ова надмоћност и стрма долина Сале иза леђа Француза не би били довољни да се задобије одлучна победа, то се, ипак, мора рећи да би то по себи био врло повољан резултат, и да, кад се таквим резултатом није могло постићи никакво срећно решење, на овом терену уопште није требало мислити ни на какво решење, већ се даље повлачити, тиме себе јачати, а непријатеља ослабити.

Пруски положај на Сали могао се, дакле, иако подесан за напад, сматрати као бочни положај према друму који иде преко Хофа; само што ову особину није имао апсолутно као ни ма који други положај који се може нападати, јер он постаје то тек кад се непријатељ не усуди да га нападне.

Још мање би одговарало јасној претстави ако би и оним положајима, који не могу да издрже мимоилажење, а из којих бранилац због тога жели да навали на нападача с бока, дали име бочних положаја и то само зато што се напад врши с бока. Овај напад с бока једва да има неке везе са самим положајем, или бар не произлази, углавном, из његових особина, као што је то случај са дејством на стратешки бок.

Из овога излази, уопште, да нема шта ново да се утврди о особинама бочног положаја. Само, овде је згодно место за неколико речи о карактеру ове ствари. О правим утврђеним положајима овде није реч, пошто смо о овима већ довољно говорили.

Бочни положај, могућ за напад на њ, веома је ефикасан, али баш зато и опасно средство. Ако се њиме нападач спутава, постигнуто је велико дејство незнјатним напором; то је притисак малим прстом на дугачку полуту оштрих клешта. Али, ако је дејство преслабо, ако нападач не буде задржан, онда је бранилац више или мање жртвовао своју отступницу и мора, или журно и заобилазним путевима, дакле, под врло незгодним околностима, покушати да се спасе, или је изложен опасности да се бије без отступнице. Противу дрског, морално надмоћног противника, који тражи потпуно решење, ово је средство, дакле, веома рисканто и ни у ком случају на свом месту, како то сведочи горе наведени пример из 1806 године. Напротив, према опрезном противнику, и у чисто осматрачким ратовима, може се сматрати као једно од најбољих средстава које може да употреби талентован бранилац.

Одбрана Везере од стране војводе Фердинанда, на положају на левој обали реке, и познати положаји код Шмотзајфена и Ландсхута за то су примери. Истина, последњи указује у исто време на опасност због погрешне примене у катастрофи Фукеовог корпуса 1760 године.

Глава петнаеста ОДБРАНА У ПЛАНИНИ

Утицај планинског земљишта на ратовање веома је велик, дакле, врло је важан предмет за теорију. Пашто овај утицај уноси у ратовање успоравајући принцип, он, пре свега, припада одбрани. Ми ћемо га, дакле, овде претести не задржавајући се на ужем појму одбране у планини. Пашто смо при разматрању овога предмета у понеким тачкама нашли резултат, супротан уобичајеном мишљењу, мораћемо по нешто да рашичлањавамо.

Најпре ћемо размотрити тактичку природу предмета, да бисмо добили тачку на коју ћемо надовезати стратегиску.

Бескрајна тешкоћа у маршевању са великим колонама по планинским путевима, изванредна снага, коју добија мало одељење услед стрмина које штите његов фронт, и кланаца лево и десно на које се може ослонити, то су неоспорно две главне околности које су одбрани у планини одвајкада давале тако оште право на ефикасност и снагу, да су само особености у наоружању и тактици извесних времена одвраћале од ње масе оружаних снага.

Кад се нека колона у змијастим линијама мучно вијуга уз брдо кроз тесне клисуре и као пуж се помиче преко њега, када топчије и возари шибају уморну стоку, уз псовке и вику, кроз неравне кланце; када се свака поломљена кола морају с неизрецивом муком извлачiti, док позади све застаје, псује и куне, онда сваки мисли у себи: е, сад треба само непријатељ са неколико стотина људи да дође и да све најурй. Отуда и потиче што историчари говоре о теснацима, где би шака људи могла да задржи читаву војску. Међутим, свако ко познаје рат, зна, или би требало да зна, да такав покрет кроз планину, мало или никако, не треба мешати са нападом на њу, и да је зато погрешно према овој тешкоћи закључивати да је напад скопчан са још много већом тешкоћом.

Природно је да тако закључује неискусан човек, а скоро исто тако је природно да се ратна вештина у извесно време сама заплела у ову заблуду. Ова појава била је тада искусном ратнику скоро исто тако нова као и лаику. — Пре Тридесетогодишњег рата, код дубоких поредака у бици, код многобројне коњице, несавршеног ватреног оружја и других особености, било је искоришћење јаких препрека на земљишту врло необична ствар, а формална одбрана у планини, бар са редовним трупама, скоро немогућа. Тако да је поредак у бици постао развучен, а пешадија и њено ватreno оружје главна ствар, помислило се на брегове и долине. Али је прошло сто година, наиме, до средине осамнаестог столећа, пре но што се то развило до највишег степена.

Друга околност, наиме, велика отпорност коју добија мало одељење на тешко пролазном положају, била је још више у стању да створи закључак о великој снази одбране у планини. Треба напростио, тако је изгледало, такво одељење само помножити извесним бројем, да би се од једног батаљона начинила војска, а од једног брега читава планина.

Очевидно, мала јединица при добром избору положаја у планини добија необичну снагу. Трупа, коју би у равници распршило неколико ескадрона и која би морала бити срећна ако се журним бекством спасе од разбијања и ропства, у планини је у стању, могло би се рећи, да са неком врстом тактичке држности иступи против целе армије и да од ње затражи ратничку почаст за методичан напад, заобилазак итд. Како она добија ову отпорност због препрека на прилазу, помоћу крилних ослоних тачака, услед нових положаја на које наилази у свом повлачењу, то треба да изложи тактика. Ми сматрамо да је то дато искуством.

Било је врло природно што се мислило да више таквих чврстих јединица, постављених једна поред друге, морају дати врло јак фронт који се скоро и не може напасти, и да је онда главно осигурати се само од заобиласка. Ово се пак постиже, ширећи се десно и лево толико, док се не нађу ослоне тачке које одговарају важности целине, или док не би било вероватно да је самом ширином фронта створено обезбеђење против заобиласка. Планинско земљиште је за то нарочито згодно, јер пружа толико положаја, један лепши од другог, да се већ због тога не зна где треба да се прекине. Свршило се, дакле, тиме, што су на извесној ширини поседани одговарајућим јединицама и брањени сви улази у планину, колико год их има; и, ако се десет или петнаест поједињих малих јединица заузме простор од неких десет миља и више, сматрало се да ћемо, најзад, бити мирни од омрзнутог заобилажења. Понешто је изгледало да су ове поједиње јединице помоћу непролазног земљишта (јер се колонама не може маршевати ван путева) уско повезане, мислило се да је према непријатељу подигнут гвозден зид. Да баш буде све учињено, задржало се још неколико батаљона, неколико коњичких батерија и туце ескадрона коњица у резерви, за случај да неким чудом негде заиста дође до пробоја.

Да је овакво мишљење потпуно историска чињеница, нико неће порицати, али да смо већ потпуно напустили ове грешке, то се ипак не може тврдити.

Ток, који је узео развитак тактике од средњег века на овамо услед све већег бројног стања војске, такође је допринео да се планинско земљиште у овом смислу увуче у војне операције.

Главни је карактер одбране у планини потпуна пасивност; пре тоја што су војске добиле садашњу покретљивост била је тенденција ка одбрани у планини са овог гледишта прилично природна. Али, војске су посталаје све веће и због ватре биле су све више распоређене у дугачке, отанчане линије, чија је повезаност била врло вештачка, кретање врло тешко, а често и немогуће. Распоређивање овакве вештачке ма-

шине захтевало је често и пола дана, а пола битке и скоро све што се сада обухвата у плану за битку, одлазило је на то. По завршеном оваквом послу било је тешко изменити нешто, ако би наступиле извесне промене; отуда је произлазило да је нападач, који се доцније развијао, могао да изведе свој развој с обзиром на положај браниоца, а да овај није могао да одговори новим мерама. Напад је добио, дакле, општу надмоћ, а одбрана ово није могла друкчије да надокнади него да потражи заклона иза земљишних препрека, а оваквих није било никде од толико општег утицаја као на планинском земљишту. Тежило се, дакле, такорећи, спајању војске са неким одличним земљишним отсеком, и тада би обое имали заједнички задатак. Батаљон би бранио брдо, а брдо батаљон. Тако је пасивна одбрана кроз планинско земљиште добила велику снагу, и у самој ствари није се појавило никакво веће зло, сем што се још више губила слобода кретања; међутим, и онако се није знало шта да се с њом посебно уради.

Где два непријатељска система утичу један на други, ту увек изложена страна, тј. слабост једне навлачи на себе ударце друге. Стоји ли бранилац на положајима који су по себи јаки и несавладиви, упоран и као прикован, нападач ће зато вршити дрске заобиласке, јер нема шта више да брине за своје сопствене бокове. То се и дешавало. — Такозвано турнирање дошло је ускоро на дневни ред. Да би се оно сузбило, положаји су се све више и више ширили, али тиме су постали на фронту слабији, а напад је изненада усмерен супротним правцем: уместо да својим ширењем наткриљује, нападач је сједињавао своје масе на једну тачку и пробијао линiju. Такав је облик отприлике имала одбрана у планинама у новијој историји ратне вештине.

Напад је, дакле, поново био добио надмоћност, и то услед све веће покретљивости; само је у овој могла и одбрана да нађе помоћи. Али планинско земљиште по својој природи противи се покретљивости, и зато је цела одбрана у планини, ако тако смоemo да се изразимо, пре трпела пораз, сличан онима који су у ратовима револуције толико пута доживеле војске спутане њеним прописима.

Али, да због једне користи не направимо две штете и да нас река фраза не занесе до тврђења која у стварном животу саме прилике обарају по хиљаду пута, треба дејство одбране у планини разликовати према природи случајева.

Главно питање, које овде треба решити, и које најбоље објашњава целу стварност, јесте: да ли отпор, који желимо дати одбраном, у планини треба да буде релативан или апсолутан, да ли он треба да траје само неко време или да се сврши одлучном победом? За отпор у првом случају планинско је земљиште погодно у високом степену и уноси врло велико стварно ојачање; за отпор у другом случају, напротив, углавном је попунно неподесно или пак подесно само у неким нарочитим случајевима.

У планини је свако кретање спорије и теже, зато стаје више времена, а ако се врши у зони опасности, и више људи. Утрошак времена и људства су, међутим, мерило за учињен отпор. Док су, дакле, кре-

тања само ствар нападача, бранилац има одлучну надмоћност; али чим и бранилац треба да примени покрете, ова предност престаје. У природи је саме ствари, тј. у тактичким разлозима, да релативан отпор допушта много већу пасивност него онај који треба да доведе до решења, и да он допушта да се ова пасивност прошири до крајности, тј. до краја борбе, што у другом случају не сме никако да се деси. Отежавајући елеменат планинског земљишта, који као тешко савладива средина слаби сваку позитивну делатност, потпуно је, дакле, подесан за релативну одбрану.

Већ смо казали да мала јединица у планини добија необичну снагу по самој природи земљишта, али, ма да за овај тактички резултат иначе нису потребна даља доказивања, ми ћemo допунити још једним објашњењем. Овде треба, наиме, разликовати релативну од апсолутне малобројности. Кад нека војска, ма какве величине, распореди одвојено један од својих делова, овај може бити изложен нападу целе непријатељске војске, дакле, надмоћној снази према којој је он сам слаб. Ту редовно не може бити циљ апсолутан, већ само релативан отпор. Уколико је јединица мања у односу према својој и непријатељској целини, утолико је ово више правилно.

Али и она апсолутно мала јединица, тј. јединица која нема јачег непријатеља противу себе, која би, дакле, смела да помисли на безуслован отпор, на праву победу, у планини ће се сналазити много боље него велика војска, и од јачине земљишта извући ће више од ове, како ћemo то показати нешто ниже.

Дакле, наш је крајњи закључак да мала јединица у планини има велику снагу. Да ће ово у свим случајевима, где треба релативан отпор, бити од одлучујуће користи, јасно је по себи, али, да ли ће бити за апсолутан отпор неке војске исто тако од одлучујуће користи? То ћemo питање претрести сада.

Најпре, питамо: да ли ће фронт, састављен из више таквих јединица, имати сразмерно исту јачину као свака јединица за се, како се то досад обично сматрало? Сигурно неће, јер се оваквим закључком пада било у једну било у другу од две заблуде.

Најпре, често се брка бећпутно земљиште са непролазним. Где се не може маршевати у једној колони, са артиљеријом и коњицом, ту се већином ипак може напредовати са пешадијом; ту се може пренети и артиљерија, јер врло напорна, али кратка крећања у борби не треба мерити мерилом марша. Сигурна веза између поједињих јединица почива, дакле, управо на илузији, и зато су њихови бокови угрожени.

Или се опет сматра да је ред малих јединица, које су на свом фронту врло јаке због тога и на боковима исте јачине, пошто су клисура, литица итд. сасвим добре ослоне тачке за њих. Али зашто су то? Никако због тога што заобилазак чине немогућим, већ због тога што њиме изазивају утрошак времена и снаге, сразмеран дејству саме јединице. Непријатељу, који хоће и мора да заобиђе такву јединицу и поред тешкоћа земљишта, пошто не може да нападне сам фронт, потребно је можда пола дана да ово изведе, па ипак то неће моћи, а да

при томе не даје жртве у људству. Ако је таква јединица подржана, или ако се рачуна на то да даје отпор само извесно време, или, најзад, ако је по снази дорасла непријатељу, то су и крилни ослонци учинили своје, и може се рећи: положај је имао не само јак фронт, већ и јака крила. Али није тако кад је реч о низу јединица, које припадају једном пространом планинском положају. Ту не постоји ниједан од она три услова. Непријатељ удара на једну тачку далеко мотијим снагама, помоћ из позадине је врло слаба, а ипак је потребна апсолутна одбрана. Под овим околностима крилни наслон оваквих јединица не вреди ништа.

На ову слабу страну напад обично управља своје ударе. Напад уједињеном, дакле, врло надмоћном снагом на једну тачку фронта може, додуше, да изазива отпор врло жесток баш на тој тачки, али за целину врло беззначајан; кад се он тавлада, целина је разбијена и циљ је напада постигнут.

Одавде произлази да је релативан отпор у планини уопште већи од оног у равници, да је он код малих одреда сразмерно највећи, али да не расте равномерно са повећањем борбених маса.

Окренимо сад поглед на прави циљ општих великих борби, на позитивну победу, која мора бити и циљ одбране у планини. Чим се за то употреби целина или главна снага, тада се, eo ipso, одбрана у планини претвара у одбранбену битку у планини. Битка, то значи употреба свих оружаних снага ради уништења непријатељских, добија сада свој облик, победа постаје циљ борбе. Одбрана у планини при томе постаје подређена, јер она није више циљ, већ средство. Какав ће у овом случају бити однос између планинског земљишта и циља?

Карактер одбранбене битке састоји се у пасивној реакцији на фронту, и потенцирано активној у нашој позадини; али је при томе планинско земљиште оно што кочи. Узрок су томе две околности: прво недостају путеви да би се могло брзо маршевати у свима правцима из позадине напред, па и сам тактички изненади препад биће успораван неравнином земљишта; друго, недостаје слободан преглед над околином и непријатељским покретима. Планинско земљиште, дакле, даје овде непријатељу исте предности, које је нама пружало на фронту, и кочи целу бољу половину отпора. Овде сада поред тога долази и треће, на име, опасност да будемо отсечени. Ма колико повлачење пред целокупним притиском на фронту услед планинског земљишта било згодно, и ма колики губитак у времену оно причињавало непријатељу, ако жели да нас заобиђе, то су ипак баш само предности за случај релативног отпора, и оне не постоје у случају одлучујуће битке, то значи отпора са крајном упорношћу. Додуше, и ту ће трајати нешто дуже док непријатељ својим крилним колонама заузме тачке које угрожавају нашу отступницу или је управо затварају; али, ако их је заузео, тада ту нема више помоћи. Никаква офанзива из позадине не може га више отерати са угрожавајућих тачака; никакав очајнички удар главином неће га савладати на запречним тачкама. Ко у овоме налази

противречност, па мисли да би погодности које нападач има у планини морале користити и ономе ко се пробија, тај заборавља разлику у околностима и приликама. Одред који спречава браниоцу пролаз нема задатак апсолутне одбране, јер су неколико часова отпора вероватно довољни; ту је, dakле, онај случај са малом јединицом. Сем тога, противник нема више сва борбена средства, он је у нереду, недостаје му муниција итд. Dakле, у сваком случају изглед на успех врло је мален и ова опасност чини да се бранилац тога више плаши него свега другог; овај страх делује већ за време битке и слаби сваку жилицу у задиханог рвача. Наступа болесна раздражљивост на боковима, и свака шачица људи, које нападач пушта да фигурирају на каквој пошумљеној коси у нашој позадини, постаје му нова полуга за победу.

Ове незгоде би већим делом нестале, а остале би све погодности, кад би се одбрана у планини састојала у сједињеном распореду војске на неком широком планинском платоу. Овде бисмо могли замислiti и врло јак фронт, врло тешко приступачне бокове, а ипак потпуну слободу у свима покретима у унутрашњости и позадини положаја. Такав положај спадао би у најјаче што постоје. Само то је скоро илузорна замисао, јер ма да је већина планина на билу нешто проходнија него по падинама, ипак је већина висоравни на планинама за овај циљ или сувише мала, или немају такав назив са пуним правом, и више у геолошком него у геометриском смислу.

Како смо то већ рекли, незгоде дефанзивног положаја у планини смањују се код мањих одреда; разлог је у том што они заузимају мањи простор, што им треба мање путева за повлачење итд. Појединачан вис није планина и нема њених незгода. Уколико је јединица мања, утолико ће се више њен распоред ограничавати на поједине гребене и висове и утолико ће мање имати потребе да се заплиће у сплет стрмих усека, покрiven велом шума, — који је извор свих оних незгода.

Глава шеснаеста

НАСТАВАК

Прелазимо сада на стратегиску употребу тактичких резултата који су изложени у предњој глави.

Ту разликујемо ове околности:

1. — планину као бојно поље;
2. — утицај који она, уколико је запоседнута, има на околину;
3. — њено дејство као стратегиске баријере;
4. — обзор, који она заслужује у погледу снабдевања.

Код прве, најважније, околности морамо опет да разликујемо:

- a. — главну битку,
- b. — мање бојеве.

1. — Планина као бојно поље. Ми смо у прошлoj глави показали колико је мало повољно планинско земљиште за

браниоца у одлучујућој бици, а колико је, према томе, пољубично за нападача. Ово је управо противно уобичајеном мишљењу; али шта све неће побркati уобичајено мишљење, колико мало разликује оно и посве различите ствари! На основу изванредног отпора мањих, подређених делова, оно стиче утисак о некој изванредној јачини сваке одбране у планини, и чуди се кад неко ову јачину пориче код главног акта сваке одбране, одбранбене битке. С друге стране, оно је за трен ока готово да у свакој бици, коју бранилац изгуби у планини, види несхватаљиву грешку кордонског рата, без обзира на природу ствари и њихов неизбежан утицај. Не устручавамо се да таквом мишљењу просто противречимо; напротив, морамо приметити да смо своје тврђење, на своје велико задовољство, нашли код једног писца, кога овде из многих разлога морамо ценити; то је надвојвода Карло, у делу о ратовима од 1796 и 1797 године, добар историчар, добар критичар, а пре свега добар војсковођа, све у једном лицу.

Ми можемо, дакле, само жалити положај слабијег браниоца, — који је све своје снаге прикупио с муком и највећим напрезањем, да би нападачу у једној отсудној бици показао дејство своје љубави према отаџбини, свог одушевљења и мудре разборитости, и на кога су управљени сви погледи са напрегнутим очекивањем, — ако он мора да тражи положај у замраченом и многоструком застртом планинском земљишту, да би се, спутан јогунастим земљиштем при сваком покрету, изложио хиљадама могућих препада свог надмоћног противника. Само, на једној јединој страни, његова интелигенција има широко поље, а то је, што је могуће боље искоришћавање свих препрека на земљишту. То, међутим, води баш на руб опасног кордонског рата и он се мора по сваку цену ослободити тога. Дакле, далеко од тога да у случају одлучујуће битке гледамо у планинском земљишту прибежиште за браниоца, много пре бисмо саветовали војсковођи да га избегава до крајњих граница.

Истина, ово је понекад немогуће; битка ће тада неминовно имати далеко друкчији карактер него у равници; положај ће бити много раззвученији, у већини случајева два или три пута дужи; отпор пак много пасивнији, а противнапад много слабији. То су утицаји планинског земљишта, а ови се не могу избећи. Одбрана, међутим, у таквој бици ипак не треба да пређе просто у планинску одбрану, већ претежни њен карактер треба да буде само у прикупљеном распореду оружаних снага у планини, где се све збива у једној борби, већином пред очима једног војсковође и где има доволно резерви, да решење буде нешто више него што је само одбијање, само као неко истурање штита. Овај услов се не сме пропустити, али га је тешко испунити, и прелаз у праву планинску одбрану тако је близу, да се не морамо чудити ако се он тако често дешава. Сем тога, он је толико опасан да теорија не може довољно да одвраћа од њега.

Толико о одлучујућој бици са главном снагом.

За бојеве од подређеног значаја и важности, напротив, планина може да буде бескрајно корисна, јер при томе није важан апсолутан стпор и нису за то везане никакве одлучујуће последице. Можемо то себи представити јасније ако набројимо циљеве овакве акције:

а. — Просто добитак у времену. Овај циљ се сто пута појављује, сваки пут већ код одбранбене линије, створене ради нашег обавештавања; осим тога у свима случајевима где се очекује помоћ.

б. — Одбијање неке просте демонстрације или неког малог споредног потхвата непријатељевог. Ако је извесна област заштићена планином, а ова брањена трупама, то ће ова одбрана, ма како била слаба, увек бити довољна да спречи непријатељска крстарења и друге мале потхвате ради пљачке у овој области. Без планине био би немогућ један овакав слаб ланац.

в. — Властита демонстрација. Још ће дugo трајати док наше претставе о планини постану исправне. Све дотле ће увек бити противника који се ње плаше и у својим потхватима уступку пред њом. У таквом случају може, дакле, и главна снага бити употребљена за одбрану у планини. У ратовима без великог замаха и покрета ово ће се често догађати, али тада увек претстоји услов да се не намерава главна битка у овом планинском положају, нити је дата могућност да будемо принуђени на то.

г. — Уопште је планинско земљиште подесно за све положаје, где се не прижељкује главна борба, јер су ту сви појединачни делови јачи, а само је целина као таква слабија; осим тога, ту не можемо лако бити изненађени и принуђени на одлучну борбу.

д. — Најзад, планине су прави елемент наоружаног народа. Али народни устанци морају увек да буду помагани малим деловима војске; насупрот томе, изгледа да близина велике војске незгодно утиче на њих; због тога, дакле, неће увек бити разлога да се са војском пође у планине.

Толико о планини у односу на борбене положаје који се у њој појављују.

2. — Утицај планине на околно земљиште. Попшто је, како смо видели, лако да се на планинском земљишту слабим деловима осигурају већи простори, јединицама, које се на приступачном земљишту не би могле одржати, већ би биле изложене сталној опасности; попшто је свако напредовање у планини, ако ју је непријатељ посео, много спорије но у равници, те са овим не може ићи у корак, то произлази да је код планинског земљишта много више него код других једнако великих простора важно питање ко њиме господари. На отвореном земљишту господар се може свакога дана мењати; само напредовање јаким снагама приморава непријатељске да нам препусте потребно земљиште. Али у планини није тако. Овде је и са много мањим снагама могућ знатан отпор, и зато су нам, да бисмо постали господари тога земљишта, увек потребни сопствени нарочити потхвати, који често захтевају знатан утрошак снаге и времена — кад год нам је потребан земљишни отсек неког планинског предела. Дакле, и када планина није позорница главних операција, ипак се не може сматрати, као код приступачнијег земљишта, да она зависи од те позорнице и да је заузимање и господарење планинским крајевима последица нашег напредовања, која долази сама по себи.

Планинско земљиште има, дакле, много већу самосталност, његов посед је сигурнији и мање променљив. Ако се још дода да планински крај, према својој природи, са својих падина према равници пружа добар преглед, док он сам увек остаје застрт као ноћном тамом, појмиће се, што свака планина за онога ко је не држи, а ипак с њоме долази у додир, увек изгледа непресушни извор штетних утицаја, скривена ковница непријатељских снага, и да ће то бити највише онда ако је непријатељ планину не само посео, већ му она и припада. И најмањи одреди смелих партизана¹⁾ налазе тада у њој прибежиште, ако су гоњени, и могу онда несметано опет да избију на некој другој страни; најјаче колоне могу се у њој неопажено приближити, а наше оружане снаге морају се увек држати на знатном отстојању од планине, ако неће да западну у досег њеног доминирајућег утицаја и у неравну борбу са препадима и ударима на које не могу одговорити.

На овај начин свака планина врши до извесне даљине знатан утицај на земљиште које лежи ниже. Да ли овај утицај делује тренутно, напр., у бици (као код Малча на Рајни 1796 године), или тек после дужег времена, противу комуникациских праваца, зависи од просторних прилика; а да ли решењима, која се догађају у долини или равници, може бити надјачан и уништен или не, то зависи од сразмере оружаних снага.

Бонапарта је 1805 и 1809 године продирао ка Бечу не бринући се много за Тирол; али Моро је 1796 године морао напустити Швајцарску углавном због тога, што није био господар планинског земљишта, те је морао употребити сувише снага за њихово осматрање. У ратовима, у којима постоји равнотежа снага, нећемо се изложити трајној незгоди неке планине којом господари непријатељ; тежићемо зато да освојимо и задржимо онај њен део, који нам је потребан према правцу главних линија нашег напада, и зато се обично и дешава да је у таквим случајевима планина главно поприште појединих малих бојева између обе војске. Али се морамо чувати да ову ствар не преценимо и планину сматрамо у сваком случају као кључ целине, а њен посед као главну ствар. Где је у питању победа, ту ова претставља главну ствар, а кад је она извојевана, уређење осталих односа може се вршити према указаним потребама.

3. — Планина посматрана као стратегиска баријера. Овде морамо разликовати два односа:

Први је опет одлучујућа битка. Може се наиме, планина посматрати као река, то значи као препрека са одређеним прилазима која нам даје прилике за победоносну борбу тиме што непријатељску снагу у напредовању дели, ограничава је на извесне путеве, и тако нама омогућава да својом снагом распоређеном компактно иза планине, нападнемо један део непријатељских снага. Пошто нападач при пролазу кроз планину, и када све остале обзире стави на страну, већ због тога не може да остане у једној колони, јер би се изложио опасности да ће се упустити у одлучну битку имајући један једини пут за отступање, то

¹⁾ Овај израз налази се у оригиналу. — Прим. ред.

ће, свакако, овај метод бити условљен околностима од битног значаја. Али, пошто су појмови о самим планинама и о излазима из планине врло неодређени, то се код ове мере све своди на услове земљишта; и она се може бележити само као могућа. При томе се не смеју заборавити ни ове две незгоде: прва је, што непријатељ, који је претрпео удар, у планини брзо нађе заштите; а друга, што је он господар доминирајућег земљишта. Ова друга, додуше, није одлучујућа, али је ипак увек незгодна за гониоца.

Нама није позната ниједна битка која би била вођена под таквим околностима, сем ако се не рачуна ту битка против Алвинција 1796 године. Али да може наступити такав случај, јасно показује Бонапартин прелаз преко Алпа 1800 године, где га је Мелас могао, а и требало је да га нападне свом снагом пре сједињења његових колона.

Други однос, који може имати планина као препрека, јесте онај према непријатељским комуникацијама, наиме, ако их пресеца. Без обзира на пролазе утврђене форовима и на дејства од стране наоружаног народа, могу рђави планински путеви, за време рђавих сезона, већ и сами довести војску до пропasti и не ретко дати повода за повлачење, пошто су претходно исисали војску до сржи. Дођу ли уз то и честа крстарења партизанских одреда или чак и народни рат, непријатељска војска бива принуђена на велика деташовања и, најзад, на распоређивање утврђених одреда по планини, те тако заплетења у најнеповољнију ситуацију која се може појавити у нападном рату.

4. — Планина у односу на снабдевање војске. Ова ствар је врло проста и разумљива сама по себи. Највећа корист, коју бранилац у овом погледу може имати, наступиће кад нападач мора да се заустави у планини или бар мора да је остави иза себе.

Ова разматрања о одбрани у планини која у основи обухватају цео планински рат, а чији рефлекси бацају и на нападни рат у овом погледу светлост, неће се због тога сматрати за неправилна и непрактична, што се у планини не може стварати равница нити од равнице планина, док избор војишта зависи од толико других ствари, па изгледа као да само мало простора преостаје за обзире овакве врсте. При великим сразмерама наћи ће се да овај простор није тако мали. Ако је реч о распореду и дејству главне снаге, и то у тренутку одлучујуће битке, могу неколико маршева више, напред или назад, извући војску из планинског земљишта у равницу и одлучно концентрисање главних маса у равници може неутралисати суседну планину.

Сада ћемо светлост, расуту на овај предмет, још једном прикупити у жижу, у једну јасну слику.

Тврдимо, и мислимо да смо доказали, да је планина, како у тактици тако и у стратегији, за одбрану углавном неподесна, и под одбраном ту разумемо одлучујућу одбрану, од чијег успеха зависи питање да ли ћемо задобити или изгубити земљу. Она одузима преглед и спречава кретање у свима правцима; приморава на пасивност и приморава да се затвори сваки прилаз, услед чега се увек, више или мање, развије кордонски рат. Треба, дакле, са главном снагом, где год је то

могуће, избегавати планину; оставити је по страни, или пред собом или за собом.

За подређене задатке и циљеве, напротив, мислимо да планинско земљиште пружа ојачавајући принцип, а по ономе што смо о томе говорили неће се сматрати за противречност ако утврдимо да је она право прибежиште за слабога, тј. онога који не сме више да тражи апсолутно решење. — Овај услов, који на планинском земљишту имају само помоћне јединице, поново искључује главну снагу са таквог земљишта.

Али сва ова разматрања тешко ће се одржати према чулним утисцима. У понеким случајевима машта ће не само у неискусних, већ и оних који су искусили неки рђав метод у ратовању, добити тако надмоћне утиске о потешкоћама које планинско земљиште као чвршћи, отпорнији елемент супротставља свима покретима нападачевим, да ће они имати муке, а да наше мишљење не назову врло чудним парадоксом. Али, при свим општим разматрањима појавиће се на место чулних утисака историја последњег столећа са својим карактеристичним ратовањем, и мало њих ће одлучно поверовати да Аустрија своје земље не може лакше бранити против Италије него према Рајни. Напротив, Французи ће се још дugo у овом, као и у другим случајевима, истицати тактом свог искусног просуђивања, јер су двадесет година ратовали под енергичним и безобзирним руководством па имају увек пред очима његове срећне успехе.

Према томе би, дакле, држава била више заштићена отвореним земљиштем него планинама: Шпанија би била јача да нема својих Пиринеја, Ломбардија неприступачнија без Алпа, а равна земља, напр., Северна Немачка тежа за освајање него нека планинска. Уз ове погрешне закључке надовезаћемо своје последње примедбе.

Не тврдимо да би Шпанија без својих Пиринеја била јача него са њима, већ да ће шпанска војска, која се осећа довољно јаком за одлучујућу битку, боље учинити ако се распореди концентрисано иза Ебра, него ако се расподели на оних петнаест прелаза на Пиринејима. Тиме, међутим, утицај Пиринеја на рат још дugo не би био отстранен. Исто тврдимо и за неку италијанску војску. Ако се расподели по високим Алпима, била би савладана од сваког одлучног противника, немајући избор ни за победу ни за пораз, док би у равници код Торина имала шансу као свака друга војска. Али због овога нико неће веровати да је нападачу пријатно прелазити планински масив као што су Алпи и оставити га за собом. Уосталом, овом главном битком у равници и не искључује се привремена одбрана планине мањим снагама, која се може саветовати код таквих масива као што су Алпи и Пиринеји. Најзад, врло смо далеко од тога да освајање равне земље сматрамо лакшим од брдовите, па било да једна једина победа потпуно разоружа непријатеља. После овакве победе наступа за освајача стање одбране, где њему планинско земљиште мора постати исто тако незгодно, ако не и незгодније, него што је било браниоцу. Ако рат, дакле, потраје даље, ако дође помоћ споља, ако народ устане на оружје, тада се све ове реакције још повећавају услед планинског земљишта.

Код овога предмета је као и код диоптике; сlike постају светлије, ако се предмет у извесном правцу креће; али не колико год се жели, већ док не достигну жижу, преко које све бива изокренуто.

Ако је одбрана у планини слабија, то би могло бити повод за нападача да се упути првенствено тамо. Али ово ће се ретко десити, јер тешко ће око снабдевања и путева, затим неизвесност да ли ће противник примити главну битку управо у планини, па и то да ли ће своју главну снагу распоредити по њој, у врло великој мери држе равнотежу овој могућој погодности.

ГлавА СЕДАМНАЕСТА

НАСТАВАК

У петнаестој глави говорили смо о природи борби у планини, у шеснаестој о употреби коју стратегија од ње може да чини; при томе смо се чешће срели са појмом праве одбране у планини, а да се нисмо задржавали код облика и начина те мере. Овде ћемо их ближе размотрити.

Пошто се планине често простиру по земљишној површини као траке и појасеви, па стварају вододелнице, растављају, дакле, целе речне системе, и пошто се овај облик целине понавља у њеним деловима, јер се ови одвајају од главног масива као изданци и гребени и онда образују вододелнице за мање речне системе, то се претстава о одбрани планине, наравно, ослањала пре свега на преовлађујући облик више дуге но дубоке препреке, која се простире као нека велика баријера. Ма да досад у геологији још није ништа коначно утврђено о постанку планина и законима њихових облика; ипак, у сваком случају, најкраће и најсигурније показује њихов систем сам ток воде. Било да њени утицаји имају учешћа у овом систему (процесом ерозије) било да је ток воде последица овог система. За то је било и природно да се при замисли одбране у планини узме ток воде као вођа. Водени ток не треба да се сматра само као природан нивелман, којим се потпуно упознаје опште надвишавање, дакле, општи профил земљине површине, већ и долине које је створила вода треба сматрати као најприступачније путеве ка врховима, јер је, у сваком случају, у погледу дејства ерозије толико утврђено да она тежи за изједначенjem неједнакости падина у правилну криву линију. Из тога би, дакле, произишла таква претстава одбране у планини, да би се планина, кад је одбранбеном фронту отприлике паралелна, сматрала као велика препрека за прилаз, као нека врста бедема, чије пролазе чине долине. Права одбрана дала би се, дакле, на гребену овога бедема, тј. на ивици висоравни која се налази на планини, а главне долине би попреко пресецала. Кад би главни правац планине ишао више управно на одбранбени фронт, одбрана би се дала на линији која би ишла једним од главних огранака паралелно главној долини и која би се пењала до главног гребена, који би требало сматрати као завршну тачку.

Ми смо изложили ову шему одбране у планини према геолошкој структури, јер је она заиста теорији неко време лебдела пред очима, те је у такозваној науци о земљишту слила законе ерозије са ратовањем.

Али ту је све толико пуно погрешних претпоставки и нетачних супституција да од оваквог гледишта стварно остаје сувише мало да би могло послужити за стварање некаквог систематског исходишта.

Главни гребени су код правих планина и сувише дивљи и беспутни да би се на њима могле распоредити знатне масе трупа; са низним гребенима то је често исто тако, а често су сувише кратки и неправилни. Висоравни се не налазе на свима планинским гребенима, а где их има и њином су уске и при томе врло дивље; штавише, мало је планина, које, тачније посматране, образују непрекидан главни гребен и на странама имају падину, која би у извесној мери могла важити као коса површина или бар нагиб у облику терасе. Главни гребен је вијугав, кријудав и распуцан; снажни огранци пуштају се у повијарцима ка равници, а често се уздижу баш на својим крајњим тачкама до знатније висине него што је висина самог главног гребена. Испред њих су предгорја и ова стварају велике долине које се не слажу са системом. Уз то долази да тамо, где се више планинских гребена укрштају, или у тачки где више њих почињу, уске пруге или појасеви потпуно престају и уступају место воденим и планинским правцима у облику зрака.

Отуда већ произлази оно што ће сваки који је посматрао планинске масе у овом смислу још јасније осетити: како идеја систематског распореда пада и колико би то било мало практично кад би се она хтела узети као основна идеја за рад. Али, треба имати на уму још једну важну чињеницу из области ближе примене.

Погледамо ли добро још једном тактичке појаве рата у планини, јасно је да се у њима појављују два елемента, наиме: прво, одбрана стрмих падина, а друго, узаних долина. Ово последње, што често, чак и већином, омогућује веће дејство у самом отпору, не може се довести у склад са фронтом распореда на главном гребену, пошто је за то често неопходно поседање саме долине, и то више при њеном изласку из планинске масе него на њеном почетку, јер је тамо дубље усечена. Осим тога, ова одбрана долине пружа могућност да се планинско земљиште и тада брани кад се на самом гребену не може извршити никакав распоред; она, дакле, обично игра утолико већу улогу, уколико је виша и беспутнија планинска маса.

Из свих ових разматрања произлази да замисао о једној, више или мање правилној одбранбеној линији, која би се слагала са једном од основних геолошких линија, треба потпуно напустити и да планину треба сматрати само као површину проткану разним неравнинама и препрекама, чије делове ваља употребљавати колико год то допуштају околности. Према томе, геолошке линије земљишта, иако су за јасно познавање склопа планинских масива неопходне, ипак се мало истичу код одбранбених мера.

Ни у Аустријском рату о наследство, ни у Седмогодишњем рату, ни у ратовима Револуције не налазимо распореде који би обухватали

цео планински систем и код којих би одбрана била вршена по његовим главним линијама. Никад не налазимо војске на главном гребену него увек на падини, час више, час ниже, сад у овом, сад у оном правцу; паралелно, управно и косо; поред воденог тока или препреке; код виших планина, као што су Алпи, штавише, и дуж целе долине; код мањих, као што су Судети (а то је највећа аномалија), на половини падине окренуте браниоцу, дакле, имајући главни гребен пред собом. Такав је био положај Фридриха Великог 1762 године кад је штитио опсаду Швајдница, а пред фронтом свога логора имао планину Хое Ојле.

Чувени положаји у Седмогодишњем рату код Шмотзајфна и Ландсхута били су, углавном, дубоко у долинама; исти је случај са положајем код Фелдкирха у Форарлбергу. У ратовима од 1799 и 1800 године главне групације, како Француза тако и Аустријанаца, увек су стајале у самим долинама, не само попречке да би их затвориле, већ и по целој њиховој дужини, док гребени или нису никако поседани, или само са неколико појединачних делова.

Виши алписки гребени су, наиме, тако беспутни и дивљи, да је немогуће да се поседну јачим трупним масама. Ако безусловно желимо да имамо оружаних снага у планини како би се њоме господарило, не остаје ништа друго него да се поставе у долинама. На први поглед ово изгледа апсурдно, јер се према уобичајеним теориским претпоставкама каже: висине владају долинама. Само то није баш тако. Гребени су приступачни само на мало путева и стаза и са ретким изузетком само за пешадију, јер су друмови само по долинама. Непријатељ би се могао, дакле, појавити са пешадијом само на појединим висинским тачкама; али за успешно дејство пушчане ватре са планина даљина је сувише велика, и тако је у долини мање опасно но што то изгледа. Истина, таква одбрана долине је изложена другој великој опасности, наиме, да буде отсеченa. Непријатељ, додуше, може само са пешадијом и само полако и са великим напрезањем да се спусти у долину на појединим тачкама; он не може, дакле, изненадити. Али, ниједан положај не брани излазак такве стазе у долини; непријатељ доводи постепено и све јаче масе доле, шири се и разбија танку линију, од тога тренутка врло слабу, а ова можда ништа више нема за своју заштиту него каменито корито неке плитке планинске реке. Али сад је повлачење, које се мора вршити на махове и увек долином док се не нађе излаз из планине, за многе делове ове линије немогуће, и Аустријанци су зато у Швајцарској скоро увек губили трећину или половину својих трупа заробљавањем.

Сада неколико речи о уобичајеној подели оружаних снага при таквој одбрани.

Сваки такав распоред полази, више или мање, од положаја главне снаге који се налази у средини линије, на најглавнијем прилазу. Одатле се лево и десно одвајају други одреди за поседање најважнијих улаза и ствара се, дакле, распоред целине у виду три, четири, пет, шест итд. група скоро свих у једној линији. Колико сме или мора да се пружа ово простирање, зависи од прилика у сваком поједином случају. Неко-

лико маршева, дакле, шест до осам миља, врло су умерена дужина, а могло се наћи и таквих које иду и до двадесет и тридесет миља.

Између појединих група које су постављене на размаку од једног или неколико часова, нађу се лако други, мање важни прилази, који тек доцније привуку пажњу; нађе се неколико одличних места за неколико батаљона, која су врло згодна за везу са главним групама и ова се, дакле, поседају. Лако је увидети да подела снага може ићи и даље, до појединих чета и ескадрона, и то се често дешавало; овде, дакле, не постоје никакве опште границе за распарчавање. С друге стране, јачина појединих група зависи од јачине целине, и зато се, дакле, и већ из тога разлога ништа не може рећи о неком могућем или природном степену јачине који треба да задрже главне групе. Даћемо само као ослонац неколико правила, која проистичу из искуства и природе саме ствари.

1. — Уколико је планинавиша и неприступачнија, утолико подела снага сме да буде већа, али утолико и мора да постане већа, јер уколико се мање може земљиште осигурати комбинацијама, које се заснивају на покретима, утолико се више мора извршити осигурање непосредном заштитом. Одбрана Алпа приморава на много већу поделу и доводи много више до кордона, него одбрана Вогеза или Крконоша.

2. — И свуда где је било одбране у планини наступила је таква подела снага, да су главне групе већином имале само један борбени ред пешадије, а у другом борбеном реду неколико ескадрона коњице; само главна снага, постављена у средину, имала је, евентуално, и неколико батаљона у другом борбеном реду.

3. — Стратегиске резерве, задржане да би појачале нападнуте тачке, било је у најмање случајева, јер се услед ширине фронта већ свуда осећала слабост. Због тога се помоћ, коју је могла добити нападнута група, већином узимала од других ненападнутих група из линија.

4. — И тамо где је распарчаност снага још била сразмерно мала, а јачина појединих група још велика, главни отпор састојао се увек у локалној одбрани, и чим би непријатељ потпуно заузео дотични положај, од пристиглог појачања није се више могла очекивати никаква помоћ.

Шта према овоме треба очекивати од одбране у планини; у којим се случајевима ово средство сме применити; докле се може и сме ићи у ширењу и растурању снага — све то теорија мора да препусти такту војсковође. Довољно је кад му је казала шта је уствари ово средство и какву улогу сме да заузме у ратним односима између војски.

Војсковођа, који би дозволио да га на растуреном планинском положају ударе по глави, заслужује да буде изведен пред ратни суд.

Глава осамнаеста

ОДБРАНА РЕКЕ

Велике и средње реке, уколико је реч о њиховој одбрани, спадају, слично планинама, у класу стратегиских препрека. Али оне се разликују од планина по двема чињеницама: једна се тиче њихове релативне, друга апсолутне одбране.

Као и планине, и оне појачавају релативни отпор, али њихова је особина да су као оруђе од тврдог и кртог материјала; оне или издрже сваки удар, а да се не савију, или се њихова одбрана сломи и тада потпуно престаје. *Ако је река врло велика и ако су остали услови повољни, прелаз може постати апсолутно немогућ. Али, ако је одбрана неке реке на једном месту пробијена, тада се не појављује, као у планини, дуготрајан отпор, већ је ствар тим једним актом свршена, осим ако сама река противе кроз планинско земљиште.

Друга особина већих река у односу на борбу је та, што оне у неким случајевима допуштају врло добре и, углавном, боље комбинације за решавајућу битку него планина.

Заједничка им је опет црта, што су опасне и заводљиве, те често наводе на погрешне мере и доводе до опасних ситуација. Скренућемо пажњу на ове резултате при ближем разматрању одбране река.

Ма да је историја прилично сиромашна у успешним одбранама река, те се тиме правда мишљење да ове нису тако јаке препреке, како се мислило у доба када је још апсолутни одбранбени систем прихватио сва појачања која нуди земљиште, ипак, њихов користан утицај на борбу и одбрану земље не треба, углавном, порицати.

Да бисмо добили преглед, изнешћемо разна гледишта са којих мислимо да размотримо ствар.

Најпре и уопште, ми морамо стратегиске резултате, које реке дају својом одбраном, разликовати од утицаја, који оне имају на одбрану земље и кад нису брањене.

Даље, може сама одбрана имати три различита значења:

1. — апсолутни отпор главном снагом;
2. — само привидан отпор;
3. — релативан отпор мањих делова, као што су: претстраже, заштитне линије, мањи одреди итд.

Најзад, морамо код одбране, с обзиром на њен облик, разликовати три главна степена или врсте, наиме:

1. — непосредну, спречавањем прелаза;

2. — више посредну, при чему су река и њена долина искоришћене само као средство за боље комбинације у бици;

3. — потпуно непосредну, одржавањем положаја на непријатељској страни реке, који се не може нападати.

Према ова три степена поделићемо своја разматрања, и, пошто сваки од њих упознамо у односу на прво и најважније значење, осврнућемо се на крају на оба друга. — Дакле, прво о непосредној одбрани, тј. оној, којом треба да буде спречен сам прелаз непријатељске војске.

О овоме може бити речи само код великих река, тј. код великих водених маса.

Комбинације простора, времена и снаге, који се морају сматрати као елементи ове одбранбене теорије, чине ствар прилично сложеном, тако да није баш лако створити себи јасно гледиште. При савеснијем размишљању, међутим, свако ће доћи до овога резултата:

Време, које је потребно за подизање моста, одређује међусобну раздаљину на којој смеју бити распоређени одреди који треба да бране реку. Ако се овим даљинама подели цела дужина одбранбене линије, добија се број одреда; ако се овим бројем подели сва расположива снага, добија се јачина одреда. Упореди ли се јачина поједињих одреда са трупама које непријатељ може превести за време подизања моста другим средствима, то ће се моћи проценити да ли се може рачунати на успешан отпор. Јер, само онда се сме помислiti да прелаз не може бити извршен, ако је бранилац у могућности да са знатном надмоћношћу, дакле, око два пута већом, нападне превезене трупе пре него што је мост довршен. Ево примера:

Ако су непријатељу потребна 24 часа да подигне мост, за ова 24 часа он не може другим средствима да превезе више од 20.000 људи, и, ако бранилац у току неких 12 часова може да се појави на свакој жељеној тачки са 20.000 људи, прелаз не може успети, јер ће се бранилац појавити кад је онај који прелази превезао тек око половину оних 20.000 људи. Пошто се за 12 часова, урачунавши и време обавештавања, може маршевати 4 миље,¹⁾ то би за сваких 8 миља било потребно 20.000 људи, а 60.000 људи за одбрану реке на дужини од 24 миље. Ово би било доволично не само да се може појавити на свакој жељеној тачки са 20.000 људи, па и када би непријатељ покушао два прелаза у исто време, већ, штавише, и са двоструком снагом, кад ово не би био случај.

Овде одлучују, дакле, три околности: 1) ширина реке; 2) средства за прелаз, јер обе околности одлучују колико о трајању подизања моста, толико и о броју трупа које за време подизања моста могу бити пребачене; 3) јачина браниоца. Јачина саме непријатељске војске овде још не долази у обзир. По овој теорији може се рећи да постоји

¹⁾ Једна стара пруска миља = 7532,48 м. — Прим. ред.

тачка где могућност прелаза потпуно престаје, и никаква надмоћност не би била у стању да га силом омогући.

То је проста теорија непосредне одбране реке, тј. оне, којом се жели спречити непријатељ у довршавању његовог моста и у самом прелазу. При томе још није узет у обзир утицај демонстрација, које би могао вршити онај који врши прелаз. Сада ћемо узети у обзир ближе околности и потребне мере за такву одбрану.

Ако, пре свега, апстрактујемо све индивидуалне географске особине, може се само рећи да одреди, које је горе изнесена теорија дефинисала, треба да стоје компактни непосредно на реци. Непосредно на реци, јер сваки положај даље позади продужава пут без потребе и користи, пошто, како их ту маса речне воде осигуруја од сваког јачег непријатељског дејства, није ни потребно да се постављају као резерве на сувоземној одбранбеној линији. Осим тога, путеви уз и низ реку редовно су згоднији него попречни путеви из позадине према ма којој тачки на реци. Најпосле, у оваквом распореду река се непосредно боље осматра ћео само низом стражарских одељења, нарочито због тога што се сви команданти налазе у близини. — Ови одреди морају бити прикупљени, јер би иначе цео прорачун времена морао бити друкчији. Ко зна шта значи прикупљање, с обзиром на губитак времена, тај ће схватити да је управо у овом компактном распореду и највећа ефикасност одбране. Истина, на први поглед врло је привлачно да се помоћу поједињих стражарских делова непријатељу онемогући и само превожење; али ова је мера, са неколико изузетака на местима која су нарочито погодна за прелаз, врло незгодна. Без обзира на незгоду што непријатељ може, већином са супротне обале, да сузбије такве мале јединице надмоћном ватром, на овај се начин обично потпуно узалуд распуштају сопствене снаге, тј. таквим деловима не постиже се ништа друго него да непријатељ изабере другу тачку за прелаз. Ако се, дакле, нема довољно снаге да се са реком поступа као са тврђавским ровом и тако је брани, за који случај не би била потребна никаква друга правила, онда је оваква непосредна одбрана обале неминовно бесціљна. Осим ових општих начела за распоред долазе сада још у обзир: прво, пажња на индивидуалне особине реке; друго, уклањање средстава за прелаз; треће, утицај од стране тврђава које леже на реци.

Река, посматрана као одбранбена линија, мора лево и десно да има ослоне тачке, као напр., море или неутрално подручје; или мора бити других прилика које ће онемогућавати непријатељев прелаз иза крајње тачке одбранбене линије. Пошто не постоје ни такве ослоне тачке, ни такве прилике, осим на великим просторима, из тога се већ види да се речне одбране морају проширити на врло велике дужине, те такве могућности, да се велика множина трупа распореди иза једне сразмерно кратке речне линије, нема међу стварним случајевима, којих се ми увек морамо држати. Кажемо с размерно кратка речна линија и под тим разумемо дужину која не прелази знатно обичну меру ширине распореда без реке. Такви случајеви, кажемо, не појављују се, и свака непосредна одбрана реке је увек нека врста кордонског система, бар што се тиче простирања, и није, дакле, никако згодна

за спречавање заобиласка на онај начин који је код компактног распореда природан. Где је, дакле, заобилазак могућ ту је непосредна одбрана реке веома опасан потхват, ма како да су иначе повољни њени резултати.

Што се тиче реке између њених крајњих тачака, разуме се само по себи да све тачке на њој нису у истој мери згодне за прелаз. Овако уопштено може се то, додуше, донекле предвидети, али се уствари не може прецизирати, јер и најмања локална особина одлучује много више од свега што у књигама изгледа велико и важно. Али такво предвиђање је и потпуно бескорисно, јер поглед на реку и подаци, који се добијају од становника, упућују на то доста очигледно и нема потребе да се при томе траже савети у књигама.

Ради ближег опредељења можемо рећи да путеви који воде ка реци, њене притоке, велики градови који на њој леже и, најзад, посебно њена острва, претстављају објекте који су најповољнији за прелаз, док су доминирајућа обала и кривина тока на месту прелаза, који у књигама обично играју главну улогу, били врло ретко од неког утицаја. Узрок томе је, што се утицај ове две ствари оснива на ограниченој идеји апсолутне одбране обале, случај који се код највећих река ретко или никада не дешава.

Ма какве да су врсте околности које поједине тачке на реци чине згоднијим за прелаз, оне ће имати утицај на распоред и модификовати понешто општи геометрички закон; само није згодно да се од овога сувише удаљујемо и да се превише ослонимо на тешкоће прелаза на понеким местима. Непријатељ ће изабрати управо она места која су по природи најмање повољна, уколико се може надати да на нас тамо неће наићи.

Али, у сваком случају, препоручљива је мера што је могуће јаче поседање острва, јер озбиљнији напад на њих омогућава да се најсигурније примети место прелаза.

Пошто одреди распоређени близу реке треба да маршују низ или уз воду, како то прилике захтевају, то, у недостатку паралелног пута, у битне припремне мере одбране спада оспособљавање најближих малих путева који иду паралелно са реком или грађење сасвим нових на крајим деоницама.

Друга ствар, о којој треба да говоримо, јесте уклањање средстава за прелаз. Ствар већ на самој реци није лака, бар за то треба много времена; али несавладиве су тешкоће већином на притокама са непријатељске стране, јер су оне обично већ у непријатељским рукама. Зато је важно да се ушића ових притока затворе тврђавама.

Пошто код великих река средства за прелаз, која непријатељ соплом доноси, наиме, његови понтони, ретко кад достижу, много зависи од оних средстава која он налази на самој реци, на притокама и по великим градовима који леже на његовој страни, најзад, од шума у близини реке којима се он може користити за израду бродова и сплавова. Има случајева у којима су му све ове околности тако неповољне да тиме прелаз реке постаје скоро немогућ.

Најпосле су тврђаве, које леже на обема странама или на непријатељској страни реке, не само штит који спречава прелаз на свима ближим тачкама које леже више или ниže од њих, већ и средство да се притоке затворе и да се у њих брзо прикупе средства за прелаз.

Толико о непосредној одбрани реке која претпоставља велику масу воде. Дођу ли уз то стрмо усечену долину или мочварне обале, повећаће се, додуше, тешкоћа за прелаз и успешност одбране, али водена маса тиме не може бити замењена, јер ове околности не чине какав апсолутни прекид земљишта, а ово је неминован услов за непосредну одбрану.

Ако се питамо какву улогу може играти таква непосредна одбрана реке у стратегиском плану похода, мора се признати да она никад не може довести до одлучне победе, делом зато што је њен циљ да непријатеља нигде не пусти на ову страну, већ да уништи прву већу масу коју је он пребацио; делом што река спречава да се задобијени успеси снажним испадом прошире у одлучну победу.

Али таква одбрана реке може често да створи велику добит у времену, до чега је браниоцу обично и стало. Привлачење средстава за прелаз стаје често много времена; не успе ли више покушаја, добијено је још несравњено више времена. Упути ли непријатељ своје снаге (због реке) сасвим другим правцем, тиме ће се постићи још и друге погодности; најпосле, у свима случајевима када непријатељ наступа само демонстративно, река ће зауставити његове покрете и образовати сталан заклон за земљу.

Непосредна одбрана реке може се, дакле, код великих групних маса, великих река и под повољним условима, сматрати као врло добро одбранбено средство и дати резултате којима се у новије доба (сећајући се само несрећних одбрана река недовољним средствима) сувише мало обраћало пажње. Јер, ако под горе изнесеним претпоставкама, које се код река као што су Рајна и Дунав лако могу остварити, добијамо успешну одбрану од 24 миље дужине са 60.000 људи против знатно веће снаге, онда се заиста може рећи да је то резултат који вреди пажње.

Кажемо: против једне знатно веће снаге, и морамо још једном да се вратимо на ову тачку. По теорији, коју смо дали, све зависи од средстава за прелаз, а ништа од снаге која жели да пређе, само ако ова није мања од оне која брани реку. Ово изгледа врло чудновато, али је ипак истина. Али, не сме се заборавити да већина одбрана река, или практичније речено, да све скупа немају никаквих апсолутних крилних ослоних тачака, да се, дакле, могу заобићи, и да ће овај заобилазак бити врло олакшан при великој надмоћности.

Помисли ли се сада да се таква непосредна одбрана реке, чак и кад је непријатељ савлада, ипак још не може упоредити са изгубљеним битком, а најмање да доводи до пораза, јер је у борбу ушао само један део наших трупа, док противник, задржан спорим прелазом помоћу моста, својом победом над њима не може одмах проузроковати велике последице, онда се ово одбранбено средство тим мање може сматрати као слабо.

У свима стварима практичног живота главно је погодити прави смисао, и зато је код одбране реке велика ствар да се све околности правилно уоче; привидно незнатна околност може случај знатно да измени, и оно што би овде било врло мудра и успешна мера, тамо се може претворити у штетну бесмислицу. Ова тешкоћа да се све правилно просуди и не мисли да је река једноставно река, овде је можда већа него другде, те због тога морамо нарочито упозорити на опасности погрешне примене и тумачења. Али, пошто смо то учинили, ми морамо исто тако и отворено изјавити да не поклањамо никакву пажњу дреци оних који на основу неодређених осећања и нејасних претстава све очекују од напада и покрета и у хусару, који у дивљем налету витла сабљом над главом, виде целокупну слику рата.

Такве претставе и осећања нису увек довољни и када заиста издрже до краја (да потсетимо само на некада славног диктатора Ведела код Цилиххауа 1759 године); али што је најгоре, оне takoђе ретко издрже и напуштају команданта у последњем тренутку, када га притисну велики, сложени случајеви, запетљани у хиљаду односа.

Мислимо, дајке, да ће непосредна одбрана реке са великим трупним масама, под повољним условима дати добре резултате, ако се задовољимо скромном негативом; али то не важи за мање трупне масе. Док су 60.000 људи на извесној дужини реке у стању да војсци од 100.000 и више људи спрече прелазак, 10.000 људи на истој даљини не би били у стању да га спрече једном одреду од 10.000, па ни упона толиком, ако се овај упусти у опасност да се нађе на истој обали са тајко надмоћним непријатељем. Ствар је јасна, јер се средства за прелаз не мењају.

Досад смо се мало упуштали у привидне прелазе, јер они не долазе много у обзир при непосредној одбрани реке; јер делом ту није главно прикупљање војске на једној тачки, већ је сваком делу и онако намењена извесна дужина обале за одбрану, а делом су овакви привидни прелази и под поменутим условима врло тешки. Ако је средстава за прелаз већ по себи мало, тј. ако их нема у оној мери у којој то нападач мора да жели ради осигурања свог потхвата, то ће он тешко моћи и хтети да употреби знатан део за привидан прелаз; у сваком случају тиме ће маса трупа, коју он може на тај начин да створи на правом месту прелаза, бити за толико мања и противник опет добија у времену, што је могао изгубити услед неизвесности.

Овајка непосредна одбрана реке могла би редовно важити само за главне европске реке на другој половини њиховога тока.

Други начин одбране је подесан за мање реке и дубоко усечене долине, често чак и за врло незнатне. Он се састоји у заузимању неког положаја нешто позади и на таквом отстојању да се непријатељска војска при прелазу може наћи или подељена (ако на више тачака прелази једновремено) или близу реке и ограничена на један мост и један пут, ако је прешла на једном месту. Бити притиснут леђима баш уз реку или дубоко усечену долину и бити ограничен на једну једину отступницу, то је веома незгодан положај за битку, и у искоришћа-

вању ове околности састоји се баш најмоћнија одбрана свих река средње величине и дубоко усечених долина.

Распоређивање војске у великим одредима уза саму реку, које код непосредне одбране држимо за најбоље, претпоставља да је непријатељу немогуће прећи реку неочекивано и у великим масама, јер би иначе при овом начину распореда постојала велика опасност да нас подељене потуче појединачно. Ако, dakле, околности, које одбрани реке иду на руку, нису довољно погодне; ако непријатељ има већ у рукама много средстава за превоз; ако река има много острва или плићака за прелаз (газова); ако није довољно широка, ако смо ми сувише слаби итд., онда о овом методу не може више бити ни речи. Трупе се тада морају ради своје међусобне везе повући нешто уназад од реке, и све што сада остаје, то је што је могуће брже прикупљање на оној тачки где непријатељ предузима прелаз, да бисмо га напали пре него што он добије толико места, да му стоје на расположењу више прелаза. Овде, dakле, река и долина морају бити под осматрањем и донекле брањени низом претстраже, док се армија у више група распоређује на згодним тачкама на извесној удаљености (обично неколико часова) од реке.

Главна ствар је овде пролаз кроз теснац који образује река и њена долина. Овде, dakле, није све само до водене масе, већ и целина теснаца долази у обзир и обично дубока и стеновита долина ствара много више тешкоћа него прилична ширина реке. Тешкоћа пролаза велике масе трупа кроз знатне теснаце уствари је далеко већа него што изгледа на основу самог размишљања. Потребно време је врло знатно, а опасност, да би се непријатељ још за време пролаза могао дочепати околних висова, врло узнемирава. Пођу ли предње трупе сувише далеко, удариће раније на непријатеља и налазиће се у опасности да подлегну надмоћној снази; остану ли у близини прелаза, туки ће се у најгорој ситуацији. Стога је прелаз преко таквог усека, да бисмо се с оне стране реке мерили са непријатељском војском, смео потхват или пак претпоставља велику надмоћност и сигурност у руковођењу.

Истина, таква се одбранбена линија не може простирати у сличној дужини као непосредна одбрана велике реке, јер постоји наша намера да се тучемо сједињено, целином, а ни прелази, ма колико били тешки, не могу се упоредити са онима преко велике реке; помисао на заобилазак појавиће се, dakле, код непријатеља пре свега. Само овај заобилазак помера га из његовог природног правца (јер претпостављамо, како се разуме и само по себи, да усек долине овај правац отприлике управно пресецат) и незгодни утицај стешњених праваца за отступање не губи се одједном, него тек постепено, тако да бранилац и онда још има неке погодности над нападачем који наступа и кад га баш и није нашао у тренутку кризе и пошто је већ заобиласком добио нешто више простора.

Пошто не говоримо само о рекама с обзиром на њихове водене масе, већ скоро више имамо пред очима дубоке усеке њихових долина, морамо објаснити да се под овим не сме разумети никаква права планинска долина, пошто тада вреди све оно што је речено о планини. Али,

као што је познато, има врло много равних крајева где чак и најмање реке образују дубоке и стрме усеке, а осим тога овамо спадају и мочварне обале и друге препреке за прилаз.

Под овим условима, dakле, постављање одбранбене армије иза веће реке или дубљег долинског усека врло је погодна ситуација и ову врсту одбране реке треба уврстити у најбоље стратешке мере.

Њена слабост (тачка на којој бранилац лако може да посрне) јесте у сувише великој развучености снага. Природно је да у таквом случају мора да се невољно креће од једне тачке прелаза до друге и да се тако пропусти права тачка где треба пресећи; али, ако не успемо да се тучемо целом својом армијом уједињени, дејство је промашено. Изгубљен бој, неминовно повлачење, свакојак неред и губици доводе армију близу потпуног пораза, чак и ако се не одупире до крајњих могућности.

Довољно је кад се каже да се бранилац под овим условом не сме развлачiti нашироко и да у сваком случају увече истога дана, кад не-пријатељ прелази, мора да прикупи своје снаге, а то може да важи наместо свих других комбинација времена, снаге и простора које су овде зависне од толико месних прилика.

Битка до које дође под таквим околностима, мора имати особит карактер, наиме, карактер највеће жестине од стране браниоца. Привидни прелази, којима га нападач може дugo времена задржавати у неизвесности, редовно ће му допустити да се на правом месту појави тек кад је крајње време. Особене погодности његове ситуације састоје се у незгодном положају непријатељских делова, који се налазе управо пред њим; придођу ли са других тачака прелаза други делови, који га обухватају, он против ових не може дејствовати снажним ударима из позадине као у одбранбеној бици, иначе би жртвовао погодности свога положаја. Он мора, dakле, одлучити ствар на свом фронту пре него што му ови нападачеви делови постану опасни, tj. он мора оно што има пред собом, што је могуће брже и снажније, да нападне и поразом тог дела да одлучи о целини.

Али, циљ ове одбране реке не може никад да буде отпор против сувише надмоћне снаге, што се евентуално може замислiti при не-посредној одбрани велике реке; јер се редовно има пред собом заиста највећи део непријатељске снаге, па и када је то под погодним околностима, лако је увидети да однос снага већ при томе јако долази у обзир.

Тако је са одбраном реке средње величине и дубоко усечених долина, када је реч о главници саме војске, за коју знатан отпор, који се може дати на самим ивицама долине, не може доћи у обзир због незгодног, распарченог положаја, а где је потребна одлучна победа. Али, ако се ради само о ојачању једне подређене одбранбене линије, која треба једно време да се одупира и која је срачуната на придолазак помоћи, онда се може заиста вршити непосредна одбрана ивица долине или чак и саме обале, и ма да овде не треба очекивати сличне погодности као у планинским положајима, отпор ће, ипак, увек дуже трајати него на обичном земљишту. Само једна околност чини овакву употребу врло

опасном, или немогућом: ако се, наиме, река провлачи врло кривудавим, эмијастим током, што је баш често код дубоких усека. Посматрајмо само ток Мозела у Немачкој. Кад бисмо ову реку бранили, тад би делови истурени на испупчен лук при повлачењу били скоро сигурно изгубљени.

Само се по себи разуме да велика река допушта иста одбранбена средства која смо навели као најподеснија за реке средње величине у односу на главнину војске, и то чак под још неповољнијим околностима. Ова одбрана ће се увек применити ако је браниоцу стало до одлучне победе (Асперн).

Сасвим је други случај кад се нека војска својим фронтом распоређује уза саму велику или овећу реку, или дубоку долину, да би тиме добила тактичку препреку на прилазу, дакле, тактичко ојачање фронта. Његово ближе разматрање спада у тактику. Али о резултату ове мере рећи ћемо само толико да је она у суштини потпуна самообмана. Ако је усек врло знатне величине, фронт положаја тиме постаје такав да се не може нападати; а пошто мимоилажење таквог положаја не задаје више посла но и сваког другог, то, уствари, није много више постигнуто, него да се бранилац нападачу сам склонио с пута, што је ипак тешко претпоставити да је била његова намера приликом распореда. Такав распоред би, дакле, само тада био од користи, кад су услед месних прилика комуникације код нападача тако незгодне, да би свако скретање са директног пута било скопчано са сувише неповољним последицама.

Код ове друге врсте одбране првидни су прелази много опаснији, јер нападач може лако да их предузима, док бранилац има задатак да целу своју војску прикупи на правој тачки. Али, с једне стране, бранилац овде има и доста времена, јер његове погодности трају дотле, док нападач не сједини сву своју снагу и не изврши више прелаза; с друге стране, дејство првидних напада овде ипак није толико као код кордонске одбране, где све треба бранити и где се код употребе резерве не поставља, као у овом нашем задатку, само питање где је противникова главна снага, већ много теже: коју ће тачку он прво савладати.

О обема врстама одбране великих и малих река уопште још да приметимо да оне, предузете у журби и нереду приликом повлачења, без припрема, без уклањања средстава за прелаз, без тачног поиздавања земљишта, свакако, не могу дати оно што смо ми овде замислили; у већини случајева не треба ни рачунати на то, и врло је погрешно распарчавати се због тога на положаје знатне ширине.

Уопште, како у рату обично све пође наопако што се не врши јасном свешћу, пуном и чврстом вољом, пропашће и одбрана реке којој се прибегава, јер недостаје храброст да се противнику супротстави у отвореној бици, у нади да ће га задржати широка река и дубока долина. Ту је тако мало правог поверења у сопствени положај, да су обично и војсковође и војска препуни свих могућих злих слутња, које се онда и сувише брзо обистине. Јер, отворена битка не претпоставља, као двобој, потпуно исте околности, и оном браниоцу, који у њој не уме да стекне никаква преимућства, ни по особинама одбране.

ни брзим маршевима или познавањем земљишта и слободним покретима, томе се не може помоћи, а најмање то могу река и њена долина.

Трећа врста одбране, наиме, утврђеним положајем на непријатељској страни, оснива своје дејство на опасности која непријатељу прети отуда, што би му река могла пресећи његове комуникације и ограничити га на неколико прелаза преко мостова. Излази само по себи, да овде може бити реч само о већим рекама са великим воденим масама, јер само оне условљавају овакав случај, док река, која има само дубоко усечено корито, обично пружа толики број прелаза, да ова опасност потпуно отпада.

Положај мора бити врло добро утврђен, скоро такав да се не може нападати, иначе би био замало услуга непријатељу и бранилац би био лишен својих погодности. Али, ако је положај тако јак да се непријатељ не одлучује за напад на њега, он ће самим тим под извесним условима бити прикован уз обалу на којој се налази бранилац. Пређе ли реку, неће штитити своје комуникације, али ће, истина, једновремено угрожавати и наше. Овде, као код свих случајева, кад један другог мимође, главно је чије су комуникације према броју, положају и осталим околностима боље осигуране и ко и у другом погледу има при том више да изгуби, те зато лакше може подлећи; најзад, ко ће у својој војсци сачувати више победничке воље и моћи да се у крајњем случају на њих ослони. Река при том само потенцира обостране опасности та квог кретања, јер је прелаз ограничен на мостове. Ако се сада може препоставити, да ће, према обичном стању ствари, браниочеви прелази као и његови разни магацини бити тврђавама више осигурани од нападачељих, то се таква одбрана, свакако, може замислити; у случајевима, где остале околности нису доста повољне за непосредну одбрану реке, она би је заменила. Додуше, тада река није брањена војском нити војска реком, али је брањено земљиште њиховом повезаношћу, што је ипак главно.

При свем том мора се признати да је овај начин одбране, без одлучног удара, — сличан напону у коме се налазе оба електрицитета при самом додиру њихове атмосфере — подесан једино за то, да задржи једну не много снажну побуду. Против једног обазривог, неодлучног војсковође, кога ништа жустро не потстиче напред, она ће, чак и код велике надмоћности његових снага, бити применљива; исто тако, ако је већ пре тога наступило уравнотежење снага и кад један против другог хоће да постигне понеку малу погодност. Али, ако се има послана надмоћним снагама под смелим и отреситим руководством, то је онда опасан пут који води до самог руба провалије.

Овај начин одбране, уосталом, изгледа врло дрзак, па ипак толико учен, да би се могао назвати елегантним; али, пошто елеганција лако прелази у лудорију, а ова се у рату неће тако лако опростити као у друштву, то ипак има мало примера оваквих елегантних метода. Из ове треће врсте одбране развија се нарочито помоћно средство за обе прве врсте, наиме, стална претња прелаза помоћу поседнутог моста и мостобрана.

Осим циља апсолутног отпора главном снагом може свака од ове три врсте одбране реке имати још и циљ привидног отпора.

Ова привидност отпора, који се стварно не жели дати, повезана је, додуше, са многим другим мерама, а у основи са сваким положајем који је нешто друго него само логор на маршу; само привидна одбрана велике реке постаје правом обманом тиме, што се за њу предузимају многобројне, више или мање, обимне мере и што дејство обично бива веће и трајније него код свих других. Акт једног таквог прелаза преко реке на догледу наше војске за нападача је увек важан корак, пре кога ће он често дugo размишљати или ће га одложити за погодније време.

За такву привидну одбрану потребно је, дакле, да се главна снага дуж реке подели и распореди (отприлике онако као код истинске); али пошто сама намера привидне одбране показује да за праву одбрану нису доста повољне околности, то би из овог распореда, који неминовно увек мора бити, више или мање, развучен или расут, врло лако могла произићи опасност великих губитака, ако би се одреди заиста упустили макар и у умерен отпор. То би била у правом смислу речи полумера. Код привидне одбране мора, дакле, све бити срачунато на потпуно поуздано сједињење војске на једној и то прилично, често више дана марша, удаљенијој тачки позади; и само се толико отпора сме давати, колико је с обзиром на ово могуће.

Да бисмо своје схватање објаснили, а једновремено показали важност коју може имати таква привидна одбрана, потсетићемо на крај рата 1813 године. Бонапарта је вратио око четрдесет до педесет хиљада људи преко Рајне. Бранити ову реку на ширини, коју су савезници према правцу својих снага могли без тешкоће да пређу, наиме, од Манхајма до Нимвегена, било је немогуће. Бонапарта је, дакле, могао само на то да помишља, да први озбиљан отпор да на француској Мези, где је могао да иступи опет донекле ојачан. Да је он одмах повукао своје снаге дотле, савезници би га гонили у стопу; да их је иза Рајне поставио у одморишта, тренутак доцније десило би се исто; јер и поред најмалодушније опрезности савезници би ипак пребацili одреде козака и других лаких трупа и када би ово показало довољног успеха, пошли би за њима други корпуси. Француски корпуси морали су, дакле, предузете мере да озбиљно бране Рајну. Пошто се морало предвидети да ова одбрана, чим би савезници стварно почели прелазити, ништа не би користила, то се она имала сматрати само демонстрацијом, од које француским корпусима није претила никаква опасност, пошто је њихова тачка за прикупљање лежала на горњем Мозелу. Само Макдоналд, стоећи, као што је познато, са двадесет хиљада људи код Нимвегена, учињио је грешку што је чекао док га заиста не отерају. Ово се дододило тек средином јануара, услед доцнијег доласка Винцингеродеовог корпуса, и спречио га да се сједини са Бонапартом пре битке код Бријена. Ова привидна одбрана Рајне ипак је била довољна да савезнике заустави у кретању унапред и да их доведе до одлуке да одложе прелаз док им не стигну појачања, тј. за целих шест недеља. Ових шест недеља морале су Бонапарти бити од неоцењиве вредности. Без привидне

одбране Рајне, победа код Лайпцига одвела би непосредно у Париз, и битка с ове стране престонице била би за Французе потпуно немогућа.

И код друге врсте одбране реке, дакле, код река средње величине, може се вршити таква обмана, само ће, углавном, имати много мање успеха, јер су овде сами покушаји за прелаз лакши и мађија ће бити брзо раскринкана.

Код треће врсте одбране реке била би вероватно демонстрација још неуспешнија и не би ишла даље него што је то код привидне одбране сваког другог привременог положаја.

Најзад, прве две врсте одбране су врло погодне да низу претстраја или другој некој одбранбеној линији, постављеној у неке подређене сврхе (кордон), или и неком мањем одреду, одређеном само за осматрање, пруже много већу и сигурнију моћ него што би је имали да нема реке. У свима овим случајевима може бити речи само о релативном отпору, а овај је, наравно, једним таквим усеком у земљишту знатно појачан. При томе се, међутим, не сме мислiti само на сразмерно дуго време које заузима отпор у самој борби, већ и на много размишљања и сумњу код противника што обично претходи сваком потхвату против такве препреке, услед чега се овакви потхвати у деведесет девет од сто случајева неће ни извести, ако немају неких врло важних предуслова.

Глава деветнаеста

НАСТАВАК

Имамо још нешто да кажемо о утицају који имају веће и мање реке на одбрану земље, чак и ако нису брањене.

Свака већа река, са својом главном долином и долинама својих притока, ствара веома велику препреку на земљишту и постаје, дакле, тиме за одбрану уопште корисна; али, особености њеног утицаја могу се ближе изложити према њеним главним односима.

Најпре морамо да разликујемо да ли река тече паралелно са грањицом, тј. са општим стратегиским фронтом или косо, или управно на њега. При паралелном току морамо разликовати случај кад сопствена војска има реку за собом и онај кад је иза нападача, а у оба случаја опет удаљеност на којој се војска од ње налази.

Одбранбена војска која има већу реку близу иза себе, али не ближе од једног обичног марша, и која на овој реци држи довољан број осигураних тачака за прелаз, неоспорно је у много јачем положају него што би била без реке; јер ако, с обзиром на тачке прелаза, у свима својим покретима и губи нешто од слободе, она много више добија у обезбеђењу своје стратегiske позадине, тј., углавном, својих комуникација. При овоме, наравно, мислимо на одбрану у сопственој земљи, јер у непријатељској бисмо се, иако непријатељска војска стоји пред нама, ипак увек, више или мање, морали такође плашити непријатеља иза себе, с оне стране реке, те би река дејствовала више незгодно него корисно на наш положај, пошто би нас приморала

вала да се држимо одређених путева. Уколико се река налази даље иза војске, утолико јој је мање корисна, а на извесним даљинама њен утицај ће потпуно нестати.

Ако нека војска у напредовању мора да остави реку за собом, ова ће само незгодно да утиче на њене покрете, јер ограничава њене комуникације на поједине тачке за прелаз. Принц Хајнрих је 1760 године, кад се код Бреславе на десној обали Одре сукобио с Русима, имао очевидно ослонац у Одри која је текла један дан марша иза њега; напротив, Руси под Чернишевим, који су доцније прешли Одру, били су у врло незгодној ситуацији баш због опасности да изгубе своју отступницу, јер је постојао само један мост.

Али, ако река тече више или мање управно кроз војиште, корист од тога опет је на страни бранција, јер, прво, постоји обично неколико добрих положаја с ослонцем на реку и са коришћењем трансверзалних долина притока као ојачањима фронта (као Лаба у Седмогодишњем рату за Прусе); друго, мораће нападач или да остави једну обалу незаузету, или да се подели; и при овој подели бранилац мора опет имати предност, јер ће имати више осигураних прелаза од нападача. Треба бацити само општи поглед на Седмогодишњи рат и уверити се да су Одра и Лаба Фридриху Великом биле врло корисне при одбрани његовог војишта (наиме Шлезије, Саксонске и Марке) и, према томе, Аустријанцима и Русима при заузимању ових области врло штетне, ма да праве одбране ових река у целом Седмогодишњем рату уопште и нема, и ма да је њихов ток у већини односа према непријатељу више кос или управан с обзиром на фронт него паралелан с њим.

Само онај однос, који може имати река као транспортни пут у случају више или мање управног тока, углавном је повољан за нападача, и то из разлога што овај има дуже комуникације, зато и веће тешкоће при транспорту свих потреба. У првом реду њему мора бити од користи пренос воденим путем, као знатна олакшица. Додуше, и овде ће бранилац имати предност, што реку почев од границе може да затвори утврђењима; само тиме неће престати погодности које река пружа нападачу својим ранијим током. Ако се, међутим, помисли да многе реке и тамо, где већ имају ширину довољну за остале ратне односе, још нису пловне, да друге то нису у свако доба године, да је пловидба уз реку врло спора, често и тешка, да многе окуке понеких река сам пут више него удвајају, да су сада главни путеви за везу двеју земаља већином друмови; и, најзад, да се сада обично највећи део потреба више но раније набавља у околини, а не онако трговачки издалека, онда се види да пловидба уопште не игра тако велику улогу при снабдевању војске, као што се обично излаже у књигама, и да је овај утицај на ток догађаја зато врло далек и неизвестан.

Глава двадесета

А. ОДБРАНА МОЧВАРИ

Велике, простране мочвари као Буртаншки Глиб у северној Немачкој тако су ретке, да не би вредело труда да се тиме позабавимо; али се не сме заборавити да се извесне низије и баровите обале мањих река чешће сусрећу и тада чине врло знатне отсеке на земљишту, који се могу употребити за одбрану и који се за то исувише често и употребљавају.

Мере за њихову одбрану су, додуше, скоро исте као код река, али, ипак, треба нарочито истаћи неке особине. Прва и главна је у томе што је мочвар, која је ван насила за пешадију потпуно беспутна, много теже прећи него ма коју реку; јер, прво, насил се не подиже тако брзо као мост, друго, нема помоћних средстава за прелаз, којима би се трупе које штите подизање насила могле пребацити на другу страну. Нико неће почети да подиже мост, а да не употреби део лађа за пребацивање претходнице; али код баруштине не постоји такав помоћни начин. Најлакше средство за прелаз преко баруштине, само за пешадију, биле би обичне даске; али, ако је баруштина извесне ширине овај посао задржава несравњиво више него превожење првих чамаца. Тече ли средином баруштине још и река, која се не може прећи без моста, задатак пребацивања првих трупа постаје још тежи; јер по обичним даскама могу, истина, прећи поједини људи, али се не могу пребацивати тешки терети, какви су потребни за подизање моста. Ова тешкоћа може под извесним околностима постати несавладива.

Друга је особина мочвари што се њихови прелази не могу потпуно уништити као они код река; мостови се лако могу срушити или тако разорити да се никако не могу употребити; али насили се највише могу пробити, што не значи много. Тече ли средином мала река, може се, додуше, мост скинути, али цео прелаз тиме, ипак, неће бити онемогућен у тој мери као код велике реке рушењем њенога моста. Природна је последица да се постојећи насили за сваки случај морају прилично јако посести и озбиљно бранити, ако се уопште жели и ишчекује нека корист од баруштина.

Зато је бранилац, с једне стране, принуђен на локалну одбрану, с друге, ова је олакшана услед тешкоће у прелажењу на другом месту и ове су две особености узрок што одбрана мочвари мора бити више локална и пасивна него одбрана река.

Последица тога је да треба бити сразмерно јачи него код непосредне одбране великих река, или, другим речима, да се не може образовати онако дугачка одбранбена линија, нарочито не у културним земљама Европе, где је обично број прелаза и под повољним околностима увек још врло велик.

У овом погледу, даље, мочвари заостају иза великих река, и то је врло важно, јер свака локална одбрана је некако врло заплетена и спасна ствар. Али, ако се помисли да су такве баруштине и низије обично широке и да се не могу упоредити ни са ширином највећих европских река, да, према томе, јединица распоређена за одбрану прелаза никада није у опасности од непријатељске ватре, да ће дејство њене сопствене ватре бити бескрајно веће услед врло узаног, врло дугачког насила, као и то да, уопште, пролаз кроз такав земљоуз од четврт или пола миље дужине много више задржава него прелаз преко моста, — онда се мора признати да такве низије и баруштине, ако њихови прелази нису сувише бројни, спадају у најјаче одбранбене линије које могу да постоје.

Посредна одбрана, како смо је упознали код већих и мањих река, где се земљишни усек искоришћава за повољан почетак главне битке, остаје, уосталом, исто тако применљива и код баруштина.

Међутим, трећи метод одбране реке, помоћу положаја на непријатељској обали, био би због спорог прелаза сувише рискантан. Али, веома је опасно упуштати се у одбрану таквих баруштина, ливада, мочвари итд. које ван насила нису апсолутно непроходне. Једно једино место за прелаз, које је непријатељ открио, довољно је да разбије одбранбену линију што је у случају озбиљног отпора увек скопчано са великим губицима.

Б. ПОПЛАВЕ

Сад треба још да поменемо поплаве. Оне су, неоспорно, и као средство за одбрану и као природна појава, потпуно сличне великим баруштинама.

Истина, оне се појављују доста ретко; можда је Холандија једина земља у Европи, где оне претстављају појаву, која у нашем смислу вреди труда да се о њој говори. Али баш ова земља приморава нас, због знаменитих ратова од 1672 и 1787 године, као и због свога важног односа према Немачкој и Француској, да овој појави посветимо нека разматрања.

Карактер ових холандских поплава разликује се од обичних баровитих и неприступачних низија у овоме:

1. — сама земља је сува и састоји се или од сувих ливада, или и од њива;

2. — већи број малих ровова за довођење и одвођење воде, веће или мање дубине и ширине, пресецају је тако да се понегде налазе у паралелним правцима;

3. — већи канали, одређени за наводњавање, одводњавање и плавидбу, праћени насилима, просецају земљу у свима могућим правцима, и такве су врсте да се не могу прећи без мостова;

4. — површина целог поплављеног земљишта лежи знатно испод морске површине, а према томе и испод нивоа канала;

5. — одавде произлази да се пробијањем насила, затварањем и отварањем устава, може цела земља поплавити, тако да само путеви на вишим насилима остају суви, док други или потпуно буду поплављени, или су водом бар толико расквашени да се њима не може више служити. Ма да поплава износи само три или четири стопе¹⁾) тако да се свакако у кратким растојањима може прегазити, ипак, то спречавају мали ровови поменути под 2, који се не виде. Само тамо, где ровови имају одговарајући правац, тако да се између два од њих може ићи, а да се један или други не мора прећи, поплава престаје да буде препрека прилазу. Појмљиво је да ће ово бити случај само на врло кратким размацима, да се, дакле, може користити само за сасвим специјалне тактичке потребе.

Из свега овога излази:

1. — Нападач је, више или мање ограничен на мали број прилаза, који су на прилично уским насилима и обично имају лево или десно још по неки канал, те образују веома дугачак, узан пролаз.

2. — Свака одбранбена мера на таквом насилу може изванредно лако бити ојачана до несавладивости.

3. — Бранилац, баш зато што је толико стешњен, мора и код појединих тачака остати при најпасивнијој одбрани, и зато цео свој спас очекивати од пасивног отпора.

4. — О једној јединој линији, која би затварала земљу као прста препрека, не може бити речи, већ се непрестано могу постављати нове посаде и изгубљени делови прве одбранбене линије на овај начин замењивати другим, пошто постоји свуда иста препрека за прилаз и заштиту бокова. Могло би се рећи да је овде неисцрпан број комбинација, као и на шаховској табли.

5. — Али, пошто се цело овакво стање неке земље може замислити само под претпоставком врло високе културе и многобројног становништва, то излази, само по себи, да ће број пролаза, и према томе број јединица које их затварају, у сразмери према другим стратешким распоредима, бити врло велик; одакле опет произлази да таква одбранбена линија не сме да буде дугачка.

Главна холандска линија иде од Нардена, на Зојдерском Заливу, већим делом иза Вехте, до Горкума на Валу, тј. управо до Бисбоша, и дугачка је око осам миља. За одбрану ове линије 1672 и 1787 године, употребљена је снага од 25.000 до 30.000 људи. Кад би се са сигурношћу могло рачувати на несавладљивост отпора, резултат би био свакако врло велики, бар за провинцију Холанд која лежи иза ове. Године 1672 линија се одиста одупрла једној знатној надмоћи под великим војскома, наиме, у почетку под Кондеом, а затим Луксембургом, који су,

¹⁾ Једна пруска стопа = 31,4 см. — Прим. ред.

истина, могли извести против ње 40.000 до 50.000 људи, па ипак силом ништа нису предузимали, већ су хтели да сачекају зиму, која, међутим, није била довољно оштра. Године 1787, међутим, отпор ове прве линије био је потпуно ништаван, па је чак и онај на много краћој линији између Зајдерског Залива и Харлемског Мора, ма да нешто озбиљнији, за један дан био савладан самим дејством једне врло веште, тактичке диспозиције војводе од Брауншвајга, тачно прорачунате према локалним приликама, ма да је оружана снага Пруса, која је стварно наступала противу ове линије, била мало или скоро никако надмоћна над брањиоцима.

Различит успех обеју одбрана потицашо је од различитих командањата. Године 1672 Холанђани су били изненађени од стране Луја XIV, усред мира, када код њих, као што је познато, што се тиче сувоземне војне снаге, није било богзна каквог ратничког духа. Зато је већина тврђава била рђаво снабдевена потребама, биле су поседнуте само слабим посадама најмљених трупа, а брањене или од вероломних странаца или неспособних домородаца као командањата. Зато су бранденбуршке тврђаве на Рајни, поседнуте од Холанђана, као и сва холандска утврђења на истоку од поменуте одбранбене линије, изузев Гронингена, врло брзо пале Французима у руке, и то већином без праве одбране. И главни посао 150.000 људи јаке француске војске састојао се у заузимању овог великог броја тврђава.

Али, кад је у августу 1672 године, после убиства браће Де Вит, дошао на власт принц Орански и у одбранбене мере унео јединство, тада је управо било још времена да се горња одбранбена линија затвори, и све су се мере тако добро слагале, да се ни Конде ни Луксембург, који је после одласка двеју војски под Тиреном и Лујем XIV командовао оном што је остала у Холандији, нису усуђивали да предузимају нешто против поједињих посада.

Године 1787 биле су прилике сасвим друкчије. Више није Република од седам уједињених провинција, већ само провинција Холанд претстављала стварног непријатеља за нападача, и само је она имала да дâ главни отпор. Није било, дакле, речи о освајању свих оних тврђава, што је године 1672 било главна ствар; одбрана се ограничила одмах на горе поменуту линију. Али ни нападач није имао 150.000, већ само 25.000 људи, није био моћан краљ суседне велике државе, већ изаслат војсковођа једног удаљеног владаоца, везаног разним обзирима. Народ је био, додуше, свуда, па и у Холандији, подељен у две странке, али је републиканска имала у Холандији одлучну превагу, а при томе још и у напону истинског одушевљења. Под овим околностима требало је, свакако, да отпор 1787 године дâ бар исто тако добар резултат као онај у години 1672. Али, постојала је значајна разлика на штету године 1787, недостајало је, наиме, јединство у командовању. Што је 1672 поверио разумном, паметном и снажном војству Виљема Оранског, било је 1787 године поверио такозваној Комисији за одбрану, која, ма да се састојала из четири јака човека, ипак, није била у стању да у целу ствар унесе такво јединство мера, а у поједине људе

такво поверење, да се у примени цео инструмент не покаже несавршеним и незгодним.

Позабавили смо се овим чињеницама за један тренутак да бисмо претстави о овој одбранбеној мери дали нешто више одређености, и да бисмо једновремено показали колико су различита дејства, према томе да ли у руководству целином влада више или мање јединства и доследности.

Ма да су организација и начин отпора такве одбранбене линије ствар тактике, ипак, не можемо, а да, у односу на начин отпора, који је већ ближи стратегији, себи не допустимо примедбу, за коју нам даје прилике рат од 1787 године. Мислимо, наиме, ма како одбрана на појединим местима и по природи ствари морала да буде пасивна, да, ипак, офанзивно противдејство, са које било тачке на целој линији, неће бити немогуће и без добrog успеха, ако противник, као што је то било 1787 године, није знатно јачи. Јер, иако се такав испад и може извршити само на насипима и због тога, у сваком случају, никако неће имати велику слободу кретања и никакву нарочиту ударну снагу, нападач, ипак, неће бити у стању да поседне све насипе и путеве, којима он сам не пролази, и тада ће бранилац, који познаје земљу и има у руци утврђене тачке, увек имати средстава да на овај начин или изведе један стварни бочни препад противу наступајућих нападачевих колона, или да им пресече везу са њиховом базом за снабдевање. Али, ако се помисли у каквом се врло тешком стању налази сам нападач, јер је нарочито од својих веза зависнији него у сваком другом случају, моћи ће се појмити како сваки браниочев испад, који има за себе иоле изгледа на успех, мора већ као демонстрација бити од великог дејства. Веома сумњамо да би се обазриви и смотрени војвода од Бруншвајга усудио да се приближи Амстердаму, да су Холанђани учинили једну једину такву демонстрацију, напр. из Утрехта.

Глава двадесет прва

ОДБРАНА ШУМА

Пре свега, морају се разликовати густе, непролазне, дивље и зарасле шуме од култивисаних и широких, које су делом сасвим проређене, а делом испресецане безбројним путевима.

Ове друге треба, чим је реч о линији одбране, или оставити за собом или по могућству избегавати. Бранилац има већу потребу од нападача да има слободну прегледност, делом што је он обично слабији, делом што му природне погодности његовог положаја дају разлога да свој план развије доцније од нападача. Ако би оставио пред собом шуму, он би се борио као слепац са окатим. Постави ли се уред шуме, истина, обожица би били слепи, али баш овај једнакост не би одговорала браниочевим природним потребама.

Такво шумовито земљиште не може се, дакле, са браниочевим борбама довести ни у какав користан склад, изузев ако он шуму оставља

за собом и тиме све што се иза њега дешава скрива од непријатеља, а исто тако користи и заштиту и олакшавање свога повлачења.

Међутим, овде је реч само о шумама у равници, јер, где земљиште има изразит планински карактер, тамо претеже и његов утицај на тактичке и стратегиске мере, али о томе смо већ говорили на другом месту.

Непроходне шуме, тј. такве кроз које се може пролазити само одређеним путевима, пружају, свакако, посредној одбрани погодности сличне онима које за повољан почетак битке одбрана извлачи из планина; војска може да сачека непријатеља иза шуме, у више или мање прикупљеном положају, да би га напала у тренутку кад буде избијао на уским путевима. Таква шума, по свом дејству, личи више на планину него на реку; јер она, додуше, допушта само врло дуготрајан и отежан пролаз, али је у погледу повлачења пре корисна него опасна.

Непосредна одбрана шумама, међутим, ма колико да су оне непроплазне, чак је и за најпокретнији низ претстража ризичан посао; јер дрвене засеке су само привидне ограде и ниједна шума није тако не-проплазна, да се на стотину места не би могло проћи малим одељењима, а ова личе код оваквог низа одбране на прве водене капље које избијају кроз насип и којима ускоро следује општи продор.

Бескрајно је важнији утицај који имају велике шуме сваке врсте кад се на оружје дигне сав народ; оне су неоспорно прави елемент његов; ако се, дакле, стратегиски одбранбени план може тако подесити да непријатељеве комуникације иду кроз велике шуме, тиме се добија моћна полуѓа више у организацији одбране.

Глава двадесет друга

КОРДОН

Име „кордон“ даје се свакој одбранбеној мери, која извесним низом посада које су једне с другима у вези треба непосредно да заштити целу једну област. Кажемо непосредно, јер више делова велике војске, распоређених један поред другог, могли би да заштите знатан простор од непријатељског продирања и без кордона; али тада то не би била непосредна заштита, већ би то била само услед дејства комбинација и покрета.

Јасно је да тако дугачка одбранбена линија, каква мора бити ова, која треба непосредно да штити цео један предео, може имати само врло мали степен отпорности. Чак и код највећих трупних маса било би тако, ако сличне трупне масе дејствују против њих. Кордон, дакле, може имати за сврху само да штити од слабог удара, било да је снага воле слаба, или да је малена оружана снага којом се жели извести удар.

У овом смислу је подигнут кинески зид: као заштита од татарских крстарења. Овај значај имају линиске и граничне одбранбене мере европских држава које су у додиру са Азијом и Турском. При таквој

примени кордон нема ничег бессмисленог, нити изгледа непрактичан. Истина, тиме неће бити отклоњено свако крстарење, али, ипак, она постоји тежа и зато ређа, а под приликама као што су она са азиским народима, где ратно стање никад не престаје, ово је врло важно.

Овом значају кордона најближе су линије које су у новијим ратовима постављене и између европских држава, као француске на Рајни и у Низоземској. У основи оне су само зато створене да земљу заштите од напада, који су срачунати само на то да се добију контрибуције и да би се живело на рачун противника. Овакве линије треба, дакле, да задржавају само мање потхвате, и зато се бране само мањом снагом. Истина, у случајевима кад непријатељска главна снага пође против ове линије и бранилац ће бити принуђен да их поседне главном снагом, па отуда, заиста, не произилазе најбоље одбранбене мере. Због ове неизгоде, а и зато што је заштита од крстарења у временски ограниченом рату од врло мале важности, а за коју, због постојања таквих линија, лако можемо бити принуђени на сувише велики утрошак снага, оне су у наше доба сматране као штетне мере. Уколико је јача снага којом бесни рат, утолико је ово средство мање корисно и опасније.

Најзад, као праве кордоне треба сматрати још и све развучене линије претстражка које штите станове неке војске и треба да даду известан отпор.

Овај отпор је, углавном, упућен противу крстарења и других мањих потхвата противу сигурности појединих станова, и за то може, уколико је повољно земљиште, бити довољно снажан. Противу наступајуће непријатељске главне снаге може тај отпор бити само релативан, тј. срачунат на добитак у времену; али и овај добитак у времену у већини случајева неће бити знатнији и зато се и мање може сматрати сврхом претстражарског кордона. Прикупљање и наступање саме непријатељске војске не може никад бити тако неопажено, да би бранилац о томе дознао тек од својих претстражака. У таквом случају требало би га само жалити.

Дакле, и у овом случају кордон је одређен само против напада слабом снагом, те зато и нема у себи противречности, као ни у она друга два случаја.

Али, да се главна снага, одређена за одбрану земље, растури противу непријатељске главне снаге у дугачак низ одбранбених делова, дакле, у кордон, изгледа тако бессмислено, да треба изближе осмотрити околности које овакве појаве прате и мотивишу.

Сваки положај на планинском земљишту, иако је заузет са намером да се да битка уједињеном снагом, може и мора неминовно бити развученији него у равници. Он то може, јер помоћ самог земљишта јако повећава отпорност, он то мора, јер му је потребна шире основица за повлачење, како смо то већ показали у глави о одбрани у планини. Али, ако не изгледа да је битка близу, ако је вероватно да ће непријатељ остати према нама дуже времена а да ништа друго не предузима но оно што му управо намеће погодна прилика, — стање које је у већини ратова било нешто обично, — онда је и природно да се, у погледу земљишта, не треба ограничити на запоседање само нај-

нужнијег простора, већ треба постати господарем толико земљишта десно и лево колико год нам то допушта сигурност наше војске. Отуда, како ћемо то ближе изложити, за нас произилази доста погодности. На отвореном и пролазном земљишту ово се принципом покретљивости може постићи у вишем степену него у планини и зато су развлачење и растурање оружане снаге у ову сврху тамо мање потребни; али они би били и много опаснији, јер онда сваки део има мање отпорности.

Али у планини, где сваки посед земљишта зависи више од његове локалне одбране, где се тако брзо не стиче до неке угрожене тачке и где се непријатељ, ако је раније на њу стигао, не може тако лако пртерати слабом надмоћношћу, — у планини ће се под овим околностима увек доћи до таквог распореда који, и кад није прави кордон, ипак се приближава овом у виду низа одбранбених делова. Од таквог распореда, растуреног у више делова, па до кордона, истина, потребан је још велики корак, али војсковође га ипак чине, а да сами често не знају, јер нехотице прелазе са степена на степен. У почетку је циљ поделе заштита и држање покрајине, доцније сигурност саме оружане снаге. Сваки командант неке јединице прорачунава корист коју би могао постићи заузимањем овог или оног прилаза лево или десно од његовог положаја, и тако, неопажено, све прелази од једног степена поделе до другог.

Кордонски рат главном снагом, ако настане, не треба, дакле, сматрати као намерно изабран облик да би се, наиме, сваки удар непријатељских снага задржао, већ као ситуацију у коју се запало услед тежње једном сасвим другом циљу, наиме, владању и заштити земље противу непријатеља који не намерава никакав одлучујући потхват. Таква ситуација биће увек погрешка, и разлоге, који војсковођама постепено измамљују један мали одред за другим, треба сматрати ситничарским према циљу који треба да има главна снага. Али, ово гледиште указује бар на могућност једне такве заблуде. Да је то, међутим, стварно заблуда, наиме, погрешан суд о противнику и о сопственој ситуацији, то се губи из вида и говори се само о погрешном систему. Допушта се, уосталом, тај систем прећутно тамо, где је примењиван корисно или бар без штете. Свако велича походе принца Хајнриха у Седмогодишњем рату као да су без погрешке, јер их је краљ тако назвао, ма да ови походи садрже најјаче и најнепојмљивије примере толико развучених положаја, да они заслужују више но ма који други назив кордона. Ови положаји могу се потпуно оправдати, ако се каже: принц је познавао своје противнике; он је знао да се не мора плашити никаквих одлучних потхвата и пошто је, уосталом, сврха његовог распореда била да увек, уколико је могуће, што више земљишта држи у руци, он је ишао толико далеко колико год су то само допуштале околности. Да је принц у таквом паучинастом сплету евентуално једном страдао и претрпео велике губитке, морало би се рећи: принц није примењивао погрешан систем ратовања, него је предузимао погрешне мере и применио их тамо где није било потребно.

Ако се ми на овај начин трудимо да објаснимо како један такозвани кордонски систем може настати код главне снаге на војишту, па

како он чак може да буде паметан и користан, и како тада не изгледа више као апсурд, онда једновремено само желимо да призnamо како је, изгледа, заиста било случајева да су војсковође или њихов генералштаб превидeli прави значај кордонског система, његову релативну вредност држали за отишту и мислили да је згодан за стварну заштиту против сваког непријатељског напада, да, дакле, није постојало бркање у мерама, већ потпуно њихово неразумевање. Признајемо да је, изгледа, ова права апсурдност, међу осталим, постојала при одбрани Вогеза од стране пруске и аустријске војске 1793 и 1794 године.

Глава двадесет трећа

КЉУЧ ЗЕМЉЕ

Нема у ратној вештини теориске идеје која је у критици играла такву улогу као ова, којом ћемо се сада овде позабавити. Њоме пародирају сви описи битака и ратова, она је најчешће гледиште свакога резоновања и један од оних фрагмената научне форме, којима се критика многошепури. Па ипак, нити је утврђен појам који је с њом у вези, нити је икад исказан јасно.

Покушајемо да га јасно развијемо и да видимо коју ће вредност тада још задржати за практичан поступак.

Бавићемо се њиме на овоме месту, јер је најпре требало говорити о одбрани планина и река, као и о појмовима утврђених и укопаних положаја на које се он најпре ослања.

Неодређен, збркан појам, који се скрива иза ове прастаре војничке метафоре, час је означавао земљиште где је земља најтворенија, а час оно где је она најјача.

Ако постоји нека област, без чијег се заузимања не смемо усудити да продремо у непријатељску земљу, она ће с правом бити назvana, кључем земље. Само ова проста, али, истина, и не врло плодоносна претстава теоретичарима није била доволна, они су је потеницирали и под кључем земље замисљали тачке које одлучују о поседу целине.

Кад су Руси хтели да продру на полуострво Крим, морали су овладати Перекопом и његовим линијама, не толико да би тиме уопште добили улаз, јер Ласи га је у два маха (1737 и 1738 године) заобишао, већ да би се на Криму могли да сместе иоле сигурно. То је врло просто, али се при томе ипак самим појмом кључа не добија баш много. Но, ако би се могло рећи: ко држи крај око Лангра, тај је заузeo или целу Француску до Париза или влада њоме, тј. тада само од њега зависи да је целу заузме, — то би било очевидно нешто сасвим друго, нешто од много веће важности. Према првом начину схватања не може се замислити посед земље без поседа тачке коју називамо кључем, то се схвата самим здравим разумом; по другом, међутим, не може се посед тачке, која се жели назвати кључем, замислити, а да из тога не следи и посед целе земље, а то је очевидно неко чудо. А да бисмо то појмили, здрав разум није више доовољан; за то је потребна маћија

тајне науке. Оваква наука о тајнама (кабала) заиста се пре десет година појавила у књигама, на крају прошлог столећа достигла је своју кулминацијону тачку, а после је и поред надмоћне снаге, сигурности и јасности, са којима је ратна историја под Бонарпартиним војством повукла за собом сва убеђења, — кажемо, ова кабала је и поред тога успела да путем префињених нити свој жилави живот продужи по књигама.

Разуме се само по себи да у свакој земљи, ако желимо да напустимо свој појам о кључној тачки, има још тачака од пре овлађујуће важности, где се многи путеви састају, где се средства за издржавање могу лепо усредсредити, одакле се лако може окренути час тамо час овамо, укратко, чијим се поседом задовољавају многе потребе, постижу многе погодности. Ако војсковође желе да се важност једне такве тачке означи једном речју, и зато је називају кључем земље, било би ситничарење кад бисмо хтели замерити томе; шта више, овај израз је тада врло карактеристичан и згодан. Али, ако се од ове стилске фигуре жели створити семе из којег треба да се развије цео систем са многостручним разграњивањем, као неко дрво, онда је тиме здрав људски разум изазван да тај израз сведе на његову праву вредност.

Од практичног, али и врло неодређеног значења који има појам кључа земље у излагању војсковођа, кад говоре о својим ратним потхватима, морало се прећи ка једном одређенијем, дакле, једностранијем значењу, кад се хтело из тога развити један систем. Изабран је међу свима односима појам високог земљишта.

Кад неки друм пресеца планински гребен, захваљујемо небу кад стигнемо на највишу тачку, те сада почнемо да силазимо. То је тако већ код појединца путника, а још више код целе војске. Све тешкоће изгледају савладане, и тако већином и јесте; силажење је лако, осећамо се надмоћним према сваком који би хтео да нам то спречи; видимо цео крај пред собом и владамо њиме својим погледом. Тако је увек највиша тачка, коју достиже пут при пробоју кроз планину, сматрана као одлучна; она то и јесте у већини случајева, али никако у свима. Такве тачке су, дакле, често војсковође у својим историским препричавањима означавале као кључеве, истина, опет у нешто друкчијем смислу и већином у ограниченој погледу. Од ове претставе, пре свега, попазила је погрешна теорија (чијим оснивачем треба можда сматрати Лојда), и зато је оне високе тачке, са којих воде више путева у крај куда треба сићи, сматрала кључевима те земље, тачкама које владају земљом. Било је природно да се оваква претстава слије са једном њој врло сродном, наиме, са идејом систематске одбране планине, и да се ствар тиме још даље отера у илузорност. Јер, сада је придошло још и много тактичких елемената који су важни при одбрани планине, и тако је ускоро напуштен појам највише тачке пута, а као кључ земље сматрана је највиша тачка целог планинског система уопште, дакле, централни део вододелнице.

Пошто су се управо у оно доба, наиме, у другој половини прошлог столећа, развиле одређеније претставе о стварању земљине повр-

шине процесом ерозије, природне су науке овим геолошким системом пружиле руку теорији ратоводства, и сада је био сваки бедем практичне истине пробијен и све резоновање пливало је по илузорном систему геолошке аналогије. Зато се крајем осамнаестог столећа ни о чему другом није чуло или боље читало него о изворима Рајне и Дунава. Истина, ове бесмислице владале су већином само у књигама, као што увек само мали део књишког мудровања прелази у стварни живот, и то утолико мање уколико су њихове теорије луђе. Само ова, о којој овде говоримо, на штету Немачке није остала без утицаја на делање. Ми се, дакле, не боримо са ветрењачама, а да бисмо то показали, потсетићемо на два случаја: прво на важне, али врло учене походе пруске војске 1793 и 1794 године у Вогезима, за које дају теориске основе књиге Граверта и Масенбаха; друго, на поход од 1814 године, кад се војска од 200.000 људи дала од исте теорије вући за нос кроз Швајцарску до висоравни Лангра.

Висока тачка на земљишту, са које отичу све воде, није, међутим, већином ништа друго него висока тачка, и све што се писало крајем осамнаестог и у почетку деветнаестог века о њеном утицају на ратне догађаје, претерујући и погрешно примењујући по себи тачне претставе, потпуно је фантастично. Када би Рајна и Дунав и свих шест великих река Немачке имале своје заједничке изворе на једном брегу, овај зато, ипак, не би имао право ни на какву већу војничку вредност него да се евентуално на њему подигне тригонометрички знак. За светионик већ би мање био употребљив, за мртву стражу још мање, а за читаву војску баш никако.

Тражити, дакле, кључни положај земље на такозваном кључном земљишту, наиме, тамо где се разни планински граници одвајају од једне заједничке тачке и где се налазе највиши извори, чисто је књишка идеја којој се противи већ сама природа, кад гребене и долине одозго на доле не чини тако приступачним, како то учи досадашња такозвана наука о земљишту, већ расејава купе и усеке како јој је воља, и не ретко и најниже водене површине окружује највишим масивима. Ако о овоме упитамо историју ратова, уверићемо се колико мало сталног утицаја имају геолошке завршне тачке неког краја на његово искоришћавање у рату и колико, напротив, имају перевагу друге локалне појаве и остале потребе, тако, да линије положаја често пролазе сасвим близу поред оних тачака, па их ипак ове не привлаче.

Напуштамо ово погрешно мишљење, којим смо се само због тога тако дugo забавили, што се на њега ослањао читав један — врло отмен — систем и враћамо се својим гледиштима.

Кажемо дакле: ако израз „**кључни положај**“ треба у стратегији да одговара једном независном појму, то може бити само земљиште без чијег се заузимања не сме ризиковати продирање у неку земљу. Али, ако се тиме жели да означи и сваки удобан улаз у земљу или свака згодна централна тачка у њој, назив губи своје значење (тј. своју вредност) и означује нешто што се, више или мање, мора свуда наћи. Она тада постаје само лепа стилска фигура.

Они положаји, међутим, на које ми при томе мислим, тада су заиста врло ретки. Већином је најбољи кључ за неку земљу непријатељска војска, а где појам земљишта треба да превагне над појмом оружане снаге, морају владати већ нарочити повољни услови, и ови се, по нашем мишљењу, могу препознати по два главна дејства: прво, да је оружана снага, која је по томе земљишту распоређена, уз помоћ земљишта способна за јак тактички отпор; друго, да положај заиста угрожава непријатељски комуникациски правац пре него што непријатељ угрози наш.

ГлавА ДВАДЕСЕТ ЧЕТВРТА ДЕЈСТВО НА БОКОВЕ

Не би вальда било потребно тек да приметимо да говоримо о стратегиском боку, тј. о страни војишта и да у бици напад са стране, дакле, тактичко дејство на бок, с тиме нема никакве везе, и да се, чак и у случајевима кад би се стратегиско дејство на бокове у свом последњем стадијуму поклапало са тактичким, сасвим лако може одвојити од њега, јер никад једно дејство неминовно не произлази из другог.

И ова дејства на бокове и бочни положаји који уз то иду спадају у ствари којима теорија воли да парадира, док се у рату врло ретко појављују. Не зато што би само средство било бескорисно или илузорно, већ што обе стране обично желе да се чувају његових дејстава и што су ретки случајеви у којима то не би било могуће. У овим ретким случајевима је и то средство показало често велики успех и због тога, као и због оних сталних обзира које оно у рату изазива, важно је да се о томе у теорији пружи јасна претстава. Ма да се стратегиско дејство на бокове може замислити, наравно, не само код одбране, већ и код напада, оно, ипак, више одговара одбрани и зато треба да се уброји међу средства за одбрану.

Пре но што ућемо у ствар, морамо поставити просто начело и при разматрању не губити га никад из вида: да снаге, које треба да дејствују на позадину и на стране непријатељевог распореда не могу дејствовати противу њега с фронта; да је, дакле, потпуно погрешна претстава, било у тактици или стратегији, да се појављивање у позадини већ само по себи сматра нечим. Само по себи ово још није ништа, већ ће бити тек нешто у вези са другим чињеницама, и то или нешто корисно, или нешто незгодно, према томе какве су те друге чињенице, чије је испитивање за нас овде главно.

Најпре морамо при дејству на стратегиске бокове разликовати две ствари, наиме, дејство на комуникациски правац од дејства на отступницу, са којим, свакако, може бити у вези и дејство на комуникациски правац.

Кад је Даун 1758 године слао кртареће одреде да прекину довоз војсци која је опседала Оломоуц, очевидно да краљу није хтео да омете повлачење у Шлеску, шта више, хтео је да га нагна на то и радо му је отворио пут.

У рату 1812 године сви су крстарећи одреди, који су у месецима септембру и октобру упућивани из руске војске, имали само намеру да пресеку везе, а не да спрече повлачење. Ово последње било је, међутим; несумњиво намера молдавске армије, која је под Чичаговим наступала у правцу Березине, као и оног напада који је наређен генералу Витгенштајну противу француских одреда на Двини.

Ови су примери само ради прецизирања саме идеје.

Дејство на комуникациске правце управљено је против непријатељских довоза, против малих јединица које при долазе, против курира и путника, против малих непријатељских депоа итд., дакле, све противу оних предмета који су потребни за снажан и здрав опстанак непријатељске војске; оно треба, дакле, на овај начин да ослаби стање непријатељске војске и да је тиме натера на повлачење.

Дејство на непријатељску отступницу треба непријатељској војsci да онемогући ово повлачење; оно може постићи овај циљ само ако се непријатељ заиста одлучи на повлачење. Истина, тиме што јој прети, ово дејство може непријатељску војску заиста и приморати на то, па и дејствујући као демонстрација имати исти успех као и дејство на комуникације. Али, сва ова дејства не могу се очекивати, како је већ речено, од самог заобиласка, од самог геометричког облика у распореду оружаних снага, већ једино од услова који одговарају њима.

Да бисмо ове услове јасније упознали, ми ћемо оба дејства на бокове потпуно одвојити и најпре разгледати оно што је управљено против комуникациског правца.

Овде морамо, пре свега, поставити два главна услова, од којих један или други мора бити ту.

Први је: да су за ова дејства на непријатељски комуникациски правац довољне само незннатне оружане снаге, да се на фронту једва осећа њихово отсуство.

Други: да се непријатељска војска налази на kraју свога похода и да, дакле, не би могла више чинити никакве употребе од неке нове победе над нашом војском, или да ову, кад би отступала, не би могла да гони.

Овај други случај, који никако није тако редак како би изгледало, оставимо за први мах на страну и забавимо се осталим условима код првог.

Први од ових услова је да непријатељски комуникациски правац има извесну дужину и да се не може више штитити са свега неколико добрих посада; други, да је својим положајем изложена нашем дејству.

Ова изложеност може бити двојака: или услед праваца, ако, наиме, овај не води управно на фронт непријатељске војске, или тиме што комуникациски правац иде кроз нашу земљу. Ако се обе претпоставке споје, изложеност постаје тим већа. Оба случаја захтевају ближе објашњење.

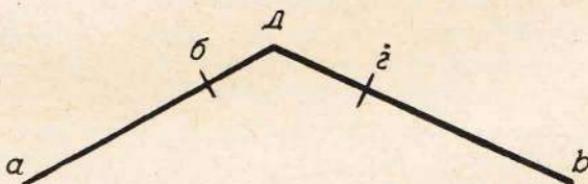
Требало би помислити, да, ако је реч о заштити комуникациског праваца дугачког четрдесет или педесет миља, мало зависи од тога да ли војска стоји на kraју овог праваца косо или управно према њему, пошто њена ширина према правцу изгледа само као тачка, па ипак је дру-

гачије. Чак и при знатној надмоћности тешко је, у таквом случају, прекинути непријатељски комуникациски правац крстарећим одредима које упућује војска. Кад се само мисли на тешкоћу са којом се известан простор апсолутно заштићује, не би се то веровало, већ би се помислило да би, напротив, једној војсци морало бити тешко да своју позадину, тј. предео за собом, заштити против свих одреда које може упутити један надмоћан непријатељ. Свакако, кад би у рату све било тако пре-гледно као на папиру! Тада би онај који заштићује, у својој неизве-сности о том на којој ће се тачки крстарећи одреди појавити, био, та-корећи, слеп, а виделе би само вође тих одреда. Али, ако се помисли на несигурност и непотпуност свих извештаја који се у рату примају и ако се зна да обе стране непрекидно папирају по помрчини, види се да се и крстарећи одред упућен око једног крила непријатељске војске у њену позадину, налази у положају човека, који у мрачној соби треба да се туче са много њих. На крају крајева он мора пропасти; исто тако и од-реди, који заобилазе непријатељску војску, а ова заузима управан по-ложај, који се, даље, налазе у њеној близини, а потпуно су одвојени од своје војске. Не само што смо тако у опасности да изгубимо много снага, већ ће и само такво средство тренутно отупити. Прва несрећа једног јединог таквог одреда учиниће да сви остали клону духом и, уместо храбрих препада и дрских чаркања, појавиће се само слика стал-ног бежања.

Због ове тешкоће, дакле, штити управни распоред неке војске најближе тачке њеног комуникациског правца и то, према јачини вој-ске, на даљину од два до три марша; а ове најближе тачке су и највише угрожене, јер су оне и најближе непријатељској војсци.

Напротив, при знатној косом распореду тај део комуникациског праваца није сигуран; најмањи притисак, најбезазленији покушај од стране противника води одмах на најосетљивију тачку.

Али, шта одређује фронт распореда, ако не баш управни правац на саобраћајне везе? Противников фронт. Али овај се може исто тако добро замислiti као зависан од нашег фронта. Овде наступа узајамно дејство, чији почетак морамо да потражимо.

Замислимо комуникациски правац нападача (АБ) постављен премај браниочевом (ВГ), тако да чини знатан угао са овим, тада је јасно: ако би бранилац хтео да заузме положај у Д, где се оба праваца састају, да би нападач наступајући од Б могао да га принуди самим геометричким односима да окрене фронт према њему и тиме изложи свој комуникациски правац. Обрнуто би било, ако би се бранилац по-

ставио с ове стране саставне тачке, рецимо у Г; тада би нападач морао да окрене фронт према њему, под претпоставком да правац својих операција, који је ближе одређен географским елементима, не може повољнији променити и усмерити, например, правцем АГ. Из овога би произшло да би бранилац у овом систему узајамног дејства унапред имао погодност, што свој положај треба само да заузме с ове стране састава обеју праваца. Далеко смо од тога да дајемо велику важност овом геометриском елементу, а помињемо ово само веће јасноће ради; шта више, уверени смо да ће локалне и уопште индивидуалне прилике много јаче условљавати распоред браниоца, и да се, дакле, не може у општим претпоставкама означити која ће страна више изложити свој комуникациски правац.

Ако обострани комуникациски правац леже у једном и истом правцу, свакако ће она страна, која заузима кос положај према њима, приморати другу да учини исто; али тада геометрички није тиме ништа добијено, те обе стране имају исте користи и исте незгоде.

Задржавамо се, дакле, у нашем даљем разматрању само на чињеници једнострдано изложеног комуникациског праваца.

Што се тиче друге неповољне околности за комуникациски правац, ако он, наиме, иде кроз непријатељску земљу, јасно је по себи у ком је степену тим изложен, ако су се становници ове земље латили оружја, те се мора сматрати као да дуж целог праваца стоји непријатељска војска. Ова је, додуше, по себи врло слаба, без чврстине и интензивне јачине, али, ипак, треба имати на уму шта значи такав непријатељски додир, као и утицај услед мноштва тих додирних тачака које се налазе дуж дугачког комуникациског праваца. То није потребно даље објашњавати. Али и тада, када се непријатељски поданици нису латили оружја, кад у земљи не постоји никаква резервна војска, нити ма која друга ратна организација, па, чак и када народ нема много ратничког духа, сам поданички однос према непријатељској влади остаје за комуникациски правац друге стране увек врло осетна незгода. Помоћ коју добија крстарећи одред преко лакшег споразумевања са становништвом, познавања земљишта и људи, преко обавештења, потпоре власти, за њега је, с обзиром на његову малобројност, од одлучне вредности, а овакву помоћ добија, без нарочитих напора, сваки такав одред. Уз то долази да на извесној даљини неће никад недостајати тврђава, великих река, планина или других прибежишта која увек припадају противнику, уколико их ми формално не заузмемо и не поседнемо.

У таквом случају, нарочито кад га прате друге повољне околности, дејство на непријатељски комуникациски правац и тада је могуће, ако је он управан на непријатељски распоред, јер наши крстарећи одреди тада не треба увек да се врате у састав главнине војске, већ могу и прости повлачењем у сопствену земљу да нађу довољно заштите.

Дакле, сада смо упознали:

1. — знатну дужину,
2. — кос положај и
3. — непријатељску област

као главне околности под којима се комуникације неке војске могу пресећи сразмерно малим непријатељским оружаним снагама; да ово пресецање буде успешно, захтева се још и четврти услов, наиме, извесно трајање. У овом погледу позивамо се на петнаесту главу пете књиге.

Али ова четири услова су само главни моменти који обухватају сам предмет; за њих се везује велики број локалних и индивидуалних околности, које често постају важније и одлучније него сами главни моменти. Да бисмо се само потсетили на најважније, помињемо: каквоћу путева, природу предела кроз који они воде, заштиту у облику река, планина, баруштина, које они могу имати, годишње доба и време, важност поједињих довоза, као опсадног парка, број лаких јединица итд.

Дакле, од свих ових околности зависиће успех са којим ће војсковођа моћи да дејствује на комуникациски правац свог противника и кад се резултат свих ових околности код једног упореди са резултатом истих околности код другог, долази се до сразмере оба саобраћајна система, од чега ће зависити који ће војсковођа моћи другога да надмаши у том погледу.

Што овде у излагању изгледа тако опширно, то се решава у конкретном случају често на први поглед; али ипак је за то потребан такт искуственог просуђивања и треба једном помислiti на све случајеве који су овде разложени, да би се схватило како треба одговорити на обичну глупост критичара, кад мисле да је самим речима: „заобилазак“ и „дејство на бокове“ без ближег мотива већ нешто учињено.

Долазимо сада до другог главног услова под којим се може вршити стратешко дејство на бокове.

Ако је непријатељска војска спречена у даљем продирању ма којим другим разлогом осим отпором наше војске, био то који му драго разлог, онда се наша војска не сме више устручавати, да већим одвајањима ослаби своје снаге; јер, иако би нас непријатељ за то заиста хтео казнити својим нападом, морали бисмо само да се повучемо. Ово је био случај са руском главном војском 1812 године код Москве. Али нису ни потребне тако велике димензије и сразмере, као у овом рату, па да се створи такав случај. Фридрих Велики био је свакипут у оваквој ситуацији на граници Чешке или Моравске у првим шлеским ратовима, и могли су се у сложеним односима војсковођа и њихових војски замислiti најразноврснији, нарочито политички узроци, који онемогућавају даље наступање.

Пошто у овом случају оружије снаге, употребљење за бочно дејство, могу бити и веће, остали услови не треба ни да буду толико повољни; чак и однос нашег саобраћајног система према непријатељском не треба да буде у нашу корист, пошто непријатељ, који наше даље повлачење не може никако нарочито да искористи, неће олако хтети да се свети, већ ће се више старати о непосредној заштити свога повлачења.

Дакле, таква ситуација је врло згодна да се оно дејство које се не жели постићи битком, јер се то сматра сувише ризичним, постигне средством које је мање сјајно и успешно од победе, али и мање опасно.

Пошто је у таквом случају бочни положај, због кога су наше комуникације изложене, мање опасан, и пошто се тиме кос распоред у противника према његовим комуникацијама увек може постићи, — то овај један од горе наведених услова свакако неће недостајати. Уколико више садејствују и остали услови и друге повољне околности, утолико пре можемо од оваквог положаја очекивати одличан успех; уколико мање таквих повољних околности, утолико ће више све зависити од веће вештине у комбинацијама и брзине и сигурности у извођењу.

Овде је право поље стратегиског маневровања, које се тако често појављује у Седмогодишњем рату, у Шлеској и Саксонској, и у походима од 1760 и 1762 године. Ако се у многим ратовима са слабом елементарном снагом тако често јавља такво стратегиско маневровање, то, истина, није зато што би исто тако чест био случај да је неки војсковођа исцрпео могућности свог похода, већ због тога што недостатак одлучности, храбрости и предузимљивости, као и страх од одговорности, често заузимају место правих противтежа; при том треба само да се потсетимо на фелдмаршала Дауна.

Ако хоћемо да наша разматрања скупимо још једном у виду главног резултата, овај би био: да ће дејство на бокове бити најуспешније:

1. — у одбрани;
2. — при крају похода;
3. — првенствено при повлачењу у унутрашњост земље и
4. — у вези са општим наоружањем народа.

О остварењу овог дејства на комуникациски правац имамо да кажемо само неколико речи.

Потхвате морају да изводе окретни и сигурни команданти који слабим одредима, у смелим маршевима и нападима, насрћу на непријатељске мале посаде, комору и мале одреде на маршу, подржавају народну војску (Ландштурм) и с њоме се уједињују за поједине потхвате. Они не морају бити толико јаки колико многобројни и тако организовани да сједињење више њих за неки већи потхват буде могуће и да не нађе сувише великих препрека у таштини и самовољи појединих старешина.

Сада треба још да говоримо о дејству на отступницу.

Овде, где првенствено морамо имати пред очима начело постављено одмах у почетку, да се оно, што треба да дејствује позади, не може употребити на фронту; да се, дакле, дејство из позадине или с бока мора сматрати не-као умножење снага, већ само као њихова потенцирана употреба; потенцирана у погледу успеха, али и у погледу опасности.

Сваки отпор оружјем, који није директан и прост, има тенденцију да повећа дејство на рачун сигурности. Дејство с бока, било да се врши прикупљеном или са више правца подељеном и обухватном снагом, спада у ову категорију.

Али при пресецању повлачења, уколико то не треба сматрати само као демонстрацију, већ као нешто озбиљно, право је решење у одлучној бици или бар стварању свих услова за њу; и баш у овом решењу

наћи ће оба она елемента већег успеха и веће опасности. Ако, дакле, војсковођа треба да сматра да има права на овај начин дејства, он за то мора имати повољне услове.

Код ове врсте отпора морамо разликовати оба већ поменута облика. Први је, кад војсковођа жели да са целом својом војском нападне противника из позадине, или са неког бочног положаја који је у ту сврху заузeo, или формалним заобиласком; други је, кад своје оружане снаге подели и обухватним распоредом угрожава једним делом непријатељску позадину, а другим фронт.

Повећање успеха у оба случаја је, наиме, исто: или право отсецање отступнице и тиме заробљавање или растурање великог дела непријатељских оружаних снага, или брзо повлачење непријатељске снаге, да би избегла такву опасност.

Али је повећана опасност у оба случаја друкчија.

Ако непријатеља заобиђемо целом оружаном снагом, опасност је у откривању сопствене отступнице и при томе све зависи опет од односа обостраних отступници, као што је при дејству на комуникациске правце у сличном случају зависило све од њихових односа.

Свакако, бранилац, ако је у својој сопственој земљи, мање је спутан у својим отступницама и комуникациским правцима од нападача и зато је способнији за стратегиски заобилазак; само је овај општи однос ипак сувише мало стваран, да би се на основу њега створио успешан метод; могу, дакле, одлучити само укупни односи појединих случајева.

Само толико се још може рећи, да ће се повољни односи налазити, наравно, чешће у великим просторима него у мањим и код самосталних држава чешће него код слабих, које ишчекују туђу помоћ и чија војска мора да има у виду, пре свега, тачку сједињавања са војском која је помаже; најзад, да на крају рата, кад се ударна снага нападачева иссрпла, за браниоца ови односи бивају најповољнији; отприлике на исти начин како је то било при односу комуникациских праваца.

Бочни положај који су Руси 1812 године са тако много погодности заузели на путу од Москве за Калугу, кад је Бонапартина ударна снага била иссрпена, био би им у почетку рата, у логору код Дрисе, врло непријатан, да нису били довољно паметни и свој план још у последњем часу изменили.

Други облик заобиласка и отсецања, помоћу поделе снага, носи опасност сопственог раздвајања, док противник, користећи унутрашње операциске правце, остаје прикупљен, те је у стању да сваки поједини наш део нападне са великим надмоћишћу. Да се изложимо овој неизгоди, која ничим не може бити отстрањена, за то могу постојати само три главна разлога:

1. — почетна подела снага, која такав начин дејства чини неминовним, ако не желимо да се изложимо великом губитку у времену;
2. — велика физичка и морална надмоћност, која даје право на одлучне облике;
3. — недостатак ударне снаге код противника чим се нађе на крају свога похода.

Концентрично продирање Фридриха Великог у Чешку 1757 године није, додуше, имало намеру да напад на фронт веже са неким нападом на стратегиску позадину; бар то није при томе била главна ствар, како ћемо на другом месту изнети оширенје. Али у сваком случају јасно је да није могло бити ни речи о сједињењу снага у Шлеској и Саксонској пред сам напад, пошто би се тиме жртвовале све користи од изненађења.

Кад су савезници отпочели други део похода 1813 године, смели су већ, услед своје велике физичке надмоћности, да мисле на то да главном снагом нападну Бонапарту у десни бок, наиме, на Елби, и да тиме преместе војиште са Одре на Елбу. Што су код Дрездена тако страдали, треба приписати не овим општим, већ њиховим неправилним стратегиским и тактичким мерама, јер они су код Дрездена имали 220.000 противу 130.000 Бонапартиних људи, — однос снага који је, свакако, био повољан (код Лайпцига бар је износио 285:157). Истина, Бонапарта је за нарочити систем одбране у једној линији био поделио своје снаге сувише равномерно (у Шлеској 70.000 против 90.000, у Марки¹⁾ 70.000 против 110.000), само у сваком случају било би му, не напуштајући Шлеску, врло тешко да на Лаби прикупи снагу, која би могла да изведе отсудан удар на главну армију. Исто тако оправдано могли су савезници да упуте војску под Вредеом на Мајни и да тиме покушају да Бонапарти пресеку пут за Мајнц.

Године 1812 смели су Руси да своју молдавску војску упуне у Волинију и Литванију, да би доцније наступали у позадину француске главне снаге, јер није било ништа сигурније него да ће Москва постати кулминациона тачка на правцу самог француског потхвата. За Русију, с оне стране Москве, није се у овом рату имало шта бојати и није било разлога да руска главна снага себе сматра сувише слабом.

Исти облик распореда оружаних снага имао је први одбранбени план који је потицао од генерала Фула, по коме је требало да се војска под Барклејом прикупи у логору код Дрисе, а она под Багратионом да продире позади непријатељске војске. Али, каква разлика у ова два момента! У првом су Французи били три пута јачи од Руса; у другом Руси знатно јачи од Француза. У првом је у Бонапартине главне војске ударна снага која допире до Москве, 80 миља с оне стране Дрисе; у другом она не може више ни за дан марша да се макне даље од Москве. У првом отступници до Њемена не би износила више од 30 миља, у другом је била 112 миља. Дакле, исти начин дејства противу непријатељског повлачења, који се у другом моменту показао тако успешан, био би у првом најлакомисленја лудорија.

Пошто се дејство на отступницу, ако је нешто више него демонстрација, састоји у формалном нападу из позадине, то би о томе још понешто требало казати, али је зато прикладније место у књизи о нападу; овде зато прекидамо и задовољавамо се тиме што смо дали услове под којима се може употребити ова врста реакције.

¹⁾ Вестфалска грофофија. — Прим. ред.

Али, обично се, говорећи о њој, мисли више на демонстрацију него на стварно извођење у намери да се њоме непријатељ примора на отступање. Ако би свакој успешној демонстрацији неминовно морала бити у основи потпуна могућност стварног извођења, како се, изгледа, на први поглед само по себи разуме, то би се демонстрација у свима условима поклапала са стварношћу. Само то није тако; у поглављу о демонстрацијама видећемо да су ове везане за нешто друкчије услове, те упућујемо због тога на то поглавље.

ГлавА ДВАДЕСЕТ ПЕТА

ПОВЛАЧЕЊЕ У УНУТРАШЊОСТ ЗЕМЉЕ

Добровољно повлачење у унутрашњост земље обележили смо као нарочиту посредну врсту отпора, при чему непријатељ треба да пропадне не толико оружјем, колико услед својих сопствених напора. Ту се или уопште не претпоставља никаква велика битка, или се моменат за њу одређује тако дошкан, да су непријатељске снаге онда већ знатно ослабиле.

Сваки нападач ослабиће у оружаној снази оваквим напредовањем; о томе ћемо исцрпније говорити у седмој књизи; овде морамо тај резултат да узмемо унапред као стварност, што можемо тим пре, пошто у ратној историји ово јасно показује сваки рат у коме је било знатног напредовања.

Ово слабљење у наступању биће повећано ако је противник непобеђен, ако се сам добровољно повлачи са несломљеном свежом оружаном снагом, али непријатељу, сталним и одмереним отпором, наплаћује крвљу сваку стопу земље, тако да је то наступање стално продирање, а не само обично гоњење.

С друге стране, губици, које трпи бранилац у повлачењу, биће много већи, ако се он повлачи после изгубљене битке него кад то чини добровољно. Јер, иако би био у стању да гониоцу свакога дана даје отпор, који се може очекивати при добровољном повлачењу, он би при томе претрпео бар исте губитке; дакле, губитак у бици дошао би још поврх тога. Али како би та претпоставка била противна природи ствари! Најбоља војска на свету, кад је после изгубљене битке принуђена да се повуче дубоко у унутрашњост земље, при томе ће претрпети не сразмерне губитке, и, ако је непријатељ знатно надмоћан, како ми то у случајевима о којима говоримо претпостављамо, он ће надирати за њом са великим енергијом, како се скоро увек дешавало у најновијим ратовима, па ће се то сасвим вероватно претворити у право бекство, а ово обично потпуно упропasti оружану снагу.

Одмерен свакодневан отпор, тј. отпор који свакипут траје само толико, колико се може још одржати равнотежа у борби и којим се осигуравамо од пораза, пошто још у право време напуштамо земљи-

ште за које смо се борили, — таква борба стајаће нападача бар исто толико људи као и браниоца, јер што овај при отступању понекад неизбежно изгуби у заробљеницима, други ће више изгубити у ватри, пошто мора стално да се бори противу погодног земљишта. Додуше, отступајући потпуно губи тешке рањенике, само ове привремено губи и нападач, пошто обично остају више месеци по болницама.

Резултат ће бити, да ће се обе војске отприлике у истој мери трошити у овом сталном међусобном трењу.

Сасвим је друкчије при гоњењу неке тучене војске. Овде, код онога који отступа, чине такав отпор врло тешким, а у неким случајевима и немогућим: изгубљена оружана снага у бици, разбијен распоред, клонулост духа, брига за отступницу; гонилац, међутим, који у првом случају веома опрезно, чак бојажљиво, иде напред, као слепац који стално пира око себе, у другом случају надире чврстим кораком победника, са охолошћу срећнога човека, са сигурношћу једног полу-бога; и уколико је дрскији, утолико више убрзава ствар у правцу којим је већ пошла, јер је овде право поприште моралних снага, које се по-већавају и умножавају, а нису везане за ситне бројеве и размере у физичком свету.

Сасвим је, дакле, јасно, колико ће бити различит однос између обеју војски, пошто, на овај или онај начин, заједно достигну тачку која се може сматрати као крај нападачевог пута у његовом походу.

Ово је само резултат обостраног разарања; за овај резултат се сада надовезује слабљење, које онај што наступа и поврх тога пре-трпи, о чему ћемо, како смо већ казали, говорити у седмој књизи. Али, на другој страни, ту придолази појачање, које онај што отступа добија у великој већини случајева у оним оружаним снагама, које при-долазе доцније, било то спољном помоћу или јаким сопственим напором.

Најзад, између овог првог и другог постоји таква несразмера у средствима за снабдевање, да онај што отступа често живи у изобиљу, док други пропада у оскудиши.

Отступајући има могућности да свуда гомила залихе са којима се сусреће, док гонилац све мора да довлачи за собом, што је, док је у кретању, тешко и код најкраћег комуникациског правца, и због тога то одмах унапред проузрокује оскудицу.

Све што пружа само земљиште искоришћава први што отступа, и већином и иссрпљује. Остају само истрошена села и градови, покошена и погажена поља, иссрпљени бунари, замућени потоци.

Војска која наступа често се од првога дана бори са најнужнијим потребама. На непријатељске залихе не треба никако да рачуна, то би био само случај или неопростива погрешка противникова ако би му понекад нешто пало у руке.

Зато је и несумњиво да ће, при већим пространствима и не сувише неједнаким снагама зараћених, на овај начин наступити однос оружаних снага, који браниоцу обећава бескрајно више вероватноће за успех, него што би имао при решењу на граници. Али, не само што услед промењеног односа снага постоји већа вероватноћа да ће побе-

дити, већ са промењеном ситуацијом расте и резултат победе. Каква је само разлика између битке изгубљене на сопственој граници и битке изгубљене у средини непријатељске земље! Штавише, стање нападача је на крају његовог пута често такво, да га чак и добијена битка може принудити на повлачење, јер он нема више нити довољно ударне снаге да своју победу употпуни и искористи, нити је у стању да надокнади своје изгубљене снаге.

Огромна је, дакле, разлика да ли до решења долази у почетку или на крају наступне операције.

Поред великих погодности овога начина одбране стоје две противтеже; прва је штета коју трпи земља услед непријатељског прорива, друга је морални утисак.

Додуше, никад се не може сматрати као циљ целокупне одбране да се земља сачува од штета, већ је циљ повољан мир. Да се овај што је могуће сигурније добије, томе треба тежити, и за то се не сме ни једна тренутна жртва сматрати превеликом. Само та штета, иако не треба да буде одлучујућа, ипак се мора узимати у обзир, јер је она увек предмет наших интереса.

Овај губитак не погађа непосредно нашу оружану снагу, већ на њу делује више или мање заобилазним путем, док само повлачење непосредно ојачава оружану снагу. Тешко је, дакле, ову погодност и ону незгоду одмерити једну према другој; то су ствари по себи различите, које у свом дејству немају никакве додирне тачке. Морамо, дакле, овде застати и рећи да је овај губитак већи ако треба да буду жртвованы једна погодна и насељена област и велики трговачки градови, али да је највећи онда, кад пропадају једновремено потпуно или упала готова убојна средства.

Друга противтежа је морални утисак. Има случајева у којима се војсковођа на њега не сме освртати, кад мора мирно изводити свој план и излагати се незгодама које доноси кратковидна малодушност; али, зато овај утисак није никакав фантом који заслужује потцењивање. Он не може да се пореди са снагом која дејствује на једну тачку, већ са снагом која брзином муње пролази кроз све жиле и кочи сваку делатност која треба да постоји у народу и војсци. Има, истина, случајева кад ће народ и војска брзо разумети повлачење у унутрашњост земље, и кад ће оно штавише, повећати поверење и очекивања, али су они врло ретки. Обично народ и војска неће ни разликовати да ли је то слободно кретање или посртање уназад, а још мање, да ли је тај план потекао из разума са изгледом на сигурну корист или из страха од непријатељског оружја. Народ ће осећати сажаљење и негодовање кад види судбину жртвованих области; војска ће лако изгубити поверење у свога вођу или чак у саму себе и сталне борбе заштитница за време повлачења свагда ће поново потврдити њена страховања. Не смемо се заваравати у погледу ових последица повлачења. А свакако је посматрано само за себе, природније, простије, племенитије и више одговара моралном бићу народа, да се отворено изађе на мегдан како нападач не би могао да пређе границе једнога народа, а да не сусретне његовог генија који ће затражити крвав обрачун.

Ово су погодности и штете од такве врсте одбране; а сад неколико речи о условима и околностима које су за њу повољне.

Главни и основни услов је велико пространство или бар дугачка отступница; јер свега неколико наступних маршева неће, наравно, непријатеља знатно ослабити. Центар Бонапартин био је 1812 године код Витеbsка јак 250.000 људи, код Смоленска 182.000 људи и тек код Бородина био је спао на 120.000, тј. раван по броју руском центру. Бородино је удаљено од границе 90 миља; али тек код Москве наступила је одлучна превага за Русе која је сама од себе тако сигурно довела до промене, да француска победа код Малог Јарославца није у томе ништа знатно изменила.

Таквих димензија, као Русија, нема ниједна европска држава, и код најмањег броја њих може се замислiti отступница од 100 миља. Само ни снага као француска 1812 године неће се лако у другим приликама појавити, а још мање таква превага, каква је постојала у почетку рата у односу између обадве стране, где су Французи имали бројно више него два пута, а осим тога одлучну моралну надмоћ. Дакле, оно што је овде постигнуто тек после 100 миља, у другим случајевима ће се можда постићи са 50 или 30.

У повољне околности спадају:

1. — мало обрађено земљиште;
2. — привржен, ратоборан народ;
3. — ружно годишње доба.

Све ове ствари отежавају издржавање непријатељске војске, промравају на велике довозе, велика деташовања, отежану службу, изазивају болештине и олакшавају браниопу дејство на бокове.

Најзад, морамо говорити и о апсолутној маси оружаних снага, која утиче на то.

Само је по себи у природи ствари, да се, без обзира на однос обостраних оружаних снага, мања оружана снага уопште раније исцрпе него већа и да њен пут, дакле, не може бити тако дугачак, нити обим њеног војишта тако велик. Постоји, дакле, у извесној мери сталан однос између апсолутне величине снаге и онога простора, који ова снага може да заузме. Не може се овај однос изразити бројно, он ће увек бити модификован другим околностима, али нама је довољно да кажемо, да ове ствари у најдубљим својим основама стоје у вези. Може се кренути на Москву са 500.000 људи, али не са 50.000, и када би однос према непријатељској снази у последњем случају био и много повољнији него у првом.

Ако сада узмемо овај однос апсолутне снаге према простору у два различита случаја као исти, нема сумње, да ће се ефикасност нашег повлачења у односу на непријатељево слабљење повећати што масе буду веће.

1. — Издржавање и смештај непријатеља постаће тежи; јер, и када би простор, који војске заузимају, растао у истој сразмери као и саме војске, то се ипак снабдевање никад не може подмирити са овог простора, и све што се мора довозити из позадине, подлеже већим гу-

бицима; а за смештај неће се никад употребити цео простор, већ само један мали његов део, који не расте сразмерно масама.

2. — Продирање постаје утолико спорије, уколико масе постају веће, те зато и трајање наступања бива дуже и сумарни дневни губици постају већи.

Три хиљаде људи, који гоне две хиљаде на обичном земљишту, неће им допустити да се повлаче у малим маршевима од 1, 2, највише три миље, и да се с времена на време зауставе неколико дана. Стићи, напасти и разбити их, то је дело од неколико часова. Али, ако овај број помножимо са 100, све сасвим друкчије изгледа. Дејства, за која је у првом случају било довољно неколико часова, сада захтевају можда цео један дан, па и два. Обе стране не могу сада више остати заједно на истој тачки, чиме расте разноликост свих покрета и комбинација, а према томе и потребно време за њих. Али нападач је ту у неизгоди, јер се због тежег снабдевања мора још више да шири него онај који се повлачи, те је увек у извесној опасности да се овај не усрет-среди на једну тачку са надмоћијом снагом, како су то Руси желели код Витебска.

3. — Уколико масе постају веће, утолико за сваког појединца постаје већи утрошак снаге, што захтева дневна стратегиска и тактичка служба. Сто хиљада људи, који се сваког дана покрећу и распоређују на марш, сад се заустављају, онда опет крећу даље, сад се лађају оружја, после опет кувају или примају намирнице; сто хиљада људи, који не смеју да логорују док нису са свих страна пристигли извештаји, — њима је за све ове споредне напоре правоца рата потребно редовно два пута више времена него што би требало за 50.000; али дан има и за једне и за друге само 24 часа. Колико се разликују време и напори једног марша према маси трупа, показали смо у деветој глави прошле књиге. Ове напоре, истину, дели онај који се повлачи са оним који је у офанзиви, али су они код последњег знатно већи:

1. — Његове су масе веће, због надмоћности коју претпостављамо.

2. — Бранилац, пошто увек напушта земљиште, овом жртвом откупљује и право, да он увек буде онај који другоме прописује закон. Он ствара свој план унапред, и, у већини случајева, овај неће бити ничим покварен, док онај који иде напред може свој план да ствара само према непријатељском распореду, који увек тек мора да докучује и сазнаје.

Али, морамо да потсетимо на то да је овде реч о потискивању противника који није претрпео пораз нити иједну битку изгубио, како се не би помислило да говоримо противно ономе што смо рекли у нашој дванаестој глави четврте књиге.

Ово посебно преимућство, међутим, да се непријатељу прописује закон у погледу добитка у времену и снази и понеких споредних погодности, чини разлику, која, ако потраје, постаје врло знатна.

3. — Онај који се повлачи, с једне стране, чини све да своје повлачење олакша, да се оправе путеви и мостови, да се пронађу угоднија логоришта, итд; а, с друге стране, опет исто толико чини да го-

нионцу отежа наступање тиме што руши мостове, квари већ иначе истрошене путеве, непријатељу одузима најбоља логоришта и бунаре заузимајући их сам, итд.

Најпосле, морамо навести још као нарочито повољну околност народни рат. О томе овде треба утолико мање говорити, што ћемо о њему још говорити у нарочитој глави.

Досад смо говорили о користима које такво повлачење пружа, о жртвама које оно захтева, о условима који морају постојати; сада ћемо рећи још нешто о напорима.

Прво питање које смо поставили јесте оно које се односи на правац повлачења.

Оно треба да се врши у унутрашњост земље, ако је икако могуће, треба да води на тачку, где је непријатељ са обе стране окружен нашим областима; тада ће он бити изложен њиховом утицају, а ми нећемо доћи у опасност да будемо потиснути од главне масе наше земље, што би се могло дододити, ако би изабрали отступницу која би ишла преблизу границе, као Руси године 1812 кад су хтели да се повлаче на југ уместо на исток.

Ово је услов који лежи у сврси саме мере. Која је тачка у земљи најбоља, колико се с њоме може повезати намера да се престоница или која друга важна тачка непосредно заштити или непријатељ скрене с тог праваца, то зависи од прилика.

Да су Руси 1812 године унапред промислили о повлачењу и извршили га, дакле, потпуно по плану, могли су без даљега већ од Смоленска поћи ка Калузи, куда су се упутили тек од Москве; врло је могуће да би тада Москва била потпуно поштеђена.

Французи су наиме, код Бородина, били јаки око 130.000 људи; нема разлога за претпоставку, да би они били јачи у бици коју би Руси примили на пола пута од Калуге; али колико би било расположивих снага, колико би се од њих могло одвојити за Москву? Очевидно врло мало, али са мало трупа не може се на 50 миља (ово је даљина од Смоленска до Москве) вршити деташовање снага противу једнога места као што је Москва.

Претпоставимо да је Бонапарта код Смоленска, где је после борби имао још око 160.000 људи, мислио да сме да ризикује упућивање снага на Москву пре но што се одиграла главна битка, и да је за то употребио 40.000 људи док би према Русима остала главна армија од 120.000 људи; онда би од ових 120.000 у бици било још само око 90.000, наиме, 40.000 мање него што их је било код Бородина. Руси би, дакле, били јачи за 30.000 људи. Ако сад ток битке код Бородина узмемо као мерило, вероватно је да би тада Руси остали победиоци. У сваком случају, резултат ове калкулације био би за њих много повољнији него однос код Бородина. Али повлачење Руса није било дело смишљеног плана; ишли су толико уназад, јер се ни у једном часу када је требало примити битку нису осећали доволно јаким за то; сва средства за исхрану и појачање била су дуж друма од Москве ка Смоленску, и никоме у Смоленску није могло пасти на памет да овај друм напусти. Али, осим тога, победа између Смоленска и Калуге у очима Руса никад

не би поправила кривицу што Москва није брањена и што је допуштено њено евентуално заузимање.

Још сигурније могао је Бонапарта 1813 године да заштити Париз од напада, да се поставио знатно више бочно, отирилике иза Бургоњског Канала, а у Паризу да је оставио само неколико хиљада људи са његовом многобројном народном гардом. Никада савезници не би имали храбrosti да један корпус од 50.000 до 60.000 људи пусте на Париз, доког знају да се Бонапарта налази са 100.000 људи код Оксера. Обрнуто, вероватно нико не би саветовао једној од савезничких војски у Бонапартиној ситуацији, да напусти пут за сопствену престоницу, кад би имала противника као што је био он. Са таквом надмоћи он не би ни тренутка оклевао да удари на главни град. Тако ће различит бити резултат чак и под истим условима, али у другим моралним односима.

Желимо само још да приметимо да при једном таквом бочном правцу у сваком случају престоница или место, које се тиме не жели ставити на коцку, морају имати извесну способност за отпор, да их не би могао заузети и опљачкati сваки крстарећи одред. А сада ћемо остатити ту ствар, јер ћемо се, код ратног плана, још једном вратити на њу.

Морамо размотрити још једну другу особину код правца такве отступнице; то је изненадна промена правца. Пошто су Руси до Москве задржали исти правац, ту су га напустили; он би их довео у Владимир, а они су ударили најпре оним за Рјазан, а затим за Калугу. Да су морали да наставе своје повлачење, они би то без даљега могли тим новим правцем, који би их довео за Кијев, дакле, опет много ближе непријатељској граници. Сасвим је јасно да Французи, и да су у ово време још били јачи од Руса, не би могли да одрже свој комуникациски правац преко Москве; морали би напустити не само Москву, већ највероватније и Смоленск, напустити, дакле, мучно стечена освајања и задовољити се војиштем с ове стране Березине.

Истина, руска војска доспела би у исту незгоду, којој би се изложила да је одмах у почетку узела правац за Кијев, наиме, у незгоду да буде одвојена од главне масе своје државе; али ова незгода била би скоро илузорна, јер у таквом би сасвим другом стању непријатељска војска дошла до Кијева, да није ишла заobilaznim путем, преко Москве.

Јасно је да таква изненадна промена отступног правца, која је на великим просторијама врло згодна, пружа еминентних користи:

1. — Промена праваца онемогућује наступајућем противнику да задржи свој стари комуникациски правац; организовање новог, међутим, увек је тешка ствар, а уз то још долази да он свој правац наступања тек постепено мења, да мора, дакле, вероватно више него једном да тражи нов комуникациски правац.

2. — Обе стране на овај начин приближавају се опет граници; нападач не штити више освојене пределе својим положајем и највероватније је да ће их морати напустити.

Русија је, са својим огромним просторијама, држава у којој две војске могу на овај начин да се формално гањају.

Али и код мањих територија могућа је таква промена отступнице, уколико су остале околности повољне, што се може видети само из свих односа извесног појединог случаја.

Кад је једном одређен правац, којим треба непријатеља увући у земљу, излази само од себе, да наша главна снага узима тај правац, јер иначе непријатељ не би својом главном снагом наступао истим правцем, па, иако би то учинио, ми не бисмо били у стању да му наметнемо све оне услове које смо горе претпоставили. Може бити само још питање, да ли се треба држати тога правца са неподељеном снагом или са већим деловима скренути устрани, и на тај начин учинити своје повлачење ексцентричним.

На ово питање морамо одговорити да овај облик треба одбацити. Разлоги су ови:

1. — Снаге се тиме више деле, док је њихово концентрисање на једну тачку управо једна од главних неизгода за нападача.

2. — Нападач постиже погодности унутрашњих операциских праваца, пошто је више прикупљен но ми, те на појединим тачкама може бити утодико надмоћнији. Истина, ове се надмоћности код система, који се исправа састоји у сталном повлачењу, треба мање плашити, али је услов за ово повлачење увек: да противнику останемо недокучиви и не допустимо да нас потуче, што би нам се лако могло десити. Дакле, услов је таквог повлачења: постепено доћи до надмоћности, код главне снаге да би се њоме могло постићи решење, што би, међутим, код поделе снага било несигурно.

3. — Концентрично дејство против непријатеља није за слабијег уопште погодно.

4. — Оваквим се распоредом браниочевих снага потпуно отстрањује један део непријатељске слабости.

Главне слабости неке офанзиве на велике даљине су: дугачки комуникациски правци и отворени стратегиски бокови. Ексцентричним обликом повлачења нападач је принуђен да једним делом својих снага образује фронт према боку, а овај део, који је управо био одређен само за то да неутралише оружане снаге, које смо ми према њему истакли, врши, такорећи, узгред још и нешто друго, наиме, штити један део комуникациског правца.

За само стратегиско дејство отступања ексцентричан облик није, дакле, користан; али ако он треба да припреми неко доцније дејство на непријатељску отступницу, морамо потсетити на оно што је речено у претходној глави.

Само један циљ може дати повода за ексцентрично отступање: ако њиме уз то можемо да осигурамо области, које би непријатељ иначе заузео.

Које ће крајеве, лево и десно, заузети онај који наступа, може се већином унапред предвидети са приличном вероватношћу по прикупљању и правцу његових снага, према положају његових области, тврђава итд. с обзиром на наше; посести оружаним снагама оне крајеве, које он вероватно ће заузимати, било би опасно расипање снага. Али, да ли ћемо, у оним областима које ће нападач вероватно заузети, бити

у стању да га својим распоређеним оружаним снагама у томе спречимо, теже је предвидети, и при томе много зависи од нашег такта у расуђивању.

Кад су се Руси 1812 године повлачили, упутили су под Тормасовим 30.000 људи у Волинију, против аустријских снага, које су имале да упадну у ову област. Величина ове области, различите тешкоће њенога земљишта, слаба снага којом је требало да буде нападнута, — све је то давало оправдане наде да ће Руси на овој страни одржати надмоћ или да ће се бар моћи држати у близини границе. Из тога су могле после произићи врло важне користи, о којима овде нећемо даље говорити; осим тога било је скоро немогуће да се ове трупе благовремено привуку главној снази, па да се то и хтело. Из ових разлога било је с правом одлучено да се војска остави у Волинији како би тамо водила своје самосталне операције. Ако је, напротив, по плану за тај рат, који је предложио генерал Фул, само Барклејева војска (80.000 људи) имала да се повуче у Дрису, а војска Багратионова (40.000 људи) имала да остане према десном боку Француза, да би их затим ударила с леђа, — види се на први поглед да ова војска није могла ни помишљати да се држи у јужној Литви, да одржи, дакле, за леђима Француза један крај више, и то крај ближи граници. Ову би војску уништиле надмоћне масе.

Само се по себи разуме, да бранилац има интерес да што је могуће мање области препусти нападачу, али то је увек сасвим споредна сврха. Исто тако је јасно да напад постаје утолико тежи, уколико је мање, или боље, уже бојиште, на коме можемо непријатеља стиснути; али све ово подлеже ипак услову, да при овом поступку постоји код нас вероватноћа за успех и да се тиме браниочева главна снага не слаби сувише; јер ту се мора првенствено тежити крајњем решењу, пошто незгоде, које се појављују код непријатељске главне снаге, најпре изазивају одлуку за њихово повлачење и највише повећавају губитак физичких и моралних снага који је с тим у вези.

Повлачење у унутрашњост земље треба, дакле, редовно вршити уколико је могуће спорије, са непобеђеном и неподељеном снагом, и то управо пред непријатељском главном снагом, а непрестаним отпором треба противника присиљавати на сталну готовост за борбу, на извесну расипничку употребу тактичких и стратегских мера опрезности.

Ако су обе стране, на овај начин, приспеле до крајње тачке наступног похода, бранилац ће, ако је икако могуће, заузети положај косо према правцу наступања и онда, свим средствима која му стоје на расположењу, дејствовати на непријатељску позадину.

Рат од 1812 године у Русији показује све ове појаве, и то ујакој мери, а њихова дејства као у увеличавајућем огледалу. Ма да то није било добровољно повлачење, оно се, ипак, може утврди посматрати са ове тачке гледишта. Не може бити сумње да би Руси по својој вољи и плански извршили оно што су 1812 године чинили већином нехотице, — када би, са својим садашњим знањем о оном успеху, имали још једном да изведу такво повлачење под потпуну истим условима. Само никако не бисмо имали право, ако бисмо ми-

слили, да иначе нема примера таквог дејства, и да га не може бити тамо где нема руских димензија.

Свуда, где је стратегиски напад пропао без решења у бици услед разних невоља и прилика, и где је нападач био принуђен на више или мање катастрофално повлачење, постојали су главни услов и главно дејство ове врсте отпора, ма какве да су их иначе пратиле модификујуће околности. Поход Фридриха Великог 1742 у Моравској, 1744 у Чешкој, француски поход 1743, у Аустрији и Чешкој, поход херцега од Брауншвајга 1792 у Француској, Масенин зимски поход 1810-11 године у Португалији, — то су примери, који показују на сличне случајеве, али у много мањим размерама и односима; осим тога, има, међутим, непотпуних дејстава такве врсте, где се не цео успех, али ипак један његов део мора приписати принципу, који смо овде истакли; ми их овде не наводимо, јер би тада било потребно излагати и прилике под којима су се десили, што би нас одвело сувише далеко.

У Русији и у другим наведеним случајевима преокрет се десио, а да на кулминацијоној тачки решења није била срећна битка. Али, и тамо где такво дејство и не треба очекивати, већ је доволно важно то што се овим начином одбране доводи до таквог односа снага који победу чини могућом; и што се овом победом, као првим ударом, изазива покрет, који после, у погледу катастрофалног дејства, обично расте по закону слободног пада.

Глава двадесет шеста

НАОРУЖАЊЕ НАРОДА¹⁾

Народни рат је у културној Европи појава деветнаестог столећа. Он има своје присталице и своје противнике; ове последње или из политичких разлога, јер га држе за револуционарно средство, као озакоњено стање анархије, које је исто тако опасно за унутрашњи друштвени поредак, као и за непријатеља споља, или из војничких разлога, јер мисле да успех не одговара употребљеној снази. Прва тачка овде се нас не тиче, јер ми посматрамо народни рат само као борбено средство, dakle, у односу на непријатеља; друга тачка даје нам разлога да приметимо да се народни рат, углавном, мора сматрати као последица продора, који је ратни елеменат у наше доба извршио кроз своју вештачку стару ограду, као проширење и ојачање целог процеса врења који називамо ратом. Систем реквизиција, бујни пораст војски у огромне масе услед тога система и опште војне обавезе, употреба резервне војске (ланџвер) — све су то ствари, које су, ако се полази са некадашњег ограниченог војног система, у истоме правцу, а у томе правцу је и позивање свег осталог становништва (ланџтурм) или опште наоружање народа. Ако су прва од

¹⁾ У оригиналу: „Volksbewaffnung“; као што се из даљег излагања види, писац тиме (као и изразима „народни рат“ („Volkskrieg“) и донекле „Landsturm“) мисли на наоружање свег способног становништва и његово учешће у отпору против непријатеља, ван оквира регуларне војске. — Прим. ред.

ових нових помоћних средстава природна и нужна последица одбацивања окова, и ако су снагу онога, који се први послужио њима, толико појачала, да је он за собом повукао и противника, те их је и овај морао да прихвати, — то ће бити случај и са народним ратом. У већини случајева би онај народ, који би се њиме разумно служио, добио сразмерну превагу над онима који га презиру. Ако је, дакле, тако, може само још постојати питање да ли је ово ново ојачење ратног елемента човечанству уопште корисно или не, — питање на које би се смело потпуно исто одговорити као на питање о самом рату. Обоје остављамо филозофима. Али би се могло помислiti да би се снаге, које стаје народни рат, могле употребити за друга оружана средства и са више успеха; није, међутим, потребно много истраживати па се уверити да се овим снагама већином не може увек распологати и да се оне не могу употребљавати по вољи. Битни удео с те стране, наиме, морални елементи, штавише и постају овим начином употребе.

Не питамо, дакле, више: шта стаје народ овакав отпор, који цео народ даје с оружјем у руци, већ питамо: какав утицај може имати овај отпор, који су његови услови и каква је његова употреба?

Из природе ствари излази да тако подељен отпор није погодан за велике ударе концентрисање по времену и простору. Његово дејство зависи од пространства површине, као у физичкој природи процес испарања. Уколико је површина већа и уколико је већи додир, у коме се он налази са непријатељском војском, дакле, уколико се више ова раширила, утолико је веће и дејство народног рата. Он руши темеље непријатељске војске као жар који подмукло и стално тиња. Пошто му је за успехе потребно времена, то настаје, по узајамном утицају оба елемента, напетост, која или постепено попушта, ако се народни рат ту угущи, тамо опет полако угаси, — или доводи до кризе ако пламен тог општег пожара захвати непријатељску војску па је примора да напусти земљу пре своје потпуне пропasti. Да до ове кризе доведе само народни рат, претпоставља или такву површину заузете државе кајву сем Русије нема ниједна европска држава, или несразмеру између нападачеве војске и величине земље, што, уствари, никада не постоји. Ако се, дакле, не жели ићи за фантомом, мора се народни рат замислiti у вези са операцијама редовне војске и обое у вези са једним планом који обухвата целину.

Услови под којима народни рат једино може бити успешан ови су:

- 1.— да се рат води у унутрашњости земље;
- 2.— да не буде решен једном једином катастрофом;
- 3.— да војиште заузима знатан део земље;
- 4.— да карактер народа иде на руку предузетим мерама;

5.— да је земља врло испресецана и непролазна, било услед планина или шума и баруштина, или природом културе земљишта.

Да ли је становништво многобројно или ретко, није толико важно, јер у људима је сада најмања оскудица. Да ли је становништво богато или сиромашно, исто тако није пресудно, или бар не би требало да буде. Али се не сме заборавити да је сиромашно становни-

штво, навикло на напоран рад и оскудицу, обично и ратоборније и снажније.

Особина земљишта, која је за дејство народног рата необично повољна, јесте раштрканост насеља, каква се сусреће у многим крајевима Немачке. Земљиште постаје тим испресецаније и скривеније, путеви постaju гори, ма да многобројнији, смештање трупа наилази на бескрајне тешкоће, а пре свега, понавља се у маломе особина, коју има народни рат у великом, наиме, да принцип отпора постоји свуда и никаде. Ако становници живе збијено по селима, најнемирнија ће се посести трупама или за казну опљачкати, попалити итд., али код сељака, као што су они у Вестфалији, то се тешко може извести.

Употреба ландштурма и наоружаних народних одреда не може и не треба да буде управљена противу непријатељске главне снаге, па чак ни против већих јединица; она не треба да смоджи језгро, већ само да глође на површини, по ивицама. Народни рат треба подићи у оним областима које леже по страни војишта и где нападач не долази са снагом, тако да би се ове области потпуно отеле његовом утицају. Ови црни облаци који се издижу са стране, треба непрестано да прате непријатеља, докле год иде напред. Тамо, где још нема непријатеља, увек има храбrosti да се противу њега устане, а на том примеру постепено се распали и маса суседног становништва. Тако се шири ватра као пожар у степи и на крају захвати и оне крајеве на које се ослања нападач; захвата његове комуникације и пројађира животне сile његовог опстанка. Јер, и када се нема претераних претстава о свemoћи народног рата, и када се не сматра неисправним, несавладивим елементом, који сама војна снага може исто тако мало зауставити као човек ветар или кишу, укратко, и када се суд о њему и не оснива на реторичким фразама, ипак се мора признати да се наоружани сељаци не могу пред собом гонити као одељење војника који се збијају као стадо и обично иду као овце, док се сељаци, растури, распухну на све стране, а да им за то није потребан никакав вештачки план. Тиме марш сваке мале јединице у планини, шуми или по иначе врло испресецаном земљишту добија врло опасан карактер; јер у сваком тренутку може марш да се претвори у борбу, па и када већ одавно не би више било ни трага од наоружаног становништва, могу се свакога часа појавити на зачељу неке колоне исти они сељаци, које је њено чело одавно растерало. Ако је реч о кварењу путева и затварању теснаца, онда су средства, која употребљавају претстра же или крстарећи одреди војске према онима које примењују побуњене сељачке масе, отприлике као покрети аутомата према покретима жива човека. Непријатељ нема никакво друго средство противу дејства наоружаног народа него деташовање многих јединица за заштиту своје коморе, за поседање војно важних тачака, пролаза, мостова, итд. Као што ће први покушаји народних наоружаних одреда бити мали, тако ће и ове деташовање јединице бити слабе, јер се треба плашити великог растурања снаге; али, на овим слабим јединицама обично се тек и разбукти пламен народног рата, на неким местима гомила их савлада, храброст и расположење за борбу расту и интензитет борбе

постаје све већи, док се не приближи врхунац који треба да одлучи о исходу.

По нашим претставама о народном рату, овај се као неко ма-главито или облаколико биће никде не сме згуснути у компактну масу, иначе, непријатељ упућује сразмерну снагу на ово језгро, разбија га и велику масу заробљава; тада храброст опада, сви мисле да је главно питање решено, даљи труд узалудан и оружје испада народу из руку. Али, с друге стране, ипак је зато потребно да се ова магла на извесним тачкама прикупи у гушће масе и образује претеће облаке из којих може наједанпут излетети снажна муња. Ове су тачке, углавном, како смо већ казали, на критима непријатељског дела војишта. Тамо се наоружани народ мора прикупити у веће и уређеније целине, са малим додатком регуларних трупа, тако да већ добије изглед уређене војске и буде у стању да се усуди и на веће потхвate. Полазећи од овакве стварности, мора интензитет народног оружаног отпора да опада према позадини непријатељевој, где је изложен најјачим ударима. Задатак је ових гушћих маса да упадају у веће гарнизоне које је непријатељ оставио за собом. Осим тога, оне уливају страх и трепет, подизу морални утисак целине; без њих укупно дејство не би било довољно снажно, а цело стање за непријатеља не би постало довољно узнемирујуће.

Ово снажније управљање целим наоружаним народом постиже војсковођа најлакше малим јединицама редовне војске, којима помаже народним наоружаним одредима. Без таквог помагања са нешто трупа редовне војске, које служе за потстичање, становништву ће већином недостајати поверења и наклоности да се лати оружја. Уколико су јаче трупе које су за то одређене, утолико јача постаје привлачна снага и утолико већа лавина која треба да се сручи. Али, то има својих граница; јер, делом, било би штетно распарчати целу војску за овај подређени циљ, растурити је, такорећи, у народне наоружане одреде и образовати развучене, свуда слабе одбранбене линије, при чему је извесно да ће војска и народни одреди подједнако бити потпуно уништени; делом, и искуство учи да народни рат обично опада у енергији и ефикасности, ако је сувише регуларних трупа у области. Узроци су у томе, што се, прво, тиме привуче сувише непријатељских трупа у област, друго, што се становници тада ослањају на сопствене регуларне трупе, а треће, што присуство већих трупних маса сувише ангажује снаге становника на други начин, наиме, уконачавањем, дово-зима, лиферацијама, итд.

Друго средство предохране против сувише ефикасне реакције непријатеља на народни рат уједно је и главно начело за употребу овог; то је начело да се код овог великог стратешког средства за одбрану ретко или никад не сме допустити да дође до тактичке одбране. Карактер борбе народних наоружаних одреда је карактер сваке борбе са горим трупним масама: велика снага и ватреност у налету, али мало хладнокрвности и мала истрајност ако борба дуже траје. Даље, мало је важно да ли ће маса народних одреда бити разбијена и претерана, јер то није за њих нешто страшно, али

они се не смеју упропастити великим губицима у мртвима, рањенима и заробљеним; такви порази часом би угасили жар. Али ове две ствари су природи тактичке одбране потпуно супротне. Одбранбена борба захтева жилаво, полагано и планско дејство и одлучност; прост покушај, од кога се може одустати кад год се хоће, у одбрани не може никад довести до успеха. Ако, дакле, народни одреди треба да преодузму одбрану неког земљишног отсека, не треба никад да дође до одлучујуће одбранбене борбе; они ће пропасти ма како околности биле повољне. Они, дакле, могу и треба да бране планинске притазе, насипе на барама, прелазе преко река, докле год им је то могуће; али, кад је већ пробој извршен, боље да се растуре и да неочекиваним препадима наставе своју одбрану него да допусте да их затворе у тесно, последње прибежиште и вежу за формалан одбранбени положај. — Ма колико да је храбар један народ, ма колико да су његови обичаји ратнички, ма колико да је велика његова мржња према непријатељу, и ма колико било повољно његово земљиште — неоспорно је, да се народни рат не може одржати у сувише густој атмосфери опасности. Треба ли, дакле, његову материју за гориво где било прикупити у велики жар, то мора бити на удаљенијим тачкама, где има ваздуха, и где се не може угасити једним великим ударом.

После ових разматрања, а која су више интуитивно сазнање истине него објективно рашчлањавање, јер је оваквих ствари уопште било сувише мало и јер су од оних који су је дуго сопственим очима посматрали сувише мало приказане, имамо сада још да кажемо да стратегиски план одбране може у себе примити садејство народног рата на два различита начина, наиме, или као последње помоћно средство после изгубљење битке, или као природну потпору пре одлучне битке. Последње претпоставља повлачење у унутрашњост земље и ону посредну врсту реакције о којој смо говорили у осмој и двадесет четвртој глави ове књиге. Овде, дакле, треба да кажемо само још неколико речи о подизању народног отпора после изгубљене битке.

Ниједна држава не треба да мисли да њена судбина, наиме, цео њен опстанак, зависи од једне битке, па ма како да је одлучујућа. Ако је тучена, може залагање нових снага и природно слабљење, које претрпи сваки напад својим трајањем, довести до преокрета ствари, или она може добити помоћ и споља. За умирање има још увек довольно времена, и како је природан нагон да се онај који тоне хвата за сламку, тако је природно и у моралном свету да један народ, када види да је доведен до ивице пропasti, покушава и последње средство ради свога спаса.

Ма како да је држава мала и слаба према непријатељу, она треба да учини ово последње напрезање снага, иначе би се морало рећи да у њој више нема душе. Ово не искључује могућност да се миром са много датих жртава спасе од потпуне пропasti, али таква намера не искључује, са своје стране, корист од нових одбранбених мера; оне мир не чине ни тежим ни горим, већ лакшим и бољим. Оне су још потребније ако очекујемо помоћ од оних који су заинтересовани нашим опстанком. Дакле, влада, која после изгубљене битке мисли само

на то да народ што пре положи у постельу мира, и која, обузета осећањем промашене велике наде, не осећа више у себи храбрости и воље да ободри све снаге, чини у сваком случају из слабости велику недоследност и показује да није достојна победе и да, можда баш због тога, није ни била способна да је извођује.

Ма како да је, дакле, одлучан пораз који претрпи нека држава, ипак, са повлачењем војске у унутрашњост земље мора бити изазвана активност тврђава и наоружаног народа. У овом погледу корисно је ако су крила главног војишта ограничена планинама или иначе врло неприступачним пределима, који се сада појављују као бастиони чију стратешку бочну ватру нападач има да издржи.

Ако се победник налази усред своје опсадне делатности; ако је свуда оставио за собом јаке гарнизоне да осигурају његов комуникационски правац, или чак одаслао одреде да себи осигура слободу крећања и суседне области одржава у реду; ако је већ услед разних губитака живих и неживих оружаних средстава ослабљен — тад је време да бранилачка војска поново изађе на мегдан и згодним ударом поколеба нападача у његовој неповољној ситуацији.

Глава двадесет седма

ОДБРАНА ВОЈИШТА

Могли бисмо се можда задовољити оним што смо говорили о најважнијим средствима одбране, а начин како се она везују за цео план одбране додирнути тек у последњој књизи, где ћемо говорити о ратном плану; јер из овога неће произилазити само сваки подређени план за напад и одбрану и бити одређиван у својим главним линијама, већ у многим случајевима сам ратни план неће бити ништа друго него, план за напад или одбрану на главном војишту. Али ми нисмо уопште могли да почнемо са целином самога рата, ма да се у рату, више него ма где, делови одређују целином и прожимају њеним карактером те тако постају знатно друкчији, већ смо морали, пре свега, да ближе упознамо поједине предмете као засебне делове. Без овога реда, од простог ка сложеноме, надвладала би нас множина неодређених претстава, а нарочито би узајамни утицаји, у рату тако многоструки, стално ометали наше претставе. Ми ћемо се, дакле, целини приближити још само за један корак, тј. посматраћемо одбрану војишта саму за себе и потражити конач уз који се могу нанизати ранije разматрани предмети.

Одбрана, по нашем мишљењу, није ништа друго него јачи облик борбе. Одржање сопствених оружаних снага и уништење непријатељских, једном речју: победа је предмет ове борбе, али, истина, не и њена последња сврха.

Ова је сврха одржање сопствене, а савлађивање непријатељске државе, и опет, једном речју: намеравани мир, јер се тек у њему поравнива овај конфликт и завршава у укупном резултату.

Шта је међутим непријатељска држава у односу на рат? Пре свега, важна је њена оружана снага, затим њена територија, али, истина, и још много штошта друго, а што би могло добити пресудну важност услед нарочитих околности. Овамо, првенствено, спадају спољне и унутрашње политичке прилике, које понекад више одлучују него све остало. Али, иако оружана снага и територија непријатељске државе саме још не претстављају непријатељску државу, па, иако тиме нису иссрпљени сви односи које држава може имати према рату, оба ова предмета остају, ипак, увек преовлађујући, и по важности, већином, бескрајно изнад свих других односа. Оружана снага треба да заштити сопствену територију државе и да непријатељску освоји; територија опет исхрањује и непрестано обнавља оружану снагу. Обе, дакле, зависе једна од друге, носе једна другу, међусобно су подједнако важне. Али, ипак, у њиховим узајамним односима постоји разлика. Ако је оружана снага уништена, тј. поражена, за даљи отпор онеспособљена, губитак земље долази ео ipso¹); обрнуто, из освајања земље не излази уништење оружане снаге, јер ова може по својој вољи да напусти земљу да би је доцније лакше заузела. Чак, не само да потпуно пораз оружане снаге одлучује о судбини земље, него већ свако знатније је њено слабљење доводи редовно до губитка земљишта; супротно, сваки знатан губитак у територији не изазива исто такво слабљење оружане снаге. Истина, до тога долази, ако је губитак трајан, али не увек у времену кад је пало решење у рату.

Из овога излази да одржавање властите и слабљење или уништење непријатељске оружане снаге, ако је реч о првенству, претходи заузимању територије, тј. да војсковођа најпре томе треба да тежи. Заузимање територије истиче се као циљ тек тада, кад га оно средство (слабљење и уништење непријатељске оружане снаге) није још издејствовало.

Кад би цела непријатељска оружана снага била прикупљена у једној армији и кад би се цео рат састојао из једног боја, то би заузимање земље зависило од исхода овог боја; из тога би произестало уништење непријатељске оружане снаге, освајање непријатељске територије и осигурање сопствене, било би, такорећи, с тим идентично. Сад се пита: шта може најпре браниоца да покрене да отступи од ове најпростије форме ратног акта и да расподели своје снаге по простору? Одговор је: победа, коју би могао извојевати уједињеном снагом не би била довољна. Свака победа има свој домет. Пружа ли се овај преко целе непријатељске државе, дакле, преко целе њене оружане снаге и територије, тј. ако сви њени делови буду увучени у исто кретање, које смо дали језгру његове моћи, таква је победа све што нам треба, и подела наше снаге не би имала довољног основа. Али, има ли делова непријатељске војске и обостраних земаља, над којима наша победа не би имала моћи, тад морамо на ове делове посебно обратити пажњу, и пошто територију не можемо прикупити као војску на једну тачку, морамо војску поделити за напад или одбрану територије.

¹⁾ сам по себи. — Прим. ред.

Такво јединство оружаних снага је могуће само код малих и заокругљених држава, и само код њих је вероватно да све зависи од победе над овима. Код великих државних територија, које нас додирују широким простором, а поготово при савезу држава, које нас са више страна окружују, практично је овакво јединство потпуно немогуће. Овде ће се морати неминовно појавити поделе снага, а тиме и разна војишта.

Домет победе зависиће, наравно, од њене величине, а ова од масе побеђених трупа. Дакле, противу оног дела територије у коме су већим делом прикупљене непријатељске оружане снаге, можи ће се остварити онај удар, чији се повољни утицаји најдаље шире и ми ћемо у тај успех бити утолико сигурнији, уколико је већа маса сопствених оружаних снага које употребљавамо за овај удар. Овај природни ток мисли доводи нас до слике којом га можемо јасније представити: то је природа и дејство тежишта у механици.

Како се тежиште увек налази тамо где је прикупљена највећа маса, и како је сваки удар против тежишта терета најефикаснији, како се, даље, најјачи удар добија тежиштем силе, тако је то и у рату. Оружане снаге сваке ратујуће стране, поједињих држава као и савеза држава, имају извесно јединство и кроз ово јединство унутрашњу везу; а где постоји веза, ту постоји и аналогија тежишта. Има, дакле, у овим оружаним снагама извесних тежишта, чије кретање и правац одлучују о другим тачкама, а ова тежишта налазе се тамо где је прикупљено највише оружаних снага. Али, као што у мртвом материјалном свету дејство на тежиште има своје мере и границе у вези са поједињим деловима, тако је и у рату; и овде и тамо може удар лако да буде већи него што отпору одговара, и тиме да наступи удар у ваздух, расипање снага.

Како је различита повезаност у војсци под једном заставом, коју у битку води лична заповест једног војсковође, од повезаности савезничких војских, које су растурене на 50 или 100 миља или чак имају основице на потпуно различитим странама! Тамо повезаност треба сматрати као најјачу, јединство као највеће; овде је јединство врло далеко, често само још у заједничким политичким намерама, па и ту само оскудно и непотпуно, а повезаност између делова већином врло слаба, често потпуно илузорна.

С једне стране, дакле, сила коју желимо да дамо удару захтева највеће прикупљање снага, с друге стране, морамо се плашити сваког претеривања као стварне незгоде, јер оно собом носи расипање снаге, а ово опет оскудицу снаге на другим тачкама.

Разликовати ова *centra gravitatis*¹⁾ код непријатељске војске, упознати њихов дomet, главни је задатак стратешке процене. Мора се, наиме, сваки пут упитати каква ће дејства на остале изазвати наступање и отступање једног дела обостраних оружаних снага.

Не мислимо да смо овим пронашли неки нов поступак, већ смо само поступку свих времена и свих војсковођа поставили као основу идеје које треба боље да објасне његову везу са природом ствари.

¹⁾ Средишта од озбиљног значаја = тежишта. — Прим. ред.

Како ова идеја о тежишту непријатељске снаге утиче на цео ратни план, разматраћемо у последњој књизи, јер овај предмет уопште тамо и спада и ми смо га само преузели оданде да би нам низ мисли овде био потпун. У овим разматрањима видели смо шта уопште условљава поделу оружаних снага. То су у основи два супротна интереса: један, држање територије, тежи ка подели оружаних снага; други, удар на тежиште непријатељске моћи, уједињује их поново до извесног степена.

Тако постају војишта или поједине војне области. То су, наиме, такви територијални делови земље и на њима распоређене оружане снаге, на чијем се подручју свако решење дато од главне снаге ове области проширује непосредно на целу област и ову вуче у свом правцу. Кажемо непосредно, јер, наравно, решење мора имати, више или мање, удаљен утицај и на суседна војишта.

Што овде, као и свуда у другим својим дефиницијама, узимамо у обзор само средишта извесних комплекса идеја, а не желимо, нити можемо да одредимо границе оштрим линијама, — то морамо поново изрично да напоменемо, ма да се то већ налази у природи саме ствари.

Мислимо, dakле, да војиште, велико или мало, са својом оружном снагом, ма којег обима ова била, претставља такву целину, која се може свести на једно тежиште. У овом тежишту треба да буде дато решење и овде бити победник значи у најширем смислу бранити војиште.

Глава двадесет осма

НАСТАВАК

Одбрана се, међутим, састоји из два различита елемента, наиме, из решења и ишчекивања. Предмет ове главе треба да буде веза између оба ова елемента.

Најпре морамо рећи да стање ишчекивања није, додуше, потпуна одбрана, али је оно, ипак, њена област кроз коју корача своме циљу. Док оружана снага није напустила поверено јој земљиште, траје напон снага, који изазива напад код обе стране. Тек решење учини томе крај; а оно је, било какво било, тек онда ту, када или нападач или бранилац напусти војиште.

Док се, dakле, оружана снага држи у својој области, дотле је она и брани, и у овом смислу је одбрана војишта идентична са одбраном на војишту. При томе је без особитог значаја, да ли је непријатељ привремено заузео више или мање земљишта, јер му је ово до решења само дато у зајам.

Али овај начин мишљења, којим хоћемо да определимо стање ишчекивања у његовом правилном односу према целини, тачан је тек ако је заиста неопходно да дође до решења и ако га обе стране сматрају неизбежним. Јер само овим решењем доћи ће до изражажа тачке тежишта обостраних снага као и војишта која одговарају овим

тачкама. Чим помисао на решење отпада, тачке тежишта су неутрализоване, у извесном смислу неутрализују се и све оружане снаге, и сад се непосредно као циљ истиче заузимање земљишта, које чини други главни саставни део целокупног војишта. Другим речима: уколико у рату обадве стране мање траже одлучне ударе, уколико је више рат само обострано осматрање, утолико важније постаје заузимање територије, утолико више тежи бранилац да све непосредно заштити, утолико више жели нападач да се наступањем развије у ширину.

При томе се не може прећутати чињеница, да су велика већина ратова и похода ближе чистом стању осматрања него борби на живот и смрт, тј. борби, у којој бар једна од обеју страна тражи потпуно решење. Само ратови деветнаестог столећа имали су овај последњи карактер у толикој мери, да се могла применити теорија која одатле позлази. Али, пошто ће сви будући ратови тешко имати овај карактер, него се, напротив, може предвидети да ће већина њих опет нагињати природи осматрања, то и теорија, која треба да важи за практичан живот, мора о томе водити рачуна. Зато ћemo се најпре занимати случајем, када мисао о решењу пружима и води све, дакле, са стварним, и, ако смо тако да се изразимо, апсолутним ратом, а затим ћemo, у другој једној глави, узети у обзир оне модификације, које настају услед већег или мањег приближавања стању осматрања.

У првом случају, дакле, кад морамо очекивати да ће решење тражити нападач или кад га сами тражимо, јер је за нас овде то свеједно, одбрана војишта састојаће се у томе, што ћemo се на њему тако држати, да можемо у сваком тренутку с успехом приступити решењу. Ово решење може се састојати у бици, у низу већих бојева, али исто тако и у резултату самих односа, који произишу из међусобног распореда обостраних оружаних снага, тј. из могућих бојева.

Кад битка и не би била најјаче, најобичније и најбоље средство за решење, како смо, по нашем мишљењу, већ раније у више прилика показали, било би ипак доволно да она уопште спада у средства за решење, па да стога захтева најјаче прикупљање снага које околности икако допуштају. Главна битка на војишту јесте удар тежишта на тежиште; што се више снага може прикупити на своме тежишту, тим ће бити сигурније веће дејство. За суду је, дакле, свака подела снага, која није изазвана циљем који се не може постићи ни повољном битком, или који сам по себи обезбеђује повољан исход битке.

Али не само што је основни услов највеће прикупљање оружаних снага, већ и такав њихов положај и ситуација, како бисмо могли дати битку под одговарајућим повољним околностима.

Разни степени одбране, које смо упознали у глави о врстама отпора, са овим основним условима потпуно су хомогени; неће, дакле, бити тешко, да се оне по потреби индивидуалног случаја овде надовежу. Али једна тачка изгледа на први поглед сама у себи противречна и захтева утолико више објашњења, што је то једна од најважнијих ствари у одбрани, а то је: погодити непријатељско тежиште.

Сазна ли бранилац благовремено којим ће путевима непријатељ продирати, а нарочито којим ће путем неминовно наћи језгро његове снаге, он му овим путем може поћи у сусрет. Овај случај биће обичан, јер, иако општим мерама: у подизању утврђених места, великих слагалишта оружја и мирнодопском стању оружаних снага, одбрана претходи нападу и овом служи за правац, ипак, када заиста плаће рат, одбрана у односу на нападну снагу стоји слабије чак и у погледу погодности која је за њу уопште карактеристична.

Наступање већим снагама у непријатељску земљу захтева знатне припреме, нагомилавање животних намирница, прибора и спреме, итд. што траје довољно дugo, а тиме бранилац добија у времену да се према томе управља, при чему не смемо превидети да браниоцу треба, углавном, мање времена, јер се у свакој држави припреме врше више за одбрану него за напад.

Само, иако је ово за већину случајева путпуно тачно, ипак, увек постоји могућност, да ће у неком појединачном случају бранилац бити у неизвесности о главном правцу непријатељског продирања, а овај случај може наступити утолико пре, ако сама одбрана зависи од мера које стају много времена, као напр. подизање утврђеног положаја итд. Даље, може нападач, иако се бранилац заиста налази на његовом правцу наступања, у таквим случајевима, у којима бранилац тежи да не дâ нападну битку, заобићи браниочев положај тиме што ће свој почетни правац само за нешто изменити; јер у културној Европи никад нема положаја, а да нема лево и десно путева који га мимоилазе. Очевидно, у таквом случају бранилац ће би могао да сачека свог противника на положају, бар не са намером да ту дâ битку.

Али, пре но што говоримо о томе каква средства у овом случају остају браниоцу, морамо најпре да ближе размотримо природу таквог случаја и уколико је вероватна његова појава.

Наравно, у свакој држави има, а исто тако и на сваком војишту (о коме засад треба једино и да говоримо), објекта и тачака, које ће дејство напада првенствено погодити. Налазимо да је најзгодније ако се о томе одређеније и опширије говори код напада. Овде ћемо само остати код напомене: ако тај, за нападача најкориснији, објект и тачка буде од битног значаја за одређивање правца његовог удара, онда ће ова основа за одлучивање морати да утиче и на браниоца и мораће да га води у случајевима кад он ништа не зна о непријатељевим намерама. Не узме ли нападач овај за њега најповољнији правац, он се сам одриче једног дела својих природних погодности. Јасно је, ако се бранилац испречио на овом правцу, да се као средство не може без даљега употребити избегавање и мимоилазак, већ да то стаје жртава. Одатле излази, да ни опасност код браниоца да не погоди правац свога противника, с једне, ни нападачева способност, да свог противника мимо и ће, с друге стране, нису тако велике како на први поглед изгледа, јер већ постоји један одређен, већином претежнији разлог за овај или онај правац, те бранилац својим уређајем, везаним за место, у већини случајева неће промашити језгро непријатељске снаге. Другим речима: ако се бранилац правил

но поставио, он већином може бити сигуран да ће га противник потражити.

Али овим нити треба, нити се може порицати могућност да бранилац својим припремама понекад неће погодити нападача и настаје, дакле, питање, шта треба тада да ради, и колико ће му још остати од стварне користи у погледу његовог положаја.

Ако се упитамо, шта уопште преостаје браниоцу кога нападач мимоиђе, то је ово:

1. — своју снагу унапред поделити, да би противника једним делом сигурно погодио, и тада са другима пожурио у помоћ;

2. — заузети положај прикупљеним снагама, и у случају да га противник мимоиђе, брзо их пребацити устрану на његов бок. У већини случајева такво померање неће се моћи извршити тачно устрану, већ ће се нови положај морати заузети нешто даље уназад;

3. — противника напasti прикупљеним снагама с бока;

4. — дејствујати на његове комуникације;

5. — противнападом на његов део војишта учинити исто, што противник чини кад нас мимоилази.

Ми овде наводимо ово последње средство, јер се може замислiti случај у коме би оно било успешно; само, пошто то уствари противречи намери одбране, тј. разлогима на основу којих је ова изабрана, то ће може сматрати само као абнормалност, за коју могу дати повода само велике противникove грешке или друге околности индивидуалног случаја.

Само дејствување на непријатељски комуникациони правац претпоставља да је наш погоднији, а то је, свакако, један од основних услова добrog одбранбеног положаја. Али, иако овакво дејство из тог разлога браниоцу и обећава извесну корист, оно је, ипак, код одбране самог војишта ретко кад погодно да донесе решење, које смо, међутим, изнели као циљ похода.

Димензије неког војишта обично нису толике, да би нападачеве комуникације постале због дужине много осетљиве, па чак и ако би биле, ипак је време, које је потребно нападачу за извођење његовог удара, обично сувише кратко, а да би он, с обзиром на споро дејство овога поступка, тим могао бити заустављен.

Ово ће средство, дакле, противу противника који тражи решење, као и онда кад сами желимо ово решење, у већини случајева бити потпуно безуспешно.

Остало три средства, која преостају браниоцу, управљена су на непосредно решење, на судар тежишта са тежиштем, више, дакле, одговарају задатку. Али одмах ћемо рећи да трећем одлучно уступамо првенство испред оба друга и, не одбацујући ове потпуно, држимо да је оно у већини случајева право средство кад је у питању отпор.

При подељеном распореду прети опасност да се заплетемо у чаркање између поједињих јединица, где противу одлучног противника у најповољнијем случају може изаћи само знатан релативан отпор, али не решење како ми намеравамо; међутим, иако се по једном правилном расуђивању и избегне ово застрањивање, то ће ипак због

привремено подељеног отпора наш удар увек бити знатно ослабљен, и никад не можемо бити сигурни да првобитно истурене јединице неће претрпети несразмрне губитке. Уз то долази да отпор ових јединица, који се чикоично свршава повлачењем ка главној снази што придо-лази, трупама изгледа већином као изгубљен бој и промашена мера, и он тиме знатно слаби моралне снаге.

Друго средство: испречити се противнику снагом прикупљеном на једном положају тамо, где он хоће да нас мимоиђе, доводи нас у опасност, да задочнимо и да се тако заглавимо између две мере. Осим тога, одбранбена битка захтева спокојство, расуђивање, присно позна-вање земљишта, а све се то не може очекивати при журном померању. Најзад, положаји који претстављају добро бојно поље за одбрану ипак су сувише ретки, да би се могли претпоставити на сваком друму и свакој његовој тачки.

Напротив, треће средство, наиме, да се нападач нападне с бока, значи да му се понуди битка на обрнутом фронту, има великих погод-ности.

Прво, при томе се, као што знамо, увек дешава да се открије комуникациски правац, односно овде отступница, а већ је у самој при-роди брачичевих прилика, а нарочито у стратегиским особинама, које захтевамо од његовог распореда, да ће бранилац при томе бити у по-вољнијој ситуацији.

Друго — а ово је главно, сваки нападач који жели да прође мимо свог противника, заплетеће у две потпуно супротне тежње. Уствари, он хоће, пре свега, напред, да би достигао објекат напада; али могућ-ност да сваког тренутка може бити нападнут с бока, условљава спрем-ност да у сваком тренутку изврши удар у томе правцу, и то удар при-купљеном снагом. Ове две тежње супротне су једна другој и стварају такву заплетеност у унутрашњим односима, такву тешкоћу у мерама, кад ове треба да буду прилагођене свима случајевима, да стратегиски једва може бити горе ситуације. Кад би нападач сигурно знао тренутак и место где ће бити нападнут, он би могао вештином и окретношћу да припреми за то све што треба, али у неизвесности, а при потребном наступању, једва да се неће десити да га битка, кад отпочне, неће наћи сасвим недовољно прибраног и, према томе, у ситуацији која није ни- мало повољна.

Ако, дакле, за брачича има повољних тренутака за нападну бит-ку, то их сигурно треба очекивати првенствено у таквим приликама. Помисли се још да уз ово брачичу стоје на расположењу упозна-вање и избор земљишта, као и то да он има могућности да припрема своје покрете и започиње их по свом избору, то нема сумње да још и услед ових околности он има одлучну стратегиску надмоћност над сво-јим противником.

Мислимо, дакле, да бранилац, који се налази са прикупљеним сна-гама у добро постављеном положају, може потпуно мирно очекивати противников мимоилазак, и да му, ако га овај не потражи на његовом положају, а дејство на нападачеве комуникације не би одговарало окол-ностима, остаје увек бочни напад као одлично средство за решење.

Што оваквих случајева скоро и нема у историји, то је делом због тога што су браниоци ретко кад имали храбости да у таквом положају истрају, већ су или поделили снаге или су се бочним и дијагоналним маршевима брже боље испречили нападачу, или што се ниједан нападач не усуђује да под таквим околностима мимоиђе браниоца, па се стога обично заустави његово наступање.

Бранилац је, дакле, у овом случају принуђен да пређе у нападну битку; он се мора лицити осталих погодности од ишчекивања, јаког положаја, добрих утврђења итд. Ситуација, у којој он налази нападача, не може у већини случајева потпуно надокнадити ове погодности; јер, баш и кад би избегао њихов утицај нападач би се изложио овој ситуацији; она му, међутим, увек нуди и звесну накнаду, и теорија, дакле, нема овде прилике да види како нека величина једним потезом ишчезава из рачуна, и како се *pro i contra*¹⁾ међусобно потишују, као што се то тако често дешава када критичари-историчари уметну фрагментарно парче теорије.

Али не треба мислiti да се овде ради о логичним софизмима; на-против, ова ствар, уколико је више практично посматрамо, све више личи на мисао која обухвата целокупну област одбране, свуда је про-дире и све регулише.

Само ако је бранилац решен да свога противника, чим примети да га мимоилази, тад нападне свом снагом, може сигурно избећи обе про-валије којима је одбрана тако близу, наиме: подељен распоред и журно померање. У оба случаја нападач намеће своју вољу браниоцу; у оба се бранилац испомаже мерама највеће нужде и најопасније журбе, и свуда где је на такав одбранбени систем ударио одлучан противник, жудан победе и решења, он га је смрвио. Али, ако је бранилац прику-пио своје снаге за заједнички удар на праву тачку, ако је решен да у најгорем случају овом снагом нападне свога противника с бока, он је-сте и остаје у праву и ослања се на све погодности које му може понудити одбрана у његовој ситуацији. Добра припрема, спо-којство, сигурност, јединство и једноставност биће обележја његовог поступка.

Овде морамо да поменемо један велики историски догађај који има доста додирних тачака са изнетим појмовима; то чинимо нарочито да бисмо сузбили погрешан поглед на њу. Кад је у октобру 1806 године пруска војска у Тирингији очекивала француску под Бонапартом, она се налазила између оба главна пута, којима је ова последња могла да продире, наиме, између оног преко Ерфурта и оног преко Хофа за Лайпциг и Берлин. Ранија намера, да се право преко Тириншке Шуме продре у Франконију, а касније, кад је ова намера напуштена, неизве-сност којим ће од два друма наћи Французи, дала је повода да се за-узме положај у његовој средини. Као такав он је, дакле, морао до-вести до мере ужурбаног померања.

То је и била замисао, наиме, за случај да је непријатељ дошао преко Ерфурта, јер су путеви тамо били потпуно пролазни. Напротив,

¹⁾ за и против. — Прим. ред.

није се могло мислiti на померање на друм од Хофа, делом што је овај био удаљен два до три дана марша, делом што је ту била дубока долина Сале; исто тако, ово није никад ни била намера војводе од Брауншвајга и није било никаквих припрема за то. Али је то стално била намера кнеза Хoenлоe, тј. пуковника Масенбаха, који је хтео војводу силом да увуче у ову идеју. Јаш мање је могло бити речи о томе да се из положаја на левој обали Сале пређе у нападну битку на наступајућег Бонапарта, тј. у такав бочни напад, какав смо горе поменули; јер, ако је Сала била препрека испречивању пред непријатеља у последњем тренутку, она је морала бити још већа за напад у тренутку кад је он већ, бар делимично, морао избити на супротну обалу. Војвода, дакле, одлучи да сачека даље догађаје иза Сале, ако се то, што се догађало у том многоглавом главном стану и у то време праве збуњености и највеће неодлучности, још и може назвати индивидуалном одлуком.

Било с тим очекивањем шта му драго, — тек, из тога је произазвило:

1. — да се непријатељ могао напasti чим пређе Салу и потражи пруску војску; или
2. — да се дејствује на његов комуникациски правац, ако је мимође; или
3. — да му се брзим бочним маршем још код Лајпцига испречи, ако се то нађе корисним и згодним.

У првом случају налазила се пруска војска у великој стратегијској и тактичкој превази због простране долине Сале; у другој исто толикој, чисто стратегиској превази, јер је непријатељ између нас и неутралне Чешке имао само врло узану основицу, док је наша била изванредно широка; чак и у трећем случају била је пруска војска, заштићена Салом, још увек у повољној ситуацији. Сва су ова три случаја стварно узета у разматрање у главном стану, и поред његове збуњености и несналажења; али, заиста, није чудо да је извођење у овом вртлогу морало пропасти, иако је правилна идеја и у збрци свуда наоколо и у потпуној неодлучности ипак била ту.

У прва два случаја положај на левој обали Сале сматран је, дакле, као прави бочни положај и као такав неоспорно је имао врло великих погодности; али са војском која је мало сигурна у себе, бочни положај је врло смела мера противу много моћнијег непријатеља, против једног Бонапарте!

После дуге неодлучности војвода је 13-ог изабрао последњу од три наведене мере, али је било прекасно. Бонапарта је већ прелазио Салу; битке код Јене и Ауерштета морале су бити бијене. Војвода је у својој неодлучности сео између две столице; за померање напустио је свој положај прекасно, а за успешну битку прерано. Ипак је јака природа овог положаја у тој мери учинила своје, те је војвода могао да уништи десно крило свога противника код Ауерштета, док се кнез Хoenloe још могао извући из замке после крваве борбе у отступању; али код Ауерштета нису се усудили да до краја извођују победу, која је била сигурна, а код Јене су са њоме рачунали, а била је потпуно немогућа.

У сваком случају, Бонапарта је имао такво осећање за стратегиски значај положаја на Сали, да се није усудио да га мимоиђе, већ се одлучио за прелаз преко Сале на доглед непријатељу.

Тиме што смо казали, мислимо да смо довољно изнели однос одбране према нападу у случају одлучног ратовања и да смо основе, за које се могу везати поједини делови одбранбеног плана, показали према њиховом односу и склону. Наша намера не може бити да поједине мере још детаљније прегледамо, јер би нас то одвело на неисцрпно поље индивидуалних случајева. Ако је војсковођа имао одређену смерницу и циљ, видеће колико томе одговарају географске, статистичке, политичке околности, материјални и лични односи његове и непријатељске војске, и како оне модификују поједине поступке у самом начину рада.

Али, да бисмо постепено појачавање одбране, коју смо упознали у глави о врстама отпора, одређеније повезали са овим излагањима, и опет добро уочили, изнећемо оно што нам се у односу на ове врсте начелно намеће.

1. — Да се непријатељу изиђе у сусрет у нападној бици, за то могу бити ови разлози:

а) Ако знамо да нападач наступа са веома подељеном снагом, те имамо изгледа на победу, чак и кад смо врло слаби.

Али такав је нападачев поступак по себи врло невероватан, па је, према томе, тај план само у том случају добар, ако смо већ обавештени о томе; јер рачунати на то и све своје наде ослањати на њ, само престављајући могућност, а без довољно мотива, обично доводи у незгодну ситуацију. Околности се неће појавити какве се очекују, нападна битка мора се напустити, за одбранбену нисмо припремљени, па вала почети са принудним повлачењем и све скоро препустити случају.

Отприлике таква је била одбрана коју је у рату 1759 године војска под Доном вршила противу Руса, и која се под генералом Веделом завршила несрћном битком код Цилихая.

Они који кроје планове исувише лако посежу за овим средством, јер оно решава ствар тако кратко, не питајући много колико су основане претпоставке на које се оно ослања.

б) Ако смо уопште довољно јаки за битку, или

в) ако на ово нарочито мами врло неспретан и неодлучан противник.

У овом случају може више вредети дејство неочекиваног, него сви повољни услови земљишта на неком добром положају. То је права суштина доброг ратоводства, употребити на овај начин моћ моралних снага. Теорија; међутим, не може довољно гласно, довољно често да каже: за ове претпоставке морају постојати објективни разлози; без ових индивидуалних разлога говорити увек само о изненађењу, о надмоћности неког необичног напада, и на тој основи изграђивати планове, разматрања, критике — то је потпуно недопуштен, неоснован поступак.

г) Ако је састав наше војске погодан првенствено за напад.

Сигурно да то није била никаква празна и погрешна замисао, кад је Фридрих Велики мислио да у својој покретљивој, храброј, пуној поверења, навикнутој на послушност и тачност, поносом надахнутој и понесеној војсци и у своме увежбаном косом начину напада има инструмент, који је у његовој чврстој и смелој руци много подеснији за напад него за одбрану. Све ове особине недостајале су његовим противничима, и он је баш у овом погледу имао најодлучнију надмоћност; применити овакву надмоћност на делу могло је у већини случајева више вредети, него да је узео у помоћ ровове и препреке на земљишту. — Али, таква надмоћност увек ће бити ретка; добро обучена, у великим покретима добро извежбана војска само је један њен део. Кад Фридрих Велики тврди да су пруске трупе првенствено вичне нападу, те се отада ова његова реч непрестано понајвља, ипак се не мора придавати сувише вредности тој изјави. У већини случајева осећамо се у рату при нападу лакши и храбрији него у одбрани; али овакво осећање имају све трупе; и, једва да има војске у којој њене војсковође и старешине не би рекле исто. Овде, дакле, не треба лакомислено поверијати привидној надмоћи и због тога пропустити стварне предности.

Врло природан и врло важан повод за нападну битку може бити састав војске по родовима, наиме, где има много коњице, а мало артиљерије.

Настављамо набрајањем разлога:

- д) кад се никако не може наћи ваљан положај;
- ћ) кад морамо да пожуримо са решењем;
- е) најзад, укупно дејство више или свих ових разлога.

2. — Ишчекивање противника на подручју, на коме желимо да га нападнемо (Минден 1759 године), има свој најприроднији разлог у том:

- а) што не постоји толика несразмера на нашу штету да бисмо морали тражити јак или ојачан положај;
- б) што је пронађено земљиште које је за то сасвим згодно. У тактику спадају особине које ово одређују; поменућемо само да се оне морају првенствено састојати у лаком прилазу са наше стране и у разним препрекама с непријатељске.

3. — Положај, где бисмо заиста сачекали непријатељски напад заузећемо:

- а) ако нас несразмера снага приморава да тражимо заштиту у препрекама на земљишту и у рововима;
- б) кад земљиште нуди одличан положај такве врсте.

Обе врсте отпора под 2 и 3 мораће доћи утолико више у обзир, уколико ми сами не тражимо решење, ако можемо да се задовољимо негативним успехом и ако од противника можемо очекивати да ће он оклевати, бити неодлучан и најзад запети у остваривању својих планова.

4. — Утврђен логор, такав који се не може нападати, испуњава свој задатак само:

- а) ако се налази на некој необично важној стратегиској тачки.

Карактеристика таквог положаја је у томе, што на њему никако не можемо бити савладани; непријатељ је, дакле, принуђен да покуша свако друго средство, тј. да иде за својим циљем без обзира на тај положај или да овај опколи и изнури глађу. Да он ово не би био у стању, морају стратегиске особине овога положаја бити врло добре.

б) Ако можемо да очекујемо помоћ споља.

То је био случај са саксонском војском код Пирне. Ма шта се после рђавог успеха говорило противу ове мере, остаје ипак сигурно да 17.000 Саксонаца на други начин никада не би могли неутрализовати 40.000 Пруса. Ако аустријска војска код Ловозица није боље искористила своју надмоћност коју је тиме добила, то доказује само колико је било рђаво цело њено ратоводство као и ратна организација, и не треба сумњати да би Фридрих Велики, да су се Саксонци, уместо да оду у логор код Пирне, повукли у Чешку, у истом рату отерао Аустријанце и Саксонце до иза Прага и овај град заузео. Ко неће да призна овакву добит и увек мисли само на заробљавање целе војске, тај уопште не уме да постави никакав рачун ове врсте, а без рачуна нема никаквог сигурног резултата.

Али, пошто су случајеви под а) и б) врло ретки, то су и утврђени логори свакако мера о којој ваља зредо размислити, и која се само ретко кад примењује добро. Нада, да ће се таквим логором непријатељу импоновати и тиме укочити сав његов рад, скопчана је са сувише великим опасношћу, наиме, опасношћу да ћемо се морати тући без могућности за повлачење. Ако је Фридрих Велики тиме постигао свој циљ код Бунцелвица, морамо се дивити како је правилно оценио своје противнике; али, у исто време морамо још више, но што је то иначе допуштено, упозорити на она средства, која би он нашао у последњем тренутку да се пробије са остацима своје војске, као и на н е о д г о в о р н о с т једнога краља.

5. — Налазе ли се једна или више тврђава у близини границе, онда је главно питање да ли бранилац треба да доведе до решења испред или иза њих. Последње ће бити мотивисано:

а) надмоћношћу непријатеља, која нас приморава да разјединимо и тим ослабимо његове снаге пре него што их савладамо;

б) близином ових тврђава, да жртве у земљишту не би биле веће него што смо принуђени да их поднесемо;

в) способношћу тврђава за одбрану.

Главни задатак тврђава је неоспорно у том, или би то требало да буде, да непријатељску снагу у њеном наступању разбију и да онај део код кога желимо решење знатно ослабе. Ако видимо да се тврђаве тако ретко на овај начин употребљавају, то долази отуда, што је случај, у коме једна од две стране тражи решење, такође редак. Међутим, ми овде говоримо само о том случају. Дакле, ми сматрамо баш колико просто толико и важно начело да, у свима случајевима у којима бранилац има у близини једну или више тврђава, ове треба задржати пред собом, а одлучујућу битку дати иза њих. Радо признајемо да ће нас битка коју изгубимо с ове стране наших тврђава одбацити нешто даље назад у нашу земљу него кад бисмо је баш са истим тактичким резул-

татима изгубили испред њих, иако су узроци ове разлике засновани више у машти него у материјалној стварности. Нећемо заборавити чак ни то да се битка испред тврђава може дати у добро изабраном положају, док се битка с ове стране, у многим случајевима, мора претворити у офанзивну, уколико, наиме, непријатељ опседне неку тврђаву и ова буде у опасности да падне. Па ипак, шта су ове мале нијансе према користи, што ћемо непријатеља у одлучној бици имати пред собом слабијег за четвртину и трећину његове снаге, или, ако има више тврђава, можда чак и за половину!

Мислимо, дакле, да у свима случајевима неизбежног решења, било да га тражи нападач или наш војсковођа, и где нисмо већ прилично сигурни у своју победу над непријатељем, или ако земљиште не пружа пресудан узрок да се битка бије даље напред — у свима овим случајевима, велимо, мора оближња, отпорна тврђава бити браниоцу најјачи повод да се одмах и сместа повуче иза ње и решење потражи с ове стране, дакле, уз помоћ саме тврђаве. Заузме ли он при томе свој положај толико близу ове тврђаве, да је нападач нити може опсести, нити опколити, пре него што га не отера, онда бранилац њега још и приморава да га потражи у његовом положају. Зато нам од свих одбранбених мера у најопаснијим ситуацијама ниједна не изгледа тако проста и подесна као избор доброг положаја одмах иза неке веће тврђаве.

Истина, питање би се постављало друкчије кад би тврђава лежала врло далеко уназад, јер бисмо тад уступили знатан део свога војишта. То је жртва, која се, како знамо, чини само ако то околности захтевају. У овом случају таква мера се више приближава самом повлачењу у унутрашњост земље.

Други је услов отпорност тврђаве. Као што је познато, има утврђених места, нарочито великих, која не смеју доћи у додир са непријатељском војском, пошто нису дорасла силовитом нападу знатно већих трупних маса. У овом случају морао би бар наш положај бити тако близу иза тврђаве, да би посада могла имати потпоре.

Најзад, повлачење у унутрашњост земље само је у овим приликама природна мера:

- а) ако наше физичке и моралне прилике, супротно противникома, не допуштају да се помишиља на неки успешан отпор на граници или у њеној близини;
- б) ако је главна ствар добитак у времену;
- в) ако су за то повољне прилике у земљи, о чему смо већ говорили у дводесет петој глави.

Овим закључујемо главу о одбрани војишта кад једна или друга страна тражи решење, дакле, ако је ово неизбежно. Али, морамо, да-како, потсетити на то, да у рату случајеви нису тако прости, те према томе, ако се наше мисаоне поставке и излагања примене на стварни рат, треба имати у виду већ и тридесету главу и у већини случајева војсковођу замишљати усред обеју смерница, већ према околности, ближе једној или другој.

Глава двадесет девета

НАСТАВАК — ПОСТЕПЕНИ ОТПОР

У дванаестој и тринастој глави треће књиге показали смо да у стратегији постепен отпор не припада самој природи ствари, и да треба једновремено употребити све снаге које су на расположењу.

У погледу покретних оружаних снага, ма које врсте, није ту потребно никакво објашњење; али, ако и само ратиште са својим тврђавама, земљишним отсецима, па чак и са самим протезањем, сматрамо такође као убојно средство, онда је ово непокретно и ми га можемо, дакле, само постепено увести у дејство, или се морамо одмах тако далеко повући, да сви делови који треба да ступе у акцију остану пред нама. Све што од непријатеља запоседнуто земљиште доприноси његовом слабљењу тада ступа одмах у дејство. Нападач мора, наиме, бар да опколи брачниочеве тврђаве, мора да осигура територију посадама и другим одредима, мора да превалају велике путеве, све да привлачи из велике даљине итд. Сва ова дејства нападач ће осетити, наступао он пре решења или после решења, само што ће у првом случају она бити још нешто јача него у другом. Одатле излази да брачнилац, ако се одмах реши да до решења доведе даље уназад, у овоме свакако има могућност да она непокретна убојна средства сва одједном учини активним.

С друге је стране јасно да ово премештање решења уназад неће, уствари, имати никаква утицаја на сферу победе коју нападач буде извојевао. Ми ћемо ову сферу дејства ближе размотрити при нападу; овде пак само напомињемо, да се она пружа све дотле, док се не исцрпе надмоћност (наиме, продукт моралних и физичких односа). Ова се надмоћност исцрпљује, прво, утрошком оружаних снага, који ствара само војиште, а друго, губицима у борбама; обе врсте слабљења не могу се знатно изменити тиме што ће борбе бити у почетку или на крају, напред или позади. Мислимо, например, да би Бонапарта, после победе над Русима 1812 године код Вилне, исто тако далеко отишао као и после оне код Бородина, — под претпоставком да је та победа исте јачине — и да га нека победа код Москве такође не би одвела даље. Москва је, у сваком случају, била граница ове победне сфере. Шта више, ни једног тренутка не сумњамо да би одлучна битка на граници (из других разлога) дала и још много победне резул-

тате, а тада можда и ширу победну сферу. Овим, дакле, и није условљено одлагање решења од стране браниоца.

У глави о врстама отпора ми смо упознали оно одлагање решења, које се може сматрати као крајње, под именом повлачење унутрашњост земље и као нарочиту врсту отпора где је претежније да нападач сам себе сатре, него да пропадне у љувавој бици. Али само ако преовлађује таква намера, може се премештање решења уназад сматрати као посебна врста отпора, јер иначе је јасно да се при томе може замислiti бескрајно много нијанса и да се оне могу повезати са свима средствима одbrane. Више или мање јако искоришћавање војишта ми, дакле, не сматрамо посебном врстом отпора, већ само као произвољну примесу непокретних средстава отпора, увек према томе како то захтевају прилике и околности.

Али, ако бранилац мисли да му за своје решење нису потребна ова непокретна убојна средства, или, ако су остале с тим скопчане жртве сувише велике, онда му ове снаге остају за доцније. Оне претстављају, такорећи, постепена појачања, која ће можда омогућити да се покретна оружана снага одржи доволно јаком како би се после првог повољног решења могло изборити и друго, а за овим можда још и треће, тј. на овај начин биће могућа постепена употреба снага.

Ако је бранилац на граници изгубио битку, која заправо и није пораз, може се замислiti да ће он иза своје оближње тврђаве већ бити у стању да прими другу; штавише, ако противник није много одлучан, биће можда довољан и неки знатнији земљицни усек да га заустави.

И у стратегији, дакле, као и у свему осталом, при искоришћавању војишта постоји економија снага; што се са мање снага изиђе на крај, тим боље; али се изиђи на крај мора, и, наравно, овде је, као и у трговини, главно нешто друго, а не просто тврдичење.

Али, да би смо предупредили велики неспоразум, морамо скренути пажњу на то, да отпор, који се после једне изгубљене битке још може покушати и дати, овде уопште није предмет наших разматрања, већ само на колики се успех од овог другог отпора у нареде можемо надати, колико га, дакле, смејемо предвиђати у своме плану. Овде постоји скоро само једно на што треба бранилац да гледа; то је његов противник, и то према његовом карактеру и његовим приликама. Противник слаба карактера, мале сигурности, без великог частољубља, или у врло скученим приликама, задовољиће се у срећном случају умереним успехом и, код сваког новог решења, које му буде бранилац смео сам да понуди, илашљиво ће се снебити. У овом случају бранилац сме да рачуна да средства за отпор која му пружа његово војиште, може постепено истицати у све новим, ма да по себи слабим решавајућим акцијама, где ће увек поново имати изгледа да коначно решење обрне у своју корист.

Али, ко не би осетио да се овде већ налазимо на путу ка походима без решења, који претстављају претежно област постепене употребе снага. О томе ћемо говорити у идућој глави.

Глава тридесета

НАСТАВАК — ОДБРАНА ВОЈИШТА КАД СЕ НЕ ТРАЖИ НИКАКВО РЕШЕЊЕ

Да ли и уколико може бити ратова, где ниједна од зарађених страна није нападач, дакле, нико не жељи ништа позитивно, размотримо изближе у последњој књизи; овде немамо потребе да се занимамо овом противречношћу, пошто за неко поједино војиште можемо претпоставити да разлози за такву обострану одбрану, сасвим природно, леже у односима, које ови делови имају према целини.

Али, не само што је било оваквих похода без жиже неминовног решења, него, како нам историја показује, има и врло много похода у којима, додуше, не недостаје нападач, дакле, не недостаје позитивна воља на једној страни, али где је та воља тако слаба, да више не тежи по сваку цену своме циљу нити неминовно доводи до решења, и где нападач не тражи никаквих користи преко оних које му у извесној мери пружају саме околности. Он или не иде ни за каквим својим одређеним циљем, који је себи сам поставио, па бере само плодове, који му се у току времена укажу, или он, истина, има циљ, али да би га постигао, тражи повољне околности.

Ма да се такав напад, који напушта строгу логичну нужност наступања према циљу, и скоро као беспосличар тумара кроз рат, осврћући се лево и десно за неким јефтиним случајним плодом, врло мало разликује од саме одбране, јер и ова војсковођи допушта да бере такве плодове, — то ћемо, ипак, ближе филозофско разматрање ове врсте ратоводства оставити за књигу о нападу, а овде се задржати само на закључку да у таквом рату ни нападач ни бранилац не могу полагати све на решење, да ово, према томе, није више теме свода према коме се могу устремити све линије стратегских лукова.

Ако погледамо историју ратова свих времена и земаља, овакви ратови су не само многобројни, већ и у таквој величини да они други личе на изузетке од правила. Па, ако би се убудуће овај однос измењио, ипак је извесно да ће увек бити много таквих ратова, те их зато у теорији одбране војишта морамо узети у обзир. Покушаћемо да изложимо особености које се при томе испољавају. Прави рат биће великом између оба ова разнородна правца, час ближе једном час другом, и практично дејство њихових особености можемо зато видети само

у модификацији коју оне проузрокују својим противположеним дејством код апсолутног облика рата. Казали смо већ у трећој глави ове књиге да је ишчекивање једна од највећих предности, које има одбрана пред нападом; али ретко се уопште дешава у животу, а најмање у рату, све што би требало да се догоди према околностима и приликама. Несавршеност људског умовања, страх од рђавог исхода, случајности којима подлеже развој догађаја, све то чини да од свих ствари које би се, према околностима, могле извести,увек врло много њих не буду извршење. У рату, где су несавршеност знања, опаносност од катастрофе, мноштво случајева, несравњено већи него у сваком другом људском послу, мора зато неминовно бити много већи и број пропуста, ако ћемо то тако да назовемо. То је оно богато поље где одбрана бере плодове, који расту сами од себе. Ако са овим искуством спојимо посебан значај поседовања и располагања са земљиштем у рату, долазимо до максиме, освештане као пословица у миру, наиме: *beati sunt possidentes.* Ова максима замењује овде решење, које иначе у свима ратовима, чији је циљ уз ајамно савлађивање, претставља жижу свега рада. Она је изванредно плодна, истина, не у погледу рада који изазива, већ по мотивима у погледу нерада и сваког поступка који се врши у интересу нерада. Где се не може тражити ни очекивати решење, ту нема разлога да се нешто напусти, јер то би се могло учинити само кад би се услед тога дошло до неке користи при решењу. Последица је да бранилац тежи да све, или бар колико је могуће, задржи у својим рукама, тј. заштити, док нападач жели да заузме само толико колико је могуће без решења, тј. да се прошири што више може. Нас овде занима само бранилац.

Свуда где браниоца са његовим оружаним снагама нема, може нападач да заузме земљиште, и тада је корист од ишчекивања на његовој страни; настаје, дакле, тежња да се земља свуда непосредно заштити и чека да ли ће противник напasti оружане снаге распоређене за заштиту.

Пре него што изближе означимо особине ове одбране, морамо из књиге о нападу пренети овамо оне ствари које овај обично прижелькује за случај да не жели решење. То су:

1. — заузимање знатног дела земљишта уколико се то може постићи без одлучне борбе;
2. — заузимање неког важног магацина под истим условом;
3. — заузимање неке незаштићене тврђаве. Додуше, опсада је, више мање велико дело, које често стаје великих напора, али је то потхват који у случају неуспеха нема ништа од природе неке катастрофе. Може се у најгорем случају од ње одустати, а да се при том не претрпи неки велики позитиван губитак.
4. — Најзад, успешан бој од извесног значаја, у коме се, међутим, не може много ривиковати и према томе ништа велико ни добити; бој, који није као чвор целог једног стратегиског сплета, са многим последицама, већ се бије сам себе ради, ради трофеја, ради части оружја. Због таквих циљева не започиње се, наравно, бој по сваку це-

и у, већ се очекује случајна прилика за то или се труди да се до ње дође умешношћу.

Ове четири сврхе напада изазивају код браниоца ове тежње:

1. — да заштити тврђаве, стављајући се испред њих;
2. — да заштити земљу, ширећи фронт;
3. — где ширина распореда није довољна, да се брзо испреци бочним маршевима;
4. — да при томе избегава неповољне борбе.

Јасно је да прве три тежње имају намеру да се непријатељу препусти иницијатива и од ишчекивања извуче највећа корист; и та намера је овде толико природна, да би била велика бесмислица кад бисмо је осуђивали већ унапред. Она неминовно мора бити утолико јача, уколико се мање може очекивати решење, и у свима таквим ратовима она је суштина најдубљих основа рада, иако у малим, неодлучујућим дејствима, често може бити приличне живости.

И Ханибал и Фабије, и Фридрих Велики и Даун, држали су се овог начела кад год нису тражили нити очекивали решење. Четврта сврха, међутим, служи другим трима за коректив, она је њихов *conditio sine qua non*.¹⁾

Размислимо сада нешто ближе о овим стварима.

Поставити војску пред тврђаву, да је заштитимо од непријатељског напада, на први поглед изгледа бесмислица, изгледа као нека врста плеоназма, јер тврђава је зато и зидана да се сама одупре непријатељском нападу. Па ипак, видимо да се ова мера хиљадама и хиљадама пута понавља, али, тако је то у ратовању, најобичније ствари изгледају често најнеразумљивије. Ко би, међутим, имао храбrosti да, на основу ове привидне противречности, оне хиљаде и хиљаде случајева огласи за исто толико грешака? Вечито понављање оваквих појава сведочи да за то мора да постоји дубок разлог. А тај разлог није ништа друго него оно што смо горе навели: морална тромост и лењост.

Постави ли се бранилац пред своју тврђаву, непријатељ ову не може напasti ако прво не потуче његову војску; битка је, међутим, решење. Ако непријатељ не тражи ово, он неће хтeti ни битку и ми ћemo без капи крви сачувати своју тврђаву. Морамо, dakle, у свима случајевима, кад не верујемо да противник хоћe решење, њему препустити да се на њe одлучи, јер је највероватније да гa он нећe хтeti. Узмемо ли уз то у обзир и да нам у већини случајева остајe јoш увeк могућност да сe у тренутку, ако непријатељ, противно нашој претпоставци, пређe у напад, повучемо иза тврђаве, што распоред пред тврђавом постајe јoш безопасниji и вeроватno ћi да ћemo одржати *status quo* без жртава тада не прети чак нидалекa опасност.

Постави ли се бранилац позади тврђаве, тад он пружа нападачу објекат, који је управо створен за његове прилике. Ако тврђава није много велика, а он сам веома непримељен, он ћe у сваком случају приступити опсади; да сe ова не заврши падом тврђаве, мора јoj сe притећи у помоћ. Позитиван рад, иницијатива, сада је, dakle, на брани-

¹⁾ Неопходан услов. — Прим. ред.

оцу, а противник, кога, док опседа тврђаву, треба сматрати као да наступа ка своме циљу, постао је онај који већ има нешто у рукама. Искуство казује да ствар узима увек овај обрт, а то је и у њеној природи. Опсада, како смо рекли, није везана са катастрофом. Штавише, војсковођа без предузимљивог и енергичног духа, који се никад не би одлучио за битку, без размишљања приступа опсади, чим може да се приближи тврђави макар само и польским топовима. У најгорем случају може он да напусти потхват, а да не претрпи позитиван губитак. Уз овај обрт у односима долази још и опасност, у којој се налазе више или мање скоро све тврђаве: да не буду узете јуришем или иначе на који било нередован начин. Ту околност бранилац у свом рачуну вероватно ће никако не сме да превиди.

При одмеравању ових различитих изгледа, природно, бранилац ће наместо предности, наиме, да се туче под повољним околностима, радије изабрати други: да се највероватније уопште не мора тући. Зато нам обичај, наиме, заузимање положаја у пољу пред тврђавом изгледа врло природан и прост. Фридрих Велики га је скоро увек примењивао, например, код Глогауа против Руса, а код Швајдница, Најсе и Дрездена против Аустријанаца. Али војвода од Беверна страдао је код Бреславе због ове мере, јер иза Бреславе не би могао бити нападнут; али надмоћност аустријске војске за краљеве отсућности као и околности да је његовим приближавањем претио скори крај тој надмоћи Аустријанаца, — све је то њихову тежњу ка решењу чинило врло могућом. Зато и положај код Бреславе није био најзгодније изабран. И сам војвода од Беверна би се сигурно радије поставио иза Бреславе, да ово место са својим магацинima није тиме било изложено бомбардовању, што би краљ, који је у таквим случајевима био све пре него правичан, војводи узео веома за зло. На крају, не може се осудити што је војвода учинио покушај да Бреславу осигура утврђеним положајем испред ње, јер је било врло могуће да принц Карло Лотриншки, задовољан заузимањем Швајдница и угрожен краљевим приближавањем, тиме буде задржан од даљег наступања. Најбоље би било да сама битка није озбиљно схваћена, већ да су се Пруси, у тренутку кад су Аустријанци кренули у напад, повукли кроз Бреславу; на овај начин би војвода од Беверна извукao сву корист од ишчекивања, а не би платио великим опасношћу.

Ако смо овде распоред браниочев пред тврђавама пртумачили и оправдали вишим, општијим разлогом, морамо, ипак, приметити да ту има и један подређен разлог, који је, истина, ближи, али сам за себе не би могао да вреди, јер се не односи на целину. То је, наиме, употреба оближње тврђаве као магацина за војску; она је тако згодна и има толико предности, да се ни један генерал неће тако лако одлучити да своје потребе привлачи из удаљених тврђава или да их смести негде на отвореном месту. Али, ако је тврђава магацин за војску, онда је у многим случајевима заузимање положаја испред ње неопходно, а у већини случајева и врло природно. Међутим, добро се види да тај блиски разлог, који од оних, што уопште не мари много за удаљеније разлоге, може лако бити и прецењен, ипак није довољан да објасни све

пређашње случајеве, нити је по својим односима довољно важан, да би му се морало придавати одлучно значење.

Заузимање једне или више тврђава, а да се при томе не ризикује битка, толико је природна намера свих оних нападача, који немају за циљ неко велико решење, да бранилац сву своју делатност посвећује ометању ове намере. Зато видимо да се на војиштима где има много тврђава скоро сви покрети врте око тога, што нападач жели да се једној од њих неочекивано приближи, и због тога примењује свакојака лукавства, док се бранилац труди да му добро припремљеним покретима увек брже боље препречи пут. Овај карактер имају наскроз скоро сви холандски ратови, почев од Луја XIV па до маршала Саксонског.

Толико о заштити тврђава.

Заштита земље развученим распоредом оружаних снага може се замислiti само у вези са знатно великим препрекама на земљишту. Велике и мале посаде, које се при томе морају образовати, могу добити извесну способност за отпор само по јаким положајима; и пошто ће се природне препреке ретко наћи у довољном броју, вальа прибеги вештачком утврђивању. Али, треба увек имати на уму да се отпор, који се добија тиме на једној тачки, може увек сматрати само као релативан (види главу о значају борбе), а не као апсолутан. Додуше, може се десити да једна од таквих посада остане несавладана, према томе, у поједином случају наступа и апсолутан резултат; само, пошто је услед великог броја посада сваки поједини одред у односу на целину ипак врло слаб, према могућем препаду много моћнијег непријатеља немоћан, било би лудо гледати цео свој спас у отпору сваке поједине посаде. При тако развученом распореду треба, дакле, рачунати само на сразмерно дуг отпор, али не на праву победу. Оваква вредност појединих одреда довољна је, међутим, и за циљ и за прорачун у целини. У ратовима, кад се не морамо бојати никаквог великог решења, и никаквог наступања без одмора ради савлађивања целине, бојеви посадних делова су мање опасни, чак и када се заврше губитком положаја. Ретко је с тиме скопчано више но сам губитак тога положаја и нешто трофеја; победа не задире даље у опште односе, не разваљује никакве темеље, чијом би се пропашћу рушило и много щта друго. У најгорем случају, уколико је, наиме, цео систем одбране поремећен губитком тога положаја, браниоцу ће још увек остати времена да своје трупе сједини и целокупном снагом понуди решење, које нападач, према нашој претпоставци, не тражи. Зато се обично и дешава да се оваквим сједињењем снага завршавају операције и зауставља даље наступање нападачево. Нешто од територије, неколико људи и топова, то су губици на страни браниоца, а за нападача то су довољни успехи.

Таквој опасности, кажемо, може се бранилац у несрћном случају већ излагати, ако му се на другој страни пружи могућност или шта више вероватноћа да до свега тога неће ни доћи и ако нападач бояжљиво или обазриво, како кад, застане пред његовим посадним одредима не жељећи да изврши напад. При овим разматрањима, међутим, не сме се изгубити из вида да ми овде претпостављамо нападача који се

не усуђује ни на шта велико; таквог нападача може један одмерено јак посадни одред сигурно зауставити, јер, иако би га нападач, без сумње, могао савладати, ипак се поставља питање по коју цену ће се то десити и да ли ова цена није сувише велика кад је у питању, шта нападач уопште у својој ситуацији може учинити с том победом.

Из овога се види како браниоцу може у прорачуну целог рата бити као резултат довољан јак релативан отпор, који могу да дају многи посадни одреди, распоређени један поред другог у развученом распореду. Да бисмо поглед, који ће читалац овде у мислима управити на ратну историју, одмах упутили куда треба, приметићемо да се ови развучени положаји најчешће појављују у другој половини похода, јер је тек тада бранилац потпуно упознао нападача, његове намере и прилике за ту годину док се код нападача изгубило и оно мало предузимљивости, што је био понео собом.

При оваквој одбрани у развученом распореду, којом се штите земља, залихе и тврђаве, морају, наравно, све велике препреке на земљишту, као велике и мање реке, планине, шуме, барушице, играти велику улогу и добити претежну важност. Што се тиче њихове употребе, упућујемо на оно што је раније речено.

Са овом претежном важношћу топографског елемента заокупљени су нарочито много оно зналаштво и она делатност генералштаба који се обично сматрају за њега најкарактеристичнијим. Зато што је генералштаб обично онај део војске који највише пише и штампа, следује да се ова страна похода историски више испита и утврди и тим уједно настаје природна жеља да се систематизује и да се из историјског решења једног случаја створе општа решења и за следеће случајеве. Али то је узалуд и према томе погрешна тежња. А код ове више пасивне, више за место везане врсте ратовања, сваки случај је друкчији и мора му се друкчије прићи. Зато су најбољи мемоари и њихово расуђивање о овим стварима згодни само да нас упознају с њима, али не да послуже као правила; они управо постају ратном историјом која се бави само нарочитим особинама таквих ратова.

Ма како да је неопходан и вредан поштовања тај рад генералштаба, који смо овде према уобичајеном мишљењу означили као најкарактеристичнији, ипак морамо упозорити на присилна присвајања права која често из тога произлазе на штету целине. Уваженост коју при томе добијају оне главе, које су најјаче у овој грани војне службе, даје им често извесну општу власт над духовима, а на првом месту над самим војсковођом; одатле су се и уобичајиле понеке идеје које воде једностраности. Најпосле, војсковођа не види више ништа него брегове и прелазе, и, што треба да буде слободно изабрана мера, одређена према околностима, то постаје манир, постаје друга природа.

Тако је 1793 и 1794 године код пруске војске пуковник Граверт, који је био душа тадашњег генералштаба, и, као што је познато, сав обузет бреговима и прелазима, упућивао тачно у исти начин ратовања двојицу војсковођа, који су се до крајности разликовали, — војводу од Брауншвајга и генерала Мелендорфа.

Јасно је да одбранбена линија, образована дуж неког јаког земљишног отсека, може одвести у кордонски рат. Она би у већини случајева неминовно дотле и довела, кад би заиста цело пространство војишта требало да буде непосредно заштићено на овај начин. Већином пак војишта су толика да би према њиховом пространству природан тактички распоред оружаних снага, одређених за њихову одбрану, био сувише узан. Али, пошто је нападач према околностима, као и по својим сопственим припремама, везан за извесне главне правце и друмове и пошто би превелика отступања од ових, чак и према најнеактивнијем браниоцу, довела до сувише неугодности и незгода, за браниоца је већином главно само да заштити земљиште десно и лево од ових главних праваца, на даљини од неколико миља или маршева. За овакву заштиту бранилац се задовољава тиме, што главне друмове и прилазе поседне одбранбеним одредима, а међупросторе само осматрачким деловима. Истина, последица је онда да нападач може да прође са неком колоном између оваква два одреда и да предвиђени напад на један од њих изведе са више страна. На то су ови делови, свакако, у извесној мери спремни, јер делом имају бочне наслоне, делом организују бочне одбранбене положаје (такозване „копче“), делом опет добијају помоћ од резерве, постављене даље уназад, или нешто трупа од суседног одреда. На овај начин још више се ограничава број тих одвојених делова, и обично буде резултат да се војска, која је употребљена за такву одбрану, подели на четири или пет главних одреда.

За сувише удаљене, а ипак у извесној мери угрожене главне прилазе, одређују се онда нарочите централне тачке које су, такође, мала војишта у оквиру великог. Тако су Аустријанци за време Седмогодишњег рата својом главном снагом држали већином четири до пет места у доњошлеским планинама, док је у горњој Шлеској један мален, донекле самосталан одред, имао посебан, сличан одбранбени систем.

Уколико се више такав одбранбени систем удаљује од непосредне заштите, утолико се више морају узети у помоћ покрети, активна одбрана, па чак и офанзивне радње. Извесни одреди сматрају се као резерве, а осим тога један одвојени одред помаже хитно другим сувишим трупама. Ово потпомагање врши се или право из позадине, притицањем у помоћ ради ојачања и обнављања пасивног отпора, или удајом у бок непријатељу, или чак и угрожавањем његове отступнице. Ако нападач не прети нападом боку одреда, већ само неким положајем, дејствујући на његове комуникације, онда се или стварно напада непријатељски одред, истурен у ову сврху, или се враћа мило за драго и дејствује против његових веза.

Види се, дакле, да ова одбрана, ма како да је њена главна основа пасивне природе, ипак мора да садржи многа активна средства и да на тај начин може бити многоструко припремљена за сложене односе. Обично се оне одбране сматрају бољим које се највише служе активним или баш офанзивним средствима; али то делом врло много зависи од природе земљишта, каквоће оружаних снага и чак од талента војсковође, а делом се могу и покрети и остала активна помоћна средства лако преценити, тако да се лако може исувише занемарити локална одбрана

неке јаке земљишне препреке. Овим мислимо да смо довољно изложили шта разумемо под развученом одбранбеном линијом и сада прилазимо трећем помоћном средству: испречавању брзим бочним кретањима.

Ово средство је неопходно за организацију одбране земље, о којој је овде реч. Делом, бранилац често и поред врло развучених положаја не може да поседне све угрожене прилазе своје земље; делом мора у много случајева са језгром своје снаге бити готов да пође ка месима оних посадних одреда противу којих се спрема главнина непријатељске снаге, пошто би ови одреди иначе сувише лако били савладани; најзад, онај војсковођа, који неће да му оружане снаге буду приковане за пасиван отпор на једном развученом положају, мора уопште тежити да свој циљ, заштиту државе, утолико више постигне брзим, добро прошиљеним, добро вођеним покретима. Уколико су већи размаци које оставља празне, утолико већа мора бити висока спретност у покретима, да би се свуда испречио још у право време.

Природна последица ове тежње је да се свуда траже положаји, који се у таквом случају могу заузети и који пружају довољно погодности да би код противника отстранили помисао на напад, чим наша војска, или само један њен део, стигне на положај. Пошто се овакви положаји увек поново појављују, а при томе све зависи од благовременог пристизања до њих, они постају, такорећи, самогласници целог овог ратоводства, које се због тога назвало и рат у виду чаркања.

Као што развучен распоред и релативан отпор у рату без великог решења не повлаче собом оне опасности које би претстављале његову стварност, тако ни померање бочним маршевима није толико опасно, као што би било у тренутку великих решења. У последњем тренутку брже боље се испречити једном одлучном непријатељу, који може и хоће да учини нешто велико, и који се зато не плаши ни великих губитака, било би пола пута ка најодлучнијем поразу, јер против безобзирног удара пуном снагом било би такво заузимање положаја на врат на нос недовољно. Међутим, противу противника, који не прилази послу чврстом песницом, већ само врховима прстију, који не уме ни да употреби велик резултат или, боље, не зна шта да ради са таквим резултатом, који тражи само осредњу добит, али за малу цену — противу таквог противника може се ова фрста отпора свакако применити са успехом.

Природна последица овога је да се и то средство, углавном, више појављује у другој половини похода него на почетку.

И овде генералштаб има прилике да своје топографско знање изгради у систем повезаних мера, који се односи на избор и припрему положаја и путева који воде њима.

Где је, најзад, на једној страни све управљено на то да се избије на једну тачку, а на другој да се то спречи, ту обе стране често долазе у ситуацију да морају своје покрете изводити на доглед непријатеља, те се ови покрети морају вршити са иначе непотребном опрезом и тачношћу. Некад, када главнина војске још није била подељена у самосталне дивизије, па је и на маршу увек сматрана недељивом целином,

ова опреза и тачност биле су много више скопчане са замршеним ситуацијама и зато са врло много тактичке вештине. Истина, у таквим приликама морале су често поједине бригаде једног борбеног реда да пожуре напред да осигурају извесне тачке и преузму тако самосталну улогу, док остала војска још није била стигла; али то су биле и остale аномалије, а поредак у маршу имао је, углавном, увек само сврху да целину доведе тамо у нетакнутом реду и да избегава такве изузетке што је могуће више. Сада, кад се делови, главнине опет деле на самосталне делове, и ови се делови смеју усудити да чак са целом непријатељском снагом уђу у борбу, само ако су остали делови довољно близу, и да борбу и воде и доврше, сада и такав бочни марш, чак и на додглед противника задаје мање тешкоће. Што се иначе морало постићи самим механизmom поретка у маршу, сада се постиже издвајањем поједињих дивизија, убрзаним маршем других и већом слободом у употреби целине.

Овде изложеним средствима одбране треба нападач да се спречи у освајању неке тврђаве, заузимању неког већег дела земљишта или неког магацина. Он ће у томе бити спречен, ако му се, на описан начин, свуда намеће борба, у којој би он имао или сувише мало вероватноће за успех, а сувише велику опасност реакције у случају неуспеха, или, уопште, сувише велики утрошак снаге с обзиром на његов циљ и његове прилике.

Ако сада бранилац доживи овај триумф своје вештине и организације, а нападач свуда, где год управи поглед, види овим паметним припремама себе лишеног сваког изгледа да постигне и неку своју умерену жељу, онда офанзивни принцип често тражи излаз у задовољењу саме части оружја. Кад се добије ма какав већи бој, то даје оружју углед надмоћности, задовољава таштину војсковође, двора, војске и народа, а тиме у извесној мери и очекивања, која су, наравно, везана за сваки напад.

Успешан бој од извесног значаја, само ради победе, ради трофеја, последња је, дакле, нападачева нада. Не треба мислити да се ту заплићемо у противречност, јер се овде још налазимо под својом посебном претпоставком: да су добре мере одбране одузеле нападачу сваки изглед да помоћу срећног боја постигне један од оних других циљева. За овакав изглед била би потребна два услова, наиме, повољни односи у боју, а затим да успех стварно и води једном од оних циљева.

Први услов може врло лако постојати без другог, и поједини одреди и делови браниоца налазиће се много чешће у опасности да упадну у неповољну борбу, ако је нападачу стало само до части бојног поља, него ако уз то још везује и услов даљих користи.

Ако се потпуно унесемо у Даунов положај и његов начин мишљења, појмићемо да је он могао ризиковати препад код Хохкирха, оставши при томе ипак доследан себи, — чим није хтео ништа друго до трофеје тога дана; међутим, једна победа, богата последицама, која би краља приморала да напусти Дрезден и Найсе, била је сасвим други задатак, у који се он није хтео да упушта.

Али не треба нипошто мислiti да су ово ситне и излишне разлике; напротив, овде се ради о једној од најдубљих основних цртага рата. Значај боја за стратегију је душа његова, и ми не можемо до волно да поновимо да ту све главне ствари произлазе увек из крајње намере обеју страна, као из завршије тачке целога система мисли. Зато може између битке и битке постојати таква стратегиска разлика, да се она никако не може више сматрати као исто средство.

Али пошто бранилац, ма да се оваква нападачева победа једва може сматрати као велика штета за одбрану, ипак, своме противнику ни о вај успех неће радо препустити, утолико пре што се никад не зна шта се случајно на то може надовезати, то се нарочито стара да стално пази на прилике код свих својих већих одреда и одвојених делова. Истина, ту највише ствари зависе од паметног рада команданата оних одреда, али они, ипак, могу бити незгодним наређењима војсковође заплетени у неизбежне катастрофе. Ко се овде не би сетио Фукеовог одреда код Ландсхута и Финковог код Максена?

Фридрих Велики је у оба случаја сувише рачунао на дејство традиционалних идеја. Није могуће да је веровао да се на положају код Ландсхута 10.000 људи заиста могу успешно туђи противу 30.000, или да се Финк може одупрети надмоћној снази која се на њега срушила са свих страна; али он је мислио да ће се јачина ландсхутског положаја унапред признавати као и дотада, као пуноважна меница, и да ће за Дауна бочна демонстрација бити довољан разлог да замени неугодни положај у Саксонској са угоднијим у Чешкој. Он је погрешно оценио тамо Лаудона, а овде Дауна, и у томе и јесте грешка ових мера.

Али, не обзирући се на такве заблуде које могу снаћи и оне војсковође који нису сувише поносити, дрски и тврдоглави, што се то код извесних мера може заиста замерити Фридриху Великом, — то, с обзиром на наш предмет, постоји увек велика тешкоћа у томе, што војсковођа не може увек очекивати оно што жели од увиђавности, добре воље, храбrosti и јачине карактера својих потчињених команданата. Он, дакле, не може све оставити њима на вољу, већ им почешто мора прописати, чиме ће њихов рад бити везан, те онда лако може запасти у неслагање са тренутним околностима. Али то је неизбежна неизгода. Добро командовање војском није могуће без заповедничке, праве командантске воље која прожима све до последњег човека, а ко би хтео да по укорењеној навици од својих потчињених очекује увек само оно што је најбоље, већ је самим тим потпуно неспособан за добrog команданта.

Ваља, дакле, увек оштро пазити на прилике код сваког одреда и одвојеног дела, да се ови не би неочекивано заплели у неку катастрофу

Све четири наведене тежње иду за одржањем *status quo-a*. Утолико су срећније и успешније, утолико ће се рат дуже задржати на истој тачки: али што дуже рат остаје на једној тачки, утолико важнија постаје брига око снабдевања.

Реквизиције и лиферације замењује, или већ од самог почетка или бар врло брзо, снабдевање из магацина; на место реквизиције превозних средстава ступа више или мање стварање сталне коморе, или одржавних возила или таквих која припадају самој војсци; укратко, на-

стаје оно приближавање строго уређеном магацинском снабдевању трупа о коме смо већ говорили у четрнаестој глави (о снабдевању).

То, међутим, није оно што врши велики утицај на такво ратовање, јер, пошто је оно већ према свом задатку и карактеру везано за ограничен простор, снабдевање може, свакако, утицати, па чак и врло много, али сав тај утицај неће изменити карактер целог ратовања. Напротив, узајамна дејства против комуникација добиће много већу важност из два разлога. Прво, јер у таквим ратовима недостају већа и одлучнија средства, те се пажња војсковођа мора обратити на слабија; друго, јер овде има доволно потребног времена да се сачека дејство овога средства. Осигурање сопствених комуникација биће за браниоца, дакле, нарочито важно. Њихово прекидање не може, додуше, бити циљ непријатељског напада, али може постати врло згодно средство да се бранилац принуди на повлачење и напуштање других објеката.

Све мере којима се штити простор самог војишта морају, наравно, имати и такво дејство да заштите комуникације; њихово осигурање је, дакле, делом тиме већ обухваћено и приметићемо само да ће оно бити један од главних услова за положај који треба изабрати.

Нарочито средство осигурања састоји се у малим или и прилично великим јединицама које прате поједине коморе. Делом, ни најразвученији положаји нису увек у стању да осигурају комуникације, а делом таква пратња постаје потребна нарочито тамо где је војсковођа хтео да избегне врло растегнут распоред. За то налазимо у Темпелхофовој историји Седмогодишњег рата бескрајно много примера, где је Фридрих Велики својим колима са хлебом и брашном придавао као пратњу поједине пукове пешадије или коњице, а понекад и целе бригаде. Код Аустријанаца то не налазимо никде, али ово делом има узрок, свакако, у томе што се на њиховој страни није нашао ниједан тако опширан историчар, али делом и због тога што су они увек заузимали много шире положаје.

Горе смо изнели ове четири тежње, које су, углавном, без икаквих елемената напада; оне чине основу одбране која не жели решење. Сада морамо још нешто рећи о офанзивним средствима, са којима оне могу бити више или мање помешане, такорећи, зачињене. Ова офанзивна средства су, углавном:

1. — дејство на непријатељски комуникациски правац, куда ћемо одмах да прибројимо и потхвате противу непријатељских магацина;
2. — диверзије и крстарења по непријатељском подручју;
3. — напад на непријатељске одреде и делове, па чак и на непријатељску главину под повољним околностима, или пак само претња нападом.

Прво од ових средстава непрестано делује у свима таквим ратовима, али, такорећи, потпуно у тишини без фактичке појаве. Сваки подесан браниочев положај има највећи део своје ефикасности у бојазни коју улива нападачу с обзиром на његов комуникациски правац; а пошто у таквом рату, како смо већ казали, снабдевање добија претежну важност, што исто тако важи и за нападача, то из овог обзира на могућа офанзивна дејства са непријатељског положаја простице велик део

сратегиских комбинација, као што ћемо то још једном изнети када будемо говорили о нападу.

Али, не само овај општи утицај избором положаја, који, као у меканици притисак, делује невидљиво, већ и право офанзивно наступање једним делом оружаних снага противу непријатељског комуникациског правца спада у област такве одбране. Али, ако оно треба да буде успешно, морају за то дати нарочит повод положај и однос комуникација, природа земљишта или особине оружаних снага.

Крстарења по непријатељској земљи, чији је циљ одмазда или извесно уцењивање добити ради, не могу се, уствари, сматрати као средства за одбрану, они су, напротив, права средства за напад; али се она обично удружују са намером праве диверзије; ова, међутим, има да ослаби непријатељске снаге које се налазе противу нас и може се, даље, сматрати као право одбранбено средство. Пошто се диверзија може употребити исто тако добро при нападу, а сама по себи и јесте прави напад, налазимо да је умесније да о њој говоримо оширије у следећој књизи. Овде ћемо ово средство само поменути да бисмо потпуно означили целокупна мала, а офанзивна средства којима располаже бранилац војишта, и засад ћемо само још напоменути да то средство може и по обimu и по важности толико да порасте, да целом рату може дати изглед, а тиме и част офанзиве. Ове врсте су потхвати Фридриха Великог према Пољској, Чешкој и Франконији пред почетак похода 1759 године. Сам поход је очевидно чиста одбрана, али ови испади у непријатељско подручје дали су му карактер офанзиве, који можда због свог моралног значаја има нарочиту вредност.

Напад на непријатељске одвојене делове или на непријатељску главнину мора се замислiti као нужно употребујавање целе одбране за све оне случајеве у којима нападач узима ствар сувише олако и због тога на појединим местима показује велику слабост. Под овим прећутним условом врши се цео рад. Само, и овде може бранилац, као пријејству на противникove комуникације, да учини још један корак даље у област офанзиве и исто тако као и његов противник да нарочито вреба прилику за погодан изненадан удар. Да би себи осигурао известан успех на овом пољу, мора или да је знатно јачи од противника — што је, углавном, неприродно за одбрану, али се ипак може десити — или мора имати система и талента, да држи своје снаге више прикупљене и да активношћу и покретљивошћу надокнади оно што при томе мора на другој страни да жртвује.

Прво је у Седмогодишњем рату било случај Даунов, друго случај Фридриха Великог. Дауна видимо у офанзиви само кад га Фридрих Велики на то изазове претераном дрскошћу и потцењивањем (Хохкирх, Максен, Ландсхут). Напротив, Фридриха Великог видимо у скоро сталном покрету, да би овај или онај Даунов одред потукао својом главном снагом. То му, додуше, ретко успевало, бар резултати нису никада велики, јер је Даун са својом великим надмоћношћу повезао ретку опрезност и смотреност; али се не мора мислити да је зато краљева тежња остајала без дејства. У овој тежњи лежао је, напротив, врло успешан

отпор, јер су пажња и напори, на које је био принуђен његов противник да би избегао незгодне ударе, неутралисали оне снаге, које би иначе допринеле развијању напада. Треба се сетити само похода од 1760 године у Шлеској, где су Даун и Руси, од силне бојазни да их краљ не нападне и савлада час овде час тамо, били неспособни да учине ма и корак напред.

Мислимо да смо овим прешли све предмете који при одбрани војишта, ако не претстоји никакво решење, сачињавају главне идеје, првенствене тежње, а према томе и ослонац свега рада. Хтели смо, углавном, само да их поставимо један поред другог, да бисмо могли да прећемо склоп целог стратегиског рада; поједине мере, помоћу којих се остварују — положаје, маршеве итд. — раније смо већ подробније разматрали.

Ако још једном бацимо поглед на целину, мора искрснути приговор да при једном тако слабом принципу напада, при тако незнатној жељи за решењем с обе стране, при тако слабим позитивним побудама, при толиким унутрашњим противтежама које спутавају и задржавају, како то овде замишљамо, — да ту стварне разлике између напада и одбране све више мора нестати. У почетку рата један ће, истина, прећи на територију другог и тиме донекле примити улогу нападача. Само може се врло лако десити, и често се дешава, да он ускоро све своје снаге мора употребити на то да сопствену земљу брани на непријатељском тлу. Тада обојица стоје један према другоме, уствари, у обостраном осматрању, обојица се старају да ништа не изгубе, а можда и обојица мисле у истој мери да дођу до позитивног добитка. Може се чак десити да прави бранилац свог противника у томе и надмаши, као Фридрих Велики.

Уколико више нападач диже руке од улоге онога који наступа, уколико мање угрожава браниоца, уколико га више велика потреба за сигурношћу присиљава на стриктну одбрану, утолико се више уједначују односи па ће деловање обојице имати сврху да се противнику одузме нека погодност, а себе заштити од сваке незгоде, дакле, право стратегиско маневровање, а овај карактер имају, више или мање, и сви они ратови у којима прилике или политичке смернице не допуштају никакво веће решење.

Ми смо у следећој књизи стратегиском маневровању посветили нарочиту главу, само смо били принуђени, пошто се овој равнотежи снага у теорији често даје погрешна важност, да о њој више проговоримо овде код одбране, где се та важност првенствено истиче.

Зовемо то равнотежом снага. Где не постоји никакав покрет целине, ту је равнотежа; где се не иде никаквом великим циљу, ту нема покрета целине; дакле, у том случају обе зараћене стране, ма колико биле неједнаке, ипак, треба сматрати као да су у равнотежи. Из ове равнотеже целине појавиће се поједини мотиви за мање операције и ситније циљеве. Оне се овде могу развити, јер не стоје под притиском великог решења и велике опасности. Биће, дакле, све што се уопште може добити и изгубити претворено у ситније новчанице и цео јад подељен у мање акције. Са овим мањим акцијама по ову мању

дenu настаје сада између обе војсковође борба умешности. Али, пошто се у рату никад не може потпуно спречити случај, а према томе и срећа, то и ова борба неће никад престати да буде игра. Међутим, овде настају друга два питања, наиме, да ли при овом маневровању неће случај имати мањег, а разум и размишљање већег удела у решењу, него тамо где је све збијено у један једини велики чин. На ово последње питање морамо одговорити потврдно. Уколико целина постаје рашчлањенија, утолико чешће долазе у обзир време и простор, време са појединим моментима, простор са појединим тачкама, утолико веће, очевидно, постаје поље рачуна, дакле, превласт разумног мишљења. Што добија надмоћан разум, то губи случај, али само делом, не мора то бити потпуно; зато и нисмо приморани да и на ово прво питање одговоримо са да. Не смејмо, наиме, заборавити да разумност није једини духовна снага војсковође. Храброст, крепост, одлучност, разборитост итд. особине су које ће опет више вредети тамо где је у питању једно велико решење; оне ће, дакле, нешто мање вредети у уравнотеженој игри снага, а претежна важност неког мудрог прорачуна не расте само на рачун случаја, већ и на рачун ових особина. С друге стране, ове сјајне особине могу у тренутку великог решења да отму случајности велики део њене власти и да, такорећи, вежу оно што је рачунска мудрост у овом случају морала да испусти. Видимо, дакле, да овде постоји сукоб више снага и да се не може просто тврдiti да ће код неког великог решења случај имати шире поље него што би имао у укупном успеху при оној уравнотеженој игри снага. Ако, дакле, у овој игри снага видимо првенствено борбу обостране умешности, то се мора односити само на вештину мудрог рачунања, а не на целу ратну виртуозност.

Ова страна стратегиског маневра баш је и дала повода да се целој ствари прида она погрешна важност о којој смо горе говорили. Једном се ова умешност бркала са целом интелектуалном вредности војсковође; то је, међутим, велика грешка, јер, како је већ речено, јасно је да у тренуцима великих решења могу владати друге моралне особине војсковође над силом околности. Ако је ова власт више импулс великих осећања и оних варнице духа, које скоро несвесно постају те, дакле, нису продукт дуготрајног размишљања, она зато нема мање право грађанства у ратној вештини, јер ратна вештина нити је само акт разума, нити је рад разума у њој највиши. Даље, мислило се да сваки неуспешан рад у једном рату мора потицати од такве умешности једног или обадвојице војсковођа, док је општи и главни разлог увек био у општим приликама, које су рат претвориле у такву игру.

Пошто је већина ратова између образованих народа имала више за циљ обострано осматрање него поражавање противника, то је, природно, највећи део ратова морао имати карактер стратегиског маневровања. Од ових су остали незапажени они који нису имали никаквог славног војсковођу; али, где је учествовао неки велики војсковођа који би привлачио пажњу на себе, или чак два, један против другога, као Тирен и Монтекуколи, ту се целој овој вештини маневровања због имена ових војсковођа утиснуо високи печат ванредности. Даља последица била је онда да се ова игра сматрала као врхунац вештине, као

дејство њене високе израђености, и, следствено, као извор на коме би се првенствено морала изучавати ратна вештина.

Ово гледиште било је прилично опште међу теоретичарима пре ратова Француске револуције. Али, кад су ови наједанпут отворили један потпuno други свет ратних појава, који је у почетку нешто сирово и натуралистички, а доцније под Бонапартом сажет у величанствен метод, произвео успехе који су изазвали дивљење и младих и старих, тада су одбачени стари облици и мислило се да је све то последица нових откровења, величанствених идеја итд., али, свакако, и изменењеног друштвеног поретка. Веровало се сада да старо никад више неће бити потребно а и да се никад више неће доживети. Али како при таквом обрту мишљења увек постају странке, тако је и овде старо гледиште нашло своје вitezове браниоце, који су сматрали новије појаве као грубе насиљне ударе, као опште пропадање вештине и који верују да циљ свега изучавања мора бити баш оно уравнотежено, безуспешно, празно играње рата. Ово последње гледиште има у основи такав недостатак логике и филозофије, да се може назвати само очајном збрком појмова. Али и супротно мишљењу, наиме, да се слично неће више дешавати, врло је непромишиљено. Од новијих појава у области ратне вештине најмањи део треба приписати новим проналасцима или новим идејним правцима, а највише новом друштвеном стању и приликама. Али и ови не морају да се узму управо као норме у кризи процеса врења и зато не треба сумњати да ће и велики део ранијих ратних прилика поново изаћи на видело. Овде није место да даље улазимо у ову ствар; нама је довољно што смо указивањем на однос, који ова уравнотежена игра снага има према целом ратовању, на њен значај и њене унутрашње везе са осталим стварима, показали да је то увек производ обостраних скучених прилика и врло умереног ратничког елемента. Може се у овој игри један војсковођа показати умешнији него други и зато, ако му је дорастао снагама, задобити и неке успехе против њега, или, ако је слабији, држати му равнотежу надмоћношћу талента; али је велика противречност природи саме ствари овде тражити највећу част и величину војсковође, штавише, такав рат је увек поуздан знак да или ниједан од обадвојице војсковођа нема великог ратничког талента или да је онај који има талента приликама спречен да ризикује једно велико решење. А где је то тако, ту није ни у ком случају поље највеће ратничке славе.

Овде смо говорили о општем карактеру стратегиског маневровања; сад морамо да поменемо још један нарочити утицај, који оно има на ратоводство, наиме, тај, што оно често одводи оружане снаге са главних друмова и насеља у удаљене или бар беззначајне пределе. Где пресудно утичу ситни интереси који тренутно постају и опет нестају, ту утицај главних правца кроз земљу постаје слабији. Зато видимо како се оружане снаге померају на оне тачке, где их према великим, простим ратним потребама никад не бисмо тражили, и да су, дакле, и измене и промене у појединостима ратног тока овде још веће него у ратовима са великим решењима. Треба само погледати како се у пет последњих похода Седмогодишњег рата, и поред тога што су прилике, углавном, биле исте,

сваки поход друкчије развија и, ако се тачно посматра, ни једна једина мера не понавља, — па ипак, у овим походима влада још многојачи нападни принцип на страни савезничких војски него у већини других у ранијум ратовима.

У овој глави у одбрани војишта, кад нема никаквог великог решења, указали смо само на тежње, које ће постојати у раду, као и њихову везу, однос и карактер; поједине мере које ту налазе примену, већ смо упознали раније. Сада је питање да ли се за ове различите тежње не могу поставити начела, правила и методи који би обухватали целину. На ово одговарамо да нас, ако се придржавамо историје, до тога никако неће довести неки примери који се увек понављају; па ипак, једва да бисмо могли за једну целину тако различите, променљиве природе поставити други теориски закон до онај који се оснива на искуству. Рат са великим решењима не само што је много простији, већ и много природнији, мање има унутрашњих противречности, објективнији је, више везан законом унутрашње нужде; зато му може разум прописати облике и законе, али у рату без решења изгледа нам то много теже. Чак и обадва главна начела теорије вођења великог рата, која је настала тек у наше време, ширена основице код Билова и положај на унутрашњим оперативским правцима код Жоминија, ако се примене на одбрану војишта, у искуству се нигде нису показали потпуно ефикасним. Али, они су као чисте форме имали да се покажу управо овде најбоље, јер форме морају постајати све утицајније, добијати све више надмоћности над другим факторима продукта, уколико се више операције шире по простору и времену. Међутим, налазимо да они нису ништа друго него само појединачни делови предмета, а, пре свега, понајмање одлучујуће погодности. Потпуно је јасно да особине средстава и прилика морају имати велик утицај који засецава у сва општа начела. Што је за Дауну био широк распоред и опрезан избор положаја, то је за краља Фридриха била његова увек прикупљена главна снага, готова за удар, која је увек притешињавала непријатеља и увек била спремна за импровизације. И једно и друго произазвало је не само из природе њихових војски, већ и из њихових прилика; импровизација је једном краљу много лакша, него сваком другом војсковођи који сноси одговорност. Овде хоћемо јасно да скренемо пажњу на то, да критика никако нема права да разне манире и методе, који могу настати, сматра као разне степене савршенства и да понеке другима подређује, већ да оне стоје једна поред друге и да се у сваком поједином случају мора препустити критици да оцени њену употребу.

Набрајање ових различитих манира, који се могу појавити из особина војске, земље, прилика, не може бити наша намера; ми смо још раније у општим цртама изнели утицај тих ствари.

Признајемо, дакле, да у овој глави не можемо да дамо никаква начела, правила или методе, јер нам историја не пружа ништа слично, већ се, напротив, скоро у сваком тренутку сусрећу особености које су врло често потпуно неразумљиве, а често, штавише, изненађују чудноватом појавом. Али зато је ипак корисно да се историја и у овом погледу студира. И где нема никаквог система, никаквог апарата за по-

казивање истине, ипак има истине, а ова се онда проналази само извежбаним расуђивањем и тактом дугог искуства. Ако, дакле, историја овде не даје никакве формуле, она ипак, као и свуда, увежбава расуђивање.

Поставићемо само једно начело које обухвата целину, или боље, обновићемо и изнећемо живље на виделу природну претпоставку под којом се налази све што је овде речено, у облику нарочитог начела.

Сва овде изнета средства имају само релативну вредност. Она се сва налазе у границама извесне немоћи обеју страна. Над овим подручјем влада један виши закон и ту је сасвим други свет појава. Војсковођа то не сме никад да заборави, никад не сме да се креће са уображеном сигурношћу у уском кругу као у нечем апсолутном, никада не сме да сматра за неминовна, за једина средства која овде примењује, нити да их још и тада употребљава, кад и сам стрепи пред њиховим недостацима.

Са гледишта на које смо ми овде стали, може таква заблуда изгледати скоро немогућа; али она то није у стварности, јер ствари ту нису тако оштро разграничене.

Морамо, наиме, опет скренути пажњу на то, да смо, да бисмо својим претставама дали јасности, одређеност и снаге, разматрали само потпуне супротности, дакле, крајности сваког начина; међутим, конкретан случај у рату налази се већином у средини и њиме ће ова крајност владати само утолико, уколико јој се он приближи.

Уопште је, дакле, главно да војсковођа, пре свега, сам буде начисто с тим да ли га противник хоће и може надмашити већим и одлучнијим мерама. Ако се боји тога, мора да напусти мале мере за отклањање мањих незгода и остаје му средство да себи добровољним жртвама створи бољи положај, да би био дорастао већем решењу. Другим речима: прва је потреба да војсковођа примени право мерило по коме ће подесити своје мере.

Да бисмо овим претставама дали више одређености примерима из стварног живота, додирнућемо летимице низ случајева у којима је, по нашем мишљењу, употребљено погрешно мерило, тј. где је један од војсковођа своје мере подешавао за много мање одлучан поступак свога противника. Почекемо са почетком похода од 1757 године, када су Аустријанци положајем својих оружаних снага показали да нисурачнали на тако одлучну офанзиву Фридриха Великог; штавише, и задржавање Пиколоминијевог одреда на шлеској граници, док је војвода Карло Лотриншки запао у опасност да са својом војском положи оружје, једно је такво потпуно неразумевање прилика.

Године 1758 били су Французи не само потпуно у заблуди о дејствима конвенције закључене у манастиру Севен (што додуше, не спада овамо), него су се два месеца доцније потпуно преварили у процени онога што је њихов противник могао да предузме; то их је ускоро стајало територије од Везера до Рајне. Рекли смо већ да је Фридрих Велики 1759 код Максена и 1760 године код Лансхута своје противнике сасвим погрешно оценио кад није веровао да ће они предузети тако одлучне мере.

Али, веће заблуде у мерилу једва да налазимо у историји него што је она од 1792 године. Веровало се да се осредњом помоћном снагом може довести до одлучне преваге у једном грађанском рату, и тиме је пао њима на врат сав онај огроман терет француског народа који је политичким фанатизмом био раскинуо сваку стегу. Називамо ову заблуду великом само због тога, што се она после показала таквом, а не што би се лако могла избећи. Што се тиче самог ратоводства, ван сумње је да је главни узрок за све следеће несрећне године створен ратом од 1794 године. Не само да су савезници у самом овом рату потпуно пре-видели снажну природу непријатељског народа, супротстављајући му ситничарски систем развучених положаја и стратегиског маневровања, већ се видело и по политичким трвењима између Пруске и Аустрије и по лудом напуштању Белгије и Холандије, колико су мало кабинети имали појма о бујиши која је надирала. Године 1796 довољно су доказали поједини акти отпора код Монтеноте, Лоди итд. колико су мало Аустријанци били схватали шта треба радити против Бонапарте.

Године 1800 Мелас је имао погрешно гледиште о могућим последицама препада и то је довело до његове катастрофе, а не непосредно дејство препада.

Улм је 1805 године био последњи чвор лабаве мреже учених, али крајње слабих стратешких односа, довољан да забави једног Дауна или Ласија, али не Бонапарту, цара Револуције.

Код Пруса 1806 године били су неодлучност и пометња последица тога, што су се стара, ситничарска, неупотребљива гледишта и мере помешали са неколико јасних погледа и правилним осећањем великог значаја тога тренутка. Како би се при чистој свести и потпуној процени свога положаја могло оставити у Пруској 30.000 људи и помишљати да се у Вестфалији организује нарочито војиште, дà се малим офанзивама, као онима за које су били одређени Рихелов и Вајмарски одред, добије ма какав успех, и како је могло у последњим тренуцима саветовања бити речи о опасности за магацине и губитку ове или оне области!

Чак и 1812 године, у овом највеличанственијем од свих похода, у почетку није било без погрешних тежњи, које су потицале од неправилног мерила. У главном стану у Вилни била је група виђенијих људи који су захтевали битку на граници, да се не би некажњено ступило на територију Русије. Да се ова битка на граници може изгубити чак и да ће се изгубити, то су ови људи видели; јер ма да нису знали да би дошло 300.000 Француза на 80.000 Руса, ипак су знали да се морала претпоставити знатна надмоћност непријатељу. Главна заблуда била је у вредности коју су придавали овој бици; они су веровали да ће то бити тек само изгубљена битка као већ многе друге, док се са сигурношћу може тврдити да би ово главно решење на граници изазвало сасвим други низ даљих појава. Чак и логор код Дрисе био је мера која је у основи имала још потпуно погрешно мерило у погледу противника. Да су се на том положају задржали, морали би допустити да их непријатељ са свих страна отсече и потпуно изолује, и тада француска војска не би оскудевала у средствима да Русе примора на полагање оружја.

На такву меру снаге и воље није мислио онај који је измислио овај логор.

Али и Бонапарта је понекад примењивао погрешно мерило. После примирја 1813 године мислио је да мање армије савезника, Блихерову и шведског престолонаследника, задржи одредима, који, додуше, за стварни отпор нису били довољни, али су могли дати довољно повода опрезним људима да ништа не ризикују, како се то тако често виђало у ранијим ратовима. Он није довољно мислио на реакцију дубоко усажене мржње и претеће опасности, које су деловале у Блихера и Билова.

Уопште, предузимљивост старог Блихера никада није довољно оценио. Код Лајпцига једино она га је лишила победе; код Лаона га је Блихер могао упропастити, а што се то није дододило, за то су криве околности које су биле потпуно изван прорачуна Бонапартиног; код Бел-Алијанса, најзад, постигла га је казна за ову грешку као смртоносна муња.